



BARTIN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

JOMELIPS

Journal of Management
Economics Literature Islamic and
Political Sciences



Yönetim, Ekonomi, Edebiyat,
İslami ve Politik Bilimler Dergisi

**2006-2015 Yılları Arasında Bulgaristan'da Çevrilen
Romanlara Kısa Bir Bakış**
Ayra Şen Tilki

İran Dış Politikasında Liderin Etkisi:İran Nükleer Krizi
Hazal Vural Jane, Fuat Aksu

**Merkezi Isıtma Sistemlerinin Uygulanmasında Yaşanan
Sorunların Kat Mülkiyeti Hukuku Açısından Sonuçları**
Fatih Güler

**İslâm ve Demokrasi İlişkisine Modernite Bağlamında
Yeniden Bakış**
Muhittin Bilge

**A Comparative Analysis of The Ukraine Crisis Through
The Prismis Of Offensive Realist And Liberal
Internationalist Theories**
Eray Alım

**Küreselleşmenin Türkiye Sigorta Sektöründeki Etkileri:
Şirketlerin Ortaklık Yapısı ve Pazar Payları**
Elif Baykal, Ercan Özgül, Fahrettin Özdemirci, Tolga Yazıcı

İslâmi Perspektifle Ekonomi Psikolojisi
Ahmet Efe

**Sağlık İşletmelerinde Performans Değerlendirme ve
Ölçme Yöntemleri Hakkında Bir Derleme Çalışması**
Mesut Karaman, Hilal Kuşçu Karatepe, Fatma Nuray Kuşçu

JOMELIPS
CİLT:4
SAYI:1
2019

BARTIN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

JOMELIPS JOURNAL OF MANAGEMENT ECONOMICS
LITERATURE ISLAMIC AND POLITICAL SCIENCES

YÖNETİM, EKONOMİ, EDEBİYAT, İSLAMİ VE POLİTİK
BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2547-9512

CİLT:4 SAYI 1 YIL: 2019

Sahibi:

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına

Rektör Prof. Dr. Orhan UZUN

Editör:

Prof.Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metinsaban@bartin.edu.tr

Editör Yardımcısı:

Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi obaykal@bartin.edu.tr

Bölüm Editörleri:

Doç. Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Doç.Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi İşletme sabanesen@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mahmut BOZAN Kamu Yönetimi- Uluslararası İlişkiler Bartın Üniversitesi
mbozan@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Mustafa HİZMETLİ Bartın Üniversitesi Tarih Bölümü mhizmetli@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Alper AYTEKİN Yönetim Bilişim Sistemleri Bartın Üniversitesi
aytekin@bartin.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi İktisat akamaci@bartin.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi İşletme ayhankarakas74@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi Edebiyat honer@bartin.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Cüneyd AYDIN Bartın Üniversitesi İslami İlimler caydin@bartin.edu.tr

Mizanpaj:

Arş. Gör. Mehmet Akif PEÇE

Kapak Tasarımı:

Çağrı ÖZDAL

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN Dicle Üniversitesi abilen@gmail.com

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE Bülent Ecevit Üniversitesi hamzac@hotmail.com

Prof. Dr. İbrahim DELİCE Bartın Üniversitesi hidelice@bartin.edu.tr Prof.

Dr. İsmail CERİTLİ Bartın Üniversitesi iceritli@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Kahraman ÇATI Düzce Üniversitesi kahramancati@duzce.edu.tr Prof.

Dr. Mehmet Selami YILDIZ Düzce Üniversitesi selamiyildiz@duzce.edu.tr Prof.

Dr. Mehmet ZELKA Üsküdar Üniversitesi mehmet.zelka@uskudar.edu.tr Prof.

Dr. Metin SABAN Bartın Üniversitesi metin.saban@bartin.edu.tr

Prof. Dr. Said KINGİR Sakarya Üniversitesi saidkingir@hotmail.com

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM Bülent Ecevit Üniversitesi ertugruly@beun.edu.tr

Doç. Dr. Mahmut BOZAN Bartın Üniversitesi mbozan@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Şaban ESEN Bartın Üniversitesi sabanesen@bartin.edu.tr

Doç. Dr. Yasin BOYLU Gazi Üniversitesi yasinboylu@gmail.com

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KAMACI Bartın Üniversitesi akamaci@bartin.edu.tr Yrd.

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ Bartın Üniversitesi ayhankarakas74@gmail.com Yrd.

Doç. Dr. Haluk ÖNER Bartın Üniversitesi honer@bartin.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. M. Said CEYHAN Bartın Üniversitesi sceyhan@bartin.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ÖZ Bartın Üniversitesi yasaroz@bartin.edu.tr Yrd.

Doç. Dr. Cüneyd AYDIN Bartın Üniversitesi caydin@bartin.edu.tr

Bilimsel Danışma ve Hakem Kurulu (Advisory and Review Committee)

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN, Ankara Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Selahattin Karabınar, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Aydın Topaloğlu, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yasemin Köse, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BATMAN, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İsmail CERİTLİ, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Michelangelo Guida, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye Prof.

Dr. Şükrü Balcı, Selçuk Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Stanislav IVANOV, Varna University of Management, Bulgaria

Prof. Dr. Halit Keskin, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kahraman ÇATI, İnönü Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Erdinç Yazıcı, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Yakup CİVELEK, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE, Cumhuriyet Üniversitesi, Türkiye Prof.

Dr. Kashif HUSSAİN, UCSI University, Malaysia

Prof. Dr. Said KINGİR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye Prof.

Dr. Mustafa Sakal, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye Prof.

Dr. Aziz KUTLAR, Sakarya Üniversitesi, Türkiye Prof. Dr.

Recep TARI Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Rahmi YAMAK, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Selami YILDIZ, Düzce Üniversitesi, Türkiye Prof.
Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY, Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye Prof.
Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Zaim Üniversitesi, Türkiye Prof. Dr.
Şenol Durgun, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye Doç. Dr.
Erdoğan EKİZ, King Abdulaziz University, Saudi Arabia Doç. Dr.
Şaban ESEN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet EYİM, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türkiye
Doç. Dr. Mahirah KAMALUDİN, Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia
Doç. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye Doç.
Dr. Mehmet Saim AŞÇI, Medipol Üniversitesi, Türkiye Doç.
Dr. Alper AYTEKİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Yaşar ÖZ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nuray TÜRKER, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şevki ULAMA, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM, Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU, Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zainizam ZAKARİYA, Sultan Idris Education University (UPSI), Malaysia
Doç. Dr. Ali ÖZTÜREN, Eastern Mediterranean University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Osman Bayraktar, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan KARAKAŞ, Bartın Üniversitesi, Türkiye Dr.
Öğr. Üyesi Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye Dr. Öğr.
Üyesi. Mevlüt TATLIYER, Medipol Üniversitesi, Türkiye Dr. Öğr.
Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Said KÖSE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir GÖLCÜ, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Enes Bal, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar AKÇA, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Atıf AKGÜN, Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ARSLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Abdurrahman BABACAN, Medipol Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tuna BEŞEN DELİCE, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Olkan SENEMOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin DUMAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir BİLEN, Dicle Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf BİLGİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Elif BAYKAL, Medipol Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. İsmail Fatih CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye Dr.
Öğr. Üyesi. Emrah ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Marhanum CHE MOHD SALLEH, International Islamic University
Malaysia,
Dr. Öğr. Üyesi. Ayşe Gül ÇIVGIN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi. Kamil COŞTU, Bartın Üniversitesi, Türkiye Dr.
Öğr. Üyesi Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit KARAASLAN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan KÖYÇÜ, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi YUSUF PUSTU Gazi Üniversitesi. Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hale ÖZDOĞAÇ ÖZGİT, Cyprus International University, Cyprus
Dr. Öğr. Üyesi Uygur Dursun YILDIRIM Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuzhan BİLGİN, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Sekreteryaya:

Arş. Gör. Mehmet Akif PEÇE Bartın Üniversitesi apece@bartin.edu.tr

Yabancı Dil Editörü:

Öğr. Gör. Pınar ÇELEBİ DEMİRARSLAN Bartın Üniversitesi pdemirarslan@bartin.edu.tr

**JOMELIPS-Journal of Management Economic Literature Islamic and
Political Sciences 2019 June Volume 4 Issue 1**

Referee List

**Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi 2019
Haziran Cilt 4 Sayı 1 Hakem Listesi**

Dr. Öğr. Üyesi Haluk ÖNER, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emel KOŞAR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Dr. Bilgehan ALAGÖZ, Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ertan EFEGİL, Sakarya Üniversitesi

Neyzen Fehmi DOLAR, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mesut KAYAER, Bartın Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut BOZAN, Bartın Üniversitesi Dr.

Öğr. Üyesi Ömer BAYKAL, Bartın Üniversitesi Dr.

Muhittin BİLGE, RTÜK

Hüseyin ÖZBAY, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Osman BAYRAKTAR, İstanbul Ticaret Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin ÇETİN, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Elif BAYKAL, İstanbul Medipol Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Said CEYHAN, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAMACI, Bartın Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ali KONAK, Karabük Üniversitesi

EDİTÖRDEN

Değerli Akademisyenler;

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına akademik yayın hayatını sürdüren JOMELIPS dergisi 2019 yılı itibariyle dördüncü yaşına girmiş bulunmaktadır.

JOMELIPS dergisi sosyal bilimler alanında akademik standartlarda hazırlanmış, araştırma makalesi, derleme makale, örnek olay, kitap tanıtımı çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimler alanına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. JOMELIPS, ulusal hakemli bir dergi olup, haziran ve aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır. Elektronik olarak yayın faaliyetini sürdüren dergimiz belirtildiği takdirde lisansüstü tezlerden üretilmiş akademik çalışmalara da bünyesinde yer vermektedir. Dergimizin dili Türkçe ve İngilizce olup her bir çalışma yedi ayrı bilimsel indekste kendisine yer bulmaktadır. “Ulusal hakemli” statüsünde olan dergimizin TR Dizin/Ulakbim’de taranması için gerekli çalışmaları devam etmektedir.

JOMELIPS dergisi için temel değer özgünlüktür. Dergimize gelen akademik çalışmalar öncelikle biçim açısından kontrol edilmekte, daha sonra Turnitin yardımıyla incelenmektedir. İstenilen niteliğe haiz eserler alanında yetkin bölüm editörleri tarafından konusunda uzman hakemlerin değerlendirmesine sunulmaktadır. Kör hakem uygulaması aracılığıyla iki ayrı incelemeden geçen çalışmalar, gerekli düzeltmeler dahilinde yayınlanabilmektedir.

7. Sayımızın yayınlanması sırasında bizlere destek veren Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Orhan Uzun’a şükranlarımızı sunuyorum. Ayrıca dergimizin yardımcı editörü Dr. Ömer Baykal’a, değerli hakemlerimize, alan editörlerimize, teknik konularda desteğini esirgemeyen iletişim sorumlumuz Arş. Gör. M. Akif Peçe’ye ve mizanpaj konusunda yardımcı olan öğrencimiz Çağrı Özdal’a teşekkürü bir borç biliyorum.

1 Temmuz 2019 tarihinden itibaren 8. Sayımız için makale kabulü başlayacaktır. Önümüzdeki sayı için son gönderim tarihi 1 Aralık 2019’dur. Dergimize katkı yapmak isteyen, akademik dünyaya özgün eserler sunmayı hedefleyen siz değerli bilim insanlarını dergimize davet ediyoruz. Dergimiz sizlerin katkılarıyla daha da güçlenecektir. Saygılar.

Prof. Dr. Metin Saban

Editör

İÇİNDEKİLER

EDİTÖR NOTU.....viii

İÇİNDEKİLER.....ix

2006-2015 Yılları Arasında Bulgaristan'da Çevrilen Romanlara Kısa Bir Bakış / Sayfalar: 1-20
Ayra Şen Tilki

İran Dış Politikasında Liderin Etkisi: İran Nükleer Krizi / Sayfalar: 21-47/ Hazar Vural Jane,
Fuat Aksu

Merkezi Isıtma Sistemlerinin Uygulanmasında Yaşanan Sorunların Kat Mülkiyeti Hukuku
Açısından Sonuçları / Sayfalar: 48-64
Fatih Güler

İslâm ve Demokrasi İlişkisine Modernite Bağlamında Yeniden Bakış / Sayfalar: 65-74
Muhittin Bilge

A Comparative Analysis Of The Ukraine Crisis Through The Prisms Of Offensive Realist
And Liberal Internationalist Theories / Sayfalar: 75-99
Eray Alım

Küreselleşmenin Türkiye Sigorta Sektöründeki Etkileri: Şirketlerin Ortaklık Yapısı Ve Pazar
Payları / Sayfalar: 100-130
Elif Baykal, Ercan Özgül, Fahrettin Özdemirci, Tolga Yazıcı

İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi / Sayfalar: 131-152
Ahmet Efe

Sağlık İşletmelerinde Performans Değerlendirme ve Ölçme Yöntemleri Hakkında Bir
Derleme Çalışması / Sayfalar: 153-171
Mesut Karaman, Hilal Kuşcu Karatepe, Fatma Nuray Kuşcu

2006-2015 Yılları Arasında Bulgaristan’da Çevrilen Romanlara Kısa Bir Bakış

Doktora Ayra ŞEN TİLKİ

Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ayrashen@gmail.com

ÖZ

Türkiye ve Bulgaristan uzun yıllar boyunca birbiriyle komşu olmuş ve ortak tarihe sahip olan iki ülkedir. Kültürel, siyasal ve edebi açıdan ortak özelliklere sahip olan bu iki ülkenin edebiyat dünyasında geçenler hakkında kapsamlı bir araştırma yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bu süreçte en çok çeviri yapılan tür olan roman üzerinde araştırma yapmak daha isabetli olacaktır. 2006 ile 2015 yılları arasında araştırmış olduğumuz zaman aralığı tek bir dönemi, sadece bir zaman kesitini kapsamaktadır. Belirtilen yıllarda seçilmiş ve çevrilmiş romanlar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu yıllar arasında çevrilen romanların sayısı belirlenmiş, konu ve tür olarak inceleme yapılmıştır, bu konuya daha önceden de değinilmiş olmasına rağmen, ayrıntılı ve kapsamlı bir inceleme bugüne kadar yapılmamıştır. Bu araştırmada Türk Edebiyatı’nın Bulgaristan’daki izleri kapsamlı olarak araştırılmış ve kronolojik verilerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Türkiye, roman, çeviri, tür, konu.

A Brief Overview Of Translated Novels In Bulgaria Between 2006-2015

ABSTRACT

Turkey and Bulgaria became neighbors with each other for many years and they are two countries with common history. There is a need for a thorough investigation of the literary world of these two countries which have cultural, political and literary characteristics. Undoubtedly, it will be more accurate to do research on the novel which is the most translated genre during this period. In the years mentioned, selected and translated novels were evaluated. Between these years, the number of translated novels has been determined, and the subject and genre has been examined. In this research, the traces of Turkish literature in Bulgaria have been extensively researched and revealed with chronological data.

Keywords: Bulgaria, Turkey, novel, translate, type, subject

Giriş

Bulgaristan çevrilen Türk eserleri hakkında şimdiye kadar kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Kısa kısa bilgiler genellikle makale halinde yayınlanmıştır. Genel edebiyat dünyasını kapsayacak şekilde: şiir, roman, öykü vs. gibi herhangi bir türde ayrıntılı araştırma

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 12.06.2019

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

yapılmamıştır. Tek bir türde romanda yoğunlaşmanın sebebi romanın en çok çevirisi yapılmış olan tür olmasıdır. Böylece daha çok edebiyat eserini inceleme ve analiz fırsatı oluşmuştur. Çevirisi yapılan eserler hakkında yeteri kadarıyla bulgular elde edileceği düşünülmüştür.

Türkiye’de ve Bulgaristan’da Türk Edebiyatına ilgi duyan insanlar için, Bulgaristan’da yaşayan Türkler ve Türk Dili ve Edebiyat bölümünü okuyan genç öğrencilere yönelik bilgiler sunulmuştur. Bu çalışma aracılığıyla Cumhuriyet dönemi yazarlarının Bulgaristan’daki izleri hakkında kapsamlı, her açıdan ve okuyucuların bütün sorunları cevaplayacak şekilde bilgi sunulmaya çalışılmıştır.

İki ülkeyi Avrupa ve Asya kıtalarını bağlayan köprü olarak düşünürsek her iki ülkenin de edebiyat ve yazın hayatının birbirinden etkilenmesi gayet doğaldır. Belirtilen yıllar arasında tespit edilen romanların incelenip analiz edilmesi edebiyatçılara katkı sağlayacaktır. Belirli zaman aralığını kapsayan bu araştırma aslında birbirinden etkilenmiş Bulgaristan ve Türk Edebiyatının ufak bir dönemi hakkında bilgi vermektedir. 2006 ile 2015 yıllarını arasını en fazla roman çevirilen dönem olarak nitelendirmek mümkündür. Toplamda 152 adet eser çevirilmiştir. Burada bulduğumuz sayı her türlü edebiyat eseri değil, sadece bizim araştırmamızın konusunu oluşturan roman türüdür. Bazı yazarlar haricinde, çoğunlukla Cumhuriyet ilk, orta ve çağdaş dönemindedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi makale konusu olarak seçmiş olduğumuz seneler arasında en çok çevrilen romanlar rastlanmıştır. 152 adet 9 sene bir zaman içinde fazla bir sayı demektir. Bu romanlar nerdeyse hepsi TEDA (Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk Kültür, Sanat ve Edebiyat Eserlerinin Dışa Açılımını Destekleme Projesi”) proje sayesinde Bulgaristan’da çevrilmiştir. 2006-2015 yılları arasında çevirilen roman sayısının fazla olmasının sebebi Teda projesinin ortaya çıkmasıdır. 2007 yılından itibaren bu proje sayesinde yazarların eserleri sadece Bulgarca ’ya değil, Teda sayesinde de farklı dillere de çevrilmiştir. Böylece Türk Edebiyatı bütün dünyaya tanıtılmaya çalışılmıştır. Çevirilen eserlerin sayısı Sofya Milli Kütüphanesi’ndeki araştırma ve Teda ‘nın desteklemiş olduğu kitaplar listesi sayesinde ortaya çıkarılmıştır.

Bu dönemde çevrilen romanların sayısının bu kadar fazla olmasının nedeni gelişen teknoloji sayesinde tanıtım faaliyetlerinin Bulgaristan’da artmasıdır. Araştırma sonucunda 2006 ile 2015 seneleri arasında birçok tanınmış yazar ile karşılaşmaktayız. Yazarların çoğu çağdaş,

modern veya postmodern olarak nitelendirilebilir. Ayrıca klasik (öncü) yazarların eserleri de yer almaktadır.

Klasik yazarlar arasında: Reşat Nuri Güntekin, Orhan Kemal, Halid Ziya Uşaklıgil, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Refik Halid Karay, Mithad Cevdet Kunday, Halide Edip Peyami Safa, Tarık Buğra, Nazım Hikmet, Hüseyin Rahmi Gürpınar, modern/ Postmodern yazarlar: Pınar Kür, Kurşut Başar, Zülfü Livaneli, Solmaz Kamuran, Reha Çamuroğlu, Latife Tekin, Oya Baydar, Hakan Yel, Barış Müstecaplıoğlu, Tahsin Yücel, Cem Mumcu, Aslı Erdoğan, İskender Pala, Ahmet Ümit, Aslı Erdoğan, Ahmet Altan, Mine Soğut, Mario Levi, Enis Batur, Mehmet Coral, Yılmaz Karakoyunlu, Mine G. Kırıkant, Neslihan Acu, Başak Siyan, Naşide Gökbudak, Halit Ertuğrul, Beyazıt Akman, Demet Altınyeleklioğlu, İnci Aral, Adnan Binyazar, Mine Soğut, Hacer Yeni, Emrah Polat, Vildan Çetin, Ayşe Kulin, Nermin Bezmen, İsmet Bertan, Mehmet Ünver, Ece Temelkuran, Murat Gülsöy, Selim İleri, Ayfer Tunç, Muhterem Yüceyılmaz, Yekta Kopan, Ceyhan Altınyeleklioğlu, Murat Tuncer, Buket Uzuner, Şukran Kozalı, Ece Erdoğan, Zeynep Cemalı, Hasan Basri Bilgin, Vedat Türkalı, Ece Vahapoğlu, Nazım Hikmet, Jale Sancak, Metin Kaçan, Adnan Binyazar, Aslı E. Perker gibi yazarlar bulunmaktadır.

Klasik/ öncü yazarlardan ise bu dönemde birçok sefer çevrilmiştir. Bazı eserlerin çevrilmesinin sebebi de Bulgar Ulusal televizyonunda yayınlanan Türk dizilerinin katkısı sayesinde olmuştur. Örneğin: *Yaprak Dökümü*, *Dudaktan Kalbe vs.*) 2009 senesinde de bu dizi Bulgar Ulusal Televizyonda yayınlanmaya başlamıştır, dizinin başlamasının ardından yazarın eseri de kitap halinde çevrilmiştir.

Klasik yazarlar ve eserleri: Reşat Nuri Güntekin'in başka eserler arasında *Akşam Güneşi*, *Ateş Güneşi*, *Damga*, *Eski Hastalık*, *Acımak*, *Miskinler Tekkesi*, *Eski Hastalık*, *Son Sığınak*, Sabahattin Ali'nin de *İçimizdeki Şeytan* romanı çeviri yapılmıştır, önceki seneler de yapılmış fakat bu yıllar arasında da yer almaktadır. Nazım Hikmet'in de *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı da çevrilmiştir. Refik Halid Karay *Dişi Örümcek* ve *Çete* romanları da bu dönemlerde yer almaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanı da *Şipsevdi* eseri de yayınlanmıştır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın en meşhur olan romanı ve edebiyat tarihinin en önemli eserlerinden *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* isimli eseri 2011 senesinde Bulgaristan'da

yayınlanmıştır. Ayrıca *Huzur*, *Beş Şehir* romanları da çevrilmiştir. Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanı da öncü romanlardan birisidir. Mithat Cevdet Kunday *Üç İstanbul* romanıyla, 2015 yılında Peyami Safa *Fatih- Harbiye* ve Tarık Buğra *Osmancık* da çevrilen önemli romanlardandır. Orhan Kemal'in *Vukuat Var*, *Kaçak*, *Suçlu Sokakların Çocuğu*, *Eskici ve Oğulları*, *Yalancı Dünya*, *Sokaklardan Bir Kız*, *Kötü Yol*, *Murtaza* romanları ve Refik Halid Karay'ın *Yezidin Kızı* romanı da bu dönemde çevrilmiştir.

Ele aldığımız dönemlerde çoğunlukla çağdaş yazarlar yer almaktadır, fakat onların yanı sıra klasik yazarların da eserleri yer almaktadır. Dönemde yer alan klasik yazarların eserleri de sıralanmıştır. Bunun sebebi de klasik yazarların önemini ve eserleri de çağdaş şimdiki okuyucuların da ilgi merakını uyandırma sebebindendir. Çağdaş yazarlar ile birlikte bir de klasik yazarların eserlerini okumak ve ilk Cumhuriyet döneminde Atatürk zamanında veya daha önceki dönemlerde yaşayanlar hakkında bilgi sahibi olmak için iyi bir yoldur.

Yazarların romanları klasik veya modern olarak sınıflandırılmasının yanısıra ayrıca tür olarak başlıklar altında sıralanmıştır: sosyal, aşk, bireysel, yaşam öykü, mizahlı, tarih, siyasi, psikoloji, polisiye, macera, fantastik, felsefi konulu romanlar çevrilmiştir. Konusuna göre çok çeşitli romanlar çevirisi yapılmıştır. Aşağıda size kısacası 2006 ile 2015 seneler arasında çevrilmiş roman türleri hakkında örnek vereceğiz:

Aşk: *Yok Bana Sensiz Hayat*, *Dualar Kalıcıdır*, *Sultana Dokunmak*, *Mutluluk*, *Dudaktan Kalbe*, *Aşk Hastalığı*, *Gökdelen*, *Aşka Şeytan Karışır*, *İnanna*, *Babil'de Ölüm*, *İstanbul'da Aşk*, *Kılıç Yarası Gibi*, *Hümeysra*, *Başkasına Seviyorum*, *Ne Güzel Bir Hiçlikti Aşk*, *Asıl Adı Atiye*, *Dünyanın İlk Günü: İmparatorluk 1*, *Sadakat*, *Nefes Nefese*, *Kurt Seyt Ve Şura*, *Aldatmak*, *Ateş Güneşi*, *Huzur*, *Serenad*, *Kahperengi*, *Eski Hastalık*, *Ben Öyle Sandım*, *Artık Ayrılısak Diyorum*, *Yezidi'n Kızı*, *Dul Kadının Oğlu*, *Işıkla Yazılsın Sonsuza Adım*, *Fırtına Takvimi*, *Dişi Örümcek*, *Kurt Seyt ve Murka*, *Ölümün Gölgesi Yok*.

Tarih: *Engereğindeki Gözündeki Kamaşma*, *Son Yeniçeri*, *Cariye*, *Kritimu*, *İsmail*, *Mühtedi*, *Macar: Tefrika – İ Müteferrika*, *Meryem Planı*, *Destina*, *Minta*, *Dünyanın İlk Günü: İmparatorluk 1*, *Moskof Cariye Hürrem*, *Üç İstanbul*, *Nefes Nefese*, *Kurt Seyt ve Şura*, *Kaptan Kraliçe*, *Damga*, *Galat Kalesi Tutsağı*, *Kafes*, *Kralın Elçisi*, *Cariye 'nin Kızı*

Mihrimah, Mihrimah Sultan, Hepsi Alev, Osmanlılar 1 – Trakya Güneşi, Miskinler Tekkesi, İşıkla Yazılsın Sonsuza Adım, Kurt Seyt ve Murka, Fatih Harbiye, Osmancık.

Sosyal: *Asılacak Kadın, Cevdet Bey ve Oğulları, Erguvan Kapısı, Lokanta, Akşam Güneşi, Vatandaş, Makber, Elmanın Suçu, Vukuat Var, Kırık Hayatlar, Hanımın Çiftliği, Kırmızı Zaman, Saatler Ayarlama Enstitüsü, Apartman Boşluğu, Kaçak, İstanbul Bir Masaldı, Ziyat, Elma, Salkın Hanımın Taneleri, Öteki Renkler, Maraz, Mai ve Siyah, Kadından Donkişot Olmaz, Karanlık Çökerken Neredeydiniz, Bir Dilek Tut, Köpek Adamları, Piç, Suçlu, Huzur, Sokakların Çocuğu, Bu Yalan Tango, Yaşadığım İstanbul, Azıl, Az, Kayıp Söz, Yeşil Peri Gecesi, Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi, Mor, Sokaklardan Bir Kız, Acımak, Kardeşimin Hikayesi, Cehennem Kraliçesi, Kötü Yol, Kedi Mektupları, İstanbullular, Beş Şehir, Yol Olma Kılavuzu, Ankaralı, SİNEK ISIRIKLARININ MÜELLIFI, Öteki, Son Sığınak, Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Son Ada, Dişi Örümcek, Ağır Roman, Süfle.*

Mizah: *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz, Bir De Baktım Yoksun*

Polisiye: *Sultana Dokunmak, Buse Cinayeti, Meryem Planı, İstanbul Hatırası, Son Oyun, Beyoğlu Rapsodi.*

Psikoloji: *Yok Bana Sensiz Hayat, Şair Öldü, Kendini Arayan Adam, Kök.*

Macera: *Gezgin, İstanbul'da Merhamet Haftası, Son Serenad: İmparatorluk II.*

Yaşamöyküsel: *Başın Öne Eğilmesin, Kritimu, Başın Öne Eğilmesin, Gazi ve Fikriye, Asıl Adı Atiye, Masalını Yetiren Dev.*

Bireysel: *Biz Kimden Kaçıyorduk Anne, Berci Kristin'in Çöp Masalları, Kabuk Adam, Bağlama Korkusu,*

Fantastik: *Korkak ve Canavar, Merda'nın Sırrı, Bataklık Ülke, Perg Efsaneleri III: Tanrıların Alfabetesi, Beş Sevim Apartmanı*

Felsefi: *Bir Dilek Tut*

Siyasi: *Kar, Babil'de Ölim, İstanbul'da Aşk, Sıcak Küller Kaldı, Sessiz Ev, İstanbul Hatırası, Hayal ve İstirap.*

Sonuç olarak en fazla sosyal, ardından aşk, ardından da ağırlık olarak tarih türünde romanlara yer verilmiştir. Mizah, psikoloji, polisiye, macera, yaşamöyküsel, bireysel, fantastik, felsefi gibi konular daha az görünmüştür.

Bu yıllar arasında da klasik, popüler, yeni- eski yazarlar yer alır. Her zamanki gibi konu aşk olunca da yeniden sevgi, ilişki vs. konuları da görüyoruz. Klasik romanlara göre yavaş yavaş kişi depresifliği, yalnızlığı, modern hayatın getirdiği egoistlik, bencil davranışlar, kişilik sorunları vs. ele almaya başlanmıştır. Psikolojik tahlillere dayalı eserlerin bu dönemde arttığını söyleyebiliriz. Psikoloji her kişiliğin, insanın analiz edildiği bir alandır. Bu analizi de yazarların bize aktarmış olduğu kahraman profiliyle gerçekleştirmiş oluruz. Romanların çoğu yeni tekniklerle karşımıza çıkıyor, daha önceki klasik yazarlarda roman daha açık, belli ve üstü kapalı olmayan açık anlatım yerine yeni dönemde anlaşılmayan, düşündürmeye başlayan postmodern, modern romanlar görüyoruz.

İlk yıllarda 2007 ile 2009 senesinde gördüğümüz gibi daha çok çağdaş yazarlar yer almaktadır. Bazıları bir tek yazar değil, yanında oyuncu, gazeteci, müzisyen gibi mesleklere sahiptir. Hayatında esas mesleğinin yanı sıra hobi olarak romanları gerçek hayatına döken insanlardır. Yazar ve romanların yıllara göre sıralaması hakkında kısa bir bilgi vereceğiz: 2010 senesinden önceki romanları da şöyle sıralamak mümkündür: 2006 – Zülfü Livaneli *Engereğin Gözündeki Kamaşma*, 2007 - Aslı Tohumcu *Yok Bana Sensiz Hayat*, Reha Çamuroğlu *Son Yeniçeri İmparatorluk I*, 2008 - Pınar Kür *Asılacak Kadın*, Kürşat Başar *Başucumda Müzik*, Tuna Kiremetçi *Dualar Kalıcıdır*, 2009- Gül İpekçioğlu *Cariye*, Hakan Yel *Sultana Dokunmak*, Zülfü Livaneli *Mutluluk*, Saba Altaylı *Kritumu*, Reha Çamuroğlu *İsmail*, Orhan Pamuk *Cevdet Bey ve Oğulları*, Sadık Yalsızuçanlar *Gezgin*, Hıfzı Topuz *Başın Öne Eğilmesin*. Bu kısa bir özete göz atarsak 2006 senesinden 2009 ‘a kadar çevrilen bütün romanlar çağdaş yazarları temsil etmektedir. Herhangi bir klasik yazar görünmemektedir. Bu senelerde çok fazla eser çevrilmemiştir, yılda sadece birkaç tane eser çevrilmiştir. Bunun da sebebi Teda projenin yeni ortaya çıkmasıyla birlikte bağlantı kurmak doğru bir kanaat olarak düşünmek olacaktır. Sonraki yıllarda da herhangi bir değişik olup olmadığını tespit etmek doğru olacaktır.

2010 yılından başlayarak 2015 yılına kadar çevrilen Romanlar ve yazarların yıllara göre sıralaması;2010 senesinden öncesini kısaca geçme sebebim romanların sayı olarak

fazla olmamasından dolayıdır. 2010 senesinde uzun bir aradan sonra modern yazarların yanı sıra klasik yazarımız Reşat Nuri de yer almaktadır. 2010 senesinde çevrilen romanlar ve eserler: Oya Baydar *Erguvan Kapısı*, Perihan Mağden *Biz Kimden Kaçıyorduk Anne*, Hakan Yel *Lokanta*, Reşat Nuri Güntekin *Dudaktan Kalbe*, Latife Tekin *Berci Krist'in Çöp Masalları*, Barış Müstecaplıoğlu *Korkak ve Canavar*, Barış Müstecaplıoğlu *Merda'nın Sırrı*, Sibel K. Türker *Şair Öldü*, Reşat Nuri Güntekin *Akşam Güneşi*, Levent Mete *Aşk Hastalığı*, Tahsin Yücel *Gökdelen*, *Vatandaş*, Hande Altaylı *Aşka Şeytan Karışır*, Murat Tuncel *İnanna*, İskender Pala *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*, Aslı Erdoğan *Kabuk Adam*, Ahmet Altan *Kılıç Yarısı Gibi*, Cem Selcen *Elmanın Suçu*. Burada da yoğunluk olarak çağdaş yazarlar yer almaktadır, bazı klasik yazarlar haricinde.

2011 senesinde çevrilen romanların çoğu yeniden çağdaş yazarlara yer vermektedir, fakat burada da ilk başlarda klasik yazarlar da tercüme edildiğini görüyoruz. Orhan Kemal 'in de serisi olan Hanımın Çiftliği bu senede tercüme edilmiştir. Meşhur Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanı da bu tarihte çevriliyor. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanı da bu sene içerisinde çevirmek için uygun görülmüştür. Diyebiliriz ki bu sene Klasik yazarların tercüme edilme senesidir. 2011 yılında çevrilen eserler: Orhan Kemal *Vukuat Var*, Naşide Gökbudak *Hümeyra*, Halid Ziya Uşaklıgil *Kırık Hayatlar*, Orhan Kemal *Hanımın Çiftliği*, Osman Neci Gürmen *Mühtedi*, Mine Soğut *Kırmızı Zaman*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Hakan Bıçakçı *Apartman Boşluğu*, Orhan Kemal *Kaçak*, Mario Levi *İstanbul Bir Masaldı*, Hakan Günday *Ziyan*, Ömer Özgüner *Başkasını Seviyorum*, Barış Müstecaplıoğlu *Bataklık Ülke*, Enis Batur *Elma*, Solmaz Kamuran *Macar: Tefrika – I Müteferrika*, Yılmaz Karakoyunlu *Salkım Hanımın Taneleri*, Mehmet Coral *Meryem Planı*, Mine G. Kırıkkanat *Destina*, Barış Müstecaplıoğlu *Perg Efsaneleri III: Tanrıların Alfabesi*, Orhan Pamuk *Öteki Renkler*, Solmaz Kamuran *Minta*,

2012 senesi: Bu senede klasik yazarları pek görmemekteyiz, klasik yazar olarak sadece Halit Ziya Uşaklıgil yer almaktadır, diğer yazarların hepsi çağdaş yazarlardır, konuları daha önceki senelerle aynıdır, tek fark burada biraz psikolojik, kişisel gelişim romanı yer almaktadır. (Halit Ertuğrul). 2011 senesinde Bulgaristan'da yayılan Muhteşem Yüzyıl dizisi aldığı büyük ilgiden dolayı 2012 senesinde Demet Altınyeleklioğlu'nun romanı Moskova Cariye Hürrem romanı tercüme edilmiştir. Daha önceden de belirttiğim gibi dizi kültürü sayesinde birçok kitap tercüme edilmiştir. 2012 yılında bir anı romanı da görmekteyiz, Adnan Binyazar'ın

kendi yaşadıkları hayatı, Masalını Yetiren Dev romanında görünmektedir. Bayan romanları burada daha fazla yer almaya başladılar, karşımıza yeni modern, bayan romanı yer almaktadır (Hacer Yeni Bir Dilek Tut). Emrah Polat da zor hayat mücadelesinden dolayı her şeye rağmen hayatına devam etmeye çalışan bir genç, modern bir konu ele alınmaktadır. Bu senede bir de bir tane daha klasik roman karşımıza çıkmaktadır, meşhur Mithat Cevdet Kuntay Üç İstanbul romanında yer almaktadır. Nermin Bezmenin Kurt Seyt & Shura romanı da 2012 senesinde tercüme edilmiştir, 2014 senesinde ise de dizi yayınlamaya başlamıştır. 2012 yılında çevrilen eserler: Neslihan Acu *Ne Güzel Bir Hiçlikti Aşk*, Başak Siyan *Bağlanma Korkusu*, Naşide Gökbudak *Asıl Adı Atiye*, Hande Altaylı *Maraz*, Halid Ziya Uşaklıgil *Mai ve Siyah*, Neslihan Acu *Kadından Don Kişot Olmaz*, Beyazıt Akman *Dünyanın İlk Günü*, Mario Levi *Karanlık Çökerken Nerdeydimiz*, Demet Altınyeleklioğlu *Moskow Cariye Hürrem*, İnci Aral *Sadakat*, Adnan Binyazar *Masalını Yetiren Dev*, Mine Soğut *Beş Sevim Apartmanı*, Hacer Yeni *Bir Dilek Tut*, Emrah Polat *Köpek Adamlar*, Hakan Günday *Piç*, Mithat Cevdet Kuntay *Üç İstanbul*, Nermin Bezmen *Kurt Seyt ve Şura*, İsmet Bertan *Kaptan Kraliçe*, Mehmet Ünver *Kırmızı Fener Sokağı*, Ahmet Altan *Aldatmak*.

2013 senesi çağdaş, değişik, ilginç, modern bir yazarla başlamaktadır. Ece Temelkuran karşımızda modern bir romanla gelmektedir. Klasik yazarlar da Reşat Nuri Güntekin, Orhan Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yer almaktadır. Bu sene özellikle Selim İleri'nin romanları çokça tercüme edilmiştir, aynı zamanda da İsmet Bertan' nın da birkaç romanı, onunla birlikte aynı yazarların farklı romanlarının birden fazla çevrildiğini görebiliriz. Bunu da belirtmek gerekiyor ki bu sene fazla yeni yazar görünmemektedir, nerdeyse hepsi önceki senelerde eserleri tercüme edilmiş yazarlardır, sadece her sene farklı romanları yayınlanmıştır. Bu da bazı yazarların Bulgar okuyucu tarafından beğenilir ilgi gösterdiği şeklinde algılanabilir. Özetlemek gerekirse 2013 senesinde çevrilen eserler: Ece Temelkuran *Muz Sesleri*, Murat Gülsoy *İstanbul'da Merhamet Haftası*, Reşat Nuri Güntekin *Ateş Gecesi*, Orhan Kemal *Suçlu*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Huzur*, Reşat Nuri Güntekin *Damga*, Beyazıt Akman *Son Serenad: İmparatorluk 2*, Selim İleri *Kafes*, Orhan Kemal *Sokakların Çocuğu*, Selim İleri *Bu Yalan Tango*, Selim İleri *Yaşadığım İstanbul*, İsmet Bertan *Kralin Elçesi*, Hande Altaylı *Kahperengi*, Orhan Kemal *Eskici ve Oğulları*, Orhan Kemal *Yalancı Dünya*, Hakan Günday *Azıl, Az*, Oya Baydar *Kayıp Söz*, Oya Baydar *Sıcak Külleri Kaldı*, Demet Altınyeleklioğlu *Cariye'nin Kızı Mihrimah*, Reşat Nuri Güntekin *Eski Hastalık*, Ayfer Tunç

Yeşil Peri Gecesi, Ayfer Tunç Bir Deliler Evinin Yalan Yanlış Anlatılan Kısa Tarihi, Orhan Pamuk Sessiz Ev, Muhterem Yüceyılmaz Mihrimah Sultan, Yaprak Eldem Ben Öyle Sandım, İnce Aral Mor, Yekta Kopan Bir de Baktım Yoksun, Beyazıt Akman Dünyanın İlk Günü, İnci Aral Sadakat.

2014 senesinde Neslihan Acı ile başlıyoruz, ardından da Refik Halit Karay ve Orhan Kemal yayınlanmıştır. Burada da önceki sene gibi klasik ve popüler yazarlar da çevrilmiştir. 2014 senesi şimdiye kadar rastlamadığımız Ceyhan Altınyeleklioğlu gibi yazarları da görmekteyiz, ayrıca bu sene Bulgaristan'ı ziyaret eden ve kitap tanıtımı yapan Ahmet Ümit'in de romanı yayınlanmıştır. Tarih türünde, sosyal ve modern türlerde kitaplar ağırlıklı olarak yayınlanmıştır. Selim İleri'nin birkaç romanı yayınlanmıştır, yeniden karşımızda Oya Baydar'ın modern romanı da yayınlanmıştır, bunun yanı sıra da Demet Altınyeleklioğlu'nun da tarihi ve dizi merakı sayesinde Hatice ve Pargalı yayınlanmıştır. 2014 senesinde de Vedat Türkali'nin romanı da yayınlandı. Bu sene hem klasik hem de popüler romanlara rastladık, tarih, aşk, sosyal, modern gibi konulara yer verilmiştir. 2014 senede çevrilen romanlar arasında şunlar yer alır: Neslihan Acı *Artık Ayrılısam Diyorum*, Refik Halid Karay *Yezid'in Kızı*, Orhan Kemal *Sokaklardan Bir Kız*, Reşat Nuri Güntekin *Acımak*, Zülfü Livaneli *Kardeşimin Hikayesi*, Ahmet Ümit *İstanbul Hatırası*, Selim İleri *Hepsi Alev*, Demet Altınyeleklioğlu *Pargalı ve Hatice*, Selim İleri *Cehennem Kraliçesi*, Orhan Kemal *Kötü Yol*, Oya Baydar *Kedi Mektupları*, Murat Tuncel *Trakya Güneşi*, Reşat Nuri Güntekin *Miskinler Tekkesi*, Buket Uzuner *İstanbulullular*, Ahmet Hamdi Tanpınar *Beş Şehir*, Şukran Kozalı *Eğreti Gelinler*, Ece Erdoğan *Yok Olma Kılavuzu*, Zeynep Cemal *Ankaralı*, Barış Bıçakçı *Sinek Isırıkların Müellefi*, Hasan Basri Bilgin *Fatih 1453*, Neslihan Acı *Meltem K'yi Kim Öldürdü*, Sabahattin Ali *İçimizdeki Şeytan*, Mehmet Coral *Işıkla Yazılsın Sonsuza Adım*, Vedat Türkali *Fatmagül'in Suçu Ne?*, Reşat Nuri Güntekin *Eski Hastalık*.

2015 senesi klasik yazarlarla başlamaktadır, burada da göreceğimiz gibi ilk sıralarda klasik yazarların romanları yayınlanmıştır. Bunlardan birisi de Reşat Nuri Güntekin, bu sene de ilk defa Nazım Hikmet'in de kitabı yayınlanıyor. Nazım Hikmet'in romanını otobiyografik roman türü olarak nitelendirebiliriz, bu tarz romanlar az bulunmaktadır. Jale Sancak da şimdiye kadar rastlamadığımız kadın yazarlardan bir tanesidir. Zülfü Livaneli 'nin de ütopya bir romanıyla karşılaşlıyoruz. Refik Halit Karay 'ın da iki romanını da bu sene görüyoruz. Bunun yanısıra Ahmet Altay, Ahmet Ümit ve Nermin Bezmen ilk defa listemizde yer almış

yazarlardır. Klasik yazarımız Peyami Safa'nın romanı da yayınlanmıştır. Tarık Buğra klasik yazar da ilk defa görüyoruz. Burada yeni genç bir yazarla karşılaşıyoruz Asli E. Perker. Kısacası bu seneye göz atmak istersek baştan klasikler, sonlarına doğru Tedanın listesine göre daha çok yeni, çağdaş yazarlar ortaya çıkıyor ve listemizin sonunda modern, çağdaş bayan yazarla bitirilmektedir. 2015 son araştırdığımız seneyi de şöyle özetleyelim: Reşat Nuri Güntekin *Son Sığınak*, Nazım Hikmet *Yaşamak Ne Güzel Şey Be Kardeşim*, Orhan Kemal *Murtaza*, Jale Sancar *Fırtına Takvimi*, Zülfü Livaneli *Son Ada*, Refik Halid Karay *Dişi Örimcek*, Çete, Ahmet Ümit Beyoğlu *Rapsodi*, Nermin Bezmen *Kurt Seyt ve Murka*, Nermin Yıldırım *Unutma Beni Apartmanı*, Metin Kaçan *Ağır Roman*, Nurdan Gülbilek *Vitrinde Yaşamak Kötü*, Adnan Binyazar *Ölümün Gölgesi Yok*, Hüseyin Rahmi Gürpınar *Şipsevdi*, Mühterem Yüceyılmaz *Hürrem ve Mihriman Sultan*, Selim İleri *Hayal ve Istrap*, Peyami Safa *Fatih Harbiye*, Tarık Buğra *Osmancık*, Aslı. E. Perker *Sufle*.

Sonuç

Yapılmış olan liste sıralamalarına genel bir bakış atacak olursak; bu dönemin seçilmesinin sebebi en çok çevrilen romanın bu dönemde olmasıdır. 2006 ile 2015 seneleri arasında çevrilmiş yazarlar, eserler hakkında okuyucular kapsamlı bilgi sahip oldu. Aynı zamanda bu dönemde tercih edilen romanları inceleyip analiz edilmiştir. En çok çevrilen roman türleri ve sık kullanılan konular hakkında bir liste oluşturduk. Burada da özellikle bu konuya karar verme sebepimizi de sizinle paylaşmak istiyorum. Bu çalışmanın amacı iki ülke arasında daha önce hakkında çalışma yapılmamış roman türünde eserlerin ne derece çevrildiği ve ne kadar çevrildiğini bulmaktır. İleride bu ve benzeri konularda araştırma yapacak insanlara biraz da olsa yardımcı olmak istedim. Bu makaleyi okuyanlar ve bu araştırmayı okurken yazarlar, eserler, roman tür ve konu hakkında kapsamlı bir bilgi sahibi olmuş olacaktırlar. Bulgaristan ve Türkiye arasındaki ilişkiler daima güçlü olmuştur ve öyle de olmaya devam edecek, iki ülke arasındaki kültür alışverişinin devamını umuyor ve ilerideki yıllarda Bulgar yazarların eserlerinin de Türkçeye daha fazla çevrilmesini umut ediyorum. Bulgaristan'da da çevrilmeyen tanınmış Türk edebiyatçılarımızın da Bulgar okuyucularla bir an önce buluşması dileğiyle....

KAYNAKÇA

I. ÇALIŞMAYA ESAS OLAN KAYNAKLAR

Acu, Neslihan, (2012), *Ne güzel bir hiçlikti aşk*, *Какво красиво нещо беше любовта*, Изд: Жар-Жанет Аргирова.

Akman, Beyazit, (2012), *Dünyanın ilk günü: İmparatorluk I, Империята*. [Т. 1], *Първият ден на света* / Беязът Акман ; [прев. Елен Кирчева]. - София : Ciela, (София : Мултипринт).

Akman, Beyazit, (2013), *Son Serenad: İmparatorluk II, Империята*. [Т. 2], *Последният сефарад : войната на Султан Баязид* / Беязът Акман ; прев. от тур. Елен Кирчева. - София : Ciela, ([София] : Мултипринт).

Altay, Ahmet, (2015), *Son oyun* *Край на играта* / Ахмет Алтан ; прев. от тур. Елен Кирчева. - София : Ciela.

Altaylı, Hande, (2010), *Aşka Şeytan karışır, Дяволът се намесва в любовта* : роман / Ханде Алтайль ; прев. от тур. Даниела Дениз. - София : Делакорт, ([София] : Полиграфюг).

Altaylı, Hande, (2012), *Maraz, Покрусата* : роман / Ханде Алтайль ; прев. от тур. Ивайло Хранов. - София : Делакорт, ([София] : Полиграф юг).

Altaylı, Hande, (2013), *Kahperengi* *Неверни кафяви очи* / Ханде Алтайль ; прев. от тур. Диана Николова. - София : Делакорт, 2013 ([Хасково] : Полиграфюг).

Altınsay, Saba, (2009), *Kritimi, Моят Крим* / Саба Алтънсай ; Прев. от тур. Паулина Матеева. - [София] : Книгоиздателска къща Труд, ([София] : Инвестпрес АД).

Altınyeleklioğlu, Seylan, (2014), *Dul kadının oğlu, Синът на вдовицата* / Джейхан Алтънйелеклиоглу ; прев. от тур. Елен Кирчева. - София : Ciela, ([В. Търново] : Абагар).

Altınyeleklioğlu, Demet, (2012), *Moskova Cariye Hürrem, Великолепният век: Хюрем - московската наложница* / Демет Алтънйелеклиоглу ; прев. от тур. Диана Динова Кая. - Пловдив : Летера, (Костинброд : Мултипринт).

Altınyeleklioğlu, Demet, (2013), *Cariye'nin kızı Mihrimah, Султанът на жените: Михримех - дъщерята на наложницата* / Демет Алтънйелеклиоглу ; прев. от тур. Хубавинка Филипова. - Пловдив : Летера, (Костинброд : Мултипринт).

Altınyeleklioğlu, Demet, (2014), *Pargalı ve Hatice, Великолепният век : Ибрахим и Хатидже* / Демет Алтънйелеклиоглу ; прев. от тур. Хубавинка Филипова. - Пловдив : Летера, (Пловдив : Полиграф Комерс).

Aral, İnce, (2012), *Sadakat, Вярност* / Инджи Арал ; прев. от тур. Нахиде Дениз. - София : НСМ Медиа, ([София] : [Експреспринт]).

- Başar, Kurşat**, (2008), *Başucumda müzik*, *Музиката край леглото ми* / Кюршат Башар ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - София : ИК Колибри, ([София] : Инвестпрес).
- Batur, Enis**, (2011), *Elma*, *Ябълката : опит за роман за техниките на плетене* / Енис Батур ; прев. от тур. Семиха Бекир. - София : Парадокс, ([София] : Симолини-94).
- Baydar, Oya**, (2010), *Erguvan Karısı*, *Портата на греха* / Ойя Байдар ; прев. от тур. Хубавинка Филипова. - Пловдив : Летера.
- Baydar, Oya**, (2013), *Kayıp Söz*, *Изгубеното дар-слово : роман* / Ойя Байдар ; прев. от тур. Хубавинка Филипова. - Пловдив : Летера, ([София] : [Фараго]).
- Baydar, Oya**, (2014), *Kedi mektupları*, *Котешки писма* / Ойя Байдар ; прев. от тур. Севджан Кендже. - Пловдив : Летера, 2014 ([София] : Образование и наука).
- Bertan, İsmet**, (2013), *Golat Kalesi Tutsağı*, *Пленница в Голатската крепост : Кападокия преди хиляди години* / Исмет Бертан ; прев. от тур. Емилия-Боряна Славкова. - София : ИК Арка, ([София] : Дайрект Сървисиз).
- Bertan, İsmet**, (2013), *Kralın Elçisi*, *Царски пратеник : хетската страна с хилядите богове* / Исмет Бертан ; прев. от тур. Емилия-Боряна Славкова. - София : ИК Арка, ([София] : Дайрект Сървисиз).
- Bezmen, Nermin**, (2012), *S Rusya в сърцето Ч.1: Сеит и Александра*, Преводач: Панайотка Панайотова, ИК Памет.
- Bezmen, Nermin**, (2015), *Kurt Seyt & Murka*, *С Русия в сърцето Ч.2: Сеит и Мурка*, Преводач: Панайотка Панайотова, ИК Памет.
- Вісакчі, Накан**, (2011), *Apartman Boşluğu*, *Дупка в стената* : роман / Хакан Бъчакчъ ; прев. от тур. Даря Иванова. - София : Весела Люцканова, ([София] : Аси Принт).
- Binyazar, Adnan**, (2012), *Masalını yitiren dev*, *Великанът, който изгуби приказката си* : роман / Аднан Бинязар ; прев. от тур. Марина Миланова. - София : Весела Люцканова, ([София] : Инвестпрес).
- Buğra, Tarık**, (2015), *Osmanlık*, *Осман*, роман / Тарък Бура; прев. от тур. Семра Ахмед. - София : Прометей
- Çamuroğlu, Reha** (2007), *Son Yeniçeri* *Последният еничар* : Роман / Реха Чамуроглу ; Прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт. - Варна : ИК Стено, (В. Търново : Абагар АД).
- Çamuroğlu, Reha**, (2009), *İsmail*, *Шах Исмаил* : роман / Реха Чамуроглу ; [прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт]. - Варна : ИК Стено, ([Варна : Корс]).
- Çetin, Vildan**, (2012), *Kök*, *Корени* / Вилдан Четин ; прев. от тур. Айтян Делихюсеинова. - София : Фонд. за бълг. лит., ([София] : [Симолини]).

- Erdoğan, Ash**, (2010), *Kabak adam*, *В безмълвието на живота*, *Дървени птици*; *Дневникът на една луда*; *Мъжът Рапан* / Аслъ Елдоган [т.е Ердоган]; прев. от тур. Азиз Таш, Хасине Шен. - София : Парадокс, ([Костинброд] : [Мултипринт]).
- Ertuğrul, Halit**, (2012), *Kendini arayan adam*, *Човекът, който търси себе си* / Халит Ертугрул; [прев. Сюлейман Сюлейманов]. - София : Глав. мюфтийство на мюсюлманите в Републ. България, ([София] : [Скала]).
- Gökbudak, Naside**, (2011), *Hümeyra Hümeıra* / Нашиде Гьокбудак; [прев. от тур. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, (София : Инвестпрес).
- Gökbudak, Naside**, (2012), *Asıl Adı Atıye*, *Съдбата на Атие* / Нашиде Гьокбудак; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).
- Gülsoy, Murat**, (2013), *İstanbul'da Merhamet Haftası*, *Седмица на милосърдието в Истанбул* / Мурат Гюлсой; прев. от тур. Азиз Шакир-Таш. - София : Парадокс.
- Gültekin, Nuri**, (2013), *Ateş Gecesi*, *Огнена нощ* / Решат Нури; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).
- Günday, Hakan**, (2011), *Zıyan Zıyan* / Хакан Гюндай; прев. от тур. Ивайло Хранов. - [София] : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Günday, Hakan**, (2012), *Piş*, *Копеле* / Хакан Гюндай; прев. от тур. Ивайло Хранов. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Günday, Hakan**, (2013), *Azıl*, *Изхвърляне* / Хакан Гюндай; прев. от тур. Ивайло Хранов. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Günday, Hakan**, (2013), *Az*, *Малко* / Хакан Гюндай; прев. от тур. Диана Николова, Ивайло Хранов. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Günday, Hakan**, (2013), *Bir deliler evinin yalan yanlış anlatılan kısa tarihi*, *Криво-ляво разказаната кратка история на една лудница* / Айфер Тунч; [прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт]. - София : Еднорог, ([София] : [Инвестпрес]).
- Günday, Hakan**, (2013), *Sıcak Külleri Kaldı*, *Остана топлата им пепел* : роман / Ойя Байдар; прев. от тур. Емилия-Боряна Славкова. - Пловдив : Летера, ([София] : [Фараго]).
- Güntekin, Reşat Nuri** (2009), *Çalığışu*, *Чучулигата*: роман / Решат Нури; прев. от тур. Светлана Григорова. - [Ново изд.]. - София : ИК Унискорп.
- Güntekin, Reşat Nuri**, (2010), *Akşam Güneşi*, *По залез слънце* / Решат Нури; прев. от тур. Нахиде Дениз. - София : НСМ Медиа, ([София] : [Експреспринт]).
- Güntekin, Reşat Nuri**, (2010), *Dudaktan Kalbe*, *От устните към сърцето* : роман / Решат Нури Гюнтекин; прев. от тур. Розия Самуилова. - София : Рива, (В. Търново : Абагар).

Güntekin, Reşat Nuri, (2010), *Yaprak Dökümü, Листонад* / Решат Нури Гюнтекин ; [прев. Кадрие Джесур, Хюсеин Мевсим]. - София : Intense, ([София] : ПК "Димитър Благоев").

Güntekin, Reşat Nuri, (2013), *Eski Hastalık*, Старата болест : роман / Решат Нури Гюнтекин ; прев. от тур. Жана Желязкова. - София : Рива, (В. Търново : Абагар).

Güntekin, Reşat Nuri, (2014), *Miskinler Tekkesi, Гнездото на окаяните*, „Слънце“, Хубавинка Филипова.

Güntekin, Reşat Nuri, (2014), *Acımak, Милосърдие* : роман / Решат Нури Гюнтекин ; прев. от тур. Жана Желязкова. - София : Рива, (В. Търново : Абагар).

Güntekin, Reşat Nuri, (2015), *Son Sığınak, Последното убежище* / Решат Нури ; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).

Güntekin, Reşat Nuri, (2013), *Damga, Клеймото* / Решат Нури ; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).

Gürmen, Osman, Necmi, (2011), *Mühütedi, Друговереца : от кръста към полумесеца* : роман / Осман Неджми Гюрмен ; прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт. - Варна : ИК Стено, ([Варна] : Корс).

Hikmet, Nâzım, (2015), *Yaşamak güzel şey be kardeşim, Животът е хубав* / Назъм Хикмет ; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : [Инвестпрес]).

İleri, Selim, (2013), *Vi yalan Tango, Това фалишиво танго* / Селим Илери ; прев. Добромира Кирова. - София : Весела Люцканова, ([Хасково] : Полиграфюг).

İleri, Selim, (2013), *Kafes, Кафез* / Селим Илери ; прев. от тур. Шевкие Чакър-Нихатова. - София : Весела Люцканова, ([Хасково] : Полиграфюг).

İleri, Selim, (2013), *Yaşadığım İstanbul, Моето приключение Истанбул* / Селим Илери ; прев. от тур. Шевкие Чакър-Нихатова. - София : Весела Люцканова, ([Хасково] : Полиграфюг).

İleri, Selim, (2014), *Cehennem Kraliçesi, Кралицата на ада* / Селим Илери ; прев. от тур. Надежда Иванова. - София : Весела Люцканова, 2014 ([Хасково] : Полиграфюг).

İleri, Selim, (2014), *Hepsi Alev, Всичко е пламък* / Селим Илери ; прев. от тур. Шевкие Чакър-Нихатова. - София : Весела Люцканова, ([Хасково] : Полиграфюг).

İrepoğlu, Gül, (2009), *Cariye Наложницата : Историята на една невъзможна любов, изживяна в харема* / Гюл Ирепоглу ; Прев. Менент Шукриева. - София : Дамян Яков, (В. Търново : Абагар АД).

Kamuran, Solmaz, (2009), *Kira Ester, Естер : една еврейка в османския двор* / Солмаз Камуран ; [прев. от тур. Панайотка Панайотова]. - [София] : ИК Памет.

- Karay, Halid, Refik**, (2014), *Yezid'in Kızı*, *Дъщерята на Йезид* : роман / Рефик Халид Карай ; прев. от тур. ез. Добромира Кирова. - Бургас : Авиана, (Бургас : Полиграф).
- Karay, Refik, Halit**, (2015), *Çete*, *Четата* : роман / Рефик Халид Карай ; прев. от тур. ез. Добромира Кирова. - Бургас : Авиана, (Бургас : Полиграф).
- Karay, Refik, Halit**, (2015), *Dişi Oruncuk*, *Женски паяк* : роман / Рефик Халид Карай ; прев. от тур. ез. Сибел Търмазова. - Бургас : Авиана, (Бургас : Полиграф).
- Kemal, Orhan** (2013), *Yalancı Dünya*, *Лъжовен свят* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Йорданка Бибина. - 2. изд. - София : Делакорт.
- Kemal, Orhan**, (2013), *Eskici ve Oğulları*, *Кърпачът и неговите синове* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Диана Нехризова. - 2. изд. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Edip, Halide** (2010), *Sinekli Bakkal*, *Синекли бакал* : роман / Халиде Едип Адъвар ; прев. от тур. Гюлчин Чешмеджиева. - 2. изд. - София : Рива.
- Kemal, Orhan**, (2009), *Cevdet Bey ve Oğulları*, *Джевдет бей и неговите синове* / Орхан Памук ; [прев. от тур. Гюлчин Чешмеджиева]. - София : Еднорог, ([София] : [Скала]).
- Kemal, Orhan**, (2011), *Hanımın çiftliği*, *Господарката* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2011), *Kaçak*, *Беглецът* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2011), *Vukuat var*, *Произшествието* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2013), *Sokakların Cociği*, *Скитник* : [роман] / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2013), *Suçlu*, *Престъпник* : [роман] / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2014), *Kötü Yol*, *Лош път* : [роман] / Орхан Кемал ; прев. от тур. Мария Калицин. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2014), *Sokaklar'dan bir kız*, *Момичето от улицата* : [роман] / Орхан Кемал ; прев. от тур. Орлин Събев. - Пловдив : ИК Хермес, (Хасково : Полиграфюг).
- Kemal, Orhan**, (2015), *Murtaza*, *Муртаза* / Орхан Кемал ; прев. от тур. Цветанка Пешева. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Kiremitçi, Tuna**, (2008), *Dualar kalıcıdır*, *Молитвите остават* / Туна Киремитчи ; Прев. от тур. Паулина Матеева. - [София] : Книгоиздателска къща Труд, ([София] : Монт ООД).

- Kulin, Ayşe**, (2012), *Nefes nefese, Последен влак за Истанбул* / Айше Кулин ; [прев. Кадрие Джесур и Хюсеин Мевсим]. - София : Intense, ([София] : ПК "Д. Благоев").
- Kuntay, Cevdet, Mithat**, (2012), *Üç İstanbul, Три Истанбула* / Митхат Джемал Кунтай ; прев. от тур. Сабрие Тете. - София : ИК Емас, ([София] : [Експрес принт]). - 576 с.
- Kür, Pınar** (2008), *Asılacak kadın, Жена за обесване* : Роман / Пънар Кюр ; Прев. от тур. Йорданка Бибина. - Пловдив : Летера, (В. Търново : Абагар АД).
- Levi, Mario** (2012), *Karanlık Çökerken Neredeydiniz? Къде бяхте, когато падна мрак?* / Марио Леви ; [прев. Гюлчин Чешмеджиева]. - София : Еднорог, ([Костинброд] : Мултипринт).
- Levi, Mario**, (2011), *İstanbul bir masaldı , Истанбул беше една приказка* / Марио Леви ; прев. от нем. Емилия Драганова. - Пловдив : Летера, ([Пловдив] : [Тафпринт]).
- Livaneli, Zülfü** (2006), *Engereğin Gözündeki Kamaşma , Тръпка в окото на пепелянката : записките на евнуха* / Зюлфю Ливанели ; прев. от тур. Хюсеин Мевсим. - София : Балкани.
- Livaneli, Zülfü**, (2009), *Mutluluk , Щастие* : Роман / Зюлфю Ливанели ; Прев. от тур. Хюсеин Мевсим, Айтян Делихюсеинова. - [Ново изд.]. - Пловдив : Жанет 45.
- Livaneli, Zülfü**, (2009), *Mutluluk , Щастие* :Прев. Ирина Манушева. - София : ИнфоДар, 2009 ([София : Симолини]).
- Livaneli, Zülfü**, (2013), *Serenad, Серенада* / Зюлфю Ливанели ; прев. от тур. ез. Силвия Димитрова. - София : Книгопис, (София : Лито Балкан).
- Livaneli, Zülfü**, (2014), *Kardeşimin Hikayesi , Историята на моя брат* / Зюлфю Ливанели ; прев. от тур. ез. Силвия Димитрова. - София : Книгопис, (София : Лито Балкан).
- Livaneli, Zülfü**, (2015), *Son Ada, Последният остров* / Зюлфю Ливанели ; прев. от тур. ез. Силвия Димитрова. - София : Книгопис, (София : Симолини'94).
- Mağden, Perihan** (2010), *Biz kimden kaçıyorduk Anne? От кого бягахме мамо?* : роман / Перихан Магден ; прев. от тур. Гюлчин Чешмеджиева. - София : Рива.
- Mete, Levent**, (2010), *Aşk Hastalığı, Болни от любов* : роман / Левент Мете ; прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт. - Варна : Стено.
- Mumcu, Cem**, (2010), *Makber, Заровени* : роман / Джем Мумджу ; прев. от тур. Даниела Дениз. - София : Делакурт, (Хасково : Полиграфюг).
- Müstacapoğlu, Barış**, (2010), *Korkak ve Sapnavar Страшливецът и Звярът : легенди от Перг* : роман / Баръш Мюстеджапльоглу ; прев. от тур. Алина Караханова. - [София] : ИК Арка, ([София] : Коректа 1).

Müstacapoğlu, Barış, (2010), *Merdera'ın Sırrı, Тайната на Мердеран : легенди от Перг II* : роман / Барыш Мюстеджапльоглу ; прев. от тур. Емилия Славкова. - [София] : ИК Арка, ([София] : Коректа 1).

Müstacapoğlu, Barış, (2011), *Bataklık ülke, Блатистата земя : Легенди от Перг III* / Барыш Мюстеджапльоглу ; прев. от тур. Емилия-Боряна Славкова. - [София] : ИК Арка, ([София] : Коректа 1).

Naslihan, Ali, (2014), *Artık ayrılık diyorum, Време е да се разделим*, изд. Жар.

Neslihan, Açı, (2012), *Kadından Donkişot Olmaz, От жената Дон Кихот не става* / Неслихан Аджу ; прев. от тур. Даниела Трифонова. - София : ЖАР - Жанет Аргирова, ([София] : Инвестпрес).

Özgüner, Ömer, (2011), *Başkasını seviyorum, Другата* / Йомер Йозгюнер ; [прев. Нахиде Дениз]. - [София] : ЕРА, ([София] : Експертпринт).

Pala, İskender, (2010), *Babil'de ölüm İstanbul'da aşk, Смърт във Вавилон, любов в Истанбул* / Искендер Пала ; [прев. от тур. Йорданка Бибина]. - София : Еднорог, ([София] : Монт).

Pamuk, Orhan (2006), *Kara Kitap, Черна книга* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Гюлчин Чешмеджиева. - 2. изд. - София : Еднорог, ([София : Инвестпрес]).

Pamuk, Orhan (2007), *Benim adım Kırmızı, Името ми е Червен* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - 2. изд. - София : Еднорог, ([Костинброд : Мултипринт]).

Pamuk, Orhan (2007), *İstanbul, Истанбул* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - София : Еднорог, ([Костинброд : Мултипринт]).

Pamuk, Orhan (2008), *Beypazarı Kalesi, Бялата крепост* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - 2. изд. - София : Еднорог, ([Костинброд] : Мултипринт ООД).

Pamuk, Orhan (2008), *Yeni Hayat, Нов живот* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - София : Еднорог, ([Костинброд : Мултипринт]).

Pamuk, Orhan (2011), *Beypazarı Kalesi, Бялата крепост* / Орхан Памук ; [прев. от тур. Розия Самуилова]. - 3. изд. - София : Еднорог, ([София] : [Скала]).

Pamuk, Orhan (2013), *Benim adım Kırmızı, Името ми е Червен* / Орхан Памук ; [прев. от тур. Розия Самуилова]. - 3. изд. - София : Еднорог, ([София] : [Инвестпрес]).

Pamuk, Orhan, (2006), *Kar, Сняг* / Орхан Памук ; Прев. от тур. Розия Самуилова. - София : Еднорог, ([София : Инвестпрес]).

Pamuk, Orhan, (2009), *Masümiyet Müzesi, Музей на невинността* / Орхан Памук ; [прев. от тур. Розия Самуилова]. - София : Еднорог, ([София] : [Инвестпрес]).

Pamuk, Orhan, (2011), *Kar, Сняг* / Орхан Памук ; прев. от тур. Розия Самуилова. - 2. изд. - София : Еднорог, ([София] : [Скала]).

Pamuk, Orhan, (2013), *Sessiz Ev*, *Безмълвният дом* / Орхан Памук ; [прев. от тур. Розия Самуилова]. - София : Еднорог, (София : Инвестпрес).

Polat, Emrah, (2012), *Köpek adamlar*, *Кучешки съдби* : роман / Емрах Полат ; прев. от тур. Диана Николова. - София : Делакорт, ([Хасково] : Полиграфюг).

Safa, Peyami, (2015), *Fatih Harbiye*, *Фатих – Харбие*: роман / Пеями Сафа; прев. от тур. Семра Ахмед. - София : Прометей – И. Л.

Sancak, Jale, (2015), *Fırtına Takvimi*, *Календар на бурите* : роман / Жале Санджак ; прев. от тур. ез. Добромира Кирова. - Бургас : Авиана, (Бургас : Полиграф).

Siyan, Başak, (2012), *Vağlanma Korkusu*, *Страх от обвързване* / Башак Саян ; [прев. от тур. Нахиде Дениз]. - София : ЕРА, ([София] : Експертпринт).

Soğut, Mine, (2012), *Beş sevim apartmanı*, *Пет истории за любовта : лъжи за тълкуване на сънища с духове* : роман / Мине Съют ; прев. от тур. Добромира Кирова. - София : Весела Люцканова, ([София] : Инвестпрес).

Soğüt, Mine, (2011), *Kırmızı zaman*, *Червено време* : роман / Мине Съют ; прев. от тур. Даря Иванова. - София : Весела Люцканова, ([София] : Аси Принт).

Somer, Mehmet Murat, (2011), *Buse cinayeti*, *Убийството на Бусе : полицейско криминале* / Мехмет Мурат Сомер ; прев. от тур. Тимур Халилов. - София : Enthusiast.

Tanpınar, Ahmet, Hamdi, (2011), *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, *Институт за точно време* / Ахмед Хамди Танпърнар ; прев. от тур. Паулина Матеева. - София : Труд, ([София] : Инвестпрес).

Tanpınar, Hamdi, Ahmet, (2013), *Huzur*, *Покой* / Ахмед Хамди Танпърнар ; [прев. Розия Самуилова]. - София : Прозорец, (София : Инвестпрес).

Tekin, Latife, (2010), *Berci Krist'in Çöp Massaları*, *Берджи Кристин : приказки от бунището* / Лятифе Текин ; прев. от тур. Жана Желязкова. - София : Рива, 0 (В. Търново : Абагар).

Temelkuran, Ece, (2013), *Muz Sesleri* – *Звук на бананите*, Преводач: Даниела, Изд: Жар - Жанет Аргирова.

Tohumlu, Asli (2007), *Yok bana sensiz hayat*, *Няма за мен живот без теб : Една арггггхххх! книга за приятелството* / Аслъ Тохумджу ; Прев. от тур. ез. Айсер Али. - Варна : ИК Стено.

Topuz, Hıfzı (2010), *Atatürk ve Fikriye*, *Ататюрк и Фикрие* : [исторически роман] / Хъфзъ Топуз ; прев. от тур. Менянт Шукриева. - Пловдив : Летера, (София : Вулкан).

Tuncel, Murat, (2014), *Trakya Güneşi*, *Тракийско слънце* / Мурат Тунджел ; [прев. Мая Караилюева]. - София : Еднорог, ([София] : [Инвестпрес]).

Tunç, Ayfer, (2013), *Yeşil peri gecesi*, *Ноцта на Зелената фея* / Айфер Тунч ; [прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт]. - София : Еднорог, ([София] : [Инвестпрес]).

- Tüncel, Murat**, (2010), *Inanna, Инана* / Мурат Тунджел ; прев. от тур. Рюстем Азис Каракурт. - София : Еднорог, ([София] : [Скала]).
- Türler, K.Sibel**, (2010), *Şair Öldü, Смъртта на поетесата* / Сибел К. Тюркер ; прев. от тур. Билге Мехмед. - София : Парадокс, (София : Мултипринт).
- Uşaklıgil, Halid Ziya**, (2011), *Aşk –ı Metni, Забраненият плод : в едно богато имение край Босфора ...* / Халид Зия Ушаклъгил ; [прев. Хубавинка Филипова]. - 2. изд. - София : Слънце, Инвестпрес).
- Uşaklıgil, Ziya, Halid**, (2011), *Kırık Hayatlar, Разбит живот : ... на хиляди парчета болка ...* / Халид Зия Ушаклъгил ; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).
- Uşaklıgil, Ziya, Halid**, (2012), *Mai ve siyah, Синьо и черно* / Халид Зия Ушаклъгил ; [прев. Хубавинка Филипова]. - София : Слънце, ([София] : Инвестпрес).
- Ümit, Ahmet**, (2014), *Patasana, Патасана* / Ахмет Юмит ; [прев. Емилия Ничева-Карастойчева]. - София : Ciela.
- Ümit, Ahmet**, (2014), *Bab-ı Esrar, Дервишката порта* / Ахмет Юмит ; [прев. Емилия Ничева-Карастойчева]. - София : Ciela.
- Ümit, Ahmet**, (2014), *İstanbul Hatırası, Паметта на Истанбул* / Ахмед Юмит ; прев. от тур. Йорданка Бибина. - София : ИК Колибри, ([София] : Инвестпрес).
- Ümit, Ahmet**, (2015), *BeYOğlu Rapsodi, Убийства в Бейоглу* : роман / Ахмед Юмит ; [прев. Йорданка Бибина]. - [София] : Прозорец, ([София] : Инвестпрес).
- Yecer, Hacer**, (2012), *Bir dilek tut, Намисли си едно желание* : роман / Хаджер Йени ; прев. от тур. Добромира Кирова. - София : Весела Люцканова, ([Хасково] : Полиграфюг).
- Yel, Hakan**, (2009), *Sultana Dokunmak, Докосване до султана* / Хакан Йел ; Прев. от тур. Алина Караханова. - София : Ciela.
- Yel, Hakan**, (2010), *Lokanta, Ресторант* / Хакан Йел ; [прев. от тур. Алина Караханова]. - София : Ciela, ([В. Търново] : Абагар).
- Yücel, Tahsin**, (2010), *Gökdelen, Небостъргач* : роман / Тахсин Юджел ; прев. от тур. Имрен Тасинова. - София : Унискорп.
- Yücel, Tahsin**, (2010), *Vatandaş, Гражданин* : роман / Тахсин Юджел ; прев. от тур. Имрен Тасинова. - София : Унискорп.

II. YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Bulgarca Kaynaklar

Маева, Милева, Мила, (2006), Българските-Турци Преселници в Република България, изд.Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия.

Петков, Людмил, (2001), България и Турция 1931-1944, изд.Иврай ООД,

Петрова, Дарина, (2009), Общите граници на разбирателство България и Турция партньори в XXI век, изд. Международен център за изследване на малцинствата и културните взаимодействия.

Сборник научни доклади, България и Турция на международен кръстопът: език, история, литература, (2014), колектив, изд: Университетско издателство „ Паисий Хилендарски“,

Университетско издание „ Св. Климент Охридски“ (2004), „Преводна рецепция на Турската литература в България“, изд. Университетско, 233-254.

ЖЕЛЯЗКОВА, ЖАНА, (2018), Актуални проблеми на предаването на турски антропони и топоними на български език в контекста на съвременната преводна практика, Електронно списание на Центъра за източни езици и култури към Софийски университет „ Св. Климент Охридски“, Cilt. 4, Sayı 1,

2. Türkçe Kaynaklar

ÇETİN, Nurullah, (2013), Roman Çözümleme Yöntemi, , Ankara,Öncü Kitap Yay.

ENGİNÜN, İnci, (2012), Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları I, Dergan Yayınları.

ENGİNÜN, İnci, (2014), Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergan Yayınları.

GEÇGEL, Hulusi (2011), Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Ankara, Anı Yayıncılık.

KOLCU, İhsan, Ali, (2009), Cümhuriyet Edebiyatı II, Salkımsöğüt Yayınevi.

ÖZGÜL, M.Kayahan, (2013), Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, Ankara, Kurgun Edebiyat.

YALÇIN, Emrulah, (2009), Türk Bulgar Ortak Kültürü, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi , S. 43, Bahar 2009, s. 555-576.

İran Dış Politikasında Lider'in Etkisi: İran Nükleer Krizi

Doktora Hazar Vural JANE

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı hazarvural@gmail.com

Doç. Dr. Fuat AKSU

Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
fuataksu@tfpcrises.org

ÖZ

Modern İran tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 1979 Devrimi, Şah M. Rıza Pehlevi Dönemi'nde uygulanan merkeziyetçi katı politikaların sonucu olarak kabul edilmektedir. Söz konusu dönemdeki reformlar halkın çeşitli kesimlerinde rahatsızlığa sebep olmuştur. Çoğulcu anti-monarşik halk hareketi olarak başlayan süreç daha sonra İslam Devrimi'ne evrilmiştir. İslam Devrimi monarşiyi yıkmış fakat dini liderin merkezde olduğu teokratik bir rejimi beraberinde getirmiştir. İran İslam Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Ayetullah Humeyni, Ulemanın karar alma mekanizmalarında yer aldığı yeni anayasayı hayata geçirmiştir. Bu bağlamda, bu çalışmada öncelikle Devrim'e giden süreçte yaşanan önemli gelişmeler ele alınacaktır. İkinci bölümde, Velayeti Fakih kavramı, İran İslam Cumhuriyeti'ndeki kurumlar, karar alma mekanizmaları ve Lider'in sistemdeki yeri anlatılacaktır. Son kısımda ise nükleer krizin tarihsel seyri ve nükleer politikaların değişimi üzerinden dört Cumhurbaşkanı ile çalışmış, asıl karar birimi olan Lider Seyyid Ali Hüseyin Hamaney'in¹ etkisi ortaya konulacaktır. Ayetullah Hamaney nükleer kriz süresince farklı siyasal eğilimleri olan Cumhurbaşkanı ile çalışsa da, İran için genel siyasi karar çerçevesini çizerken en pragmatist olanı tercih etmekte ve dönemin getirdiği iç ve dış baskılar sonucunda karar almaktadır. Bu noktada, Liderlik özellikleri açısından Hamaney için devrimin bireyi olduğu göz ardı

¹ Makalenin devamında Ayetullah Hamaney olarak devam edilecektir.

***Sorumlu Yazar (Corresponding Author)**

Geliş (Received) : 28.05.2019

Kabul (Accepted) : 28.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

edilmeden, hem uhrevi hem de dünyevi alanla da yakından ilgili bir karar birimi olduğu savunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Lider, İran Dış Politikası, Karar Alma, Ulema, Nükleer Kriz.

The Effect of Leader in Iran's Foreign Policy: Iran Nuclear Crisis

ABSTRACT

1979 Revolution which was one of the important milestones in modern Iran history, was regarded as results of strict centrist policies in Shah M. Reza Pehlevi period. Reforms in the aforementioned period disturbed some parts of society in Iran. The process that began as pluralist anti-monarchic popular movement evolved into the Islamic revolution. Monarchy was collapsed but religious leader centered theocratic regime was brought along Islamic Revolution. After Islamic Republic of Iran had been proclaimed, Ayatollah Khomeini adopted new constitution in which Ulema took part decision making mechanism. In this context, primarily some important political developments in revolution process will be discussed in our study. In second chapter, Vali-e Faqih concept, institutions of Islamic Republic of Iran, decision making mechanisms and place of Religious Leader in political system will be clarified. In last chapter, historical background and changing policies of Nuclear Crisis will be revealed via effects of main decision-making unit Religious Leader Ali Khamenei who worked with four different presidents. Even Ali Khamenei worked with Presidents whose political tendencies were different, he chose the most pragmatic way for Iran and made decisions within the frame of cyclical internal and external pressures. At this point, without being ignored that Khamenei is a revolution individual, it will be proponed that Religious Leader is a decision-making unit being closely related both secular and ethereal area.

Key Words: Leader, Iranian Foreign Policy, Decision Making, Ulema, Nuclear Crisis.

GİRİŞ

İran İslam Cumhuriyeti, Cumhuriyet rejimiyle yönetilen diğer devletlerden daha farklı bir siyasal sisteme sahiptir. İran'da rejim, kendine özgü yapısıyla farklı bir karar alma sistemiyle çalışmaktadır. 1979 İslam Devrimi sonrası oluşturulan söz konusu rejim, kendine

özgürlüğünü, Velayet-i Fakih makamıyla, Lider'in varlığında somutlaştırmıştır.² Bu bağlamda, İran'da Lider, politika belirleyicisi, ordunun başkomutanı, temel konularda uzlaştırıcıdır. Günümüzde, İran dış politikasında nihai karar alıcı dini lider Ayetullah Hamaney'dir. Uluslararası sistemin yapısını ve devlet içi özellikleri bir arada okuyan ve bir dış politika çıktısı belirleyerek cevap üreten de yine odur. Bu açıdan İran'ın dış politika kararlarını anlamak; aynı zamanda, dini liderin uluslararası sistemin yapısını ve ülke içi kısıtlamaları nasıl okuduğuna ve onlara nasıl bir cevap ürettiğini anlamaya bağlıdır.

Bu çalışmada, İran'da Lider'in İran'ın nükleerleşmeye ilişkin dış politika kararlarını hangi öncelikler doğrultusunda ve hangi karar yapı ve süreçlerini işleterek siyasa döndürmüş olduğu tartışılacaktır. İran'daki siyasal karar yapı ve süreçlerindeki farklılaşmanın yaratmış olduğu kendine özgülük dikkate alındığında ruhani lider ile siyasi sorumlu aktör arasındaki ilişkinin sınırları izlenecek siyasanın niteliğine, uygulamasına yansımaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ruhani lider ile siyasi sorumlular arasındaki koordinasyon ve işbirliğinin kararlardaki yansımaları ilgili kararın rasyonelliğini anlamamızı kolaylaştırabilir. Diğer bir ifadeyle İran'daki karar yapısı ve bu yapının kendine özgülüğü acaba İran karar biriminin çoklu otonom aktör tanımlanmasına imkân vermekte midir? Yoksa Lider'in sistem/yapı içerisindeki görev, yetki ve sorumlulukları dikkate alındığında siyasal sorumluların da üzerinde etkili olduğu bir baskın lider özelliği mi hakimdir? Bu sorular özelinde İran'daki siyasal karar biriminin somut olarak İran'ın nükleerleşmeye ilişkin temel tercih ve siyasalarında ruhani liderin etkisi sorgulanabilecektir. Diğer yandan çalışmada "Lider" in farklı uluslararası sistem koşullarında İran'ın nükleer siyasasındaki değişim/dönüşüm/evrilmeyi nasıl etkilediği de analiz edilebilecektir. Nitekim "Lider" in izlemiş olduğu siyasanın mutlak doğrulara sahip olup olmadığı ve/ya izlenen siyasanın pragmatik bir karar özelliği gösterip göstermediği "Lider" in dış politika davranışlarını değerlendirebilmemiz açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Modern İran Tarihinde Bir Kırılma Noktası Olarak "1979"

İran'da dini liderin dış politikada olduğu gibi tüm sosyal, siyasal alanda meşruiyetini nereye dayandığı ve gücünü nereden aldığını anlamak için İslam Devrimi'ne giden süreç,

² Fakih'in vesayet ve yönetim yetkisine sahip olduğu "Velayet-i Fakih" sistemi, "Lider"lik makamı, "Rehber"lik makamı olarak da geçmektedir. İran'da "Lider" için kullanılan "*Rehber Engelab*", "Devrim Rehberi" anlamına gelmektedir. Çalışmamızda Rehber yerine Lider sıfatı tercih edilmiştir.

İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve anayasal çerçevesine bakmak gerekir. 1979 İslam Devrimi sonrası İran'da uygulamaya geçirilen kurumların dayanakları dikkate alınmadığında Liderlik makamı salt bir dini-sosyal statü olarak anlaşılabilirliğinden, makamın gücü tam olarak idrak edilmeyebilir. Oysa Liderlik bürokratik bir yapının çok ötesindedir. İran'da yetkileri anayasa çerçevesinde ayrıntılı tanımlanmış olan bu makam, yasanın da ötesinde fiiliyatta sorgulanmayan bir denge kurumu olarak da tanımlanabilir. Nitekim Liderlik makamı, gücünü mezhebi temelde, İslam Devrimi sonrası Ayetullah Humeyni tarafından uygulamaya koyulan bir mertebeden almakta ve sorgulanamaz konumdadır.³

İran'da Liderlik makamının anayasal olarak inşası devrim sonrasında olmuştur. Ancak İran sosyal ve siyasal yaşamında ruhani liderin etkisi güçlü tarihsel kökenlere sahiptir. Farklı dönemlerde bu etkinin yükselişte olduğu ve görünür kılındığı olaylar olmakla birlikte tersine bu etkinin baskı ile gözden uzaklaştırdığı zamanlar da söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında İran sosyal-siyasal yaşamındaki meydan okumalar ruhani liderin etki ve rolünün şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Monarşik dönemde sosyal-siyasal meydan okumalar ve farklı iktidar odakları arasındaki mücadele bunun somut örneği sayılabilir. Gerçekte bu meydan okumalar 1979 İslam Devrimi'nin de tetikleyicisi olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Rıza Şah'ın Ak Devrimi, bir başka deyişle halk üzerindeki merkeziyetçi, katı reform uygulamaları, öte yandan ABD ile yakın ilişkileri ve İsrail⁴ ile dolaylı yoldan da olsa ilişki kurulmasına halkın tepkisi İran'ı devrime götüren sebeplerden en temel olanlarıdır.

Devrim öncesi siyasal durumun rejim kurumlarına etkisi olduğu kadar, Ayetullah Humeyni'nin hayata geçirdiği yönetim şekli de, Ulemanın sistem üzerindeki vesayetlerine doğrudan etki etmiştir. İran İslam Devrimi, İslam Cumhuriyeti'nin öncekinden tamamen farklı, teokratik ve yarı demokratik, kendine özgü bir yapı olarak kurulmasını sağlamıştır. Anti-monarşik ve baskı karşıtı bir şiarla başlayan İran Devrimi, İran İslam Cumhuriyeti'ne dönüştüğünde devrime katkıda bulunan gruplar arasında temel güç mücadelesi ve görüş ayrılığı anayasanın yapılması sürecinde yaşanmıştır. İran Anayasası ülkedeki yönetsel güç dağılımını ve görevleri, yetkileri, sorumlulukların sınırlarını, sistemin işleyişi hakkında temel ilkeleri belirleyen metin olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, anayasaya yerleştirilecek

³ Lider'in istisnai durumlarda görevden alınabilmesi mümkündür. İran Anayasası'nın 111. maddesi bu durumu düzenlemektedir.

⁴ İran, İsrail'i 1950 yılında tanımıştır.

kimliksel özellikler devletin yapısını ve kimliğini yönlendirmek anlamında çok önemli olmuştur. 1979 yılı için daha karma bir katılım söz konusu iken Ayetullah Humeyni'nin baskısı ve sonraki süreçte yaşanan elemelerle anayasada Ulemanın ağırlığı yer almıştır. Bu bağlamda, iki olguyu göz önüne almak faydalı olacaktır. Birincisi, farklı monarşiler tarafından yüzyıllar boyunca yönetildikten sonra, ilk kez yönetim şekli olarak Cumhuriyet'e geçilmiş olması dikkate değerdir. Bir diğer önemli nokta ise, devrimle rejimi ve sistemi değişen ülkenin anayasasının bir devrim anayasası olduğudur. İslami temellere dayandırılan anayasada, yasaların şeriate aykırı olamayacağı, egemenliğin Allah'ın olduğu belirtilmiştir. Böylelikle Ulemanın güçlü olduğu teokratik anayasa yürürlüğe girmiştir. 1989 yılında anayasada değişiklik yapılmış ve günümüzde hâlihazırda aynı anayasa yürürlüktedir. Bu değişiklikte başbakanlık makamı kaldırılmış ve yetkileri Cumhurbaşkanı'na devredilmiştir. Anayasanın 113. maddesine göre, dini liderden sonra Cumhurbaşkanlığı ülkenin en yüksek ikinci makamıdır (İran Anayasası, 1989).

İran İslam Cumhuriyeti'nin egemenlik anlayışı, Velayet-i Fakih görüşü üzerinde olgunlaşmıştır. Bu görüş Şii'nin temelinden de bir kopuşu, farklılığı simgelemektedir. Bu sebepten tüm dünya Şii nüfusunun, tüm Ayetullahların ya da taklit mercilerinin⁵ aynı düşüncede olmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu düşünce ve sistem 1979 Devrimi sonrası anayasada yer almış ve kabul ettirilmiştir. Dolayısıyla İran'da Ulema hakimiyeti, anayasal olarak ortaya konmuştur. Anayasanın 12. maddesine göre; devletin dini, resmi olarak Şii Caferi'lidir. Tarihsel olarak baktığımızda 1501 yılı itibarıyla Safeviler döneminde düzenli olarak Şiileştirilen İran'da, 1979 Anayasası'nda Şii'liğin devlet mezhebi olduğu yer almaktadır. Anayasaya göre, egemenlik, yasama, yürütme ve yargı organları tarafından Devrim Lideri'nin himayesinde kullanılmaktadır (İran Anayasası, 1989).

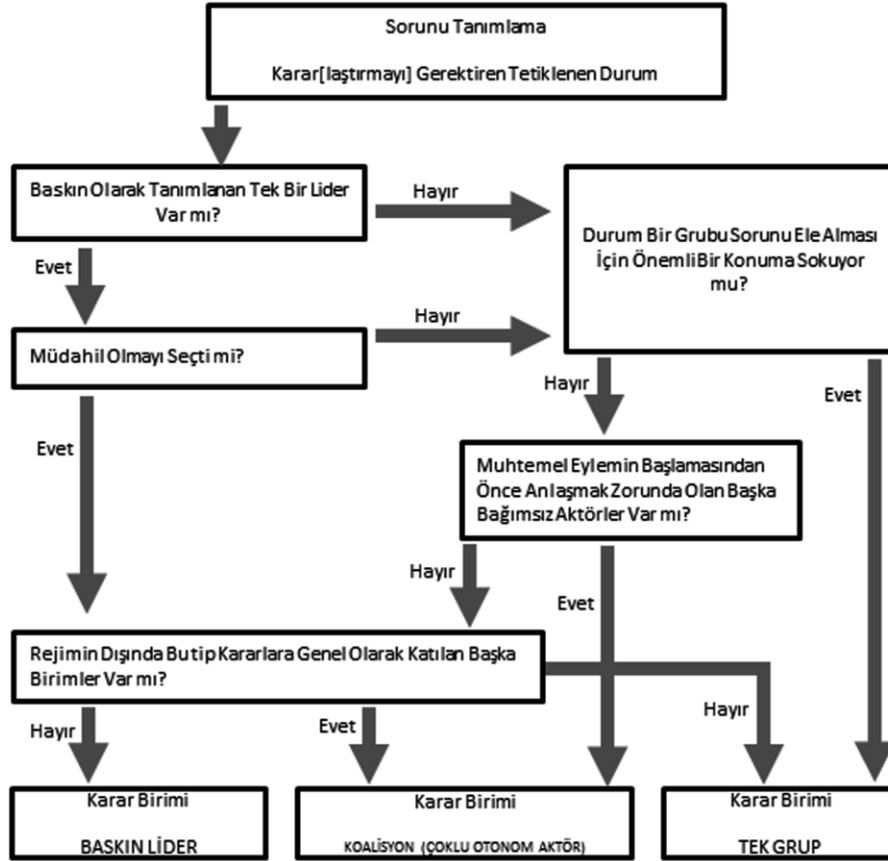
İran Devleti'nin Siyasi Kurumları ve Karar Yapısı

İran İslam Cumhuriyeti siyasi sistemi, bilinen sistemlerin aksine farklı ve karışık bir yapıdadır. İran siyasal sistemi, atanmışlar ve seçilmişlerin birbirlerini denetlediği karma bir sistem şeklinde tanımlanabilir. Yönetimdeki seçim ve atama ile görev yapan kurumlar arasında birbirini denetleyen bir sistem mevcuttur.

⁵ İmâmiyye Şiası'nda fetvasına başvuru en yetkili müctehid anlamındadır. Bkz., <https://islamansiklopedisi.org.tr/merci-i-taklid>, [01.06.2019].

a. Karar Birimi Sınıflandırması

Çalışmamızın teorik arka planını oluşturan Karar Birimi incelemesi aşağıdaki şemada gösterilmiştir.



Şekil 1: Karar Birimi Belirleme Süreci

Kaynak: Margaret G. Hermann (2001). "How Decision Units Shape Foreign Policy: A Theoretical Framework", *International Studies Review*, Cilt 3, No.2, s.58'den uyarlanmıştır.

Hermann'a göre üç farklı karar biriminden söz edilebilir; tek bir kişinin seçenekler arasında tercihi yaptığı ve diğerlerinin muhalif görüşlerini baskıladığı baskın lider, tümü tek bir oluşumun üyeleri olan bireylerin oluşturduğu, yüz yüze etkileşim içerisinde kolektif bir hareket tarzı seçerek belirli bir uyumu elde eden tek grup ve tek başına kararlaştırma ve diğerleri üzerinde bu kararı dayatma yeteneğine sahip, her biri ayrı hareket edebilen çok sayıda birey,

grup ve kurum temsilcisinin var olduğu çoklu otonom aktör tipi. (M. Hermann, 2001; Hermann ve Hermann, 1989, 361-387)

Öte yandan, İran'ın yönetim sistemi Cumhuriyettir ve ülkede dört yılda bir seçimler halk tarafından yapılır. Anayasada yer aldığı üzere, sistemin en üstünde, Lider bulunur. Lider, Uzmanlar Konseyi'nin belirlemesi ile göreve gelir. Güçlü yetkilerle donatılan Lider ülkedeki en yüksek otorite, bir başka deyişle rejimin en üst makamıdır. Bu açıdan bakıldığında M. Hermann'ın karar birimine ilişkin sınıflandırması (bkz., Şekil 1) açısından İran'daki Dini Lider'in karar yapısı içerisindeki statüsü özgündür. Lider'in anayasal statüsü ve siyasal yapı içerisindeki statüsü dikkate alındığında İran'da karar biriminin baskın lider olduğu düşünülebilir. Oysa aslında Lider en azından ilke düzeyinde anayasal yetki ve görevlerini yerine getirirken farklı siyasal/kurumsal birimlerin sürece dahil olması ile yürütme fonksiyonunu icra etmektedir. Dolayısıyla kurucu ve karizmatik liderliğiyle Ayetullah Humeyni bir yana bırakılırsa, Humeyni sonrasında Hameney'in İran karar yapısı içerisindeki statüsü çoklu otonom aktör tipine daha yakındır.⁶ Dini lider anayasada statüleri belirlenmiş kurumların sürece müdahilliğini gözeterek kararlarını oluşturur ve uygulanmasını gözetir. Bu durum bir tür danışma süreci olarak işlemektedir ve çoğu kez Lider'in bu görüşlerle çelişen hatta çatışan bir kararı uygulatmaya çalışması Lider'in liderlik vasıflarının sorgulanmasını da gündeme getirebilir. Bu niteliği ile anayasanın 107. maddesi Lider'i diğer İran vatandaşlarından ayrı bir dokunulmazlık zırhına sokmamaktadır.

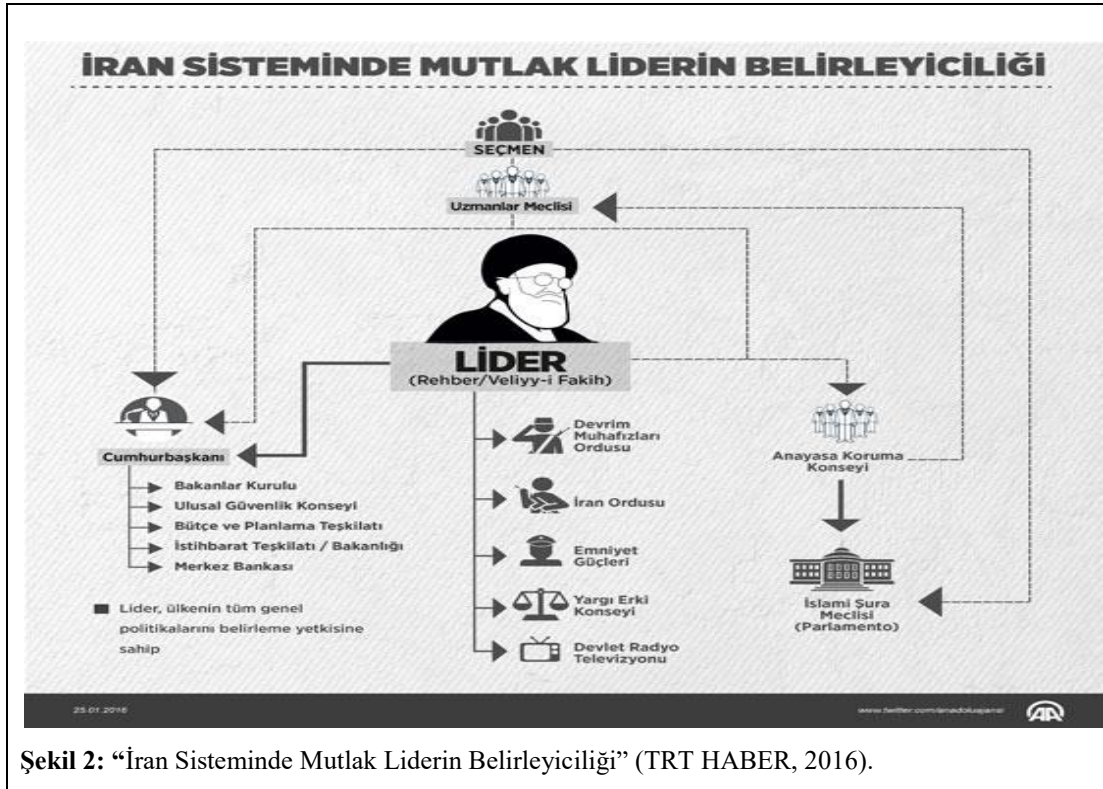
b. Velayet-i Fakih

Lider, sistemsal adıyla Velayet-i Fakih özünde dini bir kavramdır. Şii'liğin resmi devlet mezhebi olduğu tek ülke olan İran'da, devrim sonrası anayasaya girerek hayata geçirilen kavramı doğru anlayabilmek için on iki imam inancı ve Şii'liğin doğuşuna bakmak gerekmektedir.⁷ Son ve on ikinci imam olarak kabul edilen Mehdi'nin kaybolması (gaybı) sonrasında, dünyanın bozulan düzenini tesis etmek üzere, bir gün yeniden dünyaya döneceğine

⁶ Kaldı ki Humeyni'nin dini lider olarak nihai karar birimi olarak etkisinin en belirgin olduğu dönemde yaşanan Amerikan Büyükelçiliği'ndekilerin rehin alınması ile tetiklenen kriz sürecinde de farklı otonom aktörlerin/grupların krize ilişkin karar sürecine müdahil olmak istemeleriyle bir tür çoklu otonom aktör müdahilliği görülmektedir. Bu konuda bkz. M. Hermann, 2001, 61-62; Hermann ve Hermann 1989, 322-324.

⁷ Şii'ler Hz Muhammed'den sonra onun işaret ettiğine inandıkları ve kendi soyundan gelen Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmektedirler. Hz. Ali'den sonra onun soyundan gelen Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeynel Abidin, Muhammed Bakır, Cafer-i Sadık, Musa Kazım, Ali Rıza, Muhammed Taki, Ali en-Naki, Hasan Askeri ve Muhammed Mehdi olarak, On İki İmam'ın geldiğini kabul ederler.

inanılmaktadır. Söz konusu Mehdi geri dönene kadar İslami eğitimde en üst mertebeye ulaşmış ve belirli şartlara sahip bir Ayetullah'ın vekâleti kabul edilmektedir. Esasen İran İslam Cumhuriyetindeki “Dini Lider” varlığı da buradan gelmektedir. Devletin yasama, yürütme ve yargı erkleri onun görev, gözetim ve denetim sınırları içerisinde çalışmaktadırlar. Lider, devletin yönetimini oluşturan tüm ana kurumlar üzerinde en yüksek, güç, yetki ve denetleme gücü ile donatılmıştır. Bir başka deyişle alimlerin vasi olduğu yönetim sistemi de denebilecek Velayet-i Fakih, İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasının esasını oluşturmaktadır. Aşağıdaki grafikte, Lider'in sistemdeki yeri gösterilmiştir:



Ayetullah Humeyni'nin Şah tarafından sürgün edilmesi sonrası 1960'larda Irak'ın Nəcəf şehrinde verdiği derslerde uzun yıllar çalıştığı ve anlattığı, fakat aslında daha öncesinde Ayetullah en Neraki'nin ilk kez dile getirdiği kavram, İran'da 1979 sonrası kurulan sistemin özünü oluşturmaktadır (Üstün, 1999, s. 24). Buna göre, İslam peygamberi döneminde bir İslam Düzeni kurulduğuna, fakat sonrasında İslam Düzeni'nin sadece adının kaldığına vurgu yapmaktadır. Humeyni'nin aklındaki İslami yönetim modelini hayata geçirmesi devrim sonrası

olsa da bunun çalışmaları sürgünde kaldığı yıllarda oluşturulmuş ve olgunlaştırılmıştır (Taflıoğlu, 2013, s. 101). Dayandığı meşruiyet kaynağı imamet inancı olan Velayet-i Fakih İran'da uygulandığı şekliyle Humeyni tarafından şekillendirilmiştir. İran anayasasına somutlaştırılarak yerleştirilen Velayeti Fakih, kayıp İmam'ın yokluğunda onun yerine siyasi otoriteye ancak adil bir fakihin vekâlet edebileceğinin gerekliliğini savunan inanıştır (İran Anayasası, 1989).

Devrim sonrasında Devrim Lideri/Dini Lider olan Humeyni, bu görevle yasama, yürütme ve yargıyı da denetleyici olmuştur. Bu inanın özü; iktidarı elinde tutmak konusunda mutlak hak ve yetkiye sahip olan Kayıp İmam'ın yokluğunda İslam toplumlarının yönetilmesi ve hükümetlerin kurulması görevinin müçtehid⁸lere bırakılmasıdır. Çünkü Humeyni'ye göre alimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Bu miras dini alanı kapsadığı kadar siyasi alanı da kapsamaktadır. Dolayısıyla Humeyni'nin Şii siyasi düşüncesini, din siyaset ayrımını ortadan kaldıracak şekilde yeniden sistemleştirdiği söylenilebilir. O'na göre İslami hükümet temsili hükümetten çok farklıdır; çünkü ikincisinde güçler ayrılığı ilkesi vardır. Birincisinde ise Lider, Kayıp İmam'ın temsilcisi olması nedeniyle onun dini ve siyasi otoritesini aynı anda üzerinde toplamış kişidir. Bu yüzden Velayet-i Fakih anlayışına uygun olarak örgütlenmiş bir İslam Devleti'nde dini ve dünyevi şekilde bir ayrıma gitmek mümkün değildir (Moazami, 2018, s. 221). On ikinci İmam'ın yokluğunda yalnızca devleti uygun olduğu şekilde yönetebilecek olan Fakih, yani Liderdir. Lider'in özel danışmanları vardır ve yetkilerini Yüksek Liderlik Bürosu aracılığıyla kullanır (Sinkaya, 2011, s.25-26).

Yaygın Cumhuriyetlerin aksine, Cumhurbaşkanı seçimlerinde aday olacak kişilerin adaylığa uygunluğunu denetleme Lider'in yetki alanındadır. İran siyasal sisteminde Velayet-i Fakih, yürütme organının üstünde konumlanmıştır. Demokratik bir sistemde yürütme organına ait yetkilerin önemli bölümü Velayet-i Fakih'e tanınmıştır (İlknur, 2009, s.144). [Dini] Lider'in yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı azledebilme yetkisi de düşünüldüğünde konumu daha net ortaya çıkmaktadır.

⁸ Şii'de din kaynaklarına dayanarak akıl yoluyla dini hükümler verme (ictehad) yetkisine sahip, medrese eğitiminin bütün seviyelerini tamamlamış din adamı. Kuran'ı yorumlama gücüne sahip Ulema'dan kimseye denir. Bkz: İsmail Safa Üstün, Humeyni'den Hamaney'e İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi, (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999), 22.

İran Anayasası'na göre Lider'in başlıca görevleri şunlardır (İran Anayasası, 1989):

- İslam'ın genel çıkarlarını gözetmek,
- İslam Cumhuriyeti'nin genel politikalarını belirlemek ve denetlemek,
- Başkomutan sıfatıyla silahlı kuvvetlere komuta etmek,
- Savaş, barış, Cumhurbaşkanı'nın azli ve referandum gibi kararları vermek,
- Ülkenin önemli kurumlarının başkan ve üyeleri (çeşitli yargı organları, Anayasa Koruyucular Konseyi, Maslahat Konseyi) ile üst düzey bürokratları atamak,
- Yürütme, yasama, yargı erkleri arasında çıkabilecek anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmak,
- Ulusal yayın kuruluşlarının üst yöneticilerini atamak,
- Yoksullar ve Gaziler Vakfı, Şehitler Vakfı, Yardım Komitesi, 15 Hurdad Vakfı gibi önemli vakıf ve komiteleri yönetmek,
- Anayasa Koruyucular Konseyi'nin altı üyesini atamak gibi,
- Cuma namazı imamlarını atamak.

Bütün bu geniş yetkilere rağmen belirtmek gerekir ki Lider, anayasada kanun huzurunda toplumun diğer bütün üyeleriyle eşit statüde sayılmaktadır (Abrahamian, 2014, s.214).

c. İran İslam Cumhuriyeti Kurumları

İran İslam Cumhuriyeti'nde, Cumhurbaşkanı seçimle işbaşına gelmektedir. Bu boyutuyla rejim seçen-seçilen anlamında halkın, idarenin bir kesimini seçerken etken olduğunu göstermektedir. Cumhurbaşkanı, İran siyasal sisteminin halk tarafından seçimle iş başına gelmesi bakımından Cumhuriyet'i temsil eden kanadı olarak tanımlanabilir. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı (Lider tarafından, adaylara seçime katılabilir onayı verilen ve seçilse dahi sonrasında azledilebilen), 1989 itibariyle kabineye de başkanlık ederek, bürokrasinin bir kısmını kontrol etmektedir. Öte yandan hiyerarşide üst noktadaki Lider ve Cumhurbaşkanı'ndan sonra diğer önemli kurumlarsa şunlardır (Djalili ve Kellner, 2011, s.134);

- İslami Danışma Meclisi / *Meclise Şuraye İslami*: 290 üyeli temel yasama organı. Milletvekilleri yasama yaparlar, dört yıl için halk tarafından seçilirler.
- Anayasa Koruyucular Konseyi (AKK) / *Şura-yi Negahban Kanuni Esasi*: 12 üyeli konsey, mecliste yapılan yasaları onaylamakla görevliler. Yarısını Lider atıyor yarısını ise yargı erki tarafından hazırlanan listeden Meclis seçiyor. Seçim sonuçlarını iptal etme yetkileri bulunmaktadır.
- Düzenin Yararını Teşhis Konseyi / *Mecme-yi Teşhis-i Maslahat-ı Nizam*: 1988'de Humeyni'nin isteği ile Meclis ve Anayasa Koruyucular Konseyi arasında yasama sürecine

ilişkin anlaşmazlık durumlarında arabuluculuk yapması için oluşturulan kurul, 1989 yılında anayasada yer almıştır.

- Milli Güvenlik Yüksek Konseyi / *Şuraye Ali-e Emniyete Melli*: İslam Devrimi'ni, ülkenin toprak bütünlüğünü, egemenliği ve milli menfaatleri korumak olarak tanımlamıştır. Üyeleri arasında; Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları, bütçe ve planlama teşkilatı başkanı, Dini Lider'in iki temsilcisi, Devrim Muhafızları Komutanı ile Dışişleri, İçişleri ve İstihbarat Bakanları bulunmaktadır. Kararlar ruhani Lider'in onayı sonrası yürürlüğe girmektedir.
- Uzmanlar Meclisi / *Meclis-i Hubregan*: Lideri atamakla görevlidirler. Devrim sonrası Anayasa taslağını oluşturan uzmanlardır. Halkoyuyla 8 yılda bir seçimleri yapılır, din adamı olması şartı vardır. Seçimleri AKK'nın denetimindedir.

Bu yeni, değişik ve kendine özgü sistem Gündoğan'ın ifadesiyle, “*seçilmişler tarafından oluşturulan yasama ve yürütmenin, atanmışlar tarafından denetimi sistemin esasını oluşturmaktadır. Atanmışlara biçilen rol [ise] rejimin İslami-ideolojik özelliklerini korumaktır.*”(Gündoğan, 2010, s.177). İran için yapılan teokratik-demokrasi tanımını hak edecek şekilde hem kurumlar arası kuvvetler ayrılığı mekanizması birbirini oluşturan denetlemeler ile oluşturulmakta, hem de İslami kurum ve prensipler de göz ardı edilmemektedir. Moslem'in ifadesiyle, “*İslam Cumhuriyeti devlet kurumları içindeki sıralama sisteminde ikinci kuvvet (erk odağı), hükümetin, yasama, yürütme ve yargı organları ile birlikte cumhuriyettir. Ayrıca, merkezi hükümet önem sırasına göre ikinci derecededir, çünkü anayasaya göre cumhurbaşkanı ve hükümetin üç erki Lider'i takip etmek durumundadırlar*” (Moslem, 2002, s.28). Moslem; İran'ın devlet kurumlarının hizipçiliğe⁹ müsait olduğunu, çekişmenin sık rastlanan örneklerinde, bu kurumların ve onların kendine has özelliklerinin suistimal edilebildiğini ve kendi ideolojik eğilimleri ne olursa olsun, grupların kendi çıkar ve görüşlerini desteklemek için aynı yöntemleri kullandıklarını da ileri sürmüştür (Moslem, 2002, s.35).

Bu noktadan hareketle, İran Anayasası'nda yetkili kişi ve kurumların görev tanımlarına baktığımızda, paylaşılmış, parçalı bir yapı göze çarpmaktadır. Sistemin işleyişindeki iki kilit kurum olan Düzenin Yararını Teşhis Heyeti (DYTH) “*Macmae-ye Teşhis-i Maslahatı Nizam*” ve Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi (YUGK) “*Şuraye Aliye Emniyeti Melli*” doğrudan Lider'in talebiyle işlemektedirler. DYTH, Meclis ve Anayasa Koruyucular Konseyi arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere kurularak, devletin genel siyasetinin belirlenmesinde danışma kurulu vazifesi görmektedir. Lider'in isteği üzerine toplanan Heyet, mevzu bahis konuyu

⁹ İran'da siyasi hizipler, fraksiyon/cenah anlamındadır.

çözümüne kavuşturmakla görevlidir. Heyet ayrıca Lider'in görüşülmesini istediği konuları görüşerek, ülkenin genel siyasetinin belirlenmesi için yine Lider'e görüş hazırlamaktadır. Anayasanın 112. maddesine göre, Heyet'in bütün üyeleri Lider tarafından atanır ve alınan kararlar Lider'in onayı sonrası icra edilir (Sinkaya, 2011, s. 28). Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi'nin görevi ise, Lider'in tayin ettiği genel siyaset çerçevesinde, ülkenin güvenlik ve savunma politikalarını belirlemek, siyasi ve tüm faaliyetlerin genel güvenlik ve savunma tedbirleriyle uyumlu hale getirilmesini temin etmektir. Konsey'in kararları Liderlik makamının onayından sonra icra edilir. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Konsey'de Lider'in seçtiği iki temsilciye ek olarak, Yasama, Yürütme ve Yargı Başkanları, Genelkurmay Başkanı, Hükümet Plan ve Bütçe sorumlusu, Dışişleri, İçişleri, İstihbarat Bakanları ve üst rütbeli subaylar bulunmaktadır. Bu bağlamda, dış politika gelişmelerinin de görüşüldüğü bu temel organda, Lider'in temsilcileri ve tavsiyede bulunma yetkisi üzerinden kararları etkileme gücüne sahip olduğu değerlendirilebilir (Efegil, 2012, s. 62).

Her ne kadar hem teori hem pratikte, Lider'in özellikle kurumlar üzerinde ağırlığı göze çarpsa da, bu durum İran'ın kurumsal yapısındaki farklı hiziplerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Örnek vermek gerekirse, Lider'in kararlarını yalnız almayarak danışma heyetinden rapor istemesi verilebilir. Bu bağlamda, A. Ehteshami çalışmasında İran'da dış politika yapımının elitler arası mücadelenin bir sonucu olduğunu ve destek arayışında olan elitlerin bu mücadelede içeride kamuoyuna da ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. Öte yandan, farklı hiziplerin zaman zaman dış politikada aldıkları pozisyonlar, iç politika için bir koz olarak da kullanılabilir (Rezaei, 2008, s.21).

Yukarıda ifade edilenlerin yanı sıra, sistemin yapısı gereği, Lider'in son sözü söyleme hakkı mutlakdır. Bu bağlamda belirtilmesi gereken, Lider'in anayasal olarak, dış politika kararlarını oluştururken rejimin anahtar güç merkezlerine danışmakla yükümlü olduğudur. Diğer bir ifadeyle, İran'da politikalar kısmi bir mutabakat sonucunda şekillenmekte olup, süreci dikkate alan, nihai karar birimi Lider'dir. Bu yapı/süreçte kişi ve kurumlar Lider'e bilgi vermekte, seçenek sunmakta, Lider mevcut seçenekler içerisinde en rasyonel olduğunu düşündüğü seçeneği uygulama talimatı vermektedir. Kişi ve kurumlar sınırlı da olsa kendi görüşlerini bu bilgilendirme sürecindeki kimi durumlara katabilmektedir.

Juneau, Lider'in sistemdeki rolünü daha net biçimde ortaya koymak adına, şöyle tanımlamıştır: İran sisteminin asıl güç sahibi, denge kurucu gücü, otoriter bir karar alıcı değil, oйдаşma inşa edici ve rejimin yarışan güç merkezlerinin görüşleri üzerinden ortaya bularak karar alan bir güçtür. Öte yandan, koruyucu bir üst görev gibi bir pozisyonla yönetimin islami/mezhebi boyutunu elinde tutmaktadır (Juneau, 2015, s.92-93). Lider doğrudan halk tarafından seçilmeyerek Uzmanlar Meclisi tarafından belirlenir.

Esasen rejimin kurulduğu günden günümüze geçen kırk yılda Lider'in de yaşadığı bir dönüşümden bahsetmek mümkündür. Ayetullah Humeyni kurucu olarak döneminin çoğunu savaş sürecinde deneyimlemiştir. Ayetullah Hamaney ise kararlaştırmada, Lider'lik yaptığı otuz yıl süresince rejimin sürekliliği için faydacı davranması gereken çok zamanda uzlaşmacı bir portre de çizmiştir. Konuyla ilgili birçok çalışmada, Hamaney selefinin aksine daha pragmatist olarak tanımlanmıştır.¹⁰ İran nükleer çalışmaları tarihsel seyri açısından Lider'in konuya etkisi üzerine verilebilecek en iyi örneklerdendir. Örneğin nükleerleşme siyaseti açısından bakıldığında Hamaney döneminde hem uranyum zenginleştirilmesi yapılmış, hem de İran'ın uluslararası baskılardan kuvvetli şekilde etkilenmesi sebebiyle nükleer müzakereler sonunda Ortak Kapsamlı Eylem Planı olarak geçen nükleer anlaşma¹¹ imzalanmıştır.¹²

İran Nükleer Çalışmaları

İran nükleer çalışmaları, 1957 yılında dönemin Pehlevi Monarşisi yönetimindeki İran ile ABD arasında sivil ve barışçıl nükleer enerji Barış İçin Atom projesi kapsamında imzalanan anlaşma ile konjonktürel ve bölgesel gelişmelerin etkisiyle¹³ başlamıştır. 1960'lar itibariyle İran, bölgede ABD'nin en önemli silah ithalatçısı ve müttefiki konumundadır. İran dönemin Soğuk Savaş koşulları gereği Ortadoğu'nun Sovyet nüfuzuna girmesine engel olmak adına kendi haline bırakılmayacak ülkelerden olmuştur.

Bu çerçevede Tahran'da nükleer araştırma merkezi 1959'da kurulmuş ve 1967 yılında Tahran'da ilk nükleer araştırma reaktörü inşa edilmiştir. Daha sonra İran, 1970 yılında Nükleer

¹⁰ Konuyla ilgili ayrıntılı bir liderlik özellikleri çalışması için bkz: Elizabeth Richter (2016). "Operational Code Analysis of Iran's Supreme Leadership-Ayatollahs Khomeini And Khamenei", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.

¹¹ İngilizce "Joint Comprehensive Plan of Action" olarak geçen söz konusu nükleer anlaşma, İran'da BAR-JAAM olarak adlandırılmaktadır.

¹² Anlaşma ile ilgili detaylı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir.

¹³ Eisenhower Doktrini, SSCB'nin Ortadoğu'da etkin olma çabaları vb. girişimlerin etkisinde gerçekleşmiştir.

Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT)'yi¹⁴ imzalamış ve İslam Devrimi gerçekleşikten sonra dahi nükleer rejime sadık kalacağını ve nükleer silah üretmeyeceğini açıklamıştır. İran 1968 yılında imzaladığı, NPT'yi 1970 yılında onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Bu bağlamda İran anlaşmaya ve getirdiklerine bağlı olduğunu her fırsatta dile getirmektedir. İranlı liderler her vesile ile İran'ın hiçbir zaman nükleer silah üretmek gibi bir amaç içinde olmadığını, sadece sivil nükleer enerji elde etme hakkını kullandıklarını söylemişlerdir (VOA, 2013). Krizin tırmandığı ve İran'a askeri müdahale seçeneğinin basına yansıdığı zamanlarda dahi İran açıklamalarında, hiçbir zaman savaşı başlatan tarafın kendileri olmayacağını vurgulamıştır (Cumhuriyet, 2011). Buna ek olarak, herhangi bir saldırıya maruz kalındığında, kendilerini korumaya yetecek donanımda ve hazırlıkta olduklarını belirtmişlerdir.

Devrim sonrası ise, ilk olarak İran-İrak Savaşı'nda Ayetullah Humeyni'nin nükleer silahların İslam dinine göre kabul edilemez olduğunu söyledikten sonra İran'ın, Irak ile savaşta yaşadığı tecrübeler ve savaşın uzaması sebebiyle 1984 yılında fetvasını düzenleyerek belirli şartlar altında nükleer çalışmalara geçit vermiştir. Bu kararın enerjinin çeşitlendirilmesi, gücün artırılması ve rejim güvenliği açısından güçlü olma isteği ile alındığını söylemek mümkündür.

a. Nükleer Kriz

Nükleer faaliyetleri ve Batı ile ilişkileri açısından önemli bir kırılma noktası, 2002 yılında İran'ın NPT'ye aykırı olarak, UAEA'nın (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) bilgisi dışında nükleer faaliyetler yürüttüğünün ortaya çıkmasıdır. İran, Haziran 2003'de UAEA gözlemcilerine tesislerdeki gerekli ziyaretleri yaptırmamıştır (The Guardian, 2015). Sonrasında üç AB ülkesinin (Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa) diplomatik girişimleri ise ABD'nin reddi ile karşılaşmıştır. Sonuçta İran, Aralık 2003'te Nükleer Ek Protokolü imzalamak durumunda kalmıştır (Deutsche Welle, 2003). Hamaney, Ekim 2003'te kitle imha silahlarının üretimi ve kullanımının yasak olduğu yönünde bir açıklama yapmıştır. 2005 yılında UAEA toplantısından iki gün sonra, Ağustos 2005'te "nükleer silahların üretimi, depolanması ve kullanımı İslam'a göre yasaktır" vurgusu tekrarlanmıştır. Ayetullah Hamaney de 1990'larda nükleer karşıtı fetvasının Humeyni'nin değişen fetvası ile aynı akıbette olacağından endişe edilmiştir.

¹⁴ NPT: Non Proliferation Treaty/Nükleer Silahsızlanma Anlaşması ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>, [01.06.2019].

İran'ın söylem ve siyasetindeki iniş çıkışlara bakıldığında, Cumhurbaşkanları Haşimi Rafsancani (1989-1997) ve Muhammed Hatemi (1997-2005) dönemlerinin, Humeyni dönemine göre ılımlı yıllar olduğu söylenebilir. Nükleer çalışmalar açısından da durum böyle olmasına rağmen, ABD'nin 11 Eylül terör saldırıları sonrası İran'ı "Şer Ekseni Ülkelere"¹⁵ dâhil edişi, nispeten bu ılımlı döneme denk gelmektedir (Washington Post, 2002). 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali gibi olaylar şüphesiz İran açısından önemli etkiler doğurmuştur. Nasser Hadian'ın da dikkat çektiği gibi, doğusunda Afganistan bunalımı, batısında işgal altındaki Irak ve Körfez'de Suudi Arabistan ve diğer KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) ülkeleriyle yaşadığı sorunlar güvenlik açısından İran'ı hassas ve güçlü olmak zorunda bırakmıştır (Hadian, 2004, s.51-52). Özellikle İsrail'in de bölgede bulunduğu göz önüne alındığında, belirtilen nedenler daha anlaşılır hale gelmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi İran-Irak Savaşı devam ederken, İran nükleer enerjinin önemini yeniden fark etmiştir. İran'ın nükleer çalışmaları Cumhurbaşkanı Hatemi döneminde ülke dışından bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Oysa Muhammed Hatemi döneminde bölge devletleri ve Avrupa ülkeleri ile ilişkiler görece iyileşmiştir (İran Kültürevi, [10/10/2018]). Diyalogun yüksek olduğu ve medeniyetlerin düşman olamayacağını savunan bir Cumhurbaşkanı [Hatemi] döneminde İran, şer ekseni ülkeler içinde ilan edilmiştir. Esasen nükleer kriz de resmen bu dönemde başlamıştır. Genel olarak siyasi açıdan olumlu olan bu dönemde, İran, nükleer faaliyetlerini devam ettirebilmek için Çin ve Rusya başta olmak üzere diğer devletlerden destek arayışına girmiştir. Esasen, Hatemi'nin ikinci dönemi uluslararası sistemdeki gelişmeler ve baskıların etkisiyle ilk döneminden farklılaşmıştır. Algılanan tehdit, ülke içinde Hatemi'nin muhafazakârlara yaklaşımını doğurmuştur.

2002-2005 yılları arasında inişli-çıkışlı bir grafik gösteren Batı-İran¹⁶ ilişkileri, muhafazakâr aday Mahmut Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı (2005-2013) olmasıyla gerilmiş ve böylelikle 2002'de başlayan nükleer kriz, 2005 yılı itibarıyla tırmanmaya başlamıştır. Ahmedinejad, nükleer programın destekçisi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı dönemindeki

¹⁵ ABD'ye göre o dönemde 'Şer Ekseni' ülkeler: İran, Irak ve Kuzey Kore'dir.

¹⁶ İran'da, Batı kelimesi siyasi liderlerin söylemlerinde bir kavram olarak devrimden bugüne yer almaktadır. İran açısından siyasi mekanizmalar ve Lider'in söylemlerinde ABD "güvenilmez ve daimi düşman" olarak kabul edilse de Batı kavramının bir diğer parçası olan Avrupalı devletlerle İran'ın ilişkisi İran'daki ABD algısından farklılaşmaktadır. Buna ek olarak zaman zaman Avrupalı Devletler, ABD politikalarını takip ettiğinde ilişkiler gerilmektedir.

demeçlerine bakıldığı zaman, konunun uzaması ve zaman zaman tıkanması çok da şaşırtıcı olarak değerlendirilmemektedir (BBC, 2005a). Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanlığından sonra İran; ABD, AB ve diğer aktörlerin yanı sıra BMGK'nın ekonomik ve diplomatik yaptırımlarına maruz kalmıştır. 2005 Ağustos ayı sonrası İran, 2004 yılında AB-3 ülkeleriyle (Fransa, Almanya ve İngiltere) imzaladığı Paris Antlaşması sonucu, durdurduğu uranyum zenginleştirme programına yeniden başlamıştır (BBC, 2005a). 2005 yılında İran'da gerekli kontrolleri yapamayan UAEA'nın, konuyu Şubat 2006'da BMGK'ya göndermesiyle birlikte müzakereler, P5+1 (BMGK 5 daimi üyesi ve Almanya) tarafından yürütülmeye başlanmıştır.¹⁷ Böylelikle 2006 yılında İran'a uygulanan yaptırımlar arttırılmıştır (İlhan, 2011, s.125). Bu noktada İran'a uygulanan ilk yaptırımların tarihi, Rehineler Krizi ve ertesinde yaşanan İran-İrak Savaşı dönemine kadar gitmektedir. 1996 yılı İran'a ABD tarafından ilk kez nükleer ambargo uygulanması için Başkan Clinton tarafından imzalanmıştır. 2006'da nükleer çalışmalara hız verilmesi sonrası kapsamlı yaptırımlar BM nezdinde uygulanmıştır. BMGK, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011, 2012, 2013 ve 2014 yılında aldığı yaptırım kararları dışında ABD tek olarak da İran'a yaptırım uygulamıştır.¹⁸

2003 Irak işgalinin ardından, İran'da gerçekleşen 2004 yerel seçimlerinde muhafazakârların güçlenmesi İran açısından tehdit algısının politikaya yansımaları şeklinde okunabilir. İran'ın nükleer çalışmalarına hız vermeye başlaması bu yıl olmuştur. 2007 yılında krizin sertleştiği dönemde, ABD Ulusal İstihbarat Raporu (NIE) yayımlanmış ve bu rapora göre İran'ın nükleer silah programı yürüttüğüne dair herhangi bir veri bulunamamıştır. Fakat rapor ABD Başkanı Bush'un İran'a dair "Üçüncü Dünya Savaşı uyarısı yapacak kadar büyük tehdit oluşturduğu" yönündeki açıklamaları ardından gelmiştir (Knowlton, 2017).

2002 yılında başlayan nükleer kriz, 2003 yılı itibariyle Avrupa devletleri ile nükleer krizin çözümü için uzun yıllar süren diplomatik görüşmeleri (önceleri AB-3 daha sonra P5+1 olarak) başlatmış, öte yandan İsrail ve Suudi Arabistan'ın tehdit algılamaları sebebiyle ABD, krizi çözmek adına sert güç kullanımı dahil tüm seçeneklerin masada olduğunu belirtmiştir (Hürriyet, 2005). İran'ın nükleer programı, 1979 sonrası kopuk olan ABD-İran ilişkilerinde

¹⁷ Konunun tarihsel akışı için bkz: Nuri Yeşilyurt, "İran Nükleer Krizi", *Türk Dış Politikası, Cilt III: 2001-2012*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları: 2013, 457.

¹⁸ UN Security Council Resolutions number: 1696, 1737, 1747, 1803, 1835, 1929, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, Iran's Foreign and Defense Policies, 9-10.

krize evrilmiş ve konuyu uluslararası toplum, uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk seviyesinde bir platformda tartışılması noktasına taşımıştır.

İslam Cumhuriyeti tarihinde nükleer çalışmalar kadar hiçbir konu İran'ı bu kadar gündeme taşımamış, uluslararası arenada böyle kronik bir soruna dönüşmemiştir. İran ekonomisi açısından bu kadar ağır maliyetlere sebep olan ve ülke güvenliği konusunda daha da fazlasına sebep olabilecek riskler taşıyan bir konuda İran'ın savı ve konunun İran tarafında algılanma şekli de önem arz etmektedir. Bu noktadan hareketle "İran neden devrim sonrası vazgeçtiği nükleer çalışmalarına yeniden başladı?" sorusu üzerine düşünmeye değerdir. İlimli Cumhurbaşkanı M. Hatemi döneminde şer eksenini ilan edilerek dışarıdan baskı gören İran'da aşırı muhafazakâr kanattan bir Cumhurbaşkanı'nın yönetime gelmesi bir anlamda iç sistemin ürettiği bir cevap olarak okunabilir. Hamaney'in söylemleri, gerektiğinde daha ılımlı gerektiğinde daha radikal olarak tanımlanabilir. Hatemi'nin Cumhurbaşkanılığı süresince yaptığı politikalara onay veren de, dönem ve durum değiştiğinde, Ahmedinejad gibi sert söylemlere sahip bir muhafazakâr cumhurbaşkanı onaylayan da kendisidir. Dış baskılar arttığında ülke içinde de muhafazakâr bir adayın yönetime gelmesi olasıdır. Lider'in zaman zaman pragmatizme kayan sert ve çatışmacı bir dile yer vermesi ise pazarlıkçı kimlik işareti olarak yorumlanabilmektedir.

İran'da tüm siyasi farklılıkları bir tarafa bırakıp, yönetime nükleer çalışmalar konusunda destek olan İran halkı, bu konuyu uzun yıllardır yaşadığı ağır yaptırımların etkisiyle bir ulusal gurur meselesi olarak değerlendirmektedir. Bununla anlatılmak istenen NPT imzacısı bir ülkenin barışçıl nükleer enerji elde etme hakkının, ülke dışından engellenmeye çalışılmasının İran yönetimi ve halkı üzerindeki yansımasıdır.

Ahmedinejad dönemindeki sert söylemler, Ruhani dönemi ile birlikte normalleşme göstermiştir. İran'ın ekonomik sıkıntıları ve ambargoların halk üzerindeki ağırlığı şüphesiz rahatsızlık yaratmaktadır. İran'ın nükleer enerji programının başladığı günden bugüne geçen 60 yıllık süreçte yaşanan gelişmeler inişli çıkışlı olsa da, nükleer çalışmaların önceleri doğrudan ulusal çıkar, bölgesel jeopolitik ve güç dengesinin bir ürünü, son yıllarda ise bir diplomasi aracı olarak kullanıldığı nitelendirilebilir. On üç yıl süren nükleer kriz 2015'te bir diplomatik anlaşmaya kavuşmuştur. Nükleer krizin sürdüğü yıllar boyunca en önemli dönüm noktası olarak anılabilecek, Nükleer Anlaşma, 14 Temmuz 2015 İran ve P5 + 1 arasında imzalanmıştır.

Böylelikle kriz “diplomasi yoluyla birkaç yıl için” çözülmüş oldu. 14 Temmuz 2015’te varılan ve 1 Ocak 2016 tarihinde uygulamaya geçen mutabakat taraflarca da söylendiği üzere mükemmel olmasa da bir diplomasi başarısı olarak ortaya çıkmaktadır (BBC, 2015). Nükleer politikalar konusunda, İran tarafında, 2013 yılında Cumhurbaşkanı seçilen, eski nükleer başmüzakereci, Hasan Ruhani ve ekibinin çabalarının başarılı bir sonuç verdiği söylenebilir. Varılan bu anlaşmaya göre: (BBC, 2015),

- İran uranyum zenginleştirmede kullanılacak santrifüjleri 2/3 oranında azaltacak,
- Gelecek 15 yıl boyunca 3,67’den fazla uranyum zenginleştirmeyecek,
- 15 yıl boyunca yeni uranyum zenginleştirme tesisi kurmayacak,
- Fordo tesislerini araştırma merkezi, fizik, teknoloji gibi barışçıl alanlarda kullanacak,
- Natanz’da uranyum zenginleştirmeye devam edecek,
- Tüm nükleer tesisler UAEA’nın ve müfettişlerin erişiminde olacak, İran’ın giriş izni taleplerine itiraz hakkı bulunacak,
- Nükleer silah yapımında kullanılabilecek plütonyum üreten Arak ağır su reaktörü dönüştürülecek,
- İran taahhütlere uyarsa yaptırımlar yumuşatılacak. UAEA doğruladığında ABD, AB ve BMGK yaptırımları askıya alınacak.

Ayetullah Hamaney’in nükleer programa yönelik demeçleri, devletin genel siyaseti üzerindeki etkisi hakkında fikir verici olmaktadır. Hamaney nükleer anlaşmadan dört gün sonra yaptığı açıklamada, konuyla ilgili geçmiş fetvasına da değinerek, nükleer görüşmelerdeki ithamları reddetmiş, dini açıdan sakınılan, İran’ı nükleer silah yapmaktan engelleyen duruma ithafen: *“ABD, İran’ı nükleer silah sahibi olmak konusunda durdurduklarını söylüyor. Bunun doğru olmadığını biliyorlar. Fetvamız var, nükleer silahlar dini açıdan İslami hukuka göre yasaktır. Bu konunun nükleer görüşmelerle hiçbir ilgisi yoktur”* demiştir (The Telegraph, 2015).

Hamaney, anlaşma imzalandıktan üç ay sonra Cumhurbaşkanı Ruhani’ye bir mektup göndererek anlaşmanın uygulanmasıyla ilgili dikkat edilmesi gereken dokuz maddeyi sıralamıştır. Hem genel bir çerçeve ile dikkat edilmesi gerekenleri belirtmiş hem de buradan anlaşılacağı üzere, İran’ın dış politikası, anayasasında yer aldığı gibi Lider’in onayı, yönlendirmesi ve en önemlisi de izni dahilinde gerçekleşmektedir (İslam İnkılabı Rehberi Bürosu, 2015). Söz konusu mektupta özellikle dikkat edilmesi gereken iki nokta vardır. Birincisi yaptırımlarla ilgilidir. Hamaney, İran’ın müzakereleri kabul amacınının, haksız ekonomik ve finansal yaptırımları sonlandırmak olduğunu belirtmiştir. Hangi sebepten olursa

olsun yeni bir yaptırımın gelmesi durumunda bunun Bar-jaam'a ihlal olarak değerlendirileceğini ve yasaya göre anlaşmayı durdurma olarak anlaşılacağını belirtmiştir. Lider'in izniyle yapılan söz konusu anlaşma, Meclis onayından geçtikten sonra yürürlüğe girmiştir.

Öte yandan, ABD Başkanı Donald Trump'ın seçim beyanında söylediği gibi Mayıs 2018'de antlaşmadan tek taraflı çekilmesine ve İran'a ağırlaştırılmış yaptırımları yürürlüğe geçirene kadar ilişkilerde ve dolayısıyla kısa bir dönem için ekonomide kısmi bir normalleşme yaşanmıştır. ABD'nin anlaşmadan çekilmesi sonrası Lider Hamaney, talimat vererek uranum zenginleştirmenin yeniden başlatılmasını söylemiştir (CNNTÜRK, 2018). Cumhurbaşkanı Ruhani'den de "*ABD ekonomik savaş açtı*" açıklaması gelmiştir (BBC, 2018). Antlaşma imzalanan taraflarca yürürlükte olmasına rağmen, ABD'nin süreç boyunca yapacağını söylediği ölçüde yaptırımları tam olarak kaldırmaması İran ekonomisi için beklenen rahatlamayı getirmemiştir. Nükleer müzakerelerde ve 2015 sonrasında dahi uygulanan ambargo ve yaptırımlara rağmen, gerek NPT ek protokolü gerekse UAEA denetimlerini aksatmayan İran, bu politikaları çifte standart olarak nitelemektedir. Özellikle çevresi nükleer silah sahibi ülkelerle çevriliyken ve coğrafyada İsrail'in elinde sayısı ve özellikleri bilinmeyen birçok nükleer başlıklı silah mevcutken İran nükleer çalışmalarına karşı çıkılmasına tepki göstermektedir (Juneau, 2015, s.172-173).

Öte yandan 2003 Irak'ın işgali itibariyle İran'ın çok yakından hissettiği tehdit algısı, İran için güç artışını tercihten çok rasyonel bir zorunluluk haline dönüştürmüştür. Çok taraflı gelişme ihtiyacı duyan İran, elini güçlendirmek için nükleer çalışmalara devam etmiştir. Juneau'nun ifade ettiği gibi "*yaptırımlar sebebiyle ekonomik durum potansiyelin çok altında kalmıştır*" (Juneau, 2015, s.199). Juneau, İran nükleer programının İran dış politikasındaki sınıflandırmasını dört evrede değerlendirmiştir: (Juneau, 2015, s.186):

- 2002-2004 Dikkat ve Sabır: Hatemi döneminin son yılları olan bu tarihlerde, ılımlıların nükleer karar almadaki rolü devam etmektedir.
- 2005 Kademeli Dönüşüm: Ahmedinejad'ın döneminin başladığı yıl olan 2005'te, ilişkiler her ne kadar gergin olsa da, Ali Hamaney nükleer silahların kullanımı ve yasaklanmasına yönelik bir fetva yayımlamıştır.
- 2006-2008 Kararlılık ve Meydan Okuma: İran'ın gücü en üst seviyeye çıkmıştır.

- 2009 Dönüşüm: Yeni yaptırımların gelmediği bu dönemde, krizde bir düşüş gözlemlenmiş ve yeni ABD Başkanı B. H. Obama, NPT'ye uyan İran dahil her devletin barışçıl nükleer enerji sahibi olma hakkı olduğunu belirtmiştir (Beyaz Saray Basın Sekreteri Ofisi, 2009).

Aynı Lider döneminde gerçekleşen bu nükleer politikadaki dış politika farklılığı, bir amaç-hedef değişiminden ziyade baskılar ve dış etkenlerle değişen bir güç gösterisi ve direniş olarak değerlendirilebilir. İran'da rejim dolayısıyla sahip olunan resmi ideolojinin, bölge politikalarına da yansdığı, ülke içi siyasette güvenlikleştirilen konuların dış siyaset yapımına büyük ölçüde etkisi olduğu belirtilmektedir (Alagöz, 2017). ABD Kongresi için konuyla ilgili hazırlanmış bir raporda yer aldığı üzere, yerel gelişmelerin İran dış politikasında yaratabileceği değişiklikler şu şekilde örneklenmiştir: Toplum üzerindeki ekonomik baskıların oluşturduğu yükün ağırlaşması rejimin ülke dışındaki girişimlerini azaltarak, savunma bütçesi üzerinde kısıntıya gitmesini yahut füze geliştirme programlarını sınırlandırmasını sağlayabilecektir. Rapora göre bir diğer bulgu ise, "*Lider'in olası değişimi İran dış politikasında, gelecek halefin görüşlerine göre keskin değişimlere sebep olabileceği*" şeklindedir (Katzman, 2018, s.64). Bu saptamanın İran sistemi/gerçekleri göz önüne alındığında çok zor bir ihtimal olduğu söylenebilir. İran'da Lider'in sosyal, dini ve siyasal statüsü dikkate alındığında karar yapısı içerisindeki kurumların etki ve rolleri Lider'e göre sınırlı bir hareket alanı bırakmaktadır. Lider her ne kadar nihai karar birimi olarak sistem içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olsa da karar süreci işletilirken pek çok aktör sürecin işleyişine katkıda bulunarak Lider'i tercihlerinde etkileyebilmekte hatta ilke olarak denetleyebilmektedir.

Bu noktadan hareketle ABD'nin, yeni yaptırımlarla İran üzerinde yapmaya çalıştığı, politikasını değiştirmesini sağlamak adına İran toplumu üzerinden İran rejimini köşeye sıkıştırmak olarak açıklanabilmektedir. Bu hamle çok açıdan değerlendirilebilir. Muhafazakâr çizgiye yakın olan Lider'in, 2015 Nükleer Anlaşması'na izin vermesi ile Ruhani Hükümeti'nin yaptığı anlaşma, kısa vadede reformcuların lehine olmuştur. Öte yandan halkın rahatsızlığını gözetmek durumunda olan Lider, Ruhani Hükümeti'ni eleştirmekten geri kalmamıştır. Lider eleştirilerini zaman zaman kendi demeçlerinde, kimi zaman da kendisine bağlı devlet kurumları liderleri üzerinden yapmaktadır. İslami rejimde, kurumsal olarak önemli olan, dış politika da dahil olmak üzere bir aktör olarak doğrudan Lider Hamaney'in emrinde olan İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi, İran ile P5+1 ülkeleri arasında yapılan nükleer

görüşmeleri istisna olarak değerlendirmiş ve Ruhani Hükümeti'nin yönetim biçimini eleştirerek, halkın geçim derdi ve ekonomik sorunların, düşmanların çabaları ve ülkedeki yönetimin gidişatı nedeniyle bir açmaz evrildiğini belirtmiştir (Sputnik News, 2018). Bu noktada belirtmek gerekir ki, 2000'li yıllar itibariyle, İran'ın komşularına yönelik gerçekleşen ABD müdahaleleri İran dış politikasının önceliklerini değiştirmiş, bu durum Hamaney'e bağlı Devrim Muhafızları Ordusu'nun dış politikada etkinliklerinin artmasına sebep olmuştur (Alagöz, 2013, s.87-88).

Hamaney, ABD'nin Nükleer Antlaşma'dan çekilmesi sonrası yaptığı bir açıklamada, ABD ile görüşmeleri yasakladığını ve ABD'nin güvenilemez olduğunu bir kere daha ispatladığını belirterek, İran hükümetini de bu anlaşma sebebiyle suçlamıştır (Independent, 2018). Lider, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi sonrasında anlaşmayı sürdürmek adına AB'ye yaptığı çağrıda ABD'ye rağmen İran'la enerji alışverişi dahil ticarete devam edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Özalp, 2018). Dışişleri Bakanı Zarif ise, *"ABD devrimin başından bu yana İran rejimine ve halkına düşmandı. Şimdi de düşman, gelecekte de düşman olacaktır. Bu işin Cumhuriyetçileri veya Demokratları yok. Sadece metotları farklı"* şeklinde konuşmuştur (NTV, 2018). Bu bağlamda vurgulanan ülke içi siyasal mekanizmaların her birinin kendi çıkar ve politikaları olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu aktörler arası denge mekanizmalarının tepkileri Lider'e yansımaktadır.

Hamaney, Ruhani Hükümeti'ne yönelik, *"Avrupalılarla ilişki kurmayalım demiyorum fakat güvenden bahsediyorum. Benim tavsiyem, ABD gibi onlara da güvenmesinler. Yetkililerimize nükleer müzakereler sırasında ABD'nin sözlerine ve imzalarına güvenilmemesi gerektiğini söyledim. Sonuç olarak, ABD ile müzakereye oturan yetkililer şimdi çıkıp 'ABD güvenilmez' diyor"* şeklinde uyarmıştır (Dursun, 2019a). Bu bağlamda, ABD, anlaşmadan çekilme sonrası yeni ve güçlü yaptırımlarla İran ekonomisini hedef almıştır. AB'nin anlaşmadan doğan yükümlülükleri yerine getirmemesi de İran açısından tepkiye sebep olmuştur. ABD'nin anlaşmadan çekilmesinin yıldönümünde İran'dan yapılan açıklamada Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani anlaşmadaki diğer beş ülkeye yönelik olarak, İran'ın anlaşmadan doğan kazanımlarının korunmadığını belirterek, *"nükleer anlaşma kapsamında uranyumu yüzde 3,67 zenginleştirmeye yükümlüüz ancak 60 gün sonunda 5 ülkeyle bir sonuca varamazsak bu yükümlülüğümüzü sona erdireceğiz"* demiştir (Dursun, 2019b). Lider Hamaney'in ülkenin en üst düzey yöneticileri, yürütme ve yargı erki

başkanlarıyla görüşme sonrası yaptığı açıklamada, ABD ile bir savaş yahut şimdiki hükümet görevdeyken yeni bir müzakere olamayacağını belirtilmiştir (Tehran Times, 2019).

Değerlendirme

Ayetullah Humeyni'nin hayata geçirdiği, Şii dünyasının kalanından bir kopuşu ve farklılaşmayı simgeleyen bu makam İran'a özel ve öznedir. Lider'lik makamının ortaya çıkışında İslami, mezhebi yahut bir başka deyişle inançsal kaynaklar olduğu kadar, Pehlevi monarşisi sırasında yaşananlardan duyulan rahatsızlığın da Velayet-i Fakih sisteminin oluşumuna ve anayasal konumuna etki ettiği değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yeni kurulan rejimin kurumlar arası denge-kontrol mekanizmalarını oluşturduğunu ve güç dağılımını bu doğrultuda yaptığını söyleyebiliriz. Velayet-i Fakih ise Humeyni nazarında "yanılmaz olanın temsilcisi" olarak bu kurumlarla birlikte, fakat bu kurumların üzerinde bir yönetici, denge kurucu ve yol gösterici pozisyonda konumlanmıştır. İran'da yürütme de bu noktada Hamaney'in etkisi altında işlemektedir.

Sistemsel düzeyde ABD, AB ve BMGK'nın uyguladığı yaptırımlar, kısıtlamalar ve izolasyonist politikaların sınırlı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Ancak bunlar İran karar yapısında ve karar birimleri üzerinde kısıtlayıcı etki yaratmaktadır. Öte yandan, iç politik sınırlamalara bakıldığı zaman uygulanan yaptırımların yarattığı ekonomik sorunlar ve güvenlik problemleri mevcuttur. Bütün bunlar bağımlı değişken olan dış politika kararlarında Lider'in yerel ve uluslararası dengeleri gözetererek tercihlerini değerlendirmeye yöneltmekte, kararlarına etki etmekte ve üzerinde baskı yaratmaktadır. Bu açıdan İran'da [dini] Lider'in karar yapısındaki rolü'nün M. Hermann'ın tipolojisine göre çoklu otonom aktör olarak tanımlanması mümkündür.

İran'ın nükleer çalışmaları bölgenin gidişatı ve siyasetinin getirdiği bir gerçeklik olmuştur. ABD'nin politikaları, sistemine müdahil olamadığı İran'ın ekonomisini hedefleyerek, iç siyasette İran rejimini köşeye sıkıştırma, baskılandırma, cezalandırma çabası olarak değerlendirilebilir. Zira bölgenin oyun kurucu gücü ABD'nin müdahil olamadığı bir rejim ve bu rejimin ne yapacağı öngürülemeyen politikaları mevcuttur. ABD çıkarları ile örtüşmeyen bir aktör olarak İran, Ortadoğu'da güç göstermektedir. ABD ve müttefikleri tarafından nükleerleşmiş bir İran'ın, Ortadoğu'da artan gücü büyük bir soru işareti olacaktır. Öte yandan İran'ın, doğusunda nükleerleşmiş komşularına ek olarak, İsrail'in de nükleer güç olması ve

jeopolitik çatışma alanlarının varlığı, nükleerleşme siyasasındaki temel parametrelerden biridir. Bu noktadan hareketle, başta Lider olmak üzere, yönetim organlarının dönemsel olarak nükleer politikalar konusunda anlaştığı söylenebilir. İran'da genel politik çerçeveyi belirleyen Lider'den sonra devlet yönetimindeki çeşitli gruplarda muhafazakârlar kuvvetlidir.

İran açısından nükleerleşmeye ilişkin faaliyetlerdeki sürekliliğin sağlanması bir açıdan rejim bekası ile de yakından ilintilidir. Dahası 1979 sonrası rejimi değiştiren İran, kendisine yönelik uygulanan politikaları doğrudan varlığına, toprak bütünlüğüne yönelik tehdit olarak görmektedir. Çünkü söz konusu rejim kurulduğu tarihten günümüze, ABD ile olan ilişkilerinin sınırı çok net çizilmiş ve kendisini ABD'nin karşısında konumlandırmıştır. Bu bağlamda, İran, ABD ile karşıtlığına rağmen masaya oturmuş ve diplomatik, barışçıl yöntemleri tercih ettiğini göstermiştir. ABD'nin Irak'ı işgali sonrası dönemde Ahmedinejad gibi muhafazakâr ve katı söylemlere sahip bir cumhurbaşkanı yönetime gelmiş ve tehdit hissedilen İran'ın söylemleri sertleşmiş ve kriz tırmanmıştır (bkz., BBC, 2005b). İran'a yönelik tehdidin arttığı bu dönemde, sertleşmenin bölgesel faktörlerin ve dış şokların yansıması olduğu söylenebilir.

Nitekim İran, Hasan Ruhani döneminde nükleer müzakerelerde başarılı bir diplomasi yürüterek anlaşmaya varmıştır. Bu dönemde rejimin ve sistemin gereği olarak, Lider'in izni ve bilgisi dahilinde anlaşmaya varılmıştır. Fakat Hamaney'in, anlaşmanın imzalandığı günlerde dahi ABD'ye güvenilemeyeceğini söylemesi, İran sistemi içindeki muhafazakârların tepkilerini dengelemek ve Hamaney'in kendi algılarının da konuya yansıması olarak değerlendirilebilir. Anlaşmanın üzrinden üç yıl geçmeden ABD'nin resmen anlaşmadan çekilip yeni ve kapsamlı yaptırımlarla dönmesi, rejim içinde tepki gösteren muhafazakârları haklı çıkarmış ve iç politikada Ruhani yönetimi için sarsıcı olmuştur.

Genel ve somut olarak belirtmek gerekirse, İran rejimi sivil nükleer enerji çalışmalarını hak olarak görmekte ve çifte standart olduğunu iddia ettiği tüm ambargo ve yaptırımların kaldırılmasını savunmaktadır. Süreç içerisinde diplomasiden kaçmayan İran, kendi kendine yeter hale gelerek hayatta kalmışsa da, ekonomisi ağır yaptırımlar etkisinde, olması gerekenden çok farklı noktadadır. Öte yandan bu durumun İran'da milli bilinç ve toplumun birliğine de hizmet ettiği söylenebilir. İran özelinde rejimin kimliği, iç siyaseti ve düşman algıları yönetim açısından değişmemektedir. Bu noktada, Lider'in anayasal olarak devlet içindeki dengeleri

gözetmek zorunluluğu da göz ardı edilmemelidir. Lider, birçok dengeyi gözeterek dış politika oluşturmaktadır.

Kriz, Lider Hamaney döneminde başlamış, tırmanmış, nükleer anlaşma ile bir süreliğine rahatlamış olsa da, ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ile İran için yeniden bir soruna evrilmiştir. Lider'in nükleer çalışmalarla ilgili olarak farklı dönemlerde cumhurbaşkanlarına izin verdiği farklı politikalar, uluslararası sistemden algılanan tehditlerin etkisinde uygulanmıştır. Hamaney, uluslararası sistemin baskılarına, İran için algıladığı tehditlere rağmen nükleer çalışmalar konusunda geri adım atmayarak karşılık vermiştir.

Dönem bazında bakıldığında, 2003 sonrası İran'ın bölgede maddi güç kazandığı da göz önüne alınırsa, İran'ın ağır ekonomik ve siyasi bedellere rağmen nükleer çalışmalarda ısrarcı olduğunu söylemek mümkündür. Lider, genelde rejimin kimliğinin etkisinin dışına fazla çıkmayarak sistemi okumakta ve müzakere mantığına uygun rasyonel tercihler üretmektedir. Çok köklü değişiklikler olması için ya savaş gibi olağanüstü bir gelişme ya da Ayetullah Humeyni gibi karizmatik bir lider çıkması beklenebilir. Aksi durumlar için rejimin kimliğini oluşturan öğeler Lider'i sınırlandırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2014). *Modern İran Tarihi*, 3.bs., çev. Dilek Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Alagöz, B. (2013). "İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasında Etkili Bir Unsur Olarak Güvenlikleştirme Siyaseti: 2003 Irak Savaşı Sonrası İran'ın Basra Körfezi Politikası", (Yayımlanmamış Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Alagöz, B. (2017). 2003 Irak Savaşı Sonrası Basra Körfezi'nde Etkili Bir Unsur Olarak Güvenlikleştirme Siyaseti, *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, V/2 (2016), 233-272.
- Djalili, M. R.ve Kellner T. (2011). *İran'ın Son İki Yüzyıllık Tarihi*, çev. Reşat uzmen, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Dursun, A. (2019a, 8 Şubat). "Hamaney'den Hükümete 'Avrupa'ya Güvenmeyin' Uyarısı". *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hamaneyden-hukumete-avrupaya-guvenmeyin-uyarisi-/1387087>. (Erişim Tarihi: 2019, 8 Mayıs).
- Dursun, A. (2019b, 8 Mayıs). "İran'dan Nükleer Anlaşmada Kalmak İçin 60 Günlük Süre", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irandan-nukleer-anlasmada-kalmak-icin-60-gunluk-sure/1473024>. (Erişim Tarihi: 2019, 8 Mayıs).

- Efegil, E. (2012). “İran’ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar”, *Ortadoğu Analiz* Cilt: 4 – Sayı:48.
- Gündoğan, Ü. (2010). *İran ve Ortadoğu*. Ankara: Adres Yayınları.
- Hadian, N. (2004). Iran’s Nuclear Program: Context and Debates. Geoffrey Kemp (Ed.) *Iran’s Bomb American and Iranian Perspective* içinde (s. 51 - 67). The Nixon Center, Washington D.C.
- Hermann, M. G. ve Hermann, C. “Who Makes Foreign Policy Decisions and How: An Empirical Inquiry”, *International Studies Quarterly*, Cilt 33, No.4, Aralık 1989, s.361-387.
- İlhan, Ö. (2011). “The Iranian Nuclear Issue: Assessment of Turkey’s Role”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ODTÜ, Ankara.
- İlknur, M. (2009). *İmam Mehdi’den Humeyni’ye İran*, İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Juneau, T. (2015) *Squandered Oportunity: Neoclassical Realism and Iran Foreign Policy*. Stanford: Stanford University Press.
- Katzman, K. (2018) “Iran’s Foreign and Defense Policies”, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, [28/11/2018].
- Knowlton, B. (2017) “Bush Says Iran Nuclear Project Raises War Risk”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2007/10/17/washington/17cnd-prexy.html>, [11/11/2018].
- Moazami, B. (2018). *İran’da Devlet, Din ve Devrim 1796’dan Bugüne*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moslem, M. (2002). *Factional Politics in The Post Khomeini Iran*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Özalp, G. (2018). “AB-ABD Hattında Yüksek Gerilim”, *Hürriyet*, 2 Ocak 2019, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ab-abd-hattinda-yuksek-gerilim-40831592>, “[02/01/2019].
- Rezaei, A. A. (2008). *Iran’s Foreign Policy From Khatami to Ahmadinejad*, ed. Anoushiravan Ehteshami, Mahjoob Zweiri UK: Ithaka Press.
- Richter, E. (2016). “Operational Code Analysis of Iran’s Supreme Leadership-Ayatollahs Khomeini And Khamenei”. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Sinkaya, B. (2011). “İran İslam Cumhuriyeti’nde Siyasal Yapı ve Yönetim”, *Ortadoğu Siyasetinde İran*, ed. Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, Ankara: Barış Kitabevi.
- Taflioğlu S. (2013). “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı “Velayet-i Fakih”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 3, 101.
- UN Security Council Resolutions Number: 1696, 1737, 1747, 1803, 1835, 1929, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, Iran’s Foreign and Defense Policies.
- Üstün, İ. S. (1999). *Humeyni’den Hamaney’e İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi*, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Yeşilyurt, N. (2013). “İran Nükleer Krizi”, *Türk Dış Politikası, Cilt III: 2001-2012*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları.
- “5 Soruda İran’la Nükleer Anlaşma”, (2015, 14 Temmuz). *BBC*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer, (Erişim Tarihi: 2018, 14 Temmuz).
- “Ayatollah Ali Khamenei Criticises 'Arrogance' of the United States Following Nuclear Deal”, *The Telegraph*, (2015, 18 Temmuz).

- <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/11748176/Ayatollah-Ali-Khamenei-criticises-arrogance-of-the-United-States-following-nuclear-deal.html>, (Erişim Tarihi: 2018, 10 Aralık).
- “Cumhurbaşkanının ve Bakanların Yetkileri”, <http://anayasa.irankulturevi.com/III-III-Cumhurbaskaninin-ve-Bakanlarin-Yetkileri-1190i.cgi>, (Erişim Tarihi: 2019, 1 Mart).
- “Dış Politika”, <http://www.irankulturevi.com/turkce/iran/dis.htm>, (Erişim Tarihi: 2019, 10 Aralık).
- “İran Anayasası”, <http://anayasa.irankulturevi.com/1-Liderin-Nezareti-1237i.cgi>, 2012 (Erişim Tarihi: 2019, 02 Şubat).
- “İran Cumhurbaşkanı Ruhani: ABD Ülkemize Ekonomik Savaş Açtı”, (2018, 5 Kasım). *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46095689>, (Erişim Tarihi: 2018, 5 Kasım).
- “İran Devrim Muhafızları Komutanı Caferi’den Ruhani Yönetimine Eleştiri”, (2018, 19 Haziran). *Sputnik News*, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201806191033922745-iran-devrim-muhafizlari-caferi-ruhani-yonetimine-elestiri/>, (Erişim Tarihi: 2018, 28 Kasım).
- “İran Ek Protokolü İmzaladı”, (2013, 19 Aralık). *Deutsche Welle*. <http://www.dw.com/tr/iran-ek-protokolü-imzaladı/a-2527304> (Erişim Tarihi: 2018, 16 Ekim).
- “İran İslâm Cumhuriyeti Anayasa Metni”, <http://arama.irankulturevi.com/ANAYASA%20METN%C4%B0i.cgi>, (Erişim Tarihi: 2019, 2 Ocak).
- “İran Liderinden Nükleer Faaliyet Talimatı: Yeniden Başlatın”, (2018, 4 Haziran). *CNNTÜRK*. <https://www.cnnturk.com/dunya/iran-liderinden-nukleer-faaliyet-talimati-yeniden-baslatin>, (Erişim Tarihi: 2018, 4 Haziran).
- “İran Nuclear Talks Timeline”, (2015, 2 Nisan). *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/iran-nuclear-talks-timeline>, (Erişim Tarihi: 2018, 16 Ekim).
- “İran Savaşı Başlatan Taraf Olmayacak”, (2011, 23 Ekim). *Cumhuriyet*. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/300190/iran_savasi_baslatan_taraf_olmayacak.html, (Erişim Tarihi: 2018, 16 Eylül).
- “İran Sisteminde Mutlak Liderin Belirleyiciliği”, (2016, 25 Ocak). *TRT Haber*. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-sisteminde-mutlak-liderin-belirleyiciligi-231802.html> (Erişim Tarihi: 2019, 25 Mart).
- “İran Uranyum Zenginleştirmeye Yeniden Başlıyor”, (2005a, 5 Mayıs). *BBC*. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/05/printable/050509_iran-nuclear.shtml, (Erişim Tarihi: 2018, 1 Ekim).
- “İran'a Müdahale Gündemde”, *Hürriyet*, (2015, 18 Ocak). <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/irana-mudahale-gundemde-38686632>, (Erişim Tarihi: 2018, 1 Mayıs).
- “İran’ın Siyasi Görünümü”, <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 2019, 1 Nisan).
- “İran’ın Sivil Amaçlı Nükleer Programa Hakkı Var”, (2013, 25 Eylül). *VOA*. <http://www.amerikaninsesi.com/content/iran-in-sivila-amacli-nukleer-programa-hakki-var/1756487.html>, (Erişim Tarihi: 2018, 15 Eylül).

- “Iran's Supreme Leader Bans Holding 'Any US Talks' After Trump Offer”, (2018, 13 Ağustos). *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-deal-us-talks-ban-supreme-leader-ayatollah-ali-khamenei-trump-a8489651.html>, (Erişim Tarihi: 2018, 10 Aralık).
- “İsrail Haritadan Silinsin”, (2005b, 27 Ekim). *BBC Turkish*, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051027_iran.shtml, [16/10/2018].
- “Joint Comprehensive Plan of Action”, <https://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf>, (Erişim Tarihi: 2015, 14 Temmuz).
- “Leader's Letter To President Rouhani Regarding the JCPOA”, (2015, 21 Ekim). <http://english.khamenei.ir/news/2336/Leader-s-letter-to-President-Rouhani-regarding-the-JCPOA>, (Erişim Tarihi: 2018, 10 Aralık).
- “Liderin Nezareti, İran Anayasası”, <http://anayasa.irankulturevi.com/1-Liderin-Nezareti-1237i.cgi>, (Erişim Tarihi: 2019, 1 Mayıs).
- “Neither A War Will Happen, Nor Will We Negotiate: Leader”, (2019, 15 Mayıs). *Tehran Times*. <https://www.tehrantimes.com/news/435919/Neither-a-war-will-happen-nor-will-we-negotiate-Leader>, (Erişim Tarihi: 2019, 15 Mayıs).
- “NPT: Non Proliferation Treaty/Nükleer Silahsızlanma Anlaşması”, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml> (Erişim Tarihi: 2018, 8 Ekim).
- “President Obama's Speech in Cairo: A New Beginning”, (2009, 4 Haziran). https://obamawhitehouse.archives.gov/files/documents/anewbeginning/SPEECH_as_delivered-Turkish.pdf, (Erişim Tarihi: 2018, 10 Aralık).
- “Text of President Bush's 2002 State of the Union Address”, (2002, 29 Ocak). <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm?noredirect=on>, (Erişim Tarihi: 2019, 01 Haziran).
- “Zarif: ABD Devrimin Başından Bu Yana İran'a Düşmandır”, (2018, 27 Haziran). *NTV*. https://www.ntv.com.tr/dunya/zarif-abd-devrimin-basindan-bu-yana-irana-dusmandir,CtIFE6HZKEyrZwGxRGizHQ?_ref=infinite, (Erişim Tarihi: 2018, 11 Ekim).



Merkezi Isıtma Sistemlerinin Uygulanmasında Yaşanan Sorunların Kat Mülkiyeti Hukuku Açısından Sonuçları

Doktora Fatih Güler, fatih_guler92@gmail.com

ÖZET

Kanun koyucu kentleşmenin doğurması muhtemel olumsuzluklarından olan çevre sorunlarını minimize etmek, kaynakları tasarruflu kullanmak, dışa bağımlılığı azaltmak ve tüketiciyi korumak gibi amaçlarla belirli büyüklükteki binalarda merkezi ısıtma sistemini zorunlu hale getirmiştir. Kanun koyucunun beklediği faydaları pratikte sağlayacak argümanların uygulamasında yaşanan aksaklıklar bağımsız bölüm kullanıcılarına hukuki sorunlar yumağı olarak dönmektedir. Ferdi ısıtma sistemlerinde her türlü inisiyatif idareden aldığı izin ve yetkiye dayanarak faaliyet gösteren uzman bir özel hukuk tüzel kişisinde iken, merkezi ısıtma sistemlerinde inisiyatifin önemli bir kısmı tüzel kişiliği ve icrai bir yetkisi olmayan yöneticilerde olması pratikte birtakım sorunu beraberinde getirmektedir. Merkezi ısıtma sistemini düzenleyen hukuki normlardaki gri alanlar ise bazı durumlarda hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kat Mülkiyeti Hukuku, Merkezi Isıtma Sistemi, Yönetici, Paylaştırma,

Results of The Problems in Application of Central Heating Systems in Terms of Condominium Law

ABSTRACT

Central heating system has been made mandatory in buildings of certain size by the legislator with the purpose of minimizing environmental problems which are among potential negative outcomes of urbanization, using resources economically, reducing dependence on foreign sources and protecting consumers. The problems experienced in the implementation of the arguments

which will ensure the practical benefits expected by the lawmaker are returned to the independent section users as a ball of legal problems. The fact that all kinds of initiative about personal heating systems belongs to a specialist private law legal entity operating with the permission and authorization from the administration, a significant deal of initiatives about central heating systems belong to the managers without legal personality and executive authority brings about a lot of problems in practice. The gray areas in the legal norms regulating the central heating system have unfair consequences in some cases.

Keywords: Condominium Law, Central Heating System, Manager, Sharing

1. Giriş

Merkezi ısıtma sisteminin faydaları ve avantajları sosyal bilimlerin değil mühendislik bilimlerinin ilgi alanına girmektedir. Bu sebeple çalışmada bu konu tartışılmayacaktır. Zira merkezi ısıtma sisteminin faydalarını sayısal verilerle ele alan çalışmalar bulunmaktadır. (Öztürk, 2013) Çalışmada merkezi ısıtma sistemlerinin uygulanmasının pratikte ortaya çıkardığı hukuki sorunlar ve bunların çözülmesine yönelik öneriler ele alınacaktır. Çünkü merkezi ısıtma sistemleri kanun koyucu açısından ferdi ısıtma sistemlerine göre tercih edilir olsa da uygulamada yaşanan sorunlar kanun koyucunun beklediği faydanın sağlanmasını imkansız hale getirmesinin yanında kat maliklerinin günlük hayatını ciddi anlamda sekteye uğratan bir boyuta sokabilmektedir.

Merkezi ısıtma sisteminin uygulamasına ilişkin ana hatların belirlenip geri kalan tüm hususların kat malikleri kurulunun ve her yıl kat malikleri kurulunun kanuni yıllık toplantısında kat maliklerinin, hem sayı hem arsa payı bakımından çoğunluğu tarafından, kendi aralarından veya dışardan seçilerek atanan yöneticilerin inisiyatifine bırakılması hukuken ve teknik olarak sağlıklı sonuçlar doğurmayabilir. Uygulamada kat malikleri kurulu her zaman kanunun aradığı şekil ve esas şartlarına bağlı olarak toplanmamakta ve karar almamaktadır. (Nar, 2013) Zira kat malikleri kurulunu oluşturulan kat maliklerinin hem karar alan hem de bu karardan doğrudan etkilenenler olmaları sebebiyle her zaman doğru ve hukuka uygun kararlar alacağını beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Merkezi ısıtma sisteminin uygulamasında ana hatların yanında detayların da ilgili yönetmelikte belirtilmesi hem hukuka uygun hem de hakkaniyetli sonuçların ortaya çıkmasına imkan sağlayacaktır.

Doğalgaz, satın alınabilmesi isteğe bağlı olması yönüyle yarı sosyal mal olarak sınıflandırılabilirken, güvenlik yönüyle ise tam sosyal maldır. (Özcan, 2006) Mer'i mevzuat hükümlerine göre elektrik dağıtım faaliyeti ikamesi olmayan bir sektör olması sebebiyle kamu hizmeti olarak kabul edilmektedir. Bunun aksine ikamesi olması sebebiyle kamu hizmeti olarak kabul edilmeyen doğalgaz dağıtım faaliyeti, yaygın uygulama alanı sebebiyle doktrinde tartışmalı olmakla birlikte genel itibariyle kamu hizmeti benzeri hizmet olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple bu konuyla ilgili idarenin düzenleyici ve denetleyici rolünün daha belirleyici olmasında fayda vardır.

Çalışmada Çanakkale ilinde faaliyet gösteren iki adet site yönetim firmasına üçer günlük ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu firmaların profesyonel yönetim hizmeti vermekte olduğu sitelerden merkezi ısıtma sistemine sahip olan binalarla ilgili alan çalışması yapılmıştır. Ayrıca merkezi ısıtma sisteminin uygulaması hakkında 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu hükümleri çerçevesinde bazı belediyelerden sayısal veriler talep edilmiştir.

2. Merkezi Isıtma Sisteminin Zorunluluğu İlkesi ve Sonuçları

Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 42. maddesinde 18/4/2007 tarih ve 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu'nun 16. maddesi ile yapılan değişikliğe göre *toplam inşaat alanı ikibin metrekare ve üzeri olan binalarda merkezi ısıtma sisteminin ferdi ısıtma sistemine dönüştürülmesi, kat maliklerinin sayı ve arsa payı olarak oy birliği ile verecekleri karar üzerine yapılır.* Kat Mülkiyeti Kanunu'nun bu hükmü 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu ile mevzuata girmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca hazırlanan ve 31/10/2006 tarihinde Başbakanlık tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunulan kanun tasarısı (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2006) arasında yer alamayan bu hüküm esas komisyon olan Sanayii, Ticaret, Enerji Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonunun görüşmeleri (TBMM Komisyonları, 2007) esnasında kanun metnine eklenmiştir.

Enerji Verimliliği Kanunu'nun 7. maddesine göre, yasal zorunluluk gereği merkezi ısıtma sistem olan binalarda ferdi ısıtma sistemi uygulanması halinde ilgili idarece yapı kullanım izin belgesi verilmeyecektir. Bu hüküm çerçevesinde ortalama 20-25 bağımsız bölüm ve üstünü barındıran tüm binalar kanunun amir hükmü gereği merkezi ısıtma sistemi ile ısınacaktır. Piyasa şartları ve toplumsal talep eğilimi de çok dairesel binalara işaret ettiğinden merkezi ısıtma sistemi ile ilgili konuların daha sık karşımıza çıkacağını öngörülebilir. Nitekim

Çanakkale, Balıkesir ve Bursa illerindeki bazı belediyelerden sözlü ve bilgi edinme kanunu çerçevesinde yazılı olarak temin edilen bilgilere göre 2017 ve 2018 yıllarında imal edilen binaların yaklaşık %35'i kanuni olarak zorunlu merkezi ısıtma sistemine sahiptir. Zira kanun koyucunun da amacı bu yöndedir.

Bu yasal zorunlulukların yanında merkezi ısıtma sistemlerinin ferdi ısıtma sistemine dönüşmesinin zorlaştırılması için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından bir takım tedbirler alınmıştır (Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2019). Bilindiği üzere ülkemizde yeni yapılar daha çok kat karşılığı arsa inşaat sözleşmesi sonucu imal edilmektedir. (Durak, 2015) İnşaat ruhsatı ilgili idare tarafından onaylandıktan sonra tapu idaresi tarafından bağımsız bölümler imal edilmese de kat irtifakı tapusu verilmekte ve yönetim planı gereği yönetim kurulmaktadır. Örneğin arsanın tek bir gerçek kişinin mülkiyetinde olduğunu, inşaat alanının 3000 metrekare olduğunu ve bu haliyle merkezi ısıtma sisteminin zorunlu olduğunu varsayalım. Kanun gereği kat irtifakı tapuları ilk önce arsa malikinin adına düzenlenmekte, kat karşılığı arsa inşaat sözleşmesi hükümleri çerçevesinde yapı müteahhidine bırakılan daireler yapı müteahhidine devredilmektedir. Teorik olarak bu devirden önce tüm bağımsız bölümlerin maliki olan arsa maliki merkezi ısıtma sisteminin ferdi ısıtma sistemine dönüşmesi yönünde karar alabilir. Bu karar da oy birliği ile alındığı için kanunun aradığı şartı sağlamaktadır. Fakat Çevre ve Şehircilik Bakanlığının görüşüne göre merkezi ısıtma sisteminin ferdi ısıtma sistemine dönüştürülmesi için bağımsız bölümlere ait kat irtifaklarının kat mülkiyetine dönüştürülmesi gerekmektedir (Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2019). Kat Mülkiyeti Kanunu'nun 12. ve 14. maddelerine göre kat irtifakının kat mülkiyetine dönüştürülmesi için yetkili idarece yapı kullanım izin belgesinin düzenlenmiş olması gerekir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının 3 Ağustos 2009 tarih ve 2009/14 sayılı genelgesine (mülga) göre kat irtifakının kat mülkiyetine çevrilmesi için yapı kullanım izin belgesinin dışında bir takım ilave belgeler de talep edilmektedir. Bunlar dosyasında yok ise vaziyet planı, LİHKAB büroları tarafından düzenlenip Kadastro Müdürlükleri tarafından onaylanan röperli kroki, Kadastro Müdürlüğü tarafından düzenlenecek Tescil Beyannamesi ve ilgili tüm dairelerin vergi dairesine ilgili harçları ödediğine dair vergi dairesi alındısıdır. Ayrıca yapı kullanım izin belgesi, yapının tamamen bitmesiyle birlikte bir takım mali, idari ve hukuki prosedürlerin tamamlanmasının ardından düzenlenmektedir. Uygulamada (nüfus, iş yoğunluğu vb. sebeplerle) farklılık göstermekle

beraber yapı kullanım izin belgesi ortalama birkaç yılda ilgili idare tarafından tanzim edilmektedir.

Özetle merkezi ısıtma sisteminden ferdi ısıtma sistemine geçmek isteyen kat maliki ilk önce binasını merkezi ısıtma sistemine göre tamamlayacak, ardından yapı kullanım izin belgesini alacak ve kat mülkiyetine geçiş yapacak, bunun ardından tüm merkezi ısıtma sistem ekipmanlarını sökecek ve ferdi ısıtma sistemine ilişkin ekipmanların montajını yapacaktır. Bu durumun kat maliki açısından azımsanamayacak bir vakit kaybının yanında ek bir takım mali yükümlülükler doğuracağı yadsınamaz bir gerçektir.

Nitekim yargı organları da içtihatlarıyla bu kuralın esnetilmemesi yönünde eğilim sergilemektedir. Yargıtay (Yargıtay, 2017) bir kat maliki dışındaki diğer tüm kat maliklerinin oy birliği ile katı yakıtlı merkezi ısıtma sisteminden ferdi ısıtma sistemine geçilmesi için karar aldığını, bu kararın uygulanması için gaz dağıtım şirketine yapılan başvurunun reddedilmesi sebebiyle hakimin müdahalesi yoluyla, aksi yönde karar alan kat maliki rızanın sağlanması hususunda açılan davada, yerel mahkemece kat maliklerinin kendi iradeleri ile gerçekleştirecekleri işlemler için malikler yerine geçilerek karar verilmeyeceği, merkezi ısıtma sisteminden ferdi ısıtma sistemine geçilmesi için tüm kat maliklerinin oy birliğinin arandığı, kat malikinin rızasının arandığı bir hususta kat malikinin rızasının bertaraf edilerek karar verilemeyeceği gerekçesi ile davanın reddine karar verilmesi üzerine temyizden önüne gelen dosyayı onamıştır.

Bu çerçevede kanun koyucunun merkezi ısıtma sisteminin ferdi ısıtma sistemine dönüştürülmesi için zorunlu kıldığı oy birliği şartını beşte dört gibi bir nitelikli çoğunluk lehine revize etmesi gerektiğini değerlendirilmektedir. Kanun koyucunun ferdi ısıtma sistemine geçişi zorlaştırması isabetlidir. Fakat bunu imkansızlaştırması Anayasa ile koruma altına alınan mülkiyet hakkını zedeler niteliktedir. Aşağıda bahsedildiği gibi bazı özel durumlarda merkezi ısıtma sistemi yerine ferdi ısıtma sistemi daha olumlu sonuçlar doğurmaktadır.

Merkezi ısıtma sistemin zorunluluğu ilkesi kişilerin sadece belirli dönemlerde (yazlık, sezonluk) kullanmak amacıyla edindikleri konutlar açısından kanun koyucunun amacının tam tersine sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin daha çok sahil şeritlerindeki illerde ve kişilerin yoğun olarak ikinci ikamet için kullandıkları yerlerde merkezi ısıtma sisteminin varlığı belki kış mevsimi boyunca kullanılmayacak olan dairelerin ısıtılması sonucu doğurmaktadır. Bu tür

binalar da merkezi ısıtma sisteminin olması kat maliklerine ek bir takım maliyetler de oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi yetkilendirilmiş ölçüm şirketleri tarafından talep edilen paylaşırma hizmet bedelidir. 2019 yılı Mart ayı itibariyle ülkemizde enerji piyasasında önemli bir yeri olan bir şirket her bir okuma için her bir bağımsız bölüm için yaklaşık 10 TL paylaşırma hizmet bedeli talep etmektedir. İkinci olarak merkezi ısıtma sistemine sahip olan binalarda merkezi kazanın arızalanması durumunda müdahale etmesi, bakım ve onarım işlerini takip edilmesi amacıyla bir apartman görevlisi istihdam edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Merkezi ısıtma sisteminin olduğu binaların belirli bir büyüklükte olmaları sebebiyle genelde apartman görevlisine sahip olduğu değerlendirilse bile 20-70 bağımsız bölümün olduğu ve kanun gereği zorunlu merkezi ısıtma sistemine sahip binalarda genel itibariyle apartman görevlisine ihtiyaç duyulmamaktadır. Merkezi ısıtma sisteminden bağımsız olarak apartman görevlisinin istihdam edildiği binalarda ise merkezi ısıtma sistemi sebebiyle ya ilave apartman görevlisi istihdam edilecek ya da mevcut apartman görevlisine merkezi ısıtma sistemi görevleri sebebiyle ilave ödeme yapılacaktır. Üçüncü olarak merkezi ısıtma sistemine sahip olan binalarda faturaların paylaşırılması, kat maliklerinden tahsil edilmesi ve gaz dağıtım şirketine ödenmesi süreçlerinin takip edilmesi sitede oturan kat maliklerinin arasından seçilecek bireysel yöneticilerin işgücünün üstüne çıkması sebebiyle bu binalarda profesyonel yönetim hizmeti veren şirketlerden hizmet alma zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. (Türkmen ve Keçecioğlu, 2017) Profesyonel yönetim hizmeti veren şirketler binalardan talep edecekleri yönetim hizmetinin bedelini belirlerken göz önünde bulundurdıkları en önemli etkenlerden biri ısıtma sistemidir. Bu da dolaylı olarak bağımsız bölümlerin ödemek zorunda oldukları yönetim hizmet bedelini arttırmaktadır. Dördüncü olarak merkezi ısıtma sistemlerinin doğalgazın yanında ciddi bir elektrik tüketimini de ortaya çıkarmaktadır. Merkezi ısıtma sistemi bulunan binalardaki kazanlar ciddi anlamda elektrik tüketmektedir. Ferdi ısıtma sistemlerinin güç kaynağını elektrik olsa da Türkiye'deki kademeli tarife uygulaması sebebiyle merkezi ısıtma sisteminin kat maliklerine ek bir maliyet oluşturduğunun kabul edilmesi gerekir.

Merkezi ısıtma sistemi daha çok ailelerin tercih ettiği belli bir metrekarenin üzerinde kullanım alanı olan 3 oda 1 salona sahip (halk arasında 3+1 olarak bilinen) ve üzeri büyüklükteki bağımsız bölümlerin homojen olarak bulunduğu sitelerde kanunun aradığı memnuniyeti ve beklediği sonuçları karşılamaktadır. Bu tür büyüklükte bağımsız bölümlerin mevcut olduğu sitelerde daha ziyade kat malikleri bizzat ikamet ettikleri için boş daire sayısı

görece azdır. Ayrıca bu bağımsız bölümlerde günün her saatinde evde bulunma oranı görece yüksektir. Örneğin 2016 yılında yapımı biten ve kanuni olarak zorunlu merkezi ısıtma sisteme sahip Çanakkale Merkez Esenler Mahallesinde yerleşik Doğu 17 Sitesi A ve B Blok'ta kullanım alanı 120 metrekarenin üstünde olan 3+1 olarak bilinen tamamı mesken olarak kullanılan toplam 48 bağımsız bölüm bulunmaktadır. 2019 yılı Mart ayında bu 48 bağımsız bölümden sadece ikisi boş olup geri kalan 46 bağımsız bölümün 37'sinde kat malikleri bizzat ikamet etmekte, geri kalan 9 bağımsız bölümde ise kiracılar ikamet etmektedir. Bunun yanında 1 oda 1 salona sahip (halk arasında 1+1 olarak bilinen) bağımsız bölümleri daha çok öğrenci, yalnız yaşayan ya da günün önemli bir kısmı işyerinde geçiren bireylerin tercih ettiği göz önünde bulundurulduğunda bu tür bağımsız bölümlerin yoğun olarak bulunduğu sitelerde kanunun aradığı memnuniyet ve beklediği sonuçlar söz konusu olmamaktadır. Bu tür büyüklükte bağımsız bölümlerin mevcut olduğu sitelerde daha ziyade kat malikleri bizzat ikamet etmedikleri için boş daire sayısı görece fazladır. Ayrıca bu bağımsız bölümlerde günün her saatinde evde bulunma oranı görece düşüktür. Örneğin 2015 yılında yapımı biten ve kanuni olarak zorunlu merkezi ısıtma sisteme sahip Çanakkale Merkez Barbaros Mahallesinde yerleşik Bayar Palace 80 Apartmanında kullanım alanı 40-65 metrekarenin arasında olan 1+1 olarak bilinen biri hariç tamamı mesken olarak kullanılan toplam 40 bağımsız bölüm bulunmaktadır. 2019 yılı Mart ayında bu 40 bağımsız bölümden onbiri dönemsel olarak kullanılmakta olup geri kalan 29 bağımsız bölümün 2'sinde kat malikleri bizzat ikamet etmekte, geri kalan 27 bağımsız bölümde ise kiracılar ikamet etmektedir.

Bu çerçevede kanun koyucunun merkezi ısıtma sistemi için eşik değer olarak kabul ettiği 2000 metrekare inşaat alanı şartını kanunun ruhuna uygun bir sonuç elde etmek amacıyla revize etmesinde fayda görülmektedir.

3. Merkezi Isıtma Sisteminin Aktive Olmasında Yaşanan Hukuki Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Konutların müteahhitler tarafından imal edilmesinden sonra kullanıcıları bekleyen en önemli sorun doğalgaz arzının gaz dağıtım şirketi tarafından sağlanmasıdır. Ferdi ısıtma sisteminin olduğu bağımsız bölümlerde kat maliki gaz dağıtım şirketine bağlantı bedelini ve güvence bedelini ödediği takdirde gaz dağıtım şirketi teknik incelemenin ardından gaz arzını sağlamaktadır. Merkezi ısıtma sisteminin olduğu binalarda kat malikleri kendi bağımsız bölümlerinin bağlantı bedelini ve güvence bedelini gaz dağıtım şirketine ödese bile diğer kat

maliklerinin tamamı bu bedelleri ödemediği takdirde sistem aktive olmamaktadır(Aksa, 2019). Bunun yanında gaz dağıtım şirketleri güvence bedelini kat maliklerinden değil toplu olarak site yönetiminden talep etmektedir. Bireyselleşmenin bu denli arttığı günümüzde bir başkasının yükümlülüklerini ihmal etmesinin olumsuz sonuçlarını, edimlerini doğru ve zamanında yerine getiren kişilerin yaşaması oldukça problematiktir.

Burada ortaya çıkan temel sorun kat maliklerinden biri ya da birkaçına ulaşamaması ya da başka bir sebeple bağlantı bedelinin gaz dağıtım şirketine ödemeyen veya ödemeyi reddeden kat malikinin bağımsız bölümü ile ilgili alınacak tedbire ilişkindir. Uygulamada diğer bağımsız bölümlerin bağlantı bedelini ödememesinden kaynaklı mağduriyet yaşayan kat malikleri bu bağımsız bölümlere abone olup bağlantı bedelini ödemeyi talep etmektedirler. Uygulamada farklılık göstermekle beraber gaz dağıtım şirketleri kat maliki veya yasal vekili dışındaki üçüncü kişilerin bağlantı bedelini ödeyip abonelik tesisine sıcak bakmamaktadır. Zira bu hukuken de doğru değildir. Uygulamada gaz dağıtım şirketleri bağlantı bedelini ödemeyen bağımsız bölümlerin adına kat malikleri kurulunda karar alınmak suretiyle site yönetimlerinin abonelik gerçekleştirebileceğini kabul etmektedirler. Bir doğalgaz dağıtım şirketinin 27/07/2018 tarihinde bir site yönetimine hitaben yazdığı yazıda “ .. adresindeki .. bloklu ... bağımsız birimli maliklerinden şirketimize gaz arzının sağlanamama endişesi ile başvurular olduğu gözlemlenmektedir. Buna istinaden merkezi ısıtma sistem ısınma şekli ile dizayn edilmiş sitenin eksik abonelikleri için yöntem olarak olağan genel kurulda yönetim adına eksik aboneliklerden vekalet alarak yönetim ile sözleşme imzalanabilmektedir. Bu sayede engelleyici durum ortadan kalkmış ve süreç ilerlemiş olacaktır. ” ifadeleri yer almaktadır. Tabii bunların hepsi ilgili site yönetiminin maddi imkanları doğrultusunda söz konusu olabilmektedir. Site yönetiminin maddi imkanlarının yeterli olduğu varsayıldığında da ve site yönetiminin bağlantı bedelini gaz dağıtım şirketine ödeyip abonelik gerçekleştirildiğinde, bunun ilgisinden tahsili konusunda hukuki sorunlar söz konusu olabilmektedir.

Konuya şu şekilde bir öneri getirilebilir. Tapu Müdürlükleri ile gaz dağıtım şirketleri arasında entegre bir sistem kurarak merkezi ısıtma sistemine sahip binalarda gaz dağıtım şirketlerine güvence bedeli ve bağlantı bedelini ödemeyen bağımsız bölümlerin satışını engelleyen bir düzenleme yapılabilir. Bu düzenleme mağduriyetleri büyük oranda azaltacaktır. Burada inşaat şirketleri tarafından bitirilen ve satışı yapılmayan bağımsız bölümler sorun teşkil edebilir. Bunun için de edimlerini eksiksiz yerine getiren kat maliklerinin gaz dağıtım

hizmetinden yararlanmasını sağlamak amacıyla merkezi ısıtma sisteminin her bir bağımsız bölüm için diğerlerinden ayrı olarak devreye alınmasını sağlayacak teknik bir düzenleme yapmanın sistemin özüne hiçbir zararı bulunmamaktadır. Böyle bir durumda merkezi kazan çalışacak olup abonelik gereklerini yerine getirmeyen diğer bağımsız bölümlere doğalgaz arzı sağlanmayacak, fakat bu bağımsız bölümler kullanım alanları oranında tüketim bedelinden sorumlu olmaya devam edecektir.

Binalarda yaşam başladığında merkezi ısıtma sisteminin ilk ne zaman çalıştırılacağı, uygulamada ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun tavsiye kararına konu olan bir olayda, biri kapıcı dairesi olmak üzere toplam on beş bağımsız bölümün bulunduğu bir binada sadece kapıcı dairesinde ikamet edilmesine rağmen merkezi sistem aktive edilmiş, tüm kat maliklerinden 2013 yılında 130 günlük süre için 851 TL tüketim bedeli talep edilmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2016). Uygulamada bu ve benzeri akla ziyan uygulamalar ile karşılaşmak son derece olağandır. Merkezi ısıtma sistemlerinin ne zaman devreye alınacağı ilgili somut bir hükmün olmaması bu konudaki karmaşayı arttırmaktadır. Yönetmeliğe eklenecek “Merkezi ısıtma sistemine sahip binalarda, merkezi ısıtma sistemi, binadaki mevcut bağımsız bölümlerin salt çoğunluğunun yasal ikamet olarak kullandığına dair yöneticinin talebi üzerine Nüfus Müdürlüğüne düzenlenecek belgeden sonra çalıştırılabilir.” şeklinde ya da benzeri bir hüküm sorunu büyük oranda çözecektir.

Bunun yanında mevsim geçişleri esnasında (sonbahardan kışa geçiş) merkezi ısıtma sisteminin ne zaman devreye alınacağı yada ne zaman kapatılacağı da (ilkbahardan yaza) yöneticilerin inisiyatif almakta zorlandığı konulardan biridir. Zira genelde çocuklu aileler haklı olarak merkezi ısıtma sisteminin bir an önce devreye alınması ve geç kapatılması yönünde talepleri olmaktadır. Yalnız yaşayan ve ikametleri daha kısıtlı dönemlerde kullanan kat maliklerinin ise aksi yönde talepleri söz konusu olmaktadır. Hatta binaların farklı cephelerinde oturanların bile merkezi ısıtma sisteminin devreye alınacağı tarih konusunda farklı talepleri söz konusu olmaktadır (Özsoy, 2009). Aynı zamanda yöneticinin bu konuda serbestçe inisiyatif kullanması kanunun ruhuna aykırı sonuçlar doğurabilir. Örneğin ihtiyaç olan zamandan önce devreye alınan merkezi ısıtma sistemi gereksiz enerji tüketimine sebebiyet verecektir. Önerimiz yönetmeliğe eklenecek bir hükümle, yönetici, binanın bulunduğu yerin Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre gece sıcaklığının belirlenecek eşik değerlerine düşmesi ve çıkmasına göre merkezi ısıtma sisteminin çalıştırması sağlanmalıdır.

4. Merkezi Isıtma Sisteminde Isınma Giderlerinin Paylaştırılmasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Enerji Verimliliği Kanunu tasarısının gerekçesinde de ifade edildiği üzere münferit ısıtma sistemlerinin tercih edilmesindeki en önemli etkenlerden biri münferit ısıtma sisteminin kullanılan enerji miktarına göre ödeme imkânı sunmasıdır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2006). Yine aynı gerekçede ifade edildiği gibi tüketicilerin merkezi ısıtma sistemini tercih etmesini sağlayacak en önemli faktör de merkezi ısıtma sistemli binalarda da kullanıcıların tükettiği kadar ödeme yapmasına olanak sağlayan ekipmanların kullanılması olacaktır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2006). Bu çerçevede merkezi ısıtma sistemli binalarda tüketicilerin kullandıkları kadar ödedikleri algısı ne kadar yüksek olursa kanunun amacı o kadar çok gerçekleşecektir. Kısaca ifade edilecek olursa yeni merkezi ısıtma sistemi ödeme bakımından ne kadar çok ferdi ısıtma sistemine yaklaşırsa o kadar başarılı olacaktır.

Kat Mülkiyeti Kanunu'na göre merkezi ısıtma sistemlerinde ısınma giderlerinin paylaştırılmasına ilişkin usûl ve esaslar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulacak yönetmelikle düzenlenir. Bu çerçevede 14/4/2008 tarihli Resmi Gazetede Merkezi Isıtma ve Sıhhi Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına İlişkin Yönetmelik yayımlanmıştır.

Yapının tamamı için gaz dağıtım şirketleri tarafından oluşturularak yöneticiye ulaştırılan tüketim faturaları yöneticiler tarafından yetkilendirilmiş ölçüm şirketlerine paylaştırılmaya esas olmak üzere gönderilmekte, yetkilendirilmiş ölçüm şirketleri de faturayı yönetmelik hükümlerine uygun olarak bağımsız bölümlere paylaştırıp yöneticilere iletmekte, yöneticiler de bağımsız bölüm kullanıcılarına paylaştırılmış faturayı ulaştırmaktadır. Bağımsız bölümlerden tahsil edilen paylaştırılmış bedeller ise yöneticiler tarafından toplu olarak gaz dağıtım şirketine ödenmektedir. Paylaştırma işlemi oldukça hassas bir konudur. Paylaştırmalarda bir dairede yapılan hata diğer tüm dairelerin paylaştırılmasında farklılığa sebebiyet vermektedir.

Burada karşımıza ciddi sorun teşkil eden bir takım durumlar çıkmaktadır:

Birinci olarak, binalara yapı müteahhidi tarafından doğalgaz tesisatı oluşturulurken bağımsız bölümlerdeki tüketimin tespit edilmesini sağlayan bir takım ekipmanların montajı yapılmaktadır. Bu ekipmanlar vasıtasıyla binanın tamamına gelen tüketim bedeli bağımsız

bölümlere paylaştırılmaktadır. Ekipmanların montajını yapan şirketler paylaştırmayı sadece kendi yazılımları marifetiyle gerçekleştirecek bir altyapı kurguladıkları için yöneticiler genelde yetkilendirilmiş ölçüm şirketlerini serbestçe seçme hakkına sahip olmamakta ve ekipmanların montajını yapan şirkete zorunlu olarak başvurmaktadırlar. Bu durum haksız rekabete sebebiyet vermesinin yanında, ilgili şirketler karşısında yöneticiler nezdinde kat malikleri aleyhinde bir durum oluşmasına sebebiyet vermektedir.

İkinci olarak, 28 Aralık 2018 tarihli verilere göre 81 ilimizin sadece 12'sinde toplamda 61 adet yetkilendirilmiş ölçüm şirketi bulunmaktadır (Çevre Şehircilik Bakanlığı, 2018). Dağılım; 26 İstanbul, 13 Ankara, 6 Konya, 4 Bursa, 3 İzmir, 2 Sivas, 2 Denizli, birer adet Kastamonu, Elazığ, Aydın, Kayseri, Manisa şeklindedir. Yetkilendirilmiş ölçüm şirketlerinin büyükşehirler dışında sürekli personeli olmadığından genelde paylaştırmaya esas tespitleri taşradaki anlaşmalı üçüncü firmalar ya da şirketlerin genel merkezinden ayın belirli günlerinde gelen personel tarafından tüketim tespiti yapılmaktadır. Örneğin Çanakkale Merkez P.....k Evleri (açık isim özellikle verilmemiştir) apartmanının merkezi ısıtma sistem ölçüm ekipmanlarının montajının İstanbul merkezli bir şirket yapması sebebiyle paylaştırmayı da zorunlu olarak ilgili şirket yapmaktadır. Bu şirketin personeli ayın sadece bir günü Çanakkale ilinde görevlendirilmektedir. Bir başka örnek olarak, Çanakkale Merkez Kepez'de S...r Evleri (açık isim özellikle verilmemiştir) apartmanının merkezi ısıtma sistem ölçüm ekipmanlarının montajının İstanbul merkezli bir şirket tarafından yapılması nedeniyle paylaştırmayı da zorunlu olarak ilgili şirketin yapması gösterilebilir. İlgili şirketin Çanakkale ilinde personeli olmayıp bayiliğini yapan bir mühendis tüketim tespitini yapmakta, paylaştırmaya esas olmak üzere İstanbul'a şirket merkezine göndermektedir. Bir başka örnek Çanakkale Merkez Kepez'de B....r P...s Evleri, Çanakkale Merkez B....r P...s 7. Apartmanın (açık isim özellikle verilmemiştir) merkezi ısıtma sistem ölçüm ekipmanlarının montajının global bir şirket tarafından yapılması nedeniyle paylaştırmayı da zorunlu olarak ilgili şirketin yapması gösterilebilir.. İlgili şirketin Çanakkale ilinde personeli olmayıp bayiliğini yapan bir üçüncü şirket tüketim tespitini yapmakta, paylaştırmaya esas olmak üzere şirket merkezine göndermektedir. Bunlar hep sürecin bir miktar daha uzamasına sebep olmakta ya da yeteri kadar yetkinliği olmayan personel tarafından sürecin takip edilmesine sebebiyet vermektedir. Ferdi ısıtma sistemlerinde gaz dağıtım şirketleri tarafından anlık olarak sms, mail, fatura vb. ile tüketiciye ulaştırılan tüketim bedelleri, merkezi ısıtma sistemlerinde üç dört aşamadan sonra

tüketiciye ulaşmaktadır. Özellikle ayın sadece belirli günlerinde il dışından gelerek ölçüm yapan şirketlerin paylaşırma verileri hukuka ve hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin A şirketinin B ilindeki C apartmanının merkezi sistem ekipmanlarını monte etmesi sebebiyle, C apartmanın zorunlu olarak A şirketinden tüketim bedellerini paylaşırması hizmeti aldığı ve A şirketinin de B ilinde personelinin olmadığını varsayalım. A şirketi B ilinde birden fazla binanın paylaşırma hizmetini üstlendiği için ayın belirli bir günü B iline gelmekte ve paylaşırma hizmetini üstlendiği binalardan paylaşırma esas verileri almaktadır. Daha sonra yöneticilerden tüketim bedelleri geldikçe, eski verilerle paylaşırma işlemi yapılmaktadır. Gaz dağıtım şirketleri genel itibariyle ayın tamamına yaygın olarak faturalandırma yaptıkları için doğal olarak A şirketi C apartmanının paylaşırma esas verilerini gaz dağıtım şirketinin faturalandırma tarihinden çok önce yapması uygulamada karşılaşılan bir durumdur. Gaz dağıtım şirketi ayın 20. gününde faturalandırma yapmışken, A şirketi C apartmanının paylaşırma esas verilerini ayın 10. gününde alabilmektedir. Ayın 10. günü bağımsız bölümünden bir sebeple ayrılan veya tüketimini azaltan bir bağımsız bölümün ya da daha öncesinde ikametinde olmayıp ayın 10. günü bağımsız bölümüne gelen veya tüketimini arttıran bir bağımsız bölümün paylaşırma ilişkin verileri gerçeğe aykırı neticeler vermesi söz konusu olacaktır.

Üçüncü olarak 03.11.2002 tarih ve 24925 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Doğalgaz Piyasası Dağıtım ve Müşteri Hizmetleri Yönetmeliği’nin 44. ve 46. maddelerine göre ferdi ısıtma sistemlerinde gaz dağıtım şirketleri tüketim bedellerini kullanıcıdan tahsil edemediği durumlarda gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurabilmektedir. Merkezi ısıtma sistemlerinin çoğunda teknik olarak bağımsız bölümlerin gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurulması mümkün değildir. Tüketim bedellerinin tahsil edilemediği bağımsız bölümlerin gaz arzı geçici ve sürekli olarak durdurulmadığı takdirde diğer kullanıcılar bir takım sorunlarla karşılaşabilmektedir. Bunlar tüketim bedelinin tahsil edilemediği bağımsız bölümlerin tüketim bedelinin diğer bağımsız bölümlerce karşılanması, tüketim bedelinin tahsil edilmemesi sebebiyle bir sonraki ay gecikme zammına katlanması ya da gaz dağıtım şirketinin binanın gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurması durumunda bireysel gaz tüketim bedelini ödenmesine rağmen gaz hizmetinden yoksun kalınması olarak sıralanabilir. Gaz tüketim bedellerinin kullanıcıdan tahsil edemediği durumlarda gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurulmasının mümkün olduğunu varsaydığımız durumlarda gaz arzının geçici ve sürekli

olarak durdurma görevi yönetici de kalmaktadır. Bu durum da beraberinde çeşitli sorun getirmektedir. Yönetici hangi yasal dayanakla gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurabilecektir? Gaz kesme/açma konusunda teknik bilgi ve yetkinliği olmayan bir yönetici pratikte bunu nasıl ifa edecektir? Durdurduktan sonra mühür vb. argümanla bunu yürürlüğe koyduğu takdirde, mührün bozulmasına nasıl engel olacaktır? Mühür bozulduğu takdire bunun yasal müeyyidesi ne olacaktır?

Dördüncü olarak ısınma giderlerini ödemeyenler hakkında site yöneticileri Kat Mülkiyeti Kanunu çerçevesinde icra takibi başlatabilmek için ilgililerin kimlik bilgilerine ihtiyaç duymaktadır. Kat malikleri veya kiracıların bina yöneticilerine kimlik bilgilerini vermesini öngören yasal düzenlemeler Kimlik Bildirme Kanunu ve bu kanunun uygulamasını gösteren yönetmelikte mevcuttur. Fakat bu düzenlemelerin uygulama kabiliyeti oldukça sınırlıdır. Çünkü kimlik bilgilerinin kötüye kullanması sebebiyle oluşan mağduriyetler konusunda toplumsal bir refleks oluşmuştur. Kişilerin bilgilerine sahip kurum ve kuruluşlarına yöneticiler tarafından yapılan başvurular kişisel verilerin korunmasına dair yasal düzenlemeler çerçevesinde haklı olarak olumsuz yanıtlanmaktadır. Fakat gaz dağıtım şirketleri kişilerin abonelik işlemlerini yaparken kimlik bilgilerini temin etmekte ve birtakım sözleşmeler imzalamaktadırlar. Gaz dağıtım şirketlerinin tüketim bedellerine ilişkin alacaklarını tahsil edemediği durumlarda sahip olduğu teknik ve hukuki imkanlarla yöneticilere nazaran daha yüksek tahsil kabiliyetlerinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Bu dört sorunun çözülebilmesi için şu şekilde bir öneri getirilebilir. Ferdi ısıtma sistemlerinde olduğu gibi merkezi ısıtma sistemlerinde de bağımsız bölümlerin tüketimini ölçen ekipmanların montajının, kalibrasyonunun ve paylaşımının, gaz tüketim bedellerinin kullanıcıdan tahsil edilmesinin, tahsil edilemediği durumlarda gaz arzını geçici ve sürekli olarak durdurulmasının gaz dağıtım şirketleri tarafından yapılması en pratik ve hukuki çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu önerinin altında yatan temel saikler gaz dağıtım şirketlerinin belirli bir uzmanlık seviyesinde olmaları, idarenin vesayet denetimine tabi olmaları (Yayla, 2013) ve tüketicilerin memnuniyetini önceleyen bir perspektife sahip olmalarıdır.

Beşinci olarak merkezi ısıtma sistemi olan binalarda bağımsız bölümlerin tüketimini ölçemeye yarayan ekipmanlar daire içlerine monte edilmekte ve mülkiyeti kat malikindedir. Ferdi ısıtma sistemlerinde ise 18.04.2001 tarih ve 4646 sayılı Doğalgaz Piyasası Hakkında

Kanunu'nun 40. maddesine göre bedeli gaz dağıtım şirketleri tarafından karşılanan ve bağımsız bölümlerin dışında bulunan sayaçlar gaz dağıtım şirketinin mülkiyetinde olup, sayaçların takılması, sökülmesi, değiştirilmesi ve kontrolü gaz dağıtım şirketinin sorumluluğundadır. Bağımsız bölümler kişilerin özel yaşam alanı olup anayasal bir güvence olan konut dokunulmazlığı sebebiyle hakim veya Cumhuriyet Savcısı kararı olmadan bağımsız bölümlerin içlerine girilmesi hukuken mümkün değildir. Teknik bir sorun olması, tüketime ilişkin verilerin tespitinde sorun yaşanması veya kat maliklerinin merkezi ısıtma sistemini herhangi bir sebeple kötüye kullanması sebebiyle ekipmanlara müdahale edilmesi zorunluluğu ortaya çıkması durumunda kat maliki rıza göstermediği takdirde ilgili makamlardan bir karar almadan bağımsız bölümlere girilmesi söz konusu olmamaktadır. Binalarda Enerji Performans Yönetmeliği'nin 13.maddesinde yapılan değişiklik ile *ısı sayaçlarının bağımsız bölümün dışında olacak şekilde projelendirilir* hükmü getirilmiştir. Bu değişiklik yukarıda ifade edilen kaygının uygulamadaki karşılığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bunun yanında belirli bir geçiş süresi öngörülerek mevcut binalardaki ısı sayaçlarının bağımsız bölüm dışına alınmasını, bunların takılması, sökülmesi, değiştirilmesi ve kontrolü gaz dağıtım şirketinde olmasını sağlayacak bir yönetmelik değişikliğinin yapılmasında fayda olacağını değerlendirilmektedir.

Altıncı olarak Merkezi Isıtma ve Sıhhi Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına İlişkin Yönetmeliğinin beşinci maddesine göre “merkezi sistemle ısıtma yapılan bağımsız bölümlerdeki mahal sıcaklığın 15 derecenin altına düşmemesi” gerekmektedir. Bu maddenin amacı kanunun ve yönetmeliğin ruhunda saklıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi merkezi ısıtma sisteminde asıl amaç bütün bağımsız bölümlerin az da olsa tüketim yaparak ısı kaybının minimize edilmesi ve genel tüketimin azaltılmasıdır. Fakat uygulamada bağımsız bölümlerdeki mahal sıcaklığın 15 derecenin altına düşmesini engelleyecek ekipmanların işleyişi ile ilgili sorunlar mevcuttur. Öte yandan mahal sıcaklığın 15 derecenin altına düşen bağımsız bölüm sayısı artması halinde bağımsız bölüme düşen ödeme tutarları artmakta ve kanun amacından uzaklaşmaktadır. Özellikle kış aylarında 15 derecenin altına düşmemesi için bağımsız bölümlerde muhakkak suretle tüketimin olması gerekmektedir. Buna rağmen boş olan bağımsız bölümlerin hiç tüketiminin olmadığı sıklıkla ortaya çıkan bir durumdur. Site yönetimleri kat malikleri kurulunda bir takım kararlar alarak varsa 15 derecenin altına düşen daire sayısını azaltmaya çalışmaktadır. Fakat bu kararlarda uyumsuzluğa konu olup

yargı organlarının önüne geldiğinde farklı içtihatlar söz konusu olabilmektedir. Yönetmeliğe bir hüküm eklenerek uygulamada bağımsız bölüm mahal sıcaklığının 15 derecenin altına düşmesin engelleyecek tedbirlerin belirlenmesi, bu tedbirlere uyulmadığı takdirde uygulanacak yaptırımların tespit edilmesinde fayda görülmektedir. Nitekim Kamu Denetçiliği Kurumunun tavsiye kararına konu olan bir olayda “Yönetmelikte asgari sıcaklığın altında kalanlar için cezai şart uygulanıp uygulanmayacağı ya da nasıl bir uygulama yapılacağı hususunda açık bir düzenleme yer almadığından, ... , Yönetmelikte uygulamanın açıklığa kavuşturulmasına yönelik bir düzenleme yapılmasının gerekliliği sonucuna varılmaktadır. Merkezi sistemlerle ısıtma yapılan bağımsız bölümlerdeki mahal sıcaklıklarının asgari 15°C olacak şekilde ayarlanmadığının tespitine ilişkin usulün belirlenmesi ile tespit halinde yapılacak uygulamaya ilişkin düzenleme yapılması hususunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığına tavsiyede bulunulmasına ” karar verilmiştir (Kamu Denetçiliği Kurumu 2018).

5. Sonuç

Çalışmanın başında ifade edildiği gibi merkezi ısıtma sisteminin zorunluğu ilkesi yasa koyucunun takdirinde olan konu olup, bu sistemin verimliliği ve etkinliği mühendislik bilimlerinin ilgi alanındadır. Fakat yukarıda ifade edilen bir takım yönetsel ve hukuksal sorunlar, merkezi ısıtma sisteminin işleyişine yönetim bilimi ve hukuk bilimi argümanlarının da dahil olarak disiplinler arası ve bütüncül bir perspektifin hakim olması zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Merkezi Isıtma ve Sıhhi Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına İlişkin Yönetmeliğin 2008 yılında yayımlanmasından bu güne kadar sadece 2009 yılında yetkilendirilmiş ölçüm şirketlerinin nitelikleri ile ilgili ufak bir değişiklik yapılmıştır. Yani uygulamada yaşanan ve yukarıda ifade edilen bir takım sorunlar karar alıcıların dikkatini çekmemiştir.

Uygulayıcıların ve ilgili tüm disiplinlerin temsilcilerini ihtiva eden ve bunlara ilave olabilecek sorunların tartışılabileceği bir çalıştay ile karar alıcıların dikkatini çekilmesi mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

Aksa (2019, Mayıs), Abone Bilgilendirme Metni, <http://www.aksadogalgaz.com.tr/Musteri-Hizmetleri/Abonelik-Islemleri/Konut>

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2018, Nisan) Yetkilendirilmiş Ölçüm Şirketleri Listesi, <http://www.bep.gov.tr/MERKEZISITMA/OlcumKuruluslari.aspx>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2019, Mayıs) Merkezi Isıtma ve Sıhhi Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına İlişkin Yönetmelik Hakkında Sıkça Sorulan Sorular, <https://webdosya.csb.gov.tr/db/mersin/webmenu/webmenu11824.pdf>
- Durak, Y., (2015). Arsa Payı Karşılığı Kat Yapımı Sözleşmesi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, C.1, s. 207-252
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2006), Enerji Verimliliği Kanunu Tasarısı, Ankara
- Kamu Denetçiliği Kurumu (2016). Kamu Denetçiliği Kurumu Kararları Sosyal Haklar ve Alanlar, Ankara: MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri
- Kamu Denetçiliği Kurumu, (2018, Şubat) 2018 tarih ve 11494 sayılı karar, <https://www.ombudsman.gov.tr/wp-content/uploads/2018/03/2017-11494-Basvuraninisi-tuketim-bedeline-uygulanan-duzeltmenin-kaldirilmasi-talebi-hakkinda.pdf>
- Nar, A., (2018). Kat Malikleri Kurulu, Elazığ Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XXII, s. 155-189
- Özcan, Ç. (2006). Doğalgaz Piyasasının Düzenlenmesi, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özsoy, A.(2009). Merkezi Isıtma Sistemlerinde Isınma Problemleri ve Yakıt Paylaşımı, SDU International Journal of Technologic Sciences, Vol. 1, No.1, , s 10-17
- Öztürk, M. (2018). Merkezi Isıtma Sistemlerinin ve Isı Ölçüm Ekipmanlarının Verimlilik Potansiyelleri, Çevre ve Şehir Kütüphanesi, Ankara
- TBMM Komisyonları (2007) Enerji Verimliliği Kanunu Tasarısı ile Kütahya Milletvekili Soner Aksoy ve 6 Milletvekilinin; Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi ve Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu Raporu (1/1261, 2/854), Ankara
- Türkmen, A.ve Keçecioğlu, B. (2017). Kat Mülkiyetine Tabi Yapılarda Profesyonel Yöneticilik Sözleşmesi, D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref ERTAŞ'a Armağan, C. 19, s. 859-911
- Yargıtay 20. Hukuk Dairesi'nin 15.11.2017 tarihli, Esas: 2017/2830 ve Karar: 2017/9497 sayılı kararı

Yayla, A. (2013), İdarenin Doğalgaz Piyasasını Düzenleme Faaliyeti, On İki Levha Yayınevi, İstanbul.

İSLÂM VE DEMOKRASİ İLİŞKİSİNE MODERNİTE BAĞLAMINDA YENİDEN BAKIŞ

Dr. Muhittin BİLGE

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, mnbilge@yahoo.com

ÖZ

İslâm ve demokrasi ilişkisi hep tartışılmalı, sadece bilimsel açıdan değil ideolojik açıdan da çok geniş bir ilgi odağının merkezinde yer alan konulardan biri olmuştur. Meseleye yaklaşım, demokrasinin vurgulanan/vurgulanmak istenen özelliklerinden, İslâm'ın ortaya konulan özelliklerine bağlı olarak farklılıklar göstermiş böylelikle de, farklı değerlendirmeleri için oldukça bol bir demokrasi-İslâm ilişkisi literatürü oluşmuştur.

Bu literatürde dikkat çeken çalışmaların yanında, meselenin hassasiyeti ve ideolojik istismara çok elverişli olması sebebiyle sloganik olanlar da epeyce bir yekün tutmaktadır. Bunlarla ilgili karşılaştırmalar da yapılmıştır ve ilgili eserler bu makalenin konusu dışındadır. Bize göre, İslâm ve demokrasi ilişkisi irdelenirken, demokrasi, çoğunlukla, sadece bir biçime, yönetim biçimine indirgenmekte, bugünkü anlamda varlığını borçlu olduğu modernlikle olan ilişkisi, modernliğin siyasal alandaki izdüşümü olma özelliği ihmal edilmektedir. Bu ihmal İslâm ve demokrasi hakkında konuşmanın sağlıklı bir zemine oturtulmasının önündeki en büyük handikap görülmektedir. Bu sebeple, çalışmamızda modernite-demokrasi arasındaki olmazsa olmaz bağı dikkate alan bir İslâm ve demokrasi karşılaştırması yapmaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: İslâm, din, modernlik, demokrasi

RE-EVALUATION OF İSLÂM AND DEMOCRACY RELATION IN THE CONTEXT OF MODERNİTY

ABSTRACT

The relationship between Islam and democracy has always been discussed, it has become one of the subjects that are at the centre of a very wide interest not only in terms of science but also ideologically. Approaching to the issue, highlighted / desired to be highlighted features of democracy, it showed differences depending on the exhibited characteristics of Islam, thus, a very abundant democracy-Islam relation literature has been formed with different implicit assessments.

In this literature, besides valuable studies, due to the sensitivity of the issue and being very convenient to the ideological exploitation, undoubtedly, quite superficial and sloganical studies also occupied a considerable place. Comparisons were also made on these issues and it is outside the subject of this article. According to us, while scrutinising islam and democracy relation, democracy, mostly, only a form, reduced to a form of management, its relation to

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 08.05.2019

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

modernity owing to its existence in its present sense, more precisely the projection feature of modernity in the political sphere is neglected. This neglect seems to be the biggest handicap for putting healthy ground the speech about the İslam and democracy. Therefore, in this article, we will try to make this indispensable connection between modernity-democracy a comparison between İslam and democracy.

Key words: İslam, religion, modernity, democracy

1. GİRİŞ

İslâm'ın bir din olarak, insanlara varoluşlarının gayesini öğretip onları kulluk bilinciyle donatmanın yanında, toplumsal ve siyasal hayata ilişkin ilkeleri ve gerçekleştirdiği siyasal kurumları ile, yönetim ve iktidara ilişkin çok sayıda pratik ortaya koyduğu da bir vakiadır. Dolayısıyla, “demokrasi” gibi “modern zamanlar”ın en başat ve popüler siyasal olgusu ile karşılaştırılması da çok tabii bir durumdur.

İslâm ve demokrasi karşılaştırmalarında demokrasi **-Dahl ve Sartori'nin aşağıda ele aldığımız yaklaşımlarında da görüleceği üzere-** sadece bir yönetim biçimine indirgenmiş ve bu yönetimin aşağıda zikredilen, genel ve eşit oy hakkından iletişim ve ifade özgürlüklerine kadar bütün yurttaşlar için sağladığı eşitlik, mihenk taşı olarak alınmıştır. Kuşkusuz bunlar aşağıda da görüleceği üzere demokrasinin çok önemli ve mümeyyiz özellikleridir. Ancak bütün bunların ötesinde, kökleri Rönesansa kadar uzanan ve Aydınlanma ile felsefi temelini kuran modernlik ve onun ekonomiden sanata, siyasetten kültüre kadar birbiriyle koordineli bir şekilde hayatın hemen hemen tüm alanlarına hâkim olması ve bu duruma demokrasinin de dahil olduğu gerçeği yeterince dikkate alınmamıştır/alınmamaktadır. Bu durum da iki olgu arasındaki karşılaştırmaların çoğunlukla şekli özelliklere sıkışan bir perspektiften ele alınmasına yol açmaktadır. İslâm ve demokrasi arasında yakınlık ilişkisi kurmaya çalışanlar genellikle İslâm'ın şura, istişare vs. gibi özellikleriyle, demokrasinin temsili özellikleri arasında bir bağ kurmaya çalışarak, İslâm'ın demokrasiyle uygunluğunu kanıtlamaya çalışırken (Meriç, 1992:169-172), bu ikisi arasında bir yakınlık öngörmeyenler de İslâm'ın yöneticiye mutlak itaat, biat gibi özellikleri içkin olduğunu ve bunların, demokrasinin “birey” merkezli özgürlük anlayışı dolayısıyla da temsil özelliğiyle bağdaşmadığını dile getirmektedirler (Shayegan, 2002: 33-35). Kuşkusuz hem İslâm hem de demokrasinin dayandığı ontolojik ve epistemolojik ilkeleri ön plana çıkararak bu karşılaştırmayı yapanlar da yok değildir. Ancak bunlar oldukça azınlıkta kalmakta, tartışma; herkesin kendince her iki olgunun da bazı şekli özelliklerini ön plana çıkartmasından kaynaklanan farklı değerlendirmelere sahne olmaktadır.

Biz burada örneğine çok sık rastlanan bu tür tartışmalara değinmeden doğrudan problematik alanımız olan hem İslâm hem de demokrasinin yükseldiği temel değerlerden yola çıkarak bu ikisi arasında bir karşılaştırmada bulunmaya çalışacağız. Bunun için de öncelikle demokrasi ve modernlik arasındaki olmazsa olmaz bağı ele alıp daha sonra onun İslâm ile karşılaştırmasını yapma şeklinde bir yol izleyeceğiz.

2. MODERNLİK VE DEMOKRASİ

Moderniğe geçmeden önce onun felsefi temellerinin dayandığı “Aydınlanma”ya kısaca değinmek gerekmektedir. Aydınlanma felsefesi, 18. Yüzyılda Fransa başta olmak üzere,

oldukça farklı niteliklere sahip bir grup insanın (Çiğdem, 1995: 19) varlığın algılanma ve açıklanmasına dair geçmişin mirasını reddederek, ortaya koydukları yeni paradigmanın adıdır (Çiğdem, 1995: 9,15).

Aydınlanma ruhunun temsilcisi Fransız düşünürlerinde, “akıl”, “tabiat”, hürriyet” vs. bütün başat olan kavramlar dinsel içeriklerinden soyutlanmış ve “din”e karşı sert bir eleştiri getirilmiştir. Bu aynı zamanda, eski rejime karşı çıkararak yeni bir rejim kurma isteğinin de tezahürüdür (Çiğdem, 1995: 36). Aydınlanma filozoflarının en büyük hedeflerinin, genel olarak Hristiyanlık özel olarak ise “din” olduğunu belirten Gay şunları söyler: “*Filozoflar, ‘modern paganlar’dı ve Aydınlanma Çağı’nın diğer bir adı ‘modern paganizm’ olmaktadır*”(1958: 8’den aktaran Çiğdem, 1995: 47).

Böylelikle, Aydınlanma felsefesiyle, insanlığın mutluluğunun biricik kaynağı olarak insan aklı merkeze alınıyor, din ve dine ait olan reddedilerek insanlığın gelişimi ve huzurunu sağlayacak güç, gökyüzünden yeryüzüne indirilmiş oluyordu (Sarica, 1987: 91).

Kökleri Rönesans ve Reformasyon dönemine dayanan ancak felsefi temelini Aydınlanma ile sistematize eden modernlik, zamanla neredeyse bütün yeryüzü üzerinde başat ve etkili bir güç haline gelen, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder (Giddens, 1994: 9). Newton’la başlayan bilimsel devrim, Tanrı tarafından idare edilen tabiat inancından, kendini düzenleyip yöneten bir tabiat inancına geçişi sağlamıştır. Böylelikle fiziksel evren determine edilerek, insanın yasalarını keşfedip yöneteceği bir yer haline getirilmiştir. İnsanın yasalarını keşfederek hükmedebileceği evren, pozitivizmin temel paradigması olan, yalnızca olgusal olanın biliminin yapılabileceği ilkesinden hareketle insanın emrine girecek, insan da onu kullanıp, faydalanmak için büyük atılımlar gerçekleştirecektir (Jeanniere, 1992: 79-83).

Modernlik, toplumsal hayatı dizayn ederken aşkın ve metafiziğin yerine rasyonel insan aklını koyar ve geleneksel toplumlarda gündelik yaşamdan toplumsal ve siyasal yaşama kadar her alanda az ya da çok etkisi olan dinin yerine bilimi geçirir ve dine, özel hayatın ancak dar bir alanı içinde yer verir (Touraine, 2000a: 23,24). Modern bilim dinin yerine oturunca, modern özne yani rasyonel insan da tabiatıyla Tanrı’nın yerini almıştır (Rosenau, 1998: 88).

Neredeyse 2500 yıldır şu ya da bu şekilde insanlığın gündeminde ve tartıştığı bir olgu olan ve farklı zamanlarda farklı şeyler ifade eden demokrasi, genel olarak antik Yunan’a dayandırılmasına rağmen bugünkü şekil ve anlamıyla yirminci yüzyılın ürünüdür (Dahl, 2001: 1-3). Yunanca “demos” (halk) ve “kratos” (yönetim, yönetmek) sözcüklerinin birleşmesinden oluşan demokrasi ya da “*demokratia*” terimini ilk kullanan Yunanlılar -büyük ihtimalle Atinalılar- olmuştur (Dahl, 2001: 11).

Ancak eski Yunan’da, demokrasinin bugün olmazsa olmaz şartı olarak kabul edilen “genel ve eşit oy” hakkı söz konusu değildi. Eski Yunan’da % 85 lik bir orana tekabül eden kadınlar, köleler ve yabancılar yurttaşlık statüsüne sahip değildiler. Bu sebeple de yönetimin oluşması, şekli ve işleyişi üzerinde hiçbir irade ve etkiye sahip değillerdi. Dolayısıyla sadece % 15 gibi bir oranın söz sahibi olduğu bir yönetim biçimini bugünkü anlamdaki demokrasi ile karşılaştırmak, hem eşitlik hem de özgürlük ilkeleri açısından doğru olmayacaktır (Ağaoğulları, 1994: 19,20).

Dahl, bugün demokrasi kavramının hem bir ideal hem de gerçekliğe işaret ettiğini

vurgulayarak, bunun kafa karıştırıcı mahiyetine değinir ve demokrasinin şu beş özelliğine dikkat çeker: 1) Etkin katılım. 2) Oy kullanma eşitliği. 3) Bilgi edinebilme. 4) Gündem üzerinde son sözü söyleme hakkı. 5) Yetişkinlerin dahil olması (Dahl, 2001: 40).

Bir ülkenin demokrasi ile yönetilebilmesi için ihtiyaç duyduğu politik kurumlar ise Dahl tarafından altı başlık altında toplanıp ele alınmaktadır. Bunlar: a) Seçimle belirlenmiş memurlar, b) Özgür, adil ve sık sık yapılan seçimler, c) İfade özgürlüğü, d) Alternatif bilgilenme kaynakları, e) Kurumsal özerklik, f) Vatandaşların dahil edilmesi. (Dahl, 2001: 89).

Demokrasi teriminin çok yönlü ve kapsamlı karakterine dikkat çeken Sartori, “*halk iktidarı*” teriminin demokrasiyi tarif etmede yetersiz kalacağını düşünür (Sartori, 1996: 8). Lincoln’un 1863 tarihli ‘Gettysburg Söylevi’ndeki “Halkın, halk eliyle, halk için hükümeti” tarifini, demokrasiyi en iyi özetleyen ifade olarak gören Sartori de, genel kanının aksine eski Yunan’daki “polis” yönetimlerinin bugünkü anlamda demokrasiyi temsil etmediği düşüncesindedir (Sartori, 1996: 301).

Görüldüğü üzere hem Dahl, hem Ağaoğulları hem de Sartori bugünkü demokrasi ile antik Yunan demokrasisini karşılaştırırken vurguyu demokrasinin düşünsel temellerine değil şekil şartlarına yapmaktadırlar.

Demokrasinin şekli ve uygulanışı üzerinde oldukça geniş ve ufuk açıcı değerlendirmelerde bulunan Lipset’in, onun sadece şekil anlamında değil, üzerinde yükseldiği paradigma açısından da modern olduğuna dair bir yaklaşım sergilediği görülür. Demokrasiyi: “*Yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma*” olarak tanımlayan Lipset (1986: 25), bunun; a) Siyasal parti ile özgür basın, b) Meşru olduğu herkesçe bilinen bir siyasi formül, c) İktidara gelmeye çalışan bir veya daha fazla lider ve hareketi gerekli kıldığını belirtir (1986: 25). Demokrasinin, yalnızca farklı grupların kendi amaçlarına ulaşmak tasarladıkları toplumu kurmak için kullandıkları bir araç olmadığını vurgulayan Lipset, onun işler durumdaki iyi bir toplumu gerektirdiğine de dikkat çeker (1986: 403). Demokratik sistemlerin sosyal gerekleri, ABD ve diğer demokratik toplumlarda siyasal çatışma tipleri ve parti tutmanın sosyal-kültürel kökleri gibi meseleleri ele aldığı önemli kitabı “Siyasal İnsan”da, bu konulara geçmeden önce, modern toplumun doğuşunu haber veren Reformasyon ve Sanayi devrimi buhranlarının doğurduğu “siyaset sosyolojisi”nin; geleneksel toplumun dağılması, toplumla devlet arasındaki bağın tartışılması, ortaçağda başat bir güç olan “din”in yerine laik bir anlayışın geçirilmesi konularını, “düşünsel temel” başlığı altında ele alarak, demokrasinin modern boyutuna dikkatleri çekmektedir (Lipset, 1986: 2-15). Touraine, bu bağlamda Lipset’in, demokrasinin modernliğin siyasal boyutu olduğunu ortaya koyduğunu söyler (2000a: 368).

“*Demokrasi yeni bir düşüncedir*” (2000b: 17) diyerek, onun herşeyden önce modern zihniyete dayanan bir olgu olduğuna parmak basan Touraine, tıpkı modernliğin insanı akıldışılıktan, metafizik ve dinden kurtaracağı manifestosunda olduğu gibi, demokrasinin de bilgisizlik ve tanrısal hukuktan; us, ekonomik kalkınma ve halk egemenliği aracılığıyla kurtuluşun simgesi olarak görüldüğünü anlatır (2000b: 9).

Daryush Shayegan'da, demokrasinin varlığını borçlu olduğu modern paradigmaya vurguda bulunarak, İslâm ve demokrasi arasında herhangi bir çelişki olmadığına dair görüşleri eleştirir (2002:33-36), ve : “*Demokrasi Aydınlanma'nın çocuğudur*” (2002:33-36) vurgusuyla, İslâm ile arasındaki köklü farklılığa işaret eder. Görüldüğü üzere istenirse örnekleri daha da çoğaltılabilecek, Lipset, Touraine, Shayegan gibi isimler, demokrasinin şekli açıdan olmazsa olmazlarını kabul etmekle birlikte, onun modern bir olgu olmasını sadece zamansal değil, zihinsel bir arka planla açıklayarak, “din” ve metafizikle olan farklılığına dikkatleri çekmektedirler.

3. İSLÂM VE DEMOKRASİ

Kur'an, Maide suresi 3.ayette “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim,*” demektir. “*Kendini tüm varlığıyla Allah'a teslim etme*”, “*Varlığını bütünüyle Allah'a bağlama*” manalarına gelen İslâm terimiyle anlatılmak istenen, yaratan ve yaratılan arasındaki sevgi ve şükre dayalı bir itaat ilişkisidir (Arkoun, 1999: 25).

İslâm'ın temelini -diğer semavi ve tevhidi dinlerde de olduğu gibi- “vahiy” oluşturmaktadır. Vahiy, Allah'ın kullarıyla, arasındaki temsilcileri olan peygamberleri aracılığıyla kurduğu bağıdır. İnsanı hakikate bağlamanın vasıtası olarak her tevhidi din gibi, son din olan İslâm'a inanan Müslümanlar da, değişim ve oluş âleminin ötesinde bulunan aşkın bir “hakikat”e inanır. İslâm dininin temelini de mutlak ve aşkın olan Allah ile nisbî olan insan arasındaki münasebet oluşturur (Nasr, 2009: 17, 18). Bu münasebet yukarıda da söylendiği gibi Allah'ın elçilerine gönderdiği vahiy aracılığıyla kurulur. İslâmi hayatın çevresinde döndüğü eksen Kur'an'dır. Kur'an, müminlerin hayatlarını kendileriyle tanzim edecekleri ilke ve hükümleri ihtiva eder (Fahri, 1992: 1). Kur'an'da yer almayan meselelerde, öncelikle Hz. Muhammed'in söz ve davranışları yani “sünnet” hüküm mahiyetindedir. Hamidullah'a göre Hz. Muhammed: “*İnsan hayatının bütün görünüşleriyle ilgilenmiştir: İnanışlar, ruhî-manevi alan, ahlâk, iktisat, siyaset, hülâsa ister ferdi veya toplumsal, ister ruhî veya dünyevî olsun her alanda kaideler getirmiştir. Bütün bunların da ötesinde ayrıca kendi şahsında en güzel örneği bize bırakmıştır*” (Hamidullah, 2003: 6).

İslâm dîni, insanın varlığını anlayıp, anlamlandırarak hayatını ona göre düzenlemesinin bilgisini sunan bir din olmakla birlikte, hem bunun toplumsal hayata olan/olacak yansımaları, hem de doğrudan bu hayata taalluk eden ilkeleriyle aynı zamanda dünyaya ilişkin bir mahiyete de sahiptir.

Kur'an, miras hukukundan evlilik hukukuna, ekonomik ilkelerden yöneticilerin vasıflarına kadar bir çok ilke va'z etmektedir. İslâmi bir yönetimin hiçbir şekil ve koşulda bu ilkelerden vazgeçmesi mümkün değildir. Yani bireysel hayata, bireyin ahlâki ve manevi tekamülüne dair prensipler yanında ve onlarla da bağlantılı olarak, toplumsal hayatta siyasal erkin uyacağı, uygulayacağı ilkeler söz konusudur. Din, İslâm toplumunda ve devletinde temel belirleyicidir. Dinin taalluk etmediği konularda ise yine dine/şeriata aykırı olmamak koşuluyla yeni pratikler ortaya konulabilir ve konulmuştur da. Ama bütün bunlar Kur'an ve “sünnet”in ölçülerine tâbi tutulmuştur.

İslâm'ın köklü bir varlık ve bilgi anlayışı olduğunu dile getiren Açıkgenç, İslami dünya görüşü denilen olgunun bu ontoloji ve epistemolojiden kaynaklandığını anlatır. Açıkgenç, islâmi dünya görüşünün üç temel ontolojik-epistemolojik yani varlık-bilgisel alanda merkezileştiğini dile getirir. Bunlar; 1) Mutlak alan (âlem), 2) Aşkın alan, 3) Olgusal alandır (1992: 221).

Mutlak âlemin insanda açığa çıkışının “iman” olduğunu belirten Açıkgenç, Allah'ın varlığı, peygamberlerin varlığı (vahiy) ve ahiretin varlığının da taalluk ettiği “aşkın alan”ın aslında mutlak alanın tezahürü olduğunu söyler (1992: 223, 224). Olgusal alan ise davranışların, tabiat olaylarının ve insan etkinliklerinin cereyan ettiği bu âlemdir (1992: 300). Böylelikle “iman” aşkın alanın bilgisi olarak mutlak alanın insanda açığa çıkması olmaktadır ki, Kur'an bunu “hidayete ermek” olarak ifade etmektedir (1992: 223, 224).

“Dünya görüşü”nü: “*İnsan hayatının her yönüne taalluk eden ilkelerin oluşturduğu bütünlüktür*” (1992: 222). diye tarif eden Açıkgenç, “İslâmi dünya görüşü”nün hem mutlak, hem aşkın hem de olgusal alanı bir bütün olarak gördüğünü şu şekilde dile getirir: “*Tam diyeceğimiz İslâm dünya görüşünü, tam bir bütün olarak ifade eden şu tanımlamadır: Mutlâk âlem, olgusal alanda aşkın olarak tezahür etmiştir*” (1992: 221, 222).

Davutoğlu da, İslâm dininin çok kuvvetli bir varlık bilinci ve bu bilinçten kaynaklanan bir bilgi ve değer dünyası sunduğunu belirtir ve Müslümanlar için ayırddedici olanın bu şuur ve idrâk olduğunu söyler (1996: 4-6). Bu da Müslüman insanın kendine has bir ontolojik ve epistemolojik anlayışa sahip kılar ki bu inanç açısından Allah, hakk ve hakiki olan mutlak varlık; insan ve doğa da, bu mutlak varlığın yarattığı ona bağımlı gerçekliklerdir. Bu İslâmi varlık anlayışı Allah'tan gelen vahyi bilgiyi mutlak, değişmez bilgi olarak kabul etmektedir ki, “İslâmi dünya görüşü” dediğimiz olgunun temel karakteristiği tam da bu varlık ve bilgi anlayışına dayanmaktadır (1996: 28-31).

Bu varlık ve bilgi anlayışıyla bağlantılı olarak, modernlik ile İslâm arasındaki farklı zaman ve mekan algısının varlığına dikkat çeken Davutoğlu, İslâm'ın hayata bakışını yaşanan mekan ve zamanın sınırlamadığını hatırlatır ve modern paradigmanda olduğu gibi zamanı “şimdi” ve “burada”ya hapsedmeyen, dünyevi-uhrevi, toplumsal-bireysel gibi kategorilerle insanın hayatını bölmeyen İslâm'ın, insana sunduğu bütüncül hayat anlayışına dikkat çeker. Bu da Müslümanda hayatın mutlak birliği ve bölünmezliği telakkisi geliştirerek, onun, İslâmi bir tasavvura sahip olmasıyla sonuçlanacaktır. (1996: 31).¹

Görüldüğü üzere, kainatın Allah tarafından yaratıldığı inancına koşut olarak, O'ndan gelen vahiy bilgisini mutlak bilgi olarak gören ve fakat bu vahyi bilgi ile de olgusal olanın bilgisi arasında bir kopukluk kurmak yerine ayrılmaz bir bağ gören İslâm, modern paradigmadan köklü bir şekilde ayrılmaktadır.

¹ Bauman'ın; “*Biz moderniteyi, düzen yaratmanın, tevariis edilen ve alınan 'geleneksel' düzenin bozulmasından ibaret olduğu ve 'varlık'ın daimi bir yeniden başlama anlamına geldiği zaman ya da yaşam biçimi olarak tanımlayabiliriz*” ifadesi, Davutoğlu'nun, modernliğin, hayatı bütünlük içerisinde değil, kesik kesik okuyan varlık anlayışıyla ilişkin tespitleriyle oldukça paralellik arz etmektedir. Bkz, Bauman Z., Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, İsmail Türkmen, (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 21.

İşte İslâm ile modern demokrasi arasında karşılaştırma yapılırken göz önünde bulundurulacak kriterler her iki olgunun varlık, bilgi, zaman ve mekan hakkındaki bu telakki farklılıklarıdır. İslâm, Allah'tan gelen bilgiyi biricik, mutlak doğru, tartışılmaz bilgi kabul ederken, modernlik ve doğal olarak demokrasi için bilginin kriteri insandır. İnsan merkezli bilginin yani aklı bilginin mutlak doğru bilgi olduğu anlayışından hareket eden demokratik sistemde devletin eğitim sistemi de doğal olarak bu bilgi anlayışına dayanacaktır. Demokrasi, kendi anlayışına uygun bir bilgi ve bilim anlayışının destekçisi olacaktır ki bugün, bütün demokratik dünyadaki resmi eğitim sistemi de bu tür bir bilgi anlayışının uygulayıcısı durumundadır.

Bu anlayış açısından bir insan etkinliği olarak bilim, ister pozitivist isterse de başka yaklaşımlarla ele alınsın en değerli bilgi kaynağıdır. Dolayısıyla da insanlığın nasıl yönetileceği, hangi tür eğitime tâbi tutulacağı, nasıl göneneceğine dair soruların cevabı hep seküler olanda aranmakta, yukarıda da görüldüğü üzere, dinî olan sadece dar bir kişisel alana sıkıştırılarak toplumsal ve siyasal alanın üzerinde en ufak bir etkisine izin verilmemektedir.

Kuşkusuz İslâm'ın da bir bilgi anlayışı vardır. Bu, Allah'ın söz söylediği, Kur'an'da açıkça hüküm verilmiş konularda insana muhalefet hakkı veren bir anlayış değildir. Müslümanın yaptığı bilim, Allah'ın yarattıkları ve kainata koyduğu kanunların keşfedilmesi ve hikmetinin anlaşılması insanın daha fazla şükretmesine vesile olacak/olması gereken bir etkinlik iken; modern bilimde, insan ve varlığın anlaşılması *a priori* (önsel) verilere dayanmaz. Hakikatin biricik ölçüsü, insan ve onun etkinliği olarak da bilimsel bilgidir.

Bu farklı varlık ve bilgi anlayışının doğal sonucu olarak modern demokrasi ile İslâm bilimden sanata, edebiyattan felsefeye, ekonomiden kültüre oldukça farklı projeksiyonlara sahip olacaklardır. Burada önemli olan genel ve eşit oy, ya da bir meclisin her iki yönetimde de muhtemel varlığı değildir; esas açısından hem değer düzeyinde hem de uygulamada, hangi anlayışın taşıyıcısı oldukları ve bu değerlerin birbiriyle ne ölçüde, birarada, uyumlu bir şekilde varolabileceğidir. Tabii ki bütün bunlar yukarıdaki satırlarda çözümlen iki "dünya"nın farklı düşünce ve inanıştaki insanlara hayat hakkı tanımadığı/tanımayacağı anlamına gelmemektedir ve öyle de değildir. Ancak her sistem, o sistemi oluşturan temel değerleri sahiplenen insanların kendisini daha fazla özgür ve mutlu hissettiği/hissedeceği bir özellik taşımaktadır.

İslâmi bir yönetim, Kur'an'da açıkça va'z edilen hükümleri uygulayıp korumakla yükümlüdür. Faiz yasağı, miras hukuku, evlilik hukuku, haram içecek ve yiyeceklerin yasaklanması vs. gibi hükümler zamana göre değişebilecek, üzerlerinde tartışılabilir hükümler değildir. İslâmi yasaklar, bireysel özgürlüklerle ilişkilendirilerek ortadan kaldırılamaz; bir din olarak İslâm tek belirleyicidir. Diğer bütün unsurlar Kur'an ve sünnet'in mihenkine tâbi tutularak uygulamaya konulurlar.

Demokrasi ise modernliğin siyasal alandaki temsilcisi ve yönetimde sekülerizasyonun sağlayıcısı ve uygulayıcısı olarak hiçbir dinî, metafizik ilkenin toplumsal/siyasal, ekonomi ve hukuk alanında belirleyici rol üstlenmesine izin vermez. Çünkü bu onun dayandığı, yukarıda da ifade edilen, tanrının yerine insanı, dinin yerine bilimi koyan modern rasyonal özelliğine aykırıdır. İslâm ve demokrasi karşılaştırmasında, demokrasi ile laiklik arasında olmazsa olmaz bağın da dikkate alınması gerekmektedir.

Laikliğin sadece devletin bütün dinlere eşit uzaklıkta oluşu şeklinde anlaşılması da tıpkı demokrasinin sadece şekle indirgenmesi gibi yanıltıcı bir telakkidir. Arkoun'un da ifade ettiği üzere: *"Laiklik entelektüel ve kültürel bir harekettir ve bu hareket, Avrupa'da eleştirel akıl tarafından kurulmuş, yeni bir anlaşılabilirlik alanı yaratmıştır"*(1995: 20). Laikliğin de tıpkı demokrasi gibi kapitalist burjuvazinin taşıyıcılığında ortaya çıktığını belirten Arkoun'un bu tespiti (1995: 22), Touraine'nin: *"Çoğulcu ve en geniş anlamıyla laik olmayan bir demokrasiyi tanımıyoruz artık"*(2000b: 22), ifadesiyle de paralellik arz etmektedir.

Anglo-saksonların sekülerizm diye adlandırdığı laiklik olgusu, demokrasinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak aynı zamanda uygulamanın bir aktörü durumundadır. Arka planında modern varlık ve bilgi paradigması yatan laiklik, sadece İslâm ile değil, tarih boyunca en büyük çatışmayı yaşadığı ve bu sebeple de büyük ölçüde doğuşunu borçlu olduğu Hristiyanlık ile de farklı anlam dünyalarını temsil etmektedir. Bu durumu Hristiyan bir din adamının (Papalık konsülü) şu çarpıcı sözlerinde görmek mümkündür: *"Laisizm dine kayıtsız değil, bütünüyle karşıdır. Laisizm ideolojisini savunanlar, dini gelişmeye engel, bağınazlık kaynağı, uyutucu belirsizlik içinde bir sığınak ve karşı gelinmesi, ezilmesi, yok edilmesi gereken bir zayıflık olarak görürler"*(Michel, 1994: 102).

Kuşkusuz oldukça sert olan bu yorum, laikliğin, katolik kilisesi ile olan tarihi-sosyolojik mücadelesinden kaynaklanmaktadır ve bugün laiklik, halen "ihtilalin" kilisesiyle ilgili hatıralarını daha canlı yaşayan Fransa hariç diğer Batı Avrupa ülkelerinde, sivil toplum örgütlerinin de katkısıyla, yazarın belirttiği o katı tutum ve sertlikten -görece- daha uzaktır.

SONUÇ

Yukarıda da görüldüğü gibi demokrasi sadece bir yönetim biçimine indirgenemeyecek, modern değerlerin siyasal alanda gerçekleştirilmesi ve sürdürülmesini sağlayan komplike bir olgudur. Yine yukarıda da görüldüğü üzere İslâm, belli bir yönetim biçimini va'z etmemekle birlikte, Kur'an'ın birey ve toplum için emrettiği ilkelerin hayata geçirilmesi ve bunlara aykırı olanların yasaklanması/engel olunması anlamına gelen *"emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i ani'l müinker"* i gerçekleştirmeyi emreden bir dindir. Dolayısıyla bu ikisi arasında bir çok yaklaşımda da öne çıkarıldığı üzere şekli açıdan, meşveret, şura vs. gibi birtakım benzerlikler bulunsa da bunlar, adı üzerinde şekli benzerliklerdir. İslâm'ın insana sunduğu hem ontolojik hem de epistemolojik bilinç ile modernliğin sunduğu bilinç çok farklıdır. Doğal olarak da hem bu bilince sahip olma hem de bu bilincin hakim olduğu bir toplum tipinin inşa edilip sürdürülmesi anlamında ikisi arasında esasta büyük bir farklılık vardır.

Kuşkusuz her zaman, dönemin popüler ideolojileri, kültürleri, yönetim biçimleri vs. popüleriteleri ve başat oluşları ölçeğinde, başka toplumlar ve kültürler tarafından öykünülen bir durum arz etmişlerdir. Buna koşut olarak da öykünülenle öykünen arasında bir benzerlik kurma, birbiriyle telif edilebilme amacına yönelik değerlendirmeler ortaya konulmuştur. İslâm ve liberalizm, İslâm ve demokrasi arasındaki benzerliklere ilişkin değerlendirmeler bugün, İslâm ve sosyalizm arasındaki yakınlığa ilişkin değerlendirmeler ise yaklaşık elli yıl öncenin bu nevdin örnekleri olarak görülebilir. Elbette bu konuda yazılanlar sadece öykünen ve öykünülen psikolojisi ve sosyolojisiyle açıklanamaz ve çok yetkin çalışmalar da vardır, ancak, popüler olanların daha çok bu türden çalışmalar olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Aktüel

olanın belirlediği, kapsayıcılıktan uzak bu tür çalışmalar, hakikatten çok gündelik isterlere cevap veren özelliklerine koşut bir yaygınlık ve etki alanına sahip olacaklardır ve olmuşlardır.

İslâm ve demokrasi karşılaştırması da ister yakın, isterse de uzak olduklarını düşünen taraflarca, çoğunlukla vulgarize, gündelik dili aşan argümanların ötesine geçememiştir ve yukarıda da tartışıldığı üzere oldukça karışıklığa yol açan bir problematik olarak önümüzde durmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, A. (1992). *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: İnsan.
- Ağaoğulları, M. A., (1994), *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge.
- Arkoun, M. (1995) “İslâm’ı ve Laikliği Bugün Yeniden Düşünmek”, Abel-Arkoun-Mardin, *Avrupa’da Etik, Din ve Laiklik*. Sösi Dolanoğlu-Serra Yılmaz. (Çev.). İstanbul: Metis.
- Arkoun, M. (1999). *İslam Üzerine Düşünceler*. Hakan Yücel. (Çev.). İstanbul: Metis.
- Bauman, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, İsmail Türkmen. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Çiğdem, A. (1995). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Ağaç.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. Betül Kadioğlu. (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Davutoğlu, A. (1996). “İslâm Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ve Yeniden Yorumlanması”, *Divan*, 1, 1-44.
- Fahri, M. (1992). *İslâm Felsefesi Tarihi*. Kasım Turhan (Çev.). İstanbul: İklim.
- Gay, P. (1959), *Party of Humanity. Essays in the French Enlightenment*, New York: W. W., Norton and Company Inc.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Hamidullah, M.. (2003). *İslâm Peygamberi C. 1*, Salih Tuğ. (Çev.). Ankara: İmaj.
- Jeanmère, A. (1992), “ Modernite Nedir?”, *Birikim*, S.40.
- Lipset, S:M. (1986). *Siyasal İnsan*. Mete Tunçay, (Çev.). Ankara: Teori.
- Rosenau, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*, Tuncay Birkan (Çev.), Ankara: Ark.
- Meriç, C. (1992), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim.
- Michel, T. S.J., (1994), “ Laisizme Katolik Bir Bakış”, Deniz Şengeç, (çev.), *Cogito*, 1, 101-107.
- Nasr, S. H.,(2009). *İslâm*, Ahmet Özel (Çev.). İstanbul: İz.
- Sarıca, M., (1987). *Siyasi Düşünce Tarihi*. Gerçek Yayınevi, İstanbul

Sartori, G., (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, T. Karamustafaoğlu-M.Turhan. (Çev.). Ankara: Yetkin.

Shayegan, D. (2002). *Yaralı Bilinç -Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni-* Haldun Bayrı, (Çev.). İstanbul: Metis.

Touraine, A., (2000a). *Modernliğin Eleştirisi*. Hülya Tufan. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.

Touraine A., (2000b). *Demokrasi Nedir*, Olcay Kunal. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.



A Comparative Analysis of the Ukraine Crisis Through the Prisms of Offensive Realism and Liberal Internationalism

Dr. Eray Alım
erayalim@hotmail.com

ABSTRACT

In this article, the Ukraine crisis will be analyzed through the prisms of two different International Relations (IR) theories, namely Offensive Realism and Liberal Internationalism. While presenting relevant theoretical discussions, this work will specifically focus on two IR experts, John J. Mearsheimer and John G. Ikenberry, whose names have been associated with these theories. By drawing on the works of Mearsheimer and Ikenberry's for Offensive Realism and Liberal Internationalism respectively, this work will try to make sense of the developments surrounding the Ukraine crisis, while also exploring the explanatory capacities of these two theories through a comparative approach. The insights offered by these theories in explaining Russia's actions and Ukraine's motivation during the crisis will be put to test. In addition, with a focus on the West, this work also aims to offer perspectives through the prisms of these theories on ways to end the Ukraine crisis.

Keywords: Ukraine Crisis, Offensive Realism, Liberal Internationalism, Russia, Ukraine

Saldırgan Realizm ve Liberal Enternasyonalizm'in Merceğinden Ukrayna Krizinin Karşılaştırmalı Bir Analizi

ÖZ

Bu çalışmada iki farklı Uluslararası İlişkiler teorisinden yararlanılarak Ukrayna krizinin bir analizi gerçekleştirilmektedir. Bu teoriler Saldırgan Realist ve Liberal Enternasyonalist teorilerdir. İsimleri bu teorilerle özdeşleşmiş olan John J. Mearsheimer ve John G. Ikenberry'nin literatürüne odaklanılarak, gerekli teorik tartışmalar geliştirilmektedir. Saldırgan Realist teori için Mearsheimer, Liberal Enternasyonalist teori için ise Ikenberry'nin çalışmaları bu makalede mercek altına alınmaktadır. Bu teorilere dair birer perspektif sunularak, Ukrayna krizinde öne çıkan hadiselerin bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Karşılaştırmalı bir

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 30.04.2019

Kabul (Accepted) : 27.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

perspektiften, bu teorilerin Ukrayna krizi sırasında yaşanan gelişmelerin anlamlandırılmasında izah kapasiteleri de masaya yatırılmaktadır. Bu yapılırken, kriz sırasında Rusya'nın eylemlerini, Ukrayna'nın ise motivasyonunu anlama ve açıklama noktasında bu teorilerin sunduğu bakış açıları incelenmektedir. Ayrıca, Batı odak noktasına alınarak, krize çözüm üretme noktasında bu iki teorinin nasıl bir perspektif sunduğu da ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna Krizi, Saldırgan Realizm, Liberal Enternasyonalizm, Rusya, Ukrayna

1. INTRODUCTION

The Ukraine crisis is a pivotal event in the post-Cold War international system. It not only affected Russia-Ukraine relations, but also created broader geopolitical impacts embroiling Russia and the west. Prior to the crisis, Ukraine had found itself in a dilemma, which occurred as a result of a decision it had to make between Russia-led Eurasian Economic Union and the European Union. These two organizations had offered Ukraine membership and an association agreement respectively. After months of uncertainty, the then-Ukrainian President Victor Yanukovich's declaration that Ukraine would not sign the association agreement that had been offered by the European Union set the stage for the Ukraine crisis. Following this decision, Ukraine's pro-western social and political actors set in motion a protest movement that resulted in the overthrow of Yanukovich. Soon after this development, Russia, by concluding that its strategic interests came under threat, decided to launch military interventions against Ukraine. These interventions were aimed to achieve two main goals: incorporating Crimea into Russia and controlling Eastern Ukraine's Donbas regions through Russian-backed proxies. Alleged security risks were said to be behind Russia's actions. A sudden change of government in Ukraine was viewed as a threatening development from Russia's perspective, because the installment of a pro-western government in Ukraine indicated the risk of Ukraine's membership to the NATO and Russia's weakening influence over Crimea. Despite Russia's alleged concerns, Ukraine and the west denounced Russia's actions due to the latter's violation of Ukraine's sovereignty and territorial integrity. As tensions developed into a full-scale armed conflict, Ukraine, having already lost Crimea to Russia, put up a stiff resistance in Eastern Ukraine in order not to lose more land, while the west began to impose economic sanctions on Russia as well as providing economic and military assistance to Ukraine.

Understanding and explaining these developments is necessary, since the Ukraine crisis constitutes a significant turning point in the post-Cold War international system. Some view this event as a sign of the start of a new Cold War (Johnston, 2014). Given this crisis's significance, International Relations (IR) experts have also offered various perspectives on how to make sense of this event by focusing on the interactions between Russia, Ukraine and the west. The purpose of this work is to analyze the Ukraine crisis through the prisms of two different IR theories. These theories are Offensive Realism and Liberal Internationalism, which have diverging views on world politics. It was concluded that, focusing specifically on two theorists in this work, John J. Mearsheimer for Offensive Realism and John G. Ikenberry for Liberal Interventionism, would help produce a more rigorous theoretical discussion. It would be apt to say that the names of these two IR experts have been associated with these two theories, into which their works offer illuminating insights. While developing thematic discussions about the Ukraine crisis, Offensive Realism and Liberal Internationalism's theoretical insights will offer a useful lens to examine this event from different perspectives. This work will adopt an analytical approach in the sense that it will highlight the strengths and shortcomings of these two theories, while examining the details of the Ukraine crisis through their prisms.

2. IKENBERRY AND MEARSHEIMER

Liberal theorist John G. Ikenberry has written extensively about the US-led liberal international order over the years. His notion of liberal internationalism is essentially a liberal project promoted by the US across the globe. The aim is to create an international order on the basis of "Open markets, international institutions, cooperative security, democratic community, progressive change, collective problem solving, shared sovereignty, the rule of law. (Ikenberry, 2009b: 71)." The role played by the US to realize this objective is instrumental since it is the leading liberal power that has the capability to drive the liberal internationalist project forward. For Ikenberry, liberal order under American leadership has certain distinctive characteristics. This order is "open and loosely rule-based" (Ikenberry, 2011a: 36) meaning that it is ready to incorporate new states so long as they embrace liberal norms and principles. New states that show an interest in joining the liberal order seize an opportunity to become part of an alliance defined by inclusive rules and norms. Despite the overwhelming power the US retains within the liberal order, coercion is not a feature of this order. Rather, states operating within it pursue

their political, economic and security interests through reciprocity and bargaining in a framework of multilateralism (Ikenberry, 2009a: 15). This form of liberal governance utilizes complex institutional settings that provide cross-cutting mechanisms to advance interests and help actors pursue agendas in harmony (Ikenberry, 2011a: 36). Ikenberry also points out that when states decide to participate in the liberal order, they do so because they are rational actors, meaning that this order enables them to maximize their interests (Ikenberry, 2009b: 79). Participants utilize various collective goods provided by the hegemon, which is the US. But, liberal hegemon also benefits from the creation of an international order, since it faces less risk and uncertainty in the international system when other states adopt its “vision of world order” (Keohane 1984: 137). Taken together, liberal international order is a mutually beneficial system for all its participants.

The second theorist this work will focus on is John J. Mearsheimer. A prominent Realist theoretician, Mearsheimer developed his theory of Offensive Realism in a book called the *Tragedy of Great Power Politics*. In that book, Mearsheimer contends that great powers are opportunist and revisionist and that survival necessitates hegemony. According to this theory, great powers must seek to increase their relative power vis-à-vis other states due to perpetual security competition in an anarchic international system. Such views set Mearsheimer apart from defensive realists such that by claiming that offense trumps defence, Mearsheimer argues that states are compelled to maximize their share of world power (Mearsheimer, 2014c: 41). He is especially unconvinced by Waltz’s account of great power politics, despite the influence of Waltz’ works on Mearsheimer (Mearsheimer, 2009). The divergence can be summed up as follows: whereas Waltz highlights status quo as a key normative feature of great power politics, Mearsheimer claims great power behaviour is characterised by opportunism and revisionism. Mearsheimer also criticizes Defensive Realism, about which he argues that it may be good normative theory, but fails to explain great power behaviour which, he claims, has an offensive characteristic (Mearsheimer, 2006b: 111).

Before he lays out the main hypothesis of his theory in his book, he asserts that “Sound theories are based on sound assumptions” (Mearsheimer, 2014c: 30). In the light of this contention, he presents five bedrock assumptions to describe Offensive Realism’s theoretical framework. These five assumptions are: international system is anarchic; all great powers have offensive military capability; states are rational actors; survival is the main aim of states; states’ intentions

about each other cannot be known (Mearsheimer, 2014c: 30-31). Taken together, Offensive Realism paints a starker picture of international politics than does Defensive Realism and urges states to be prepared for worst case scenarios (Mearsheimer, 2014c: 45).

One feature that is common to both Ikenberry and Mearsheimer is the emphasis they place on the dominant role played by powerful states in the international system. Mearsheimer's theory Offensive Realism, apparent in the title of his book *The Tragedy of Great Powers*, is a theory about great powers. And Ikenberry's almost entire literature deals with the hegemonic position of the US in the international system. Therefore, for both theorists, when some states possess superior power capabilities, this places them at the highest point in the hierarchical ladder (Mearsheimer, 2014: 52; Ikenberry, 2001a: 7). Hence interstate relations take on an asymmetric characteristic.

Ikenberry conceptualizes asymmetrical relations on the basis of hierarchical structures (Ikenberry, 2014b: 87). This can be summed up under two different headings. Firstly, a hierarchical framework may come into being as a coercive sphere of influence, such as the one created by the Soviet Union in Eastern Europe during the Cold War (Ikenberry, 2004: 614). During this period, the Soviet Union employed its hard power capabilities to coerce neighbouring states into its sphere of influence. This was part of the strategy of creating a large empire that extended its reach from the Pacific to Central Europe.

The second type of hierarchical orders described by Ikenberry is liberal hegemonic orders promoted by the US. By comparing alternative formations such as spheres of influences and imperial zones with cooperative and inclusive liberal orders, Ikenberry underscores the distinctive features of the US-led liberal order (Ikenberry, 2001a: 210). Viewed through Ikenberry's prism, economic, political and security ties through which states are locked into a multilateral framework form the basis of liberal international order. An open and inclusive order enables its participants to pursue interests in harmony and interact with each other in a dialogue-oriented manner, if and when differences need to be resolved. As opposed to coercive orders in which the hegemon occupies a commanding position, multilateral character of the US-led order gives others "voice opportunities" (Ikenberry, 2011b: 230), meaning that there are channels for smaller states to influence the hegemon (Ikenberry, 2011b: 231). One of the attributes that makes the US a different hegemon is its extensive reach to different parts of the globe. The

hegemon reaches out to those states that aspire to become members of the liberal order. It provides “public goods of security protection, market openness, and sponsorship of rules and institutions” (Ikenberry, 2009b: 77), should states agree to embrace the hegemon’s vision of world order.

Mearsheimer refrains from using the term hierarchy in his analysis of international politics in view of the fact that hierarchy, according to him, is “the ordering principle of domestic politics”, (Mearsheimer, 2010a: 79) whereas anarchy is that of international politics. Hence, from his perspective, regardless of power capabilities of states, they all operate under conditions of anarchy and the lack of a central authority makes fear a constant feature of international politics, even for great powers (Mearsheimer, 2014: 2). As opposed to hierarchy, Mearsheimer opts to use the term *hegemony* in describing interstate relations with asymmetric characteristics. On the other hand, for him, hegemony has relevance only in regional context, because the world is too large for any state to achieve global hegemony (Mearsheimer, 2014: 2). According to Offensive Realism, seizing regional hegemony is essential for security reasons. The need for security is felt more strongly in areas close to great power’s home territory (Mearsheimer, 2014b). Given geopolitical sensitivities, great powers seek to exercise maximum control over foreign policy orientation of their neighbours and discourage them to pursue policies that threaten their strategic interests. They also strive to keep extra-regional powers away from their regions because they find it threatening when powerful states operate near their home territory.

3. ANALYSING THE UKRAINE CRISIS THROUGH THE PRISMS OF MEARSHEIMER AND IKENBERRY

As for an analysis of the Ukrainian conflict through Ikenberry’s conceptual lens, Russia’s actions against Ukraine invoke comparisons to those of its predecessor the Soviet Union. In the initial stages of the crisis, Russia’s attempt to bring Ukraine into to the Eurasian Economic Union, which it had created with the aim of cementing its ties with neighbouring states, indicates a goal to make Ukraine a part of Russia’s regional hegemonic project. In this sense, Russia can be described as a state that seeks to create a hierarchical zone in the post-Soviet space, like its predecessor the Soviet Union, which, according to Ikenberry, sought to construct a coercive sphere of influence and pursued a strategy of institutionalizing its domination in Eastern Europe (Ikenberry, 2004: 613-614). The hegemonic characteristics of the EEU project

is evident in the fact that it lacks the potential to support Russia economically, thus revealing its geopolitical outlook. For instance, in terms of Russia's export markets, the EEU members' share is only % 8 (Where Did Russian Federation Export to in 2016?). Moreover, the considerable asymmetry between Russia and its neighbours in economic potential indicates the inevitability of Russian domination within the EEU. For instance, Russia produces % 86 of the total GDP within the union and Russian share in the overall budget of the EEU is % 88 (GDP Ranking, 2016; Salimov, 2015).

As Ukraine under Yanukovich appeared reluctant to join the EEU and considered accepting the EU's offer to sign an association agreement instead, Russia increased the pressure on Kiev to change track. The aim was to force Ukraine to participate in a Russian-led regional organization. However, Russia's goals failed to deliver the desired results. Following the Ukrainian Parliament's removal of Yanukovich from presidency on 22 February 2014, the new government finally signed an association agreement with the EU. But in the lead up to this event, Russia annexed Crimea and began to support an armed insurgency in Eastern Ukraine. Viewed through Ikenberry's liberal theory, these military actions illustrate all the more clearly the resemblance between Russia and the Soviet Union, which also resorted to the use of force during the Cold War when Eastern European states such as Hungary and Czechoslovakia pursued policies that were disapproved by Moscow.

There is a conceptual similarity between Ikenberry and Mearsheimer in terms of their emphasis on great powers' inclination to establish hieratical or hegemonic orders. But in Mearsheimer's analysis, the normative dimension that forms the basis of Ikenberry's conceptualization with its emphasis on liberal order's distinctive features is absent. Seen from Mearsheimer's prism, because of differences in capabilities, there may exist power disparities which may leave some states in a dominant position vis-à-vis others in a given regional system. When states possess greater capabilities in their region, they must utilize their advantageous position in balance of power to attain hegemony which is necessary for security-related reasons. As emphasized above, seizing regional hegemony is necessary to dissuade potential contenders not to operate in their neighbourhood and regional actors not to engage in acts that are threatening to the interests of the great power. Moreover, unlike Ikenberry who, by focusing on the US, emphasizes the possibility for a great power to create an international order that may extend its reach into different parts of the world, Mearsheimer argues that there are limits to how much a

great power can expand. He points out that no single state can achieve worldwide domination due to geographic obstacles, more specifically due to the existence of vast oceans (Mearsheimer, 2014c: 41). Therefore, great powers should be content with seizing regional hegemony.

Given Offensive Realism's this description, policies pursued by Russia during the Ukraine crisis should be viewed in the context of a great power's attempt to seize regional hegemony. Mearsheimer emphasizes that states "faces the ever-present possibility that another state will use force to harm or conquer it" (Mearsheimer, 1990: 12). Hence, for Russia or other great powers, survival necessitates seizing hegemony in one's neighbourhood, and if conditions are suitable, controlling territories that are connected to great power's region via land (Mearsheimer, 2014c: 41). The aim is to acquire maximum level of security. Whether the great power seeks to create a sphere of influence or a regional hegemonic order, the purpose must be to maintain a safe neighbourhood.

Viewed through the prism of Offensive Realism, during the Ukraine crisis Russia acted in way that is consistent with the main assumptions of great power politics. Incorporating Ukraine into the EEU was a prerequisite for Russia to bolster its already-dominant position in the post-Soviet space, as Ukraine, with its demographic and economic potential, holds a critical position in Russia's regional politics. Also, a geostrategically significant country on Russia's western flank, Ukraine was a key component for the overall EEU project. Regarding Russia's military intervention against Ukraine, Offensive Realism views this as an expected outcome given the security risks the overthrow of Yanukovich caused for Russia. Ukraine is a key country in Russia's security paradigm and a sudden change of government which involved the replacement of Yanukovich government with a pro-western coalition was a troubling development for Russia (Sakwa, 2016; Mearsheimer, 2014a; Mearsheimer, 2014b; Mearsheimer, 2014c; Mearsheimer, 2014d). Unsure of the potential consequences of a western-leaning government's would-be actions, Russia resorted to the use of force to secure Crimea from Ukraine. Russian military troops' ejection from Sevastopol or NATO's access to Crimea's ports were the main risks that propelled Russia to take military action. Moreover, the employment of force was also aimed to stop Ukraine's drift towards the west, the main goal being the prevention of Ukraine's integration into the NATO. All in all, Russia's actions are in line with Offensive Realism's worst-case scenario assumption. Before a potential threat materialized, Russia sought to

eliminate it through preventive military actions.

4. RUSSIA'S SECURITY CONCERNS: A COMPARISON WITH THE US

While presenting supporting evidence for his views on Russia's military actions, Mearsheimer argues that other great powers such as the US would not have behaved differently, had they faced similar threats in their neighbourhoods (Mearsheimer, 2014b; Mearsheimer, 2014d). As he emphasizes, "major powers are acutely sensitive to threats — especially near their borders — and they sometimes act ruthlessly to address potential dangers" (Mearsheimer, 2014d). Mearsheimer's book is replete with examples which demonstrate the importance great powers attach to acquiring and maintaining regional hegemony. In the *Tragedy of Great Power Politics*, he traces the process during which the US attained regional hegemony as well as the policies it pursued to protect its strategic interests. The US set out to annex adjacent lands by cleansing the natives and seizing neighbouring countries in a process of continued outward expansion (Mearsheimer, 2014c: 234-246). As laid out in the Monroe Doctrine, the US sought to keep European imperial powers out of the western hemisphere, which gradually paved the way for it to establish itself as the hegemonic power in this region. Regarding the territorial ambitions of the US, Mearsheimer asserts that "the United States was an expansionist power of the first order" (Mearsheimer, 2010b: 388). The US is not an exception in pursuing regional hegemony. For Mearsheimer, other great powers such as the Wilhelmine Germany, the Nazi Germany, imperial Japan, and the Soviet Union all sought to achieve the same goal (Mearsheimer, 2014c: 41-42).

In its recent history, the US, similar to Russia, reacted strongly when it faced threatening developments in its backyard. The gist of interventionist policies pursued by the US in the western hemisphere is laid out clearly by the then-President Reagan. He stressed with reference to Central America that the region "is much closer to the United States than many of the world's trouble spots that concern us... El Salvador is nearer to Texas than Texas is to Massachusetts. Nicaragua is just as close to Miami, San Antonio, and Tucson as those cities are to Washington" (Walt, 1990: 25). Due to geostrategic reasons, the US pursued an active regional policy during the Cold War, manifest in its interventionist policies that resulted in regime changes, overthrow of governments and military coups. As Offensive Realism predicts, despite having secure borders thanks to having relatively weak neighbours such as Canada and Mexico, the US sought

to exercise maximum control in the entire western hemisphere. This can be seen by looking at the role played by the US in the toppling of the President Salvador Allende of Chile despite this country's considerable geographic distance from the US mainland.

Russia's policies in its region reflect a similar great power behaviour. This country seeks to maintain regional supremacy which necessitates keeping extra-regional powers such as the NATO and the EU away from the post-Soviet space. Given the fact that Ukraine and Russia share a long land border, the latter has geopolitical sensitivities about the former's foreign policy orientation. As Brzezinski stresses, "Ukraine, a new and important space on the Eurasian chessboard, is a geopolitical pivot because its very existence as an independent country helps to transform Russia. Without Ukraine, Russia ceases to be a Eurasian empire" (Brzezinski, 1997: 46). This sums up the indispensability of Ukraine for Russia in the latter's geopolitical calculations. Ukraine may have moderate economic or military capability which makes it a mid-size power in Eurasia. Nevertheless, it is still a critical geopolitical player, a status that stems from its geographic location. According to Brzezinski, "Geopolitical pivots are the states whose importance is derived not from their power and motivation but rather from their sensitive location and from the consequences of their potentially vulnerable condition for the behaviour of geostrategic players." (Brzezinski, 1997: 41). Thus, as the main geostrategic player in Ukraine's neighbourhood, Russia pays utmost attention to relations between Ukraine and the west and as the Ukraine crisis demonstrates, it does not refrain from acting offensively, should it conclude that its neighbour is set to pursue policies which would be threatening to its interests.

Ikenberry adopts a normative perspective in his analysis of great power politics. Through his theoretical lens, as discussed above, Russia would be seen as an actor that is in pursuit of creating a coercive zone in its region, as its predecessor the Soviet Union. From this perspective, Ukraine would be viewed as a country which a great power seeks to keep in its fold through coercion. Ikenberry also notes that Russia's actions indicate weakness, because the spread of democracy globally is a troubling development for this authoritarian state. Russia, along with China, finds itself in a defensive position, since it observes that increasing number of states in its neighbourhood aspire to join the democratic world. And in the face of this, Russia strives to prevent neighbouring states from moving out of its orbit (Ikenberry, 2014a). Ikenberry's analysis of the Ukraine crisis indicates this line of thinking. He argues that "The economic and political currents in most of the country [Ukraine] are inexorably flowing westward, a trend that

terrifies Putin. His only recourse has been to strongarm Ukraine into resisting the EU and remaining in Russia's orbit" (Ikenberry, 2014a).

Russia's great power rival the US receives a different treatment from Ikenberry due to its liberal characteristics. Ikenberry examines US foreign policies through an approach based on periodization. He shows that during the Wilsonian phase US foreign policy had an idealistic outlook whose underpinnings were Wilson's principles. Through these principles, Wilson aimed to achieve a number of goals such as ridding the world of imperial practices, promoting democracy and creating international organizations to enable peaceful resolution of interstate disputes (Ikenberry, 2001a). Yet, Wilson's idealistic goal to create a liberal international order failed to materialize on account of institutional inadequacies evident in the failure of the League of Nations (Ikenberry, 2009b: 73-75; Ikenberry, 2009a: 14). After the Second World, the US found itself in a much stronger position, possessing the required material and ideological capacity to build a liberal international order and the institutions associated with it such as the Bretton Woods system (Ikenberry, 2009a: 16-17). Despite acquiring a hegemonic status, Ikenberry argues that the US was reluctant to act like the European imperial powers due to the legacy of isolationism and exceptionalism, which were at odds with "imperial style domination" (Ikenberry, 2001a: 199). As the conditions after the Second World War necessitated, the US embarked on revitalizing war-wrecked countries in Europe and Asia such as Germany and Japan. To this end, it sought to construct an international order, which required the fulfilment of "functional and operational roles" (Ikenberry, 2009b: 77). This involved establishing rules and institutions that would form the basis of the liberal order, while at the same time providing economic and military support to post-war allies. Hence, hegemony was exercised for the purpose of building an order rather than domination.

Seen through Ikenberry's prism, the distinctive feature of US hegemony lies in the fact that protection and promotion of a liberal capitalist system by the US enabled the fast recovery and development of European and Asian countries after the Second World War. Despite this, according to Ikenberry, policies pursued by the US elsewhere such as in the Middle East and Latin America have been "crudely imperial" (Ikenberry, 2011a: 27). However, regarding Latin America for example, Ikenberry refrains from describing US foreign policy in this region as geared to create or maintain a sphere of influence. Similarly, policies pursued by the US in Central America are not seen as attempts by a great power to enforce its vision of world order

in its backyard. Ikenberry acknowledges that the US, after the Second World War, has acted coercively at certain times while seeking to discipline (rogue) states (Ikenberry, 2011a: 60). Despite this acknowledgement, the US is not viewed as a coercive military power, because it is ill-suited to be described as such on account of its liberal outlook. Ikenberry does highlight the foreign policy blunders made by the US such as the military interventions executed during the war on terror campaign (Ikenberry, 2002). Nevertheless, it can be inferred from Ikenberry's account that the positive attributes of US-led liberal internationalism way outweigh the negative ones, and even if mistakes are made, these are seen as exceptions or aberrations.

To sum up this discussion, Mearsheimer's analysis of great power politics in regional perspective offers a more objective account due to its indifference to ideological characteristics of great powers. For Mearsheimer, great powers pursue similar goals, which is to achieve regional hegemony and when neighbouring states act in a way that threaten great powers' strategic interests, regardless of their ideological or other attributes, great powers display similar behaviour. The policies pursued by Russia, including military interventions, during the Ukraine crisis is understood in this light. As for Ikenberry, he distinguishes between great powers and also the hierarchical orders which they create. He describes the US and the liberal order it sponsors as having superior characteristics and presents the liberal internationalist project driven by the US as a mutually-beneficial undertaking. Viewed through Ikenberry's lens, competing orders led by Russia and its predecessor Soviet Union are better categorized as coercive zones or spheres of influence. Through Ikenberry's prism, Russia's policies against Ukraine illustrate an actor behaviour that reflects an attempt to bring a neighbouring state into the hierarchical zone of a great power.

5. UKRAINE'S AGENCY IN THE CRISIS

As the above discussion illustrates, Mearsheimer's Offensive Realism offers a more objective account than does Ikenberry's Liberal Internationalism in explaining great power politics in regional context. Yet one can also find useful reflections in Ikenberry's works, which can help produce a more thorough assessment of the Ukraine crisis. The fruitfulness of Ikenberry's insights would be clear, if one focuses on the position of Ukraine. Russia's annexation of Crimea resulted in the violation of Ukraine's territorial integrity and its support for an armed insurgency inflicted serious human and economic costs on Ukraine. Moreover, Russia tried

hard to prevent Ukraine from getting closer to the EU and incorporate it into the EEU. While these events unfolded, it is important to understand how they were viewed from Ukraine's perspective, since it was Ukraine that was subject to Russia's actions.

As Ikenberry belongs to a school of thought known as Liberal International Relations, highlighting one of the assumptions of this theory would be useful. As opposed to Neorealism's inside/outside distinction, which means domestic factors have little explanatory value in describing international politics, the liberal school argues emphasizes the necessity of looking inside states. Ikenberry makes this point by noting that "Governments and domestic actors have incentives and impulses embedded in the deep structures of society to trade, bargain, negotiate, and seek cooperation for joint gain" (Ikenberry, 2011a: 63). Seen in this light, "The liberal claim is that these modernizing forces and movements reinforce each other, pushing and pulling the global system forward in a progressive direction" (Ikenberry, 2011a: 64). For the liberal tradition which Ikenberry is a part of, history should be viewed as unfolding in a linear fashion, indicating the constant progress of a part of humanity that embraces liberal principles. Hence, according this line of thought, liberal system prevails over alternative politico-ideological formations (Fukuyama, 1992). Through adopting liberal norms, states are transformed from within as their politico-administrative arrangements become infused with liberal principles. This internal transformation enables them to connect with other liberal states and become part of the broader liberal international community.

In the light of the above discussion, a glance at the internal dynamics of Ukraine would prove useful. Through Ikenberry's prism, Ukraine's aspiration to join the liberal order would appear to be the driving force behind the Ukrainian people's decision to depose Yanukovich and chart their country's course towards the west (Ikenberry, 2014a). Some of the key developments that paved the way for Yanukovich's removal was his acceptance of economic help from Russia and his consent for Ukraine's participation in the EEU as an associate member. Coupled with his rejection of the EU's offer, these decisions indicated growing risk for Ukraine to move towards Russia's orbit. Given this risk, Ukraine's social and political actors (at least those belonging to the pro-western segment) concluded that their country's interests are best served if Yanukovich is replaced by someone who can deliver on the aspirations of the Ukrainian people, which is to make Ukraine a part of liberal democratic west. An important step was taken in this direction through the signing of an associated agreement with the EU, which occurred

following Petro Poroshenko's election as president in June 2014. As this discussion demonstrates, a glance inside Ukraine is essential because internal dynamics provide a clear lens in understanding the root causes of the unrest in Ukraine. In short, viewed through the prism of Ikenberry's Liberal Internationalism, Ukraine, similar to ex-Warsaw Pact countries which had previously become members of the liberal democratic west by joining EU and the NATO, wishes to follow this path. Displaying rational actor behaviour, Ukraine, rather than remaining within Russia's sphere of influence, understands that its interests are best served if it forges close ties with the west.

In total contrast to the above discussion, Mearsheimer's Offensive Realism analyses the Ukraine crisis through a structural prism, which entails the omission of internal characteristics of states as well as political and ideological factors. Offensive Realism views states as "blackboxes" (Mearsheimer, 2010a:78) implying that they are considered to be enclosed units interacting with each other in the international system. Offensive Realism asserts that even if internal factors are left out, one can still make sound predictions about international politics. According to this theory, power is not derivative of immaterial factors such as norms or principles, thus discounting the significance of liberalism's normative dimension. For Offensive Realism, power is rather based on material factors such as military capabilities and nuclear weapons (Mearsheimer, 2010c: 2). With respect to the Ukrainian conflict, neither Ukraine as a country nor its internal characteristics would be given weight by Offensive Realism. Mearsheimer, a figure belonging to Structuralist Realist tradition, assumes that knowledge about the 'inside' of a state has little relevance in explaining the 'outside' which is the international system. This is one of the bedrock assumptions of Structural Realism (Mearsheimer, 2010a: 83).

A system-level examination, though, provides only limited analytical scope. On a closer look at the Ukrainian conflict, it would be seen that the ethnic composition of Ukraine as well as social, cultural and historical factors are key variables in understanding the root causes of the tensions in the country as well as the reactions given by different segments of the Ukrainian society. Regarding Ukraine's historical background, without understanding the influence of Habsburg and Russian empires on Ukraine's sociocultural makeup, it would not be possible to explain why eastern and western regions of Ukraine reacted differently to the crisis (Darden, 2014). It would also not be possible to explain why eastern and western parts of the country

have different attitudes towards Russia. We cannot understand these aspects through Mearsheimer's theory. Because, as he himself admits, his "theory pays little attention to individual and domestic political considerations" (Mearsheimer, 2014c: 10-11). Therefore, focusing solely on military capabilities of great powers leaves out other important factors which may be determinative.

As well as omitting the 'inside' of states, Mearsheimer's theory also discounts the agency of small states in world politics. As he points out "The sad truth is that might often makes right when great-power politics are at play. Abstract rights such as self-determination are largely meaningless when powerful states get into brawls with weaker states" (Mearsheimer, 2014d). As this remark indicates, it is the powerful states that determine the direction of world politics. As a leading name in Structural Realist tradition, Waltz adopts a similar view by arguing that "In international politics, as in any self-help system, the units of greatest capability set the scene of action for others as well as for themselves (Waltz, 1979: 72). He also contends that "It would be as ridiculous to construct a theory of international politics based on Malaysia and Costa Rica as it would be to construct an economic theory of oligopolistic competition based on the minor firms in a sector of an economy" (Waltz, 1979: 72).

One runs the risk of producing inaccurate predictions about international political developments if the agency of small powers is neglected. For example, the reason for Russia to encounter an intractable conflict in Eastern Ukraine cannot be sufficiently explained through Offensive Realism (and Structural Realism more broadly), because, by paying no attention to Ukraine, this theory tells us little about the motivation of Ukraine to resist Russia and its proxies. As the conflict in Eastern Ukraine's Donbas region has entered its sixth year, Ukraine's determination to restore its territorial integrity despite facing Russia military threat reveals that Ukraine's agency needs to be factored in, while evaluating the prospects as to how the Ukraine crisis might come to an end.

A glance inside Ukraine would show that throughout the post-Cold War period, regardless of who served as president, be them pro-western politicians such as Leonid Kravchuk and Victor Yushchenko or (despite an inaccurate description), relatively pro-Russian Yanukovich, Ukraine has consistently pursued a cautious policy towards Russia due to the fear of falling under latter's influence. Ukraine's motivation to wage a determined struggle in Eastern Ukraine derives from

this sensitivity. Losing Crimea had been a traumatic experience for Ukraine and given the risk of suffering greater land loss, it remained adamant about restoring its sovereignty in Donbas. In short, Offensive Realism offers a partial explanation of the crisis due to disregarding Ukraine's agency.

6. WAYS TO RESPOND RUSSIA FOR ITS ACTIONS AGAINST UKRAINE

Through the lens of the two theories used in this work, this section will offer an account on ways to respond Russia for its actions against Ukraine. Before doing this through Ikenberry's lens, a short description of his views on the current liberal international order as well as the position of the US in it is due. As seen in his earlier works, Ikenberry was inclined to consider the US a global hegemon (Ikenberry, 2001b: 20). From his book *Liberal Leviathan* onwards, however, he began to question the hegemonic position of the US, given the consuming military interventions in Iraq and Afghanistan, the 2008 financial crisis as well as the fact that rising powers such as China, India and Brazil became more influential international players, thus signalling the end of US supremacy (Ikenberry, 2015b: 409). He calls the new situation a "crisis of authority, which means a "crisis of governance" (Ikenberry, 2011a: 6). Despite setbacks, liberal order may overcome the difficulties it encountered over the last decade by pursuing certain courses of action. First and foremost, according to Ikenberry, the US should "renegotiate hegemonic bargains with other states" (Ikenberry, 2011a: xiv). This requires more burden-sharing among liberal powers (Ikenberry, 2011a: 10) and a commitment that international norms, rules and institutions will be adhered to. These proposals reflect the need for the replacement of unilateralism with multilateralism.

Despite the negative developments faced by the US and the liberal order it leads, Ikenberry still highlights the positive aspects of liberal internationalism and argues that the crisis of the liberal order is "– at least to some extent – a crisis of success" (Ikenberry, 2015b: 400). Behind the success story lies attempts by the US to create an international order built upon "global openness" (Ikenberry, 2015b: 409) which states such as China, India and Brazil utilize to achieve fast growth and progress. In this respect, setbacks should not be construed as signs for the end of the liberal order. As Keohane argues with respect to the US, international regimes created by the hegemon may outlive the hegemon itself (Keohane, 1984: 100-101). Similarly Ikenberry points out that liberal international order is still the dominant system with its well-

functioning rules and institutions, which outperformed even the hegemon itself, which is the US (Ikenberry, 2015a: 452). This captures the essence of Ikenberry's account of US hegemony: the liberal system designed by the US continues to deliver public goods for states, even if the US may no longer enjoy the same predominant position in the international system. Based on this view, despite the crisis of the liberal order, Ikenberry asserts that, liberal principles and institutions are still functional in the post-hegemonic order (Ikenberry, 2015a: 452). Therefore, liberal internationalism with its ideological underpinnings still retains its dominant position and continues to offer the most ideal international order. This is because rising powers lack the vision to offer alternative international orders and continue to act through and within the liberal international order to advance their interests (Ikenberry, 2011b: 243).

However, Ikenberry singles out Putin's Russia as the only exception on the grounds that this state may embark on creating a post-liberal order (Ikenberry, 2015a: 452). The Ukraine crisis, as well as Russia's attempts to create a hierarchical regional order in the post-Soviet space, serve to reinforce this view. The above argument shows that Ikenberry's theory distinguishes between hierarchical orders and considers Russia, as well as its predecessor Soviet Union, as a coercive power in Eurasia. Ikenberry himself has not spell out his view on how to respond to Russia for its actions during the Ukraine crisis. But since he believes that "liberal ascendancy is not over," (Ikenberry, 2011a: 338) and the crisis of the US-led international order is not the crisis of liberal internationalism, one can extrapolate that there is still a role to play by liberal powers to prevent challengers from posing a threat to liberal international order. It is also incumbent on liberal powers to reach out to those states that aspire to join the liberal west.

From the moment Ikenberry began to discuss the emergence of a post-hegemonic order, he ascribed the US an organizational role. By comparing the realist concept of "pole" with the concept of "hub" he argues that, by taking on the role of an organisational hub which "other states connect to," the US "provides the organizing infrastructure of international relations [...] within the wider global system" (Ikenberry, 2011b: 217). Given this organisational capability, one can argue that there are still tools at the disposal of the US, along with its partners, that could be used against Russia for its threatening behaviour. For instance, the US is still the hub of global financial and banking activity, and through dollar it retains a leverage to influence global trade and world financial markets. In a nutshell, the US derives its influence from its ability to help maintain "the global economic status quo (Ikenberry, Wohlforth and Brooks,

2012: 44). Ikenberry, Wohlforth and Brooks describe the US as the facilitator of “macrolevel structuring” of the global economy” (Ikenberry, Wohlforth and Brooks, 2012: 44). The US is also able to translate its economic power into political leverage to enforce its decisions.

During the Ukraine crisis, the US utilized its political influence and economic power while devising measures against Russia. Such measures include forcing European companies not to participate in energy projects with Russia and placing sanctions on Russian firms and individuals with close ties to the Kremlin (Nienaber, 2019). Through these measures, the US has also taken a supportive position towards Ukraine which the US believes faces Russian aggression (2017). The US support for Ukraine would not be unexpected, as the US had also offered help to Russia after the dissolution of the Soviet Union. Ikenberry reminds that “When the Soviet Union collapsed, the American-led order offered a set of rules and institutions that provided Soviet leaders with both reassurances and points of access (Ikenberry, 2011b: 234-235). As Russia indicated its willingness to become part of the liberal international order in the first years of the post-Cold War period, the US, and its western allies, offered economic assistance and also enabled Russia’s integration into organizations such as the G7. Viewed through Ikenberry’s prism, given liberal states’ inclination to embrace nations that show an interest in joining liberal international order, it should be expected of the west to offer Ukraine the required assistance in the latter’s efforts to westernize. The west has taken certain steps in this regard. These include providing economic assistance to Ukraine via the IMF, strengthening NATO-Ukraine relations and encouraging Ukraine to undertake EU-inspired reforms to modernize its politico-administrative system. These measures are all in line with the liberal internationalist project as they pave the way for an aspiring state to join the liberal order.

Military assistance to Ukraine is especially important given the ongoing armed conflict in Eastern Ukraine. In the provision of such assistance, NATO holds a key position. Evaluating the NATO’s functioning through a liberal internationalist lens, Ikenberry views this organization’s continued role in the post-Cold War world in a positive light for two reasons. He argues that “the expansion of NATO in Eastern Europe and the former Soviet sphere was a critical step [...], a movement driven as much by liberal aspirations for assisting and integrating newly democratic states as by a traditional logic of security protection” (Ikenberry, 2011b:238). As he indicates, through the admittance of ex-socialist states into the NATO (as well as the EU), new nations were integrated into the liberal order, thus expanding the scope of liberal

internationalism. Furthermore, the security architecture designed around an expanded NATO contributed to a stable and united Europe after the Cold War.

So as to reach out to those states that aim to forge stronger ties with the liberal order, liberal powers are expected to offer military support, if not NATO membership, to Ukraine. The necessity of this policy is evident in Ukraine's attempts to move away from Russia's fold, which, as a crucial step, requires restoration of its territorial integrity and denying Russia a sphere of influence inside its borders. Indeed, albeit non-lethal, NATO's assistance to Ukraine in a wide range of areas in a bid to bolster its military performance and readiness demonstrates, if partially, the west's supportive policy towards Ukraine (2018). Moreover, the supply of Javelin anti-tank missile systems by the US to Ukraine signals a move from non-lethal to lethal aid, illustrating NATO's leading power's willingness to give Ukraine firmer military support. The UK, another influential liberal power, has joined the US in providing naval support to Ukraine, which had experienced a confrontation with Russia in the Sea of Azov (Peterson, 2018).

Such steps come with a risk though. Encouraged by western support, if Ukraine embarks on a military campaign to root out Russia's proxies, there is a high likelihood for a stronger Russian military response, creating the risk of a serious escalation. As Mearsheimer cautions, great powers are always sensitive to threats in their neighbourhood (Mearsheimer, 2014d). So, attempts viewed by Russia as provocative may lead to a broader geopolitical crisis. As the Ukraine crisis has led to a renewed Russia-West tensions, which opened a new phase in bilateral relations and which some view as the beginning of a New Cold War, liberal powers are justifiably distressed that Russia's actions could create a broader geopolitical instability. In this respect, although avoiding measures that would lead to a military confrontation would be the rational course for the west, there are still tools in the west's disposal to be used against Russia in order to discourage it from pursuing an aggressive path. Adopting economic restrictions in energy and finance sectors, which the west introduced with the start of the armed conflict in Ukraine in 2014, would suffice in demonstrating to Russia that prolonging the conflict when it is under economic distress would not serve its interests.

Mearsheimer offers a more cautious approach vis-a-vis Russia. He sees the primary causes of the conflict in the west's institutional expansion, which, he claims, constitutes a threat to

Russia's strategic interests (Mearsheimer, 2014d). Mearsheimer's earlier remarks on Russia were more balanced, which can be seen by looking at his analysis of Russia-Ukraine relations in early 1990s. When the possibility of Ukraine surrendering its nuclear arsenal surfaced, Mearsheimer had argued against it in 1993 on the grounds that, as he predicted, relations between Ukraine and Russia would deteriorate over time (Mearsheimer, 1993. See also Mearsheimer, 2010c). Hence Ukraine required a powerful deterrent against Russia to guarantee its security (Mearsheimer, 1993). After Ukraine agreed to remove its nuclear weapons, Mearsheimer seems to have revised his views on Russia-Ukraine relations. One can infer from his remarks on the Ukraine crisis that Russia's militarily hegemonic position became firmly established following Ukraine's denuclearization in the post-Soviet space. Under new conditions, both regional actors such as Ukraine and extra-regional actors such as the NATO and the EU must pay heed to Russia's geopolitical sensitivities before they set their policies in the post-Soviet space (Mearsheimer, 2014a; Mearsheimer, 2014d).

Regarding policy advices of Offensive Realism on the crisis, Mearsheimer recommends a more prudent approach. According to Mearsheimer's theory, hegemons such as the US, which is the dominant power in the western hemisphere, must seek to prevent rival great powers from seizing hegemony in their regions (Mearsheimer, 2014c: 41). The reason to pursue this policy is that once having secured regional dominance, the great power will likely cause trouble for the hegemon in its own region (Mearsheimer, 2014c: 41). Mearsheimer analyses US-China relations in the light of this theoretical hypothesis. Seeing China as the most serious contender to the US, he anticipates that the US will strive to prevent China from seizing regional hegemony in the Asia-Pacific region (Mearsheimer, 2006a; Mearsheimer, 2010b).

However, for Mearsheimer, Russia does not have the required power capabilities to pose a threat to the US. This is evident, according to him, in Russia's negative economic and demographic dynamics which impair its ability to reclaim the status of the Soviet Union (Mearsheimer, 2006b: 119-120; 2014d). Mearsheimer compares Russia with China and Germany, both of which, he says, surpass the former in economic potential (Mearsheimer, 2006b: 119). Emphasizing that Russia has legitimate security concerns given Ukraine's geostrategic significance (Mearsheimer, 2014d), Mearsheimer stresses the need to pursue cautious policies towards Russia. According to him, certain commitments must be made by the west to help defuse the crisis. As an important de-escalatory measure, he emphasizes the

necessity of assuring Russia that Ukraine will not join western institutions. This precondition must be fulfilled so as to make Ukraine a neutral country, which according to him, is essential to bring an end to the ongoing crisis. Seen from this perspective, attempts such as arming Ukraine or offering NATO membership would be dangerous, as they would provoke Russia (Mearsheimer, 2015).

Once Ukraine's neutrality is secured, Mearsheimer says that the IMF, the EU and the west in general as well as Russia must all help Ukraine to solve its economic problems, thus enabling it to become a viable state (Mearsheimer, 2014d). The overall point is that Ukraine's interests will be better served should it remain a neutral state, one that can interact with both east and west. This proposal, however, is in contradiction with Mearsheimer's theory. One of the five main assumptions of Offensive Realism is that states' ultimate intentions cannot be known (Mearsheimer, 2014c: 3). Therefore, there is no guarantee that Russia will respect Ukraine's neutrality, should it be secured, and will not seek to bring Ukraine into its geopolitical orbit with the passing of time. As states operate in an anarchic system, there is no central authority that could serve as a guarantor for Ukraine. Ukraine's scepticism towards Russia reflects this awareness, since, as stated above, it has remained wary of Russia's intentions throughout the post-Cold War period under different administrations.

7. CONCLUSION

This work has sought to examine the Ukraine crisis through a comparative theoretical approach. By focusing on Liberal Internationalist John Ikenberry's and Offensive Realist John Mearsheimer's literature, the main assumptions of these two theories were presented and then they were applied to thematic arguments which were developed in the following sections. While discussing the Ukraine crisis, this work has also sought to shed light on the strengths and limitations of these two theories. The two theoretical approaches employed in this work have one feature in common which is that they attribute significant weight to great powers in explaining world politics. With their stress on concepts such as hierarchy and hegemony, these two theories underscore the importance of understanding the characteristics of asymmetric relations in international politics. Asymmetry is a consequence of differences in power capabilities among states. But power is not understood the same way by these two theories. Whereas Liberal Internationalism highlights the importance of immaterial factors such as norms

and principles as well as material factors, Offensive Realism focuses solely on material capabilities of states (more specifically their military capabilities and nuclear arsenals).

As discussed in this study, this difference sets them apart in their exploration of the politics of powerful states (great powers). Ikenberry distinguishes between great power politics. According to his analysis of US foreign policy, the attempt by the US to establish a liberal order is indicative of a great power seeking to create a cooperative international order, one that is based on norms, principles and rules. On the other hand, through Ikenberry's theoretical lens, Russia would be seen as a coercive state trying to create a hierarchical regional order (or a sphere of influence). Russia's actions against Ukraine (pressuring it to join the EEU and carrying out military interventions in the aftermath of the ouster of President Yanukovich) would demonstrate the coercive characteristic of its regional policies. However, interventionist policies pursued by the US in the western hemisphere, albeit acknowledged, are not considered as a great power seeking to create a hierarchical regional order or imposing its vision of world order in its backyard. As for Mearsheimer's Offensive Realism, this theory would view Russia's actions against Ukraine as an expected great power behaviour. Mearsheimer argues that the US acted similarly when it faced regional developments that threatened its strategic interests. Through Offensive Realism, interventionist policies pursued by the US in the western hemisphere have strong similarities to those pursued by Russia against Ukraine. On the basis of Mearsheimer's contention that security necessitates seizing regional hegemony, one can make better sense of Russia's actions during the Ukraine crisis given the former's geopolitical sensitivities and security needs. Russia's actions throughout the crisis is better understood as a great power trying to ensure that a neighbouring state remains in its orbit.

Despite Mearsheimer's more objective account on great power politics, his theory also has limitations which is due to the exclusion of domestic variables and not giving agency to small states. This undercuts the theory's ability to produce accurate predictions as it discounts Ukraine's motivation and leaves unanswered how the crisis is viewed from this country's perspective. Ikenberry's Liberal Internationalist theory offers a better perspective on this score. Liberal IR theory, which Ikenberry is a product of, looks inside states in explaining foreign policy processes. In the case of Ukraine, seen through the prism of Liberal Internationalism, Ukraine's determination to sign an association agreement with the EU, rather than participating in the Russia-led EEU, reflects a will to join the liberal international order. Ukraine pursues this

path because, like the ex-socialist states in Eastern Europe, it is a rational actor, meaning that it concludes that its interests are best served by becoming part of the liberal democratic west. Overall, the way in which the Ukraine crisis has turned out cannot be adequately explained without understanding Ukraine's agency. This country's motivation to distance itself from Russia, which necessitates restoring its territorial integrity and bolstering its ties with the west need to be factored in for a thorough analysis of the Ukraine crisis.

The last part of this work offered an account from the two theories prisms on how to respond to Russia for its actions against Ukraine. Offensive Realist theory asserts that great power competition compels the US, the hegemon in the western hemisphere, to devise policies aimed at containing Russia in its region. However, Mearsheimer considers Russia a declining power and on the basis of this assessment, proposes a solution based on making Ukraine a neutral state. This proposal, however, is at odds with Offensive Realism's basic assumption that states' intentions cannot be known. Even if Ukraine is rendered neutral, given the fact that international system lacks a central authority, a feature that is often highlighted by Mearsheimer, there is no guarantee that Russia will not pursue a revisionist policy against Ukraine in the following years. Regarding the approach to be adopted against Russia via the lens of Liberal Internationalism, this theory would suggest that similar to the liberal nations' embracement of ex-socialist states in Eastern Europe after the Cold War, which enabled the expansion of liberal internationalism, a similar policy must be pursued vis-à-vis Ukraine. This involves providing diplomatic, economic and military support to Ukraine in the latter's attempt to distance itself from Russia and chart its course towards the west. Indeed, despite lacking membership prospect, Ukraine's growing ties with the EU and the NATO as well as the military support it receives from the US indicate the implementation of this policy.

BIBLIOGRAPHY

- (2017) Volker: Hot War Not Frozen Conflict in Donbas (Video). *UNIAN*, 23 July 2017, <https://www.unian.info/war/2044216-volker-hot-war-not-frozen-conflict-in-donbas-video.html>, (06.02.2018).
- (2018). NATO's Support to Ukraine. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-support-eng.pdf, (26.04.2019).
- Brzezinski, Z. (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.

- Darden, K. (2014). How to Save Ukraine: Why Russia Is Not the Real Problem, *Foreign Affairs*, 14 April 2014, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2014-04-14/how-save-ukraine>, (16.04.2019).
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and The Last Man*, New York: Free Press.
- GDP Ranking, 2016, <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.xls>, (05.10.2017).
- Ikenberry, G. J. (2001a). *After Victory*, Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2001b). Getting Hegemony Right, *The National Interest*, 63 (Spring), p. 17-24.
- Ikenberry, G. J. (2002). America's Imperial Ambition, *Foreign Affairs*, 81 (5), p. 44-60.
- Ikenberry, G. J. (2004). Liberalism and Empire: Logics of Order in American Unipolar Age, *Review of International Studies*, 30 (4), p. 609-630.
- Ikenberry, G. J. (2009a). Introduction: Woodrow Wilson, the Bush Administration, and the Future of Liberal Internationalism, John G. Ikenberry, Thomas J. Knock, Anne-Marie Slaughter and Tony Smith, *The Crisis of American Foreign Policy*, (p. 1-25), Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2009b). Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order, *Perspectives on Politics*, 7 (1), p. 71-87.
- Ikenberry, G. J. (2011a). *Liberal Leviathan*, Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2011b). The Liberal Sources of American Unipolarity, J. G. Ikenberry, M. Mastanduno and W. C. Wohlforth (ed.), *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*, (p. 216-252), New York: Cambridge University Press.
- Ikenberry, G. J. (2014a). The Illusion of Geopolitics: The Enduring Power of the Liberal Order, *Foreign Affairs*, 93 (3), <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2014-04-17/illusion-geopolitics> (13.03.2019).
- Ikenberry, G. J. (2014b). The Logic of Order: Westphalia, Liberalism, and the Evolution of International Order in the Modern Era, J. G. Ikenberry (ed.), *Power, Order, and Change in World Politics*, (p. 83-107), Cambridge: Cambridge University Press.
- Ikenberry, G. J. (2015a). The Future of Liberal World Order, *Japanese Journal of Political Science*, 16 (3), p. 450-455.
- Ikenberry, G. J. (2015b). The Future of Multilateralism: Governing the World in a Post-Hegemonic Era, *Japanese Journal of Political Science*, 16 (3), p. 399-413.
- Ikenberry, G. J., Wohlforth, W. C and Brooks, S. (2012). Don't Come Home, America: The Case against Retrenchment, *International Security*, 37 (3), p. 7-51.
- Johnston, C. (2014). Mikhail Gorbachev: World on Brink of New Cold War over Ukraine. *The Guardian*. 8 November 2014.
- Keohane, O. R. (1984). *After Hegemony: World Political Economy Cooperation and Discord*, New Jersey: Princeton University Press.
- Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War, *International Security*, 15 (1), p. 5-56.
- Mearsheimer, J. J. (1993). The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent, *Foreign Affairs*, 72 (3), p. 50-66.

- Mearsheimer, J. J. (2006a). China's Unpeaceful Rise, *Current History*, 105 (690), p. 160-162.
- Mearsheimer, J. J. (2006b). Conversations in International Relations: Interview with John J. Mearsheimer (Part I), *International Relations*, 20 (1), p. 105-123.
- Mearsheimer, J. J. (2009). Reckless States and Realism, *International Relations*, 23 (2), p. 241-256.
- Mearsheimer, J. J. (2010a). Structural Realism, Milja Kurki, S. Smith and T. Dunne (ed.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, (p. 77-94), Oxford: Oxford University Press.
- Mearsheimer, J. J. (2010b). The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia, *The Chinese Journal of International Politics*, (3), p. 381-396.
- Mearsheimer, J. J. (2010c). Why is Europe Peaceful Today?, *European Political Science*, (9), p. 387-397.
- Mearsheimer, J. J. (2015). Don't Arm Ukraine, 09 February 2015, *New York Times*, http://www.nytimes.com/2015/02/09/opinion/dont-arm-ukraine.html?_r=0, (01.03.2019).
- Mearsheimer, J. J. (2014a). Conference Call with John Mearsheimer on the Ukraine Crisis, *Foreign Affairs*, 4 September 2014, <https://www.foreignaffairs.com/press/conference-call-john-mearsheimer-ukraine-crisis>, (12.04.2019).
- Mearsheimer, J. J. (2014b). Getting Ukraine Wrong, *The New York Times*, 13 March 2014.
- Mearsheimer, J. J. (2014c). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W. W Norton & Company.
- Mearsheimer, J. J. (2014d). Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin, *Foreign Affairs*, 93 (5), p. 77-89.
- Peterson, N. (2018). With US and British Support, Ukraine Pushes Back on Russian Aggression in the Sea of Azov, *Daily Signal*, 27 September 2018, <https://www.dailysignal.com/2018/09/27/with-us-and-british-support-ukraine-pushes-back-on-russian-aggression-in-the-sea-of-azov/>, (01.05.2019).
- Sakwa, R. (2016). *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, London: I.B. Tauris.
- Salimov, O. (2015). Tajikistan Paves the Way to Eurasian Union, 7 January 2015, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13113-tajikistan-paves-the-way-to-eurasian-union.html>, (08.08.2015).
- Nienaber, M. (2019). UPDATE 2-U.S. Warns German Companies of Possible Sanctions over Russian Pipeline, <https://af.reuters.com/article/energyOilNews/idAFL8N1ZD0IH>, (25.04.2019).
- Walt, M. S. (1990). *The Origins of Alliances*, New York: Cornell University Press.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- Where Did Russian Federation Export to in 2016?, <http://atlas.cid.harvard.edu/explore/?country=186&partner=undefined&product=undefined&productClass=HS&startYear=undefined&target=Partner&year=2016>, (18.11.2017).

Küreselleşmenin Türkiye Sigorta Sektöründeki Etkileri: Şirketlerin Ortaklık Yapısı Ve Pazar Payları

Doktora Ercan Özgül

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ercanozguldr@gmail.com

Doktora Fahrettin Özdemirci

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
fahrettin.ozdemirci@gmail.com

Doktora Tolga Yazıcı

İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
tolgayazi@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Elif Baykal*

İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, İşletme Bölümü
enarcikara@medipol.edu.tr

ÖZ

Türkiye Sigorta Sektöründe, 1990 yılında “Yabancı sigorta şirketlerinin piyasaya girişine izin verilmesi” ve “sektörde serbest tarife uygulamasına geçilmesi” ile büyük bir rekabet başlamıştır. Türk sigorta sektörü sigorta bilinci ve prim üretimi düşük olmasına rağmen, yüksek potansiyelli bir sektör olarak dikkat çekmektedir. Uluslararası şirketler, satın alma veya ortaklık yöntemleriyle, sisteme hızla nüfuz etmektedir. Bu çalışmada; şirketlerin pazar payları ve mülkiyet/ortaklık yapılarındaki değişim, tablo ve grafik okuma metoduyla incelenmiş ve “küreselleşmenin”, Türkiye sigorta sektörüne etkisi değerlendirilmiştir. Çalışmada; Türkiye sigorta sektörünün hızla dışa bağımlı hale geldiği ve sektörde “ödenmiş sermaye ve prim üretiminde” uluslararası sermayenin payının oldukça yüksek bir noktaya ulaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sigorta Sektörü, Küreselleşme, Rekabet Stratejileri, Pazar Payı

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 22.04.2019

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

Effects Of Globalization On Turkish Sector: Market Shares And Partnership Structures**ABSTRACT**

In Turkish insurance sector, in 1990 with the entry of foreign insurance companies into the market and free tariff implementation, a fierce competition has started, pushing companies into strategic alliances and new investments. Turkish insurance sector has low insurance awareness and premium production, but it is a high potential sector. International companies rapidly penetrate the system through purchasing or partnership methods. In this study; companies' market share and ownership/partnership changes were analyzed with the method of reading tables and graphs. In this study; it has been determined that Turkey rapidly become dependent on foreign paid-up capital and international capital share in premium production is quite high.

Keywords: Insurance Sector, Globalization, Competition Strategy, Market Share

1. GİRİŞ

Türkiye’de alınan idari kararlar doğrultusunda belirlenen sigorta tarifeleri 1 Mayıs 1990 tarihinden sonraki tarihlerden kaza sigortası(zorunlu sigortalar hariç) zirai sigortaları ve mühendislik sigortalarında ;1 Ekim 1990 tarihinden itibaren de nakliyat ile yangın sigortalarında “Serbest Tarife Sistemine” geçiş gerçekleşmiştir(tsb.org.tr).Serbest tarife sisteminin yürürlüğe girmesiyle, başlangıçta fiyatlar üzerinde yapılan rekabetler, şirketlerin karlılıkları üzerine baskı oluşturmuş buna paralel olarak bu baskı şirketlerin teknik karlılıklarını hızla aşağıya çekmiştir(Kılıçkaptan ve Karpaz, 2004:2). Artan rekabet ve küreselleşmenin etkisiyle sigorta sektöründe yabancı sermaye yatırımları artmış, şirket satın almaları, birleşmeleri ve işbirlikleri sıkça yaşanmaya başlanmıştır.

Sigorta sektörü bağımsız aracılık piyasasında; 1990’ların ortalarından itibaren giderek artan bir “devralma ve birleşme” eğilimi gözlenmektedir(Faure ve Van Den Bergh’den aktaran Tunay, 2015:66).

Sigortalılık oranının düşük, buna karşılık sigorta potansiyelinin yüksek olması nedeniyle uluslararası yatırımcıların Türk sigortacılık piyasasına ilgisi artarak devam etmektedir. Ülkemizde 2001 yılında faaliyette bulunan toplam 58 şirketin sadece 15’i uluslararası sermayeye sahip iken, 2008 yılından itibaren uluslararası sermayeli şirket sayısı hızlı artış

trendine girmiş ve 2017 yılsonu itibarıyla bu sayı 44'e yükselmiştir (hazine.gov.tr). Türkiye sigortacılık sektöründe yapılmaya başlayan yabancı sermaye yatırımlarının çoğu ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerinden kaynaklanmakta olup özellikle Almanya ve Fransa'nın Türk sigortacılık sektöründeki sermaye akışı rolü ticari ve ekonomik ilişkilerin yakınlığı sebebiyle büyüktür. (Yücememiş, Akpınar ve Okay, 2011:73).

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde küreselleşme ve sigorta sektörü hakkında genel bilgiler verilmiş olup, ikinci bölümde Maliye ve Hazine Bakanlığı, Türkiye Sigortalar Birliği ve Hazine Müsteşarlığı'na ait resmi raporlarda elde edilen veriler ile sektörde faaliyet gösteren şirketlerin "ortaklık yapıları" ve "pazar payları", tablo ve grafik okuma yöntemiyle analiz edilmiştir.

Sektörde faaliyet gösteren şirketlerin ortaklık yapılarının ve pazar paylarının incelendiği çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde; elde ettikleri kazançları, Türkiye dışına transfer etmeleri ile önemli bir "dış ticaret açığına" neden olabilme potansiyelindeki yabancı sermayeli şirketlerin "pazar payı ve prim üretiminde" sektördeki durumları incelenmiştir. Türkiye Sigorta sektöründe hizmet sunucular arasında yaratılmak istenen rekabette devlet kontrolü kaybetti mi? sorusuna cevap aranmaya çalışılmış, Türkiye sigorta sektörünün yakın gelecekte karşılaşılabileceği olası risklere dikkat çekilmek istenmiştir.

2.KÜRESELLEŞME

2.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşmeyle ilgili herkesin üzerinde ittifak ettiği bir tanımı bulunmamaktadır. Türk Dil Kurumu(TDK)'na göre küreselleşme: globalleşme anlamına gelmektedir. Global ise küresel ve toptan anlamlarında kullanılmaktadır. TDK'nun iktisadi terimler sözlüğünde "Uluslararası düzlemde yaygınlaşmış iktisadi etkinliklerin işlevsel anlamda birbirlerine eklenmesi" olarak tanımlanmıştır (tdk.gov.tr). Küreselleşmenin kelime olarak kaynağı İngilizcedir. "The Globe" kelimesi dünya, küre, yeryüzü anlamına gelmektedir. "Globe" kelimesinden türeyen "global" ise bütün dünyayı etkileme, yani dünya çapında anlamındadır (Talas & Bildirici, 2008: 9).

Amerikan Ulusal Savunma Enstitüsü küreselleşmeyi malların, hizmetlerin, paranın, teknolojinin, fikirlerin, bilginin, kültürün ve halkların hızlı ve sürekli bir biçimde sınır ötesine

akışı biçiminde tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu ise küreselleşmeyi “sadece ekonomik olmayan sosyal, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutları da olan bir süreç” olarak tanımlamaktadır (Öymen, 2000:26-27).

2.2.Küreselleşmenin Tarihçesi ve Gelişimi

Küreselleşme; insanların yeryüzüne yayılmalarıyla başlamış ve zamanla artarak ve hızlanarak devam etmiştir (Karabıçak, 2002:118.) Yaratılış inancına göre de insanoğlunun yerküreye yayılmasıyla başlamıştır (Tora ve Aftara 2002: Bereşit, 1,1; İncil, 2012:Matta 19; Kuran-ı Kerim, Elmalılı M. H. Yazır, 2014: Bakara 30-38, Zümer 6). Bilim dünyasında küreselleşmenin fark edilmesi ve araştırma konusu yapılması ise yirminci yüzyılda başlamıştır. Avrupa sömürgecilik dönemiyle birlikte son beş yüzyıl içinde küresel ekonominin bütünleşmeye başladığı görülür. Küreselleşmenin son çeyrek yüzyılda bilgisayar teknolojisindeki hızlı gelişmelerle birlikte ülkeler arası ticari sınırlamaların ortadan kaldırılmasıyla ve çokuluslu firmaların politik ve ekonomik kuvvetlerinin artmasıyla hızlandığı kabul edilir (Ellwood, 2002: 13).

Küreselleşme ifadesi, ilk defa Kanadalı sosyoloji profesörü Marshall Mc Luhan tarafından kullanılmıştır. McLuhan 1962 yılında yayınladığı “Gutenberg Galaxy” adlı kitabında “global köy” kavramından bahsetmiştir. 1990’lı yılların başlarında bu kavram üzerinde en çok duran Anthony Giddens’e göre küreselleşme, ulusal sınırlar dışında meydana gelen olaylardan etkilenme bağlamında sosyal ilişkilerin dünya ölçeğinde yoğunlaşmasıdır (Elçin, 2012: 2-3).

2.3. İşletmelerin Küreselleşmesi

Küreselleşmenin ekonomik boyutu, ekonomik işlemlerin ve ekonomik faaliyetlerin genişleyerek ülke sınırlarını aşması ve artan bir biçimde ekonomilerin dışa açılması, dünyada ekonomik entegrasyonun derinleşmesi olarak karşılıklı ekonomik bağımlılığın artması ile belirginleşmiştir (İncekara, 2011: 5). İşletmelerin küreselleşmesi uluslararası işletmecilik veya çokuluslu şirket kavramlarından daha öte bir kavramdır. Uluslararası işletmecilik iki veya daha fazla ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşen her türlü ticari faaliyete verilen addır. Çokuluslu şirketler ise pazarlama ve üretim iştirakleri şeklinde birden fazla ülkede doğrudan yatırımları olan bir işletme şeklidir (Wild, 2017: 4-5).

Pazarlama maliyetlerini düşürmek, yeni pazar fırsatları yaratmak, düzenli gelir akışlarını dengelemek, yerel alıcıların ihtiyaçları, pazarların küreselleşmesi, düşük maliyetli işgücüne

erişim, teknik uzmanlığa erişim ve üretim girdilerine erişim gibi nedenlerle üretimin küreselleşmesi beraberinde işletmelerin küreselleşmesi sonucunu doğurmuştur (Wild, 2017: 7-9).

2.4. Sermayenin Küreselleşmesi

Paranın konverteble olması, uluslararası para transferini mümkün kılan bankacılık altyapısının kurulması, uluslararası kredi ve tahvil piyasaları, hisse senedi piyasaları, türev piyasaları ve kredi kartları finansal küreselleşmenin gerçekleşmesini sağladı. Finansal küreselleşme ile birlikte sermayenin küreselleşmesi süreci kolaylaşmış, sermayenin ülke sınırlarına bağlı kalmaksızın doğrudan ya da dolaylı olarak dünyanın her yerinde yatırımlarını gerçekleştirmesinin önü açılmıştır. Sermayenin küreselleşmesi sonucunda küresel işletmeler oluşmuştur.

Küresel ticaretin önündeki engellerin kaldırılması için ekonomik işbirlikleri ve uluslararası örgütler kurulmuş ayrıca çok taraflı uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır. Dünya liderlerinin ve ekonomi bakanlarının katıldığı D8, D20 ve Davos toplantıları düzenli olarak yapılmaktadır.

Günümüzdeki karşılığı Dünya Ticaret Örgütü(WTO) olan Tarife ve Ticaret Anlaşması'nın faaliyetleri son zamanlarda ticari serbestleşme akımlarıyla ekonomik entegrasyon faaliyetleriyle devamlılığını sürdürmektedir(İncekara, 2011:12).

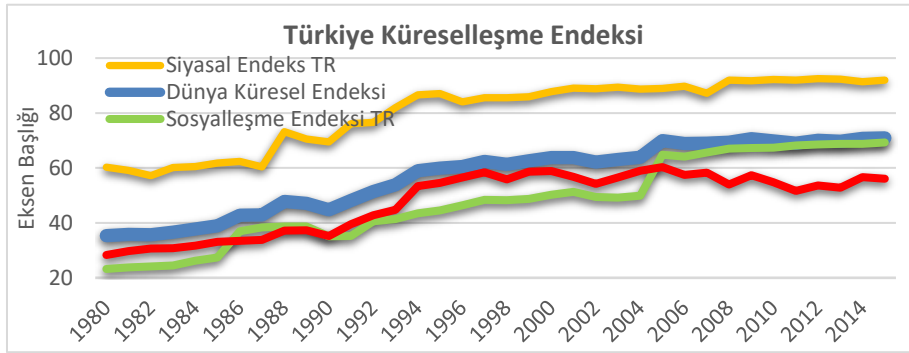
Dünyada ekonomik olarak ilk entegrasyon hareketleri Zollverein gümrük birliğiyle 1834 yılında Alman devletleri arasında düzenlenmiş olup takip eden yıllarda ise bu entegrasyon durumunun hız kazanması II.Dünya Savaşıyla birlikte Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) kabulü ve Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) dönüştürülerek kurumsal bir yapı içerisine girmiştir.Bu ilerleme sonucunda Avrupa,Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik'te büyük ekonomik bütünleşme hareketleri gerçekleştirmiştir (Mill, 2017:21).

Günümüzde globalleşmenin yaygınlaşmasına katkıda bulunan ekonomik birliktelikler Avrupa merkezli AB, Asya-Pasifik merkezli ABD, ÇİN ve Rusya'yı da içine alan APEC, ve Kuzey Amerika merkezli NAFTA'dır. Bu birlikteliklerin ortak özelliği gelişmiş ülkelerin kurduğu birliktelikler olmalarıdır.

2.5. Türkiye'nin Ekonomik Küreselleşmesi

Genel olarak Türkiye, dünya ekonomik küreselleşme ortalamasının altında bir seyir göstermektedir. Türkiye'nin ekonomik endeksinin bu derece düşük olması üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Ekonomik endeksin düşük olmasına ticarete ilişkin verilerin düşük olması mı yoksa kısıtlamaların yüksek olması mı yoksa her ikisi birden mi neden olmuştur konusu ayrı bir inceleme konusudur. İlk 100 ülkenin son 20. Sırasında ise Türkiye yer almaktadır. Türkiye 2016 yılı verilerine göre %53 ekonomik globalleşme oranına sahiptir. Bu oranla birinci olan Singapur ile arasında 40 puan yüzde farkı oluşmuştur.

Şekil 1: Türkiye Küreselleşme Trendi



Kaynak: <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>

Türkiye'nin küreselleşmesi siyasal olarak dünya ortalamasının üstünde yer almakla birlikte ekonomik ve sosyalleşme olarak dünya ortalamasının altında bir seyir izlemiştir. Sosyalleşme endeksinde son dönemlerde ortalama yakalanmış olmakla birlikte ekonomik globalleşme de son yıllarda ortalamadan uzaklaşma durumu görülmektedir.

Şirketlerin küreselleşmesinin ölçülmesi ülke küreselleşmelerinin ölçülmesinden farklı hesaplanmaktadır. Birçok çalışmada endüstri küreselleşmesini ölçmek amacıyla farklı ölçüm teknikleri ve kriter kullanılmıştır. Endüstri küreselleşmesinin tarafsız ve anlaşılabilir ölçümü için endüstride yer alan firmaların katma değer faaliyetlerinin ulusal sınırlar arasındaki bütünleşme derecesi ile endüstrinin uluslararası bağlantılarının derecesinin belirlenmesine ihtiyaç vardır (Chen, 2004: 3).

Gelişmekte olan ülkeler için yapılan analizler değerlendirildiğinde; geliştirmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımların (DYY) girişi ile sosyal küreselleşme gelir eşitsizliğini artırırken,

dışa açıklık, politik küreselleşme ile ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönem nedensellik test sonuçlarına göre gelişmekte olan ülkeler için uzun dönemde dışa açıklık, DYY, politik, sosyal ve ekonomik küreselleşmenin gelir eşitsizliğinin nedeni olduğu görülmektedir (Demir, 2018: 99). Aynı zamanda küreselleşme; dijital bağımlılık, siber zorbalık, bireyin sosyalleşmesi ile ilgili problemler ve kültürel problemler gibi insanlığın uğraşmak zorunda kaldığı bir takım yeni sorunları da beraberinde getirmiştir (Kesici, 2018:238).

Küreselleşme karşıtlarının beklentilerinin aksine dünya hızla küreselleşme yolunda ilerlemektedir. Küreselleşmenin her ülke için ve her sektör için farklı sonuçları olacaktır. Küreselleşmenin faydalarından daha fazla yararlanmak isteyen ülkeler faydalarını en yükseğe çıkaracak, zararlarını da en aza indirecek politikalar peşinde koşmaya devam edecektir. Bu anlamda, neredeyse bütün sektörler küreselleşmenin getirdiği avantajları elde etmek için faaliyetlerini global ölçüğe çekmeye çalışmaktadır. Bu çalışmanın ortak noktası olan sigortacılık sektörü de bu anlamda dikkat çeken sektörlerden biridir.

3.SİGORTA SEKTÖRÜ

3.1.Sigorta Kavramı

Sigorta ve sigortacılık kavramı ile ilgili birçok farklı tanım bulunmaktadır. Türk Dil Kurumuna göre “sigorta”; bir kimsenin herhangi bir istikametten ileride karşılaşılabileceği zararı gidermek için evvelce ödenen prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yaptığı iki taraflı kontrat olarak tanımlanmaktadır. Bu sözleşme ile sigorta şirketleri, sigortaladıkları kişinin karşılaşması olası risklerden doğacak kayıp ve zararı karşılamayı taahhüt ederler. Risk ise gerçekleşme ihtimali olan ancak ne zaman gerçekleşeceği belli olmayan, muhtemel kayıp ve zararlardır(tdk.gov.tr).

9 Temmuz 1956 tarih ve 9353 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 1263. Maddesinde sigorta; “Sigorta bir akittir ki, bununla sigortacı bir prim karşılığında diğer bir kimsenin para ile ölçülebilir bir menfaatini halele uğratan bir tehlikenin meydana gelmesi halinde tazminat vermeyi yahut bir veya birkaç kimsenin hayat müddetleri sebebiyle veya hayatlarında meydana gelen belli bir takım hadiseler dolayısıyla bir para ödemeyi veya sair edalarda bulunmayı üzerine alır” şeklinde tanımlanmaktadır (resmigazete.gov.tr).

Sigorta, aynı rizikonun tehdidi altında bulunan bir topluluğun bir araya gelerek doğabilecek hasarlara beraber karşı koyması olarak tanımlanır. Sigorta kavramının temelinde risklerle dolu bir dünyada yaşayan insanların gerçekleşmesi olası risklerin yol açacağı hasarların giderilmesi emeliyle riskin oluşmasından önce bazı önlemler alma gereği yatmaktadır (Şenel, 2007:7).

Reasürans ise sigorta edilmiş rizikonun, belli bir bölümünün veya tamamının yine sigorta edilmesidir. Sigorta şirketleri, güvence verdikleri rizikolarda büyük hasarların aynı vakte gelme olasılığına karşı, hasar ödemelerinde zorlanmamak için reasürans (mükerrer sigorta) yaptırır. Reasürans, sigorta şirketlerine, tek başlarına yüklenmeleri kendi anaparaları, temkinleri, özvarlıkları itibarıyla kısaca mali istikametten olası olmayan rizikoları, sigortalayabilme olanağı verir (tsb.org.tr).

3.2. Türkiye Sigorta Sektörü

2017 yılı sonu itibarıyla 60'ı ilk sigorta ve 2'si reasürans şirketi olmak üzere 62 şirket faaliyet göstermektedir (hazine.gov.tr). Sermaye yapılarına göre bu şirketlerin 7'si kamuya (özelleştirme programına alınmıştır) aittir. Aksigorta A.Ş., Anadolu Türk Sigorta A.Ş., Anadolu Hayat Emeklilik A.Ş., Avisa Emeklilik ve Hayat A.Ş., Güneş Sigorta A.Ş., Halk sigorta A.Ş. ve Ray Sigorta A.Ş. Borsa İstanbul'da işlem görmektedir (kap.org.tr). Ülkemizde sigortacılık ve bireysel emeklilik sistemi sektörlerinde faaliyet gösteren 62 sigorta, reasürans ve emeklilik şirketinde, 2017 yılı sonu itibarıyla toplam 19.883 kişi istihdam edilmektedir (hazine.gov.tr).

Sigortanın tasarrufu teşvik işlevi ve fonlardaki birikimlerin etkin yatırımlara yönlendirilmesi ülke kalkınmaları için ehemmiyetli bir rol taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerde sigorta ve reasürans şirketlerinde biriken fonların etkin yatırım alanlarına kanalize edilmesi sonucu, sigorta işlemlerinde teknik zarar olsa bile yatırım gelirleriyle büyük karlar elde edilebilmektedir (Çiftçi, 2004: 134-135).

2017 yılında aktif hesap kalemlerinin %14,2'sini oluşturan finansal varlıklar içerisinde kamu borçlanma senetleri ilk sırayı almaktadır. Bu durum, kamu borçlanma senetlerinde getirinin enflasyon oranının üzerinde, ayrıca karşılığının kesin ve devlet garantisi altında olmasından kaynaklanmaktadır. Sektörde 2017 yılında 18,8 milyar TL'ye ulaşan toplam finansal varlıkların yaklaşık %72'si serbest, %28'i ise sigorta sözleşmelerinden doğan taahhütlere karşılık olmak üzere Hazine Müsteşarlığı lehine bloke edilmiş kıymetlerden oluşmaktadır(hazine.gov.tr).

Türkiye Sigorta Birliği verilerine göre, 2016 yılında sigorta sektörü, toplam 40.489 milyon TL prim üretimi gerçekleştirerek önceki yıla (2015) göre %32'ye yakın bir artış, 2017 yılında ise 46.556 milyon TL prim üretimi ile bir önceki yıla göre (2016) %15'e yakın bir artış sergilemiştir (hazine.gov.tr).

Zorunlu trafik, ihtiyari mali sorumluluk, genel sorumluluk, finansal kayıplar, hukuksal koruma, yangın ve doğal afetler, hava araçları sorumluluk, kredi, su araçları, hava araçları, kaza, hastalık/sağlık, doğrudan kefalet, nakliyat, genel zararlar ve kara araçları sigortacılığı gibi birçok branşta sigortacılık faaliyeti yürütülmektedir. Ülkemizde sigorta güvencesi ihtiyari ve zorunlu olmak üzere iki türlü uygulanmaktadır. Zorunlu trafik sigortasından ayrı olarak, patlayıcı maddeler ihtiva eden işyerleri ve çalışanları, otobüs yolcuları, kaynak atölyeleri, bazı meslek grupları, oto tamirhaneleri vb. işyerleri zorunlu sigorta uygulamasına tabidirler.

Tablo 1: Prim Üretimi ve Teminat Tutarlarının Seyri

(Milyon)	2013	2014	2015	2016	2017
Prim Üretimi					
Hayat Dışı Prim Üretimi	20.832	22.711	27.296	35.450	39.712
Hayat Prim Üretimi	3.395	3.280	3.761	5.039	6.844
Toplam Prim	24.227	25.991	31.761	40.489	46.556
Hayat Dışı Payı (%)	85,99	87,38	87,89	87,55	85,3
Hayat Payı (%)	14,01	12,62	12,11	12,45	14,7
Teminat Tutarı					
Hayat Dışı Teminat (*)	62.334.348	75.961.929	85.389.071	89.115.156	106.268.467
Hayat Teminatı	485.712	564.914	670.804	746.487	918.264
Toplam Teminat	62.820.060	76.526.843	86.059.875	89.861.644	107.186.731

Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2017(*) Hastalık/Sağlık Branşı Hariç – Excluded Health and Sickness.(**) Magdeburger Sigorta AŞ'nin Riskli Sigortalılar Havuzu'ndan gelen 21,4 milyon TL indirekt prim üretimi dahil edilmemiştir.

2016 yılında Türkiye Hayat prim üretiminde dünyadaki toplam prim tutarının %6'sını meydana getirmekte ,dünyada 47'inci Avrupa'da 22'inci sıradadır.2016 yılında Türkiye Hayat Dışı prim üretiminde dünyadaki toplam prim tutarının %54'ünü meydana getirmekte ve dünyada 22'inci,Avrupa'da ise 11'inci sırada yerini almıştır.2016 yılında sigorta primlerinin hayat branşındaki oranı %0,19 ,hayat dışı branşında %1,36 olup GSYİH'ya oranı ise toplamda

%1,55'tir. Avrupa'da 28'inci sırada yer alırken dünyada 73'üncü sırada yer almaktadır. (tsb.org.tr/ Swiss Re, Institute sigma, No: 3/2017: 37).

Geride bıraktığımız yıllar içerisinde çok sayıda yenilikçi ürün ve hizmeti hayata geçiren şirketler, ürün portföyünü çeşitlendirerek rekabette ön plana çıkmaya devam etmiştir. Bu bağlamda yıllardır sektörün en önemli branşı olan kasko ve trafik sigortalarının yanı sıra iş yeri sigortaları, sektörler özel paketler, nakliyat sigortaları, sağlık, mühendislik ve sorumluluk sigortaları gibi ürünlerin de ciddi gelişme göstermesi beklenmektedir. Ancak, 2018 yılı içerisinde kurda yaşanan sert dalgalanmalar ile faiz ve enflasyon oranlarındaki artış göz önüne alındığında, sigortacılık sektörünün prim üretimi üzerinde baskı yaratacağını öngörmek de yanlış olmayacaktır. Döviz kurlarındaki sert yükseliş özellikle kasko, trafik ve sağlık sigortaları gibi yurt dışı bağımlı branşları olumsuz etkileyebilecektir.

3.3. Türkiye Sigorta Sektörünün Çekiciliği ve Potansiyeli

Genel anlamda, kişilerin iş ve sosyal yaşamlarında kendilerini güvende hissetmek istemesi ile beklenmedik risk ve kazalara karşı korunmak ihtiyacı sigorta ürünleri çekici kılmaktadır. Türkiye sigorta sektörü, sigorta bilincinin ve prim üretiminin düşük olduğu, henüz beklenen noktaya ulaşmamış; ancak gelişimini ve büyümesini sürdüren yüksek potansiyelli bir sektör olarak dikkat çekmektedir.

Dünya ortalaması 650 USD iken Türkiye'de 2017 yılında kişi başı prim üretimi 149 USD olmuştur. Bu da aslında pazarın büyüme potansiyelini göstermektedir. Uluslararası sermayenin Türkiye'deki sigortacılık faaliyetlerinin artarak gelişmesini açıklayan bir başka etmen bu potansiyeldir. Dünya genelinde faaliyet gösteren en büyük oyuncular Türkiye'de varlıklarını sağlamlaştırmak istemektedir.

Tablo 2: 2017 Yılı Kişi Başı Prim Üretimi ve Direkt Prim Üretimi/GSYH Oranı

2017 Yılı Kişibaşı Prim Üretimi ve Direkt Prim Üretimi/GSMH Oranı		
(ABD Doları)	Kişi Başına Prim Üretimi	Prim/GSMH
Gelişmiş Piyasalar	3517	7,76
Gelişmekte Olan Piyasalar	166	3,34

Türkiye	149	1,42
Dünya	650	6,13

Kaynak: Sigma Dergisi, 2017 Dünya Sigortacılığı, Source: Sigma Magazine, World Insurance in 2017, No: 3/2018

Türkiye'nin kentleşme oranının ve nüfusunun hızlı artışı ile ekonomideki büyüme ve gelişmeler sigorta sektörüne bakış açısını da önemli ölçüde değiştirmektedir. Aynı zamanda sigorta şirketlerinin mali kaynaklarının güçlü olmasından ötürü, sigortalılar için genel anlamda mağduriyet teşkil etmemesi bu sektöre duyulan güveni artırmaktadır. Toplumda hak arama bilinci ve kültürünün artması ile birlikte hukuk bürolarına da ilgi artmıştır. Önümüzdeki dönemlerde bazı meslek gruplarına yönelik tazminat davalarında önemli bir artış olması beklenmektedir. Bunun karşılığında da mesleki sorumluk sigortaları ile özel sağlık sigortalarında ve tamamlayıcı sağlık sigortalarında artış yaşanması beklenmektedir.

3.4. Türkiye Sigorta Sektöründe Pazar Payı

Pazar payı, işletmelerin pazardaki yerini ve sıralamasını gösterdiğinden dolayı pazar payındaki meydana gelen değişim ve gelişmeler işletmeler için bir ölçü olarak değerlendirilmektedir. Özellikle karlılığı doğrudan etkilemesinden ötürü, pazar payı işletmeler için önemli bir karar kriteri olup yıldan yıla paydaki meydana gelen değişiklikler yakından takip edilmelidir (Dinçer, 2003: 95).

2017 yılında Türkiye'de toplam 39.712 milyon TL'lik hayat dışı ve 6.844 milyon TL'lik hayat poliçesi olmak üzere 46.556 milyon TL'lik satış gerçekleştirilmiştir. Türkiye Sigortalar Birliği'nin 17.03.2017 tarihinde yayınladığı Pazar payı istatistiklerine göre Allianz A.Ş. 5.134 milyon TL satış ile sektördeki en büyük paya sahiptir. Allianz A.Ş.'ni sırasıyla Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi, Axa Sigorta A.Ş., Mapfre Sigorta A.Ş., Sampo Japan Sigorta A.Ş. ve Aksigorta A.Ş. izlemektedir.

Türkiye Sigorta sektöründe yaşanan yoğun rekabet şirketlerin karlarını istendiği ölçüde artırmalarına engeldir. Bu durum şirketler, sektörde varlıklarını sağlamlaştırmak için en önemli etken olan pazar paylarını artırmaya odaklanmışlardır.

Tablo 3: Türkiye Sigorta Sektörü Prim Üretimi ilk 10 şirket

	Şirket Adı	Toplam Üretim	Pazar Payı (%)
1	Allianz Sigorta AŞ	5.134.074.128	12,93
2	Anadolu Ananim Türk Sigorta Şirketi	4.671.409.652	11,76
3	Axa Sigorta AŞ	2.908.210.170	7,32
4	Mapfre Sigorta AŞ	2.680.402.015	6,75
5	Aksigorta AŞ	2.635.576.300	6,64
6	Sompo Japan Sigorta AŞ	2.263.371.718	5,7
7	Ziraat Sigorta AŞ	1.736.337.797	4,37
8	Güneş Sigorta AŞ	1.660.979.253	4,18
9	Doga Sigorta AŞ	1.491.503.094	3,76
10	Halk Sigorta AŞ	1.480.370.603	3,73
İLK 10 ŞİRKET TOPLAM		26.662.234.730	67,14

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, Prim Üretimi Resmi İstatistikleri, 2017.

3.4. Türkiye Sigorta Sektöründe Şirketlerin Satış ve Dağıtım Kanalları

Sigorta sektöründe, şirketler arasında yoğun bir rekabet söz konusudur. Geçmiş dönemde sadece şirketler arasında olan rekabet, günümüzde acenteler ve banka şubeleri arasında yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bir hizmet türü olan sigorta hizmetinin de müşteriye ulaştırılması için seçebileceği iki yol vardır. İlki, pazarlama sürecinde doğrudan dağıtım kanalı olarak ifade edilen işletmenin hizmeti müşteriye doğrudan kendi ulaştırması, diğeri ise dolaylı dağıtım kanalı olarak adlandırılan işletmenin bir veya daha fazla aracı yardımıyla hizmeti müşteriye ulaştırmasıdır. Pazarlama sürecinde dağıtım kanalının hızı, güvenilir oluşu ve satış gücü gibi etkenler, pazarlama açısından oldukça önemlidir (Dursun ve Gürsev, 2016: 557).

Dağıtım kanalları içerisinde acentelerin payı son beş yılda yatay bir seyir izlemiştir. Buna ek olarak Sigorta sektöründe dolaylı dağıtım kanalları genel olarak; brokerler, bankalar ve acenteler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bu ayırım içinde özellikle acentelerin, bir sigorta şirketi için ehemmiyeti oldukça fazladır. Diğer, dağıtım kanallarının (bankasürans ve brokerler gibi) sektör içindeki payları dönemsel ekonomik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterse de, acentelerin sigorta sektörü açısından ne kadar önemli olduğu ve gelecek yıllarda da bu durumun benzer şekilde olacağı tartışılmaz bir gerçektir (Akpınar, 2017:55).

Acentelerde serbest olan aracılar içerisindeki üstün olma durumuna zıt olarak, brokerların perakende ve toptancı sigorta piyasalarında önemli derecede üstünlük sahibi oldukları

söylenbilir. Bu eğilim hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda da görünmektedir (Tunay, 2015: 69). 2017 yılında direkt prim üretimi hayat ve hayat dışı için %52,1'i özel acenteler, %31,2'si banka acenteleri ve %11,1'i brokerler aracılığıyla, %4,6'sı ise doğrudan şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir (hazine.gov.tr).

Banka şubelerinin satışta artan önemine rağmen son beş yıllık periyotta acentelerin hayat dışı branşlarda %59,92, hayat dışı branşlarda ise %82,41 gibi önemli bir oranda dağıtım kanallarında başı çektiği görülmektedir. Acenteler üzerinden yapılan satışlar %52,1 ile başı çekmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi, serbest faaliyet gösteren acentelerin en önemli rakibinden biri banka şubesi satışları (%31,2) olduğu ve Türkiye'de de aynı durumun görüldüğü unutulmamalıdır. Bünyesinde Banka bulunduran holdinglerin ortağı olduğu sigorta şirketlerinde banka üzerinden yapılan satışlar dikkat çekmektedir. Özellikle kredi kullanımı esnasında bu poliçeler tanzim edilmektedir (konut kredisi esnasında yapılan DASK ve hayat sigortası, taşıt kredisi esnasında yapılan trafik ve kasko sigortası ve ihtiyaç kredisi ile birlikte yapılan sağlık sigortaları vb.). İnternet üzerinden yapılan e-ticaret sigorta sektöründeki satış işlemlerinde henüz beklenen düzeye ulaşmamıştır.

3.5. Sigorta Sektöründe Rekabet

İşletmelerin çevreleriyle uyumlu ve kendileri için rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejileri seçebilmesi oldukça karmaşık bir süreçtir. Bu süreç pazarın özelliklerine, işletmenin özelliklerine, kullanılan teknolojinin özelliklerine, çevresel değişkenliklerin hızına ve kapsamına göre farklı stratejik kararlar vermeyi gerektirmektedir (Dinçer, 2003: 235). Bilhassa globalleşme ve uluslararası rekabet süreci, bir sistem olarak işletmelerin stratejiye ve stratejik yönetimi algılama açısından daha da fazla önem vermeyi gerektirmektedir. (Alayoğlu, 2010:28).

Her ne kadar işletmelerin rekabet koşulları oldukça farklılık gösterse de, birçok işletme üç stratejiden birini izler. İşletmelerin kendi, tedarikçiler ya da müşterilerin maliyetini düşürmeye çalıştığı ya da rakiplerinin maliyetlerini artırmaya çalıştığı maliyet liderliği stratejisi; ürün ve hizmetleri ile müşterilerine rakiplerine göre daha fazla değer vermeyi hedeflediği ürün farklılaştırma stratejisi; ürün ve hizmetlerini sadece belirli pazarlara sunmayı hedeflediği odaklanma stratejisi (Porter, 1985: 54).

Sürmeli ve Yükselen (2000), yaptıkları araştırmalar sonucunda rekabet üstünlüğüne yol açan 11 faktör ortaya koymuşlardır. Bunlar; pazarlama üstünlüğü, üretim etkinliği, kalite üstünlüğü, faaliyet süresi, dağıtım ve üretim ve pazarlama maliyetleri, tutundurma politikası, yönetici özellikleri, müşteri isteklerini karşılama düzeyi, ihracatta risk yüklenme düzeyi, kapasite kullanım oranı, satış etkinliği ve yeni mamul geliştirme performansdır.

Yabancı sigorta şirketleri, Türk sigorta şirketlerini satın alarak veya ortak olarak sisteme nüfuz etmektedir. Mali güçleri açısından büyük bir farkla pazarımıza gelen yabancı sigorta şirketleri; benchmarking, inovasyon, dış kaynaklardan yararlanma ve değişim mühendisliği gibi uyguladıkları modern yönetim teknikleriyle rekabet üstünlüğü sağlamaktadırlar (Kamilçelebi ve Okur, 2010: 33).

Sigorta sektöründe birleşme ve devralmaların yanı sıra, şirketlerinin kendi aralarında ve sektör ile yakından ilişkili diğer sektörlerle yaptıkları işbirliklerine sıkça rastlanmaktadır. Avrupa'nın en büyük sigorta şirketlerinden biri olan Ageas, faaliyetlerini dünyanın en büyük küresel sigorta pazarını oluşturan Asya ve Avrupa üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ageas; Çin, Malezya, Hindistan, Tayland, Vietnam, Filipinler ,Türkiye ,Belçika, İngiltere, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Portekiz'de başarılı ortaklıklar yürütmektedir. 2011 yılında Sabancı Holding'in Belçikalı dünya devi Ageas ile yaptığı ortaklığın sonrasında, Sabancı Holding %36, Ageas %36 hisseye sahip olmuştur. Kalan %28'lik hisse ise İMKB ulusal pazarında işlem görmektedir (Aksigorta.com.tr).

2016 yılında Aksigorta, sektörde yeni bir iş birliği modelini Acıbadem Sigorta ile imza atmıştır. Gelişmiş sigorta pazarlarında uygulanan, ancak Türkiye'de bir "ilk" olma özelliği taşıyan yeni iş modeli ile Aksigorta'nın satış gücü ve geniş dağıtım kanallarındaki deneyimi ile Acıbadem Sigorta'nın sağlık sigortalarındaki uzmanlığı ve gelişmiş altyapısının yarattığı sinerji sayesinde özel sağlık alanında müşterilerin lehine önemli bir rekabet ortamı yaratılmak istenmiştir (Aksigorta.com.tr).

Aktif Bank iştirak Yeni Sigorta ve Reasürans Brokerliği ve Fiba Holding iştiraki Fiba Emeklilik Grup Kredi Hayat Sigortası ve Bireysel Emeklilik sektöründe büyümek için güçlerini birleştirdiler. Sektörün iki önemli oyuncusu aralarında imzaladıkları bu iş birliği anlaşmasıyla gelecek 5 yıl içerisinde 700 Milyon TL hayat sigortası prim üretimi ve 300 Milyon TL BES fon büyüklüğü amaçlamaktadırlar. (aktifbank.com.tr).

Türkiye'de yeni yatırım ve işbirlikleri gerçekleştirmeyi hedefleyen Avrupa'nın önde gelen sigorta şirketlerinden biri olan Hollandalı Eureko, Garanti Sigorta'nın % 80'ini 365 milyon Euroya, Garanti Emeklilik'in ise % 15'ini 100 milyon Euroya satın almıştır (garantiemeklilik.com.tr).

2017 Aralık ayında düzenlenen Webrazzi Fintech2017 konferansında sahneye çıkan girişimlerden biri olan e-kira, 2018 yılına hızlı bir başlangıç yaparak Anadolu Sigorta ile iş birliğine gitmiştir. E-kira üzerinden fatura, kira ve aidat ödemelerinin en az 2 tanesinin ödemesini gerçekleştiren kullanıcılar Anadolu Sigorta'nın konut sigortası hizmetinden 1 yıl süresince ücretsiz yararlanabilmektedir (webrazzi.com.tr).

180 yıllık sektör deneyimine sahip olan Generali Sigorta ile dünyadaki lider firmalar arasında yerini alan RE/MAX ülkemizde 18 yıldır faaliyet göstermiş bu süre zarfında ev satın alanlara, kiralayanlara ve evinin satış-kiralama işlemlerini RE/MAX ile yürütenlere kolaylık , güvence ve avantaj sağlamasını hedeflemişlerdir(sigortagundem.com) .

Sigorta sektörünün öncü şirketlerinden biri olan AXA SİGORTA sigortalılarına yeni bir hizmet sunmak için, kredi kartı bilgilerinin korunmasını hedefleyen “Uluslararası Kredi Kartı Veri Güvenliği Standartları” çerçevesinde, ülkemizde bankalar arası kredi kartı işlemlerinin hizmet sağlayıcısı olan BKM (Bankalar arası Kart Merkezi) ile müşteri güvenliği konusunda sektörde ilk olan ortak bir projeye imza atmıştır (axasigorta.com.tr).

Allianz Hayat ve Emeklilik ürünlerinin satışı için HSBC Türkiye ile 10 yıllık münhasır bankasürans anlaşması imzalamıştır. Kurumsal ve bireysel müşterilere hizmet sunmayı amaçlayan işbirliği, HSBC'nin Türkiye'deki şube ağı aracılığıyla gerçekleştirilecektir (allianz.com.tr).

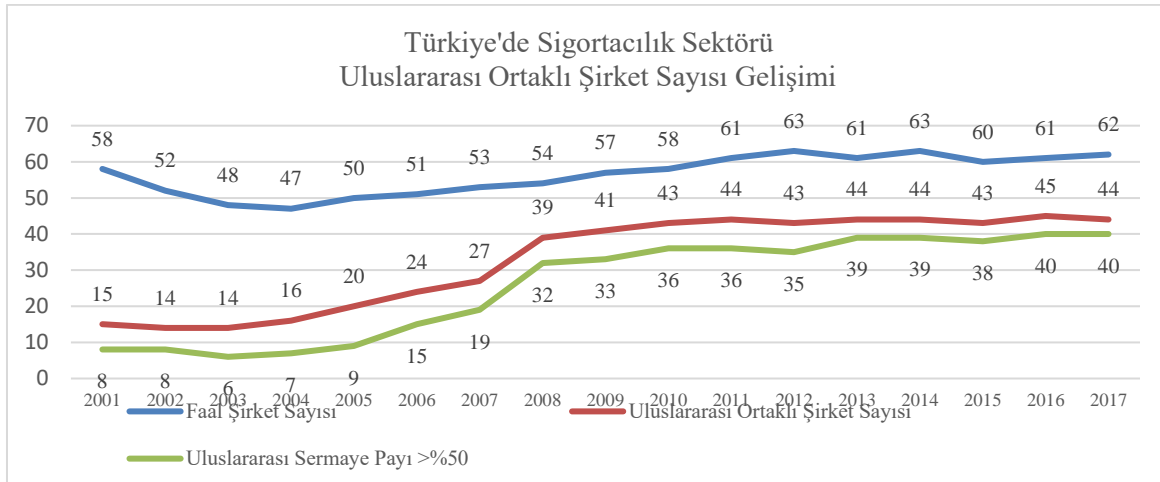
Rekabetin çok daha acımasız yaşandığı, küresel rekabet ortamında; rekabet üstünlüğü sağlamak ve sürdürmek isteyen işletmelerin, stratejik işbirliklerinin yanı sıra bilişim sistemlerinden yoğun bir şekilde faydalanmaları gerekmektedir.

3.6. Türkiye Sigorta Sektöründe Küreselleşme

Tüm dünyada küreselleşmenin yoğun yaşandığı sektörlerden biriside “sigortacılık” sektörüdür. Altıer'e (2007) göre, Türkiye'de hizmet sektöründe en fazla finansman alabilen üç ana sektör ise; sigortacılık,bankacılık ve telekomünikasyondur.Sektördeki liberalleşme süreci sonucunda

pek çok ülkede azaltılan kısıtlar doğrudan yabancı yatırımları çeken özelliklerden birisi olmuştur. Bilhassa şirket birleşmesi ve satın almalarındaki kısıtların aza indirgenmesi bu sektördeki yabancı yatırımlara ivme kazandırmıştır (Gövdere, 2009 :66). Türkiye sigorta sektörü 1990 sonrası küreselleşmenin etkisi altına girmiştir.

Şekil 2:Türkiye Sigorta Sektörü Uluslararası Ortaklı Şirket Sayısı (2001-2017).

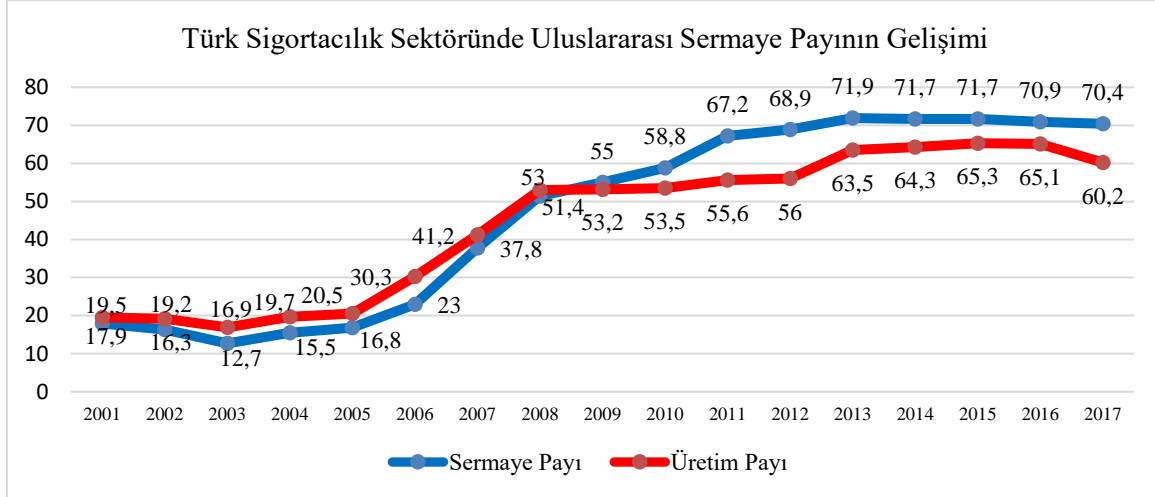


Kaynak:Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor.

2007 Haziran ayında yürürlüğe girmiş olan yeni sigortacılık kanunu ,bu alandaki şirketleri mali olarak kalkınmış ,süreçlerdeki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmuş, bu da sektörün daha geniş tabana yayılmasında güvenlik ve esneklik sağlanmıştır. (Yücememiş, Akpınar ve Okay, 2011:71). 2008 yılı itibarıyla sektördeki uluslararası ortaklı şirket sayısında belirgin bir ivmelenme yaşanmış ve 2007 yılında yabancı sermaye payının %50'nin üzerinde olduğu şirket sayısı 19 iken bu sayı 2008 yılında 32'ye yükselmiştir.

Şekil 3'de Türkiye'deki sigorta şirketlerinin sermaye paylarının yıllar itibarıyla gelişimi gösterilmiştir. 2013 yılından itibaren yabancı sermayeli şirketlerin sermaye paylarındaki artış hızı durağan hale gelmiş ve %70'ler seviyesinde seyretmiştir. Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesinin aksine sigorta şirketlerinde küreselleşmesi oranı daha yüksek gelişmiştir. Türkiye'nin ekonomik küreselleşmesi son yıllarda %52-55 bandında seyrederken sigorta sektöründe küresel şirketlerin sermaye payı %70'lerin üstüne çıkmıştır.

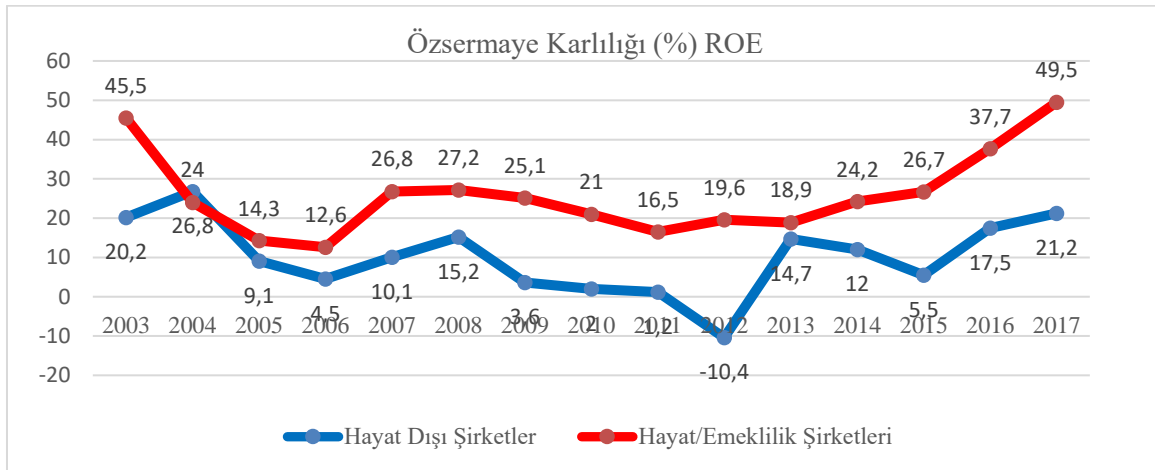
Şekil 3: Hayat dışı ve hayat sigorta şirketlerinin ödenmiş sermaye paylarına göre ve prim üretimlerine göre oransal olarak uluslararası sermaye payları (2001-2017).



Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor.

Sektöre yabancı sermayeli kuruluşların girişindeki yasal engellerin kaldırılmış olmasının yanında sektörün özsermaye karlılık oranının yüksek olmasıyla da açıklamak mümkündür. Şekil 4'de şirketlerin özsermaye karlılıkları gösterilmiştir. Türkiye sigorta sektörünün özsermaye karlılığı enflasyon oranlarının çok üstünde bir karlılığa sahiptir.

Şekil 4: Türkiye Sigorta Sektörü Özsermaye Karlılığı (2003-2017).



Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor.

Küreselleşen firmalar küresel ürünler pazarlayarak belirli pazarlama faaliyetlerini standartlaştırarak maliyeti düşürebilirler. Sigortacılık sektöründe reklam filmi hazırlayan bir küresel firma aynı reklam filmi farklı dillerde seslendirerek reklam maliyetlerini düşürebilir.

Küresel düzeyde faaliyet gösteren bir sigorta şirketi kuruluş ülkesinde küçük ve doymuş bir pazar yerine tüm dünyada yeni fırsatların peşinde koşabilir. Uluslararası satışlarla gelir düzensizliklerinin de önüne geçilebilir.

İşletmelerin göz önünde bulundurması gereken bir ihtiyaç da tüm dünya insanların ihtiyaçlarını dikkate alarak sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesidir (Wild, 2017;17-18). Küresel sigortacılık faaliyetleri sigortacılık maliyetlerinin en düşük maliyet ve en yüksek kalite ile üretilmesini sağlamaktır. Bunu düşük maliyetli işgücüne erişim, düşük ve verimli teknik uzmanlığa erişim ve düşük ve kaliteli üretim girdilerine erişim imkanlarını kullanarak sağlarlar.

Türkiye'deki sigortacılık sektörünün kişi başı pirim üretiminin GSMH'ya oranı açısından değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkeler seviyesine gelmesi için %100, gelişmiş olan ülkeler seviyesine gelmesi için %400 büyüme kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ekonomik krizin aşılmasını takip eden yıllarda sigortacılık sektörünün küreselleşme anlamında potansiyelinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Finans alanının “bankacılık” ile birlikte en önemli sektörlerinden biri olan “sigorta sektörü”, bankacılık sektörü gibi yabancı sermayenin yoğun ilgisini çekmiş ve yıllar içerisinde sektörde yabancı sermaye önemli oranda etkin ve hakim konuma gelmiştir. Türkiye’de sigorta sektörünün, uluslararası sermayenin ilgisini çekmesini başlıca nedenleri arasında; ülke iç pazarının büyüklüğü, artan ve yaşlanan nüfus, siyasi ve ekonomik istikrar, eğitim düzeyinin ve sigorta bilincinin artması, kentleşme, yasal düzenlemeler ve yüksek karlılık oranları olarak sıralanabilir.

4.METODOLOJİ

Çalışmamızda, Türkiye Sigorta sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin pazar payları ve mülkiyet/ortaklık yapılarındaki değişim, ve “küreselleşmenin”, Türkiye sigorta sektörüne etkisi tablo ve şekiller üzerinde analiz edilmiştir. Kullanılan verilerin kaynağı; Maliye ve Hazine Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Sigortalar Birliği'nin resmi istatistik ve raporlarından temin edilmiştir.

1990 yılında sigorta sektöründe yabancı yatırımcıların önündeki hukuki engellerin kaldırılması ve serbest tarife uygulamasına geçilmesi sonrası sigorta sektöründeki uluslararası sermayenin değişimi ve seyri tablo ve şekiller ile gösterilmiştir. Sigorta sektöründe şirketlerin pazar payları üzerinde küreselleşmenin etkileri iki dönem (1990-2000 ve 2001-2017) olarak ele alınmıştır.

1990-2000 yılları arasındaki yabancı ortaklı sigorta şirketlerinin sayısı ve uluslararası sermaye payı %50'nin üzerinde olan şirket sayıları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Türkiye Sigorta Sektöründe Yabancı Ortak Payı.

Yıllar	Faal Şirket Sayısı	Uluslararası Ortaklı Şirket Sayısı	Yabancı Ortak Payı					Yabancı Sermaye Payı %50>
			100%	%90-100	%50-%90	%20-%50	%20<	
1990	46	22	-	-	-	-	-	17
1991	50	23	-	-	-	-	-	17
1992	54	24	-	-	-	-	-	15
1993	57	21	-	-	-	-	-	13
1994	55	20	-	-	-	-	-	12
1995	59	23	-	-	-	-	-	13
1996	55	20	-	-	-	-	-	11
1997	58	18	-	-	-	-	-	10
1998	62	18	-	-	-	-	-	8
1999	61	16	-	-	-	-	-	6
2000	62	17	2	2	2	5	6	6

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2010 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor (2010).

Küreselleşme 90'lı yıllardan 2000'li yıllara kadar daha da hız kazanmıştır. Bu döneme kadar %100 yabancı sermayeli sigorta şirketi bulunmamakla beraber sektöre yabancı sermaye ilgisi yüksektir. 2000 yılı sonrası dönemde %100 yabancı sermayeli şirketlerin sayısı yıllar içerisinde belirgin olarak artmıştır. Tablo 9 da, 2000 yılından itibaren kesintisiz olarak 2017 yılına kadar Türkiye sigorta sektöründeki uluslararası sermayeli şirket sayıları ve ortaklık payları görülmektedir.

Tablo 5 sektördeki şirketler içerisinde uluslararası sermayeli şirketlerin artan payı görülebilmektedir. 2007 ve 2008 yıllarında sektöre ciddi oranda yabancı girişi olmuş daha sonra yataya yakın bir seyirde yabancı payı varlığını korumuştur. 2007 yılından önce %100 sermayeli yabancı şirket sayısı 5 iken, 2007 yılı sonunda %100 yabancı sermayeli şirket sayısı 11'e yükselmiştir. 2007 yılından önce uluslararası sermaye payının %50'den fazla olduğu şirket sayısı 15 iken bu sayı 2008 sonunda %100'ün üzerinde bir artışla 32'ye yükselmiştir. İlk defa 2008 yılsonu itibarıyla “%50 üzerinde paya sahip yabancı ortaklı şirket” sayısı, tüm sigorta şirketlerinin %50'sini aşarak, %59 seviyesine yükselmiş, bu oran 2017 yılsonu itibarıyla da tüm

sigorta şirketlerinin %65'ine ulaşmıştır. %100 yabancı sermayeli şirket sayısı ise 2017 yılı sonu itibarıyla 25'e yükselmiştir.

Tablo 5: Türkiye'de Uluslararası Sermayeli Şirket Sayısı ve Paylar

Yıl	Faal Şirket Sayısı	Uluslararası Ortaklı Şirket Sayısı	Uluslararası Ortaklık Payı					Uluslararası Sermaye Payı >%50
			100%	%90-%100	%51-%90	%20-%50	<%20	
2000	62	17	2	2	2	5	6	6
2001	58	15	2	4	2	4	3	8
2002	52	14	2	4	2	3	3	8
2003	48	14	2	3	1	4	4	6
2004	47	16	2	3	2	4	5	7
2005	50	20	2	5	2	6	5	9
2006	51	24	5	4	6	8	1	15
2007	53	27	11	3	5	7	1	19
2008	54	39	15	10	7	6	1	32
2009	57	41	17	10	6	7	1	33
2010	58	43	20	13	3	6	1	36
2011	61	44	21	14	1	7	1	36
2012	63	43	21	13	1	7	1	35
2013	61	44	21	17	1	4	1	39
2014	63	44	23	14	2	4	1	39
2015	60	43	23	13	2	4	1	38
2016	61	45	25	13	2	3	2	40
2017	62	44	25	12	3	2	2	40

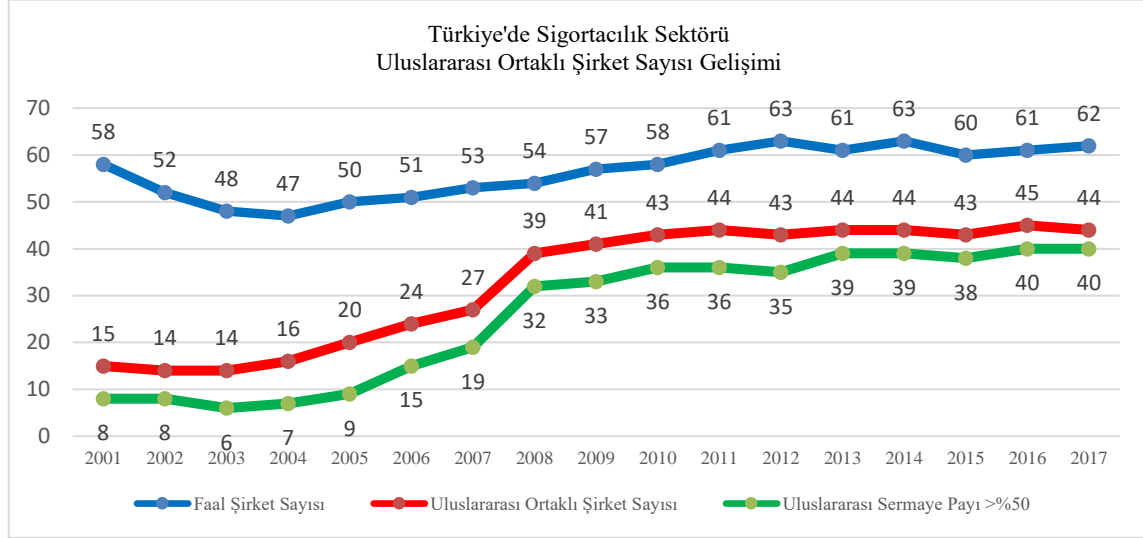
Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2017.

2000 yılında sektörde faaliyet gösteren şirket sayısı 62, “%50 üzerinde paya sahip yabancı ortaklı şirket” sayısı sadece 6’dır. 2017 yılı sonuna gelindiğinde sektörde faaliyet gösteren şirket sayısı yine 62 olmasına rağmen, “%50 üzerinde paya sahip yabancı ortaklı şirket” sayısı belirgin bir artışla 25’e yükselmiştir.

2000 yılında sektörde uluslararası ortaklı şirket sayısı 17 iken, bu sayı 2008 yılında 39’a 2017 yılında da 44’e yükselmiştir. Bir diğer önemli husus ise 2000 yılında %90 ve üzeri uluslararası ortaklı şirket sayısı 4 iken, bu sayı 2008 yılında 25’e, 2017 yılında 37’ye ulaşmıştır. Bir başka deyişle 2017 yılında; “44 uluslararası ortaklı şirketin”, 37’sindeki yabancı ortak payı %90 ve üzerindedir. Son yıllarda artan yabancı sermaye sadece “özsermaye”de değil, aynı zamanda

“toplam prim üretimi” itibarıyla ilk kez 2008 yılında Türk sigortacılık sektöründe %50’nin üzerine çıkmıştır.

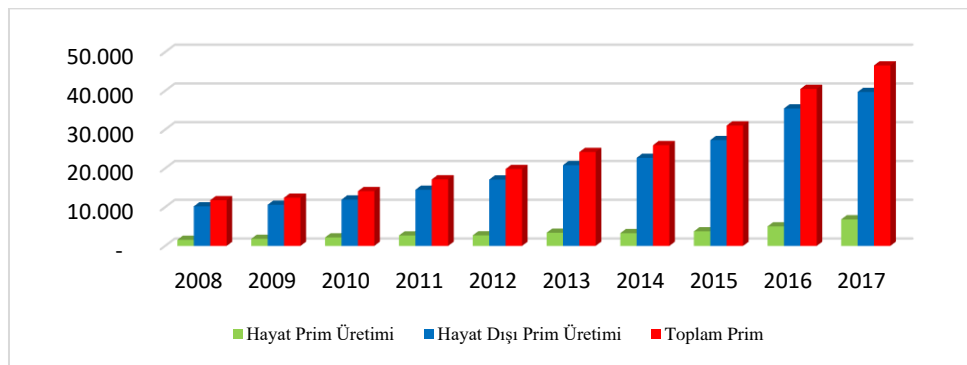
Şekil 5: Türkiye’de Uluslararası Ortaklı Sigorta Şirket Sayısının Seyri



Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye’de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2017

Sigorta sektörü 2017 yılında toplam 46 milyar 556 milyon Türk Lirası prim toplamıştır. Türkiye genelinde sigorta ihtiyacı olan kurum ve bireylerin 107 trilyon Türk Lirasının üzerindeki risklerini teminat altına almıştır. Ayrıca gerçekleşen risklerin sonucunda oluşan hasar ve kayıplar için kurum ve bireylere 21 milyar 708 milyon Türk Lirası tazminat ödemesi yapmıştır. Aşağıdaki Şekil 6 ve Tablo 6’da, 2008-2017 arası 10 yıllık dönemde sektörün toplam üretim tutarları ve tazminat tutarları görülmektedir.

Şekil 6: Yıllar İtibariyle Prim Üretimi



Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye’de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2017.

Tablo 6: Türkiye’de Sigortacılık Prim üretimi ile Teminat ve Tazminat tutarları (2008-2017).

Milyon (TL)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Prim Üretimi										
Hayat Dışı Prim Üretimi	10.204	10.614	11.949	14.479	17.118	20.832	22.711	27.296	35.45	39.71
Hayat Prim Üretimi	1.576	1.822	2.181	2.685	2.710	3.395	3.280	3.761	5.039	6.844
Toplam Prim	11.780	12.436	14.130	17.164	19.828	24.227	25.991	31.057	40.48	46.55
Hayat Dışı Pay (%)	87	85	85	84	86	86	87	88	88	85
Hayat Payı (%)	13	15	15	16	14	14	13	12	12	15
Hayat Teminatı	224.314	215.594	259.525	340.612	387.781	485.712	564.914	670.80	746.4	918.2
Ödenen Tazminatlar										
Hayat Dışı Toplam	5.786	7.087	7.168	8.305	9.422	9.756	11.325	13.853	15.83	19.20
Hayat Branşı	1.243	1.506	1.485	1.600	1.780	2.049	2.085	2.060	2.292	2.500
Toplam Ödenen Tazminat	7.029	8.593	8.653	9.905	11.202	11.805	13.410	15.913	18.12	21.70

Kaynak: Türkiye’de Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor (2017, 2010 ve 2013 raporlarından derlenmiştir).

2008 yılındaki toplam prim üretimi 11.780 milyon TL’ iken, bu rakam 2017 yılında 46.556 milyon TL’ye ulaşmıştır. Prim üretimi 10 yıllık süre zarfında yaklaşık 4 kat artarak önemli bir büyüme performansı göstermiştir. Aynı dönemde toplam ödenen tazminat tutarı yaklaşık 3 kat artarak, 7.029 milyon TL’den, 21.708 milyon TL’ye çıkmıştır. Sektörün 10 yıllık toplam prim üretimi ise; 243.658 milyon TL’dir. Bu periyottaki toplam ödenen tazminat miktarı ise; 126.342 milyon TL’dir.

Sektörün; 2013,2015 ve 2016 yıllarındaki performansı dikkat çekicidir. Özellikle 2016 yılı prim üretimi ve toplam ödenen tazminat tutarı bir arada değerlendirildiğinde sektörün son dönemdeki en parlak yılı olmuştur. 2016 yılında bir önceki yıl 25.991 milyon TL olan prim üretimi, 31.057 milyon TL’ye çıkararak yaklaşık %20 artış göstermiştir.

2008 yılındaki toplam prim üretimi 11.780 milyon TL’ iken karşılığında ödenen tazminat miktarı 7.029 milyon TL’dir. Bir başka ifadeyle hasar/prim oranı yaklaşık %60’dır. 2017 yılında toplam prim üretimi 46.556 milyon TL’ye, ödenen tazminat ise 21.708 milyon TL’ye yükselmiştir. Hasar/Prim oranı yaklaşık %47’dir. Süreç içerisinde şirketlerin Hasar/Prim oranları belirgin oranda azalmıştır. Bu durum, şirketlerin karlılıklarına olumlu yansımaktadır.

Prim üretimi en yüksek ilk 20 şirketin 2017 yılı pazar payı toplamı %78,66 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle diğer 42 şirketin pazar payları toplamı %21,34'de kalmıştır. İlk 20 şirket yıllar içerisinde şirket bazlı pazar payı değişimi yaşasa da, İlk 20 şirketin toplam pazar payları son beş yıl içerisinde yatay bir seyir göstermektedir.

Tablo 7 'de prim üretimi en yüksek 20 şirketin pazar payları gösterilmiştir. 2017 yılında toplam prim üretimi 46.556 milyon TL'dir. İlk 20 şirketin toplam prim üretim 36.620 milyon TL'dir. Sektördeki ilk 20 şirketin toplam prim üretimi, tüm şirketlerin toplam prim üretiminin yaklaşık %80'ini üretmektedir. En belirgin prim üretimi artışı Allianz Sigorta A.Ş., Anadolu Anonim Türk sigorta Şirketi, Mapfre Sigorta A.Ş. ve Sampo Japan sigorta A.Ş. tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 7: Prim Üretimi En Yüksek 20 Şirketin Pazar Payları (2012-2017).

		2017	2016	2015	2014	2013	2012
	Şirket Adı	Pazar Payı %	Pazar Payı %	Pazar Payı %	Pazar Payı %	Pazar Payı %	Pazar Payı %
1	Allianz Sigorta AŞ	11,03%	14,26%	13,06%	12,37%	9,32%	8,44%
2	Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi	10,03%	11,08%	11,64%	11,56%	13,20%	13,06%
3	Axa Sigorta AŞ	6,25%	8,80%	9,88%	11,84%	15,21%	13,94%
4	Mapfre Sigorta AŞ	5,76%	6,90%	6,80%	5,74%	6,49%	5,18%
5	Aksigorta AŞ	5,66%	4,68%	5,23%	6,59%	7,32%	7,66%
6	Sampo Japan Sigorta AŞ	4,86%	5,52%	3,43%	2,64%	2,67%	2,63%
7	Ziraat Sigorta AŞ	3,73%	3,30%	3,01%	2,71%	2,72%	2,21%
8	Güneş Sigorta AŞ	3,57%	3,39%	4,15%	4,67%	5,17%	5,39%
9	Doga Sigorta AŞ	3,20%	1,98%	0,94%	0,10%	0,00%	0,00%
10	Halk Sigorta AŞ	3,18%	2,56%	2,44%	2,07%	2,26%	2,31%
11	Ziraat Hayat ve Emeklilik AŞ	3,01%	2,68%	2,03%	2,38%	0,00%	0,04%
12	Eureko Sigorta AŞ	2,96%	3,05%	3,23%	3,08%	3,79%	4,00%
13	Groupama Sigorta AŞ	2,63%	2,84%	3,59%	4,07%	4,68%	4,83%
14	HDI Sigorta AŞ	2,35%	2,15%	2,26%	2,25%	2,29%	2,33%
15	Neova Sigorta AŞ	2,32%	2,48%	1,66%	1,46%	1,23%	0,77%
16	Acıbadem Sağlık ve Hayat Sigorta AŞ	1,96%	1,83%	1,68%	1,60%	1,46%	1,36%
17	Ergo Sigorta AŞ	1,65%	2,03%	2,91%	2,59%	2,71%	3,99%
18	Metlife Emeklilik ve Hayat AŞ	1,62%	1,18%	1,03%	0,99%	0,27%	0,30%
19	Ray Sigorta AŞ	1,52%	1,40%	1,43%	1,46%	1,70%	1,77%
20	Allianz Yaşam ve Emeklilik AŞ	1,35%	1,13%	1,42%	1,30%	0,03%	0,02%

	İLK 20 ŞİRKET	78,66%	83,25%	81,83%	81,47%	82,52%	80,24%
--	---------------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

Kaynak: Maliye ve Hazine Bakanlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye’de 2017 Yılı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2017.

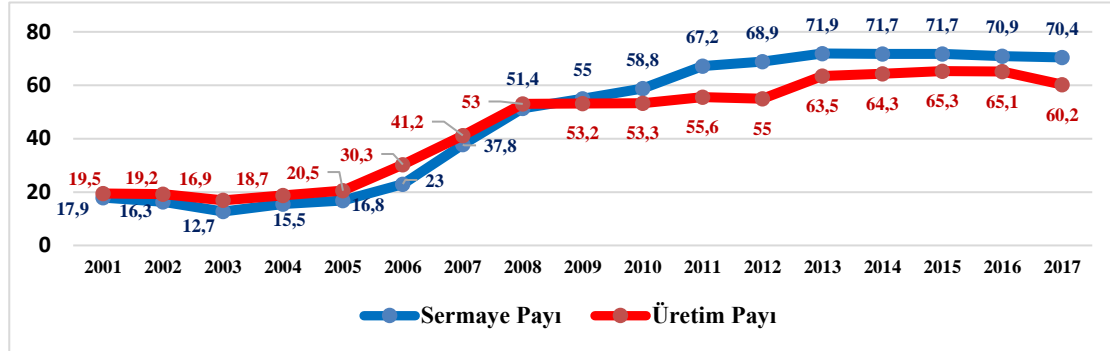
2001 yılında ödenmiş sermayede uluslar arası sermaye payı %17,90 iken, 2017 yılı sonunda bu oran %70,43’e yükselmiştir. Son 17 yıllık dönemde (2001-2017) tüm sigortacılık sektöründe ödenmiş sermayede uluslararası sermayenin payı 4 kata yakın artmıştır. Aynı şekilde uluslararası sermayeli şirketlerin pazar payları 2001 yılında %19,50 iken 2017 yılında %60,23’e yükselmiştir. Uluslararası sermayeli şirketlerin pazar payları 3 katına yakın artmıştır. Tablo 8 ve şekil 7’de, 2008 yılından itibaren ödenmiş sermayede ve prim üretiminde uluslararası sermayenin payı ve gelişimi görülmektedir.

Tablo 8: Prim Üretimi ve Ödenmiş Sermayede Uluslararası Sermayenin Payı.

Yıllar	Ödenmiş Sermayede Uluslararası Sermaye Payı (%)	Prim Üretiminde Uluslararası Sermaye Payı (%)
2001	17,90	19,50
2002	16,30	19,20
2003	12,70	16,90
2004	15,50	18,70
2005	16,81	20,48
2006	23,00	30,33
2007	37,79	41,15
2008	51,37	53,03
2009	54,98	53,17
2010	58,78	53,31
2011	67,16	55,58
2012	68,93	56,01
2013	71,94	63,46
2014	71,66	64,29
2015	71,70	65,33
2016	70,95	65,07
2017	70,43	60,23

Kaynak: Maliye ve Hazine bakanlığı/Hazine Müşterşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye’de Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor (2010-2013-2)

Şekil 7: Uluslararası Sermaye Payının Gelişimi (%)



Kaynak: Maliye ve Hazine bakanlığı/Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, Türkiye'de Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor (2017).

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

1990'lı yıllar globalleşmenin ivme kazandığı dönem olsa bile 2000'li yıllarda daha fazla hız kazanmıştır. 2000 yılı sonrası dönemde %100 yabancı sermayeli şirketlerin sayısı yıllar içerisinde belirgin olarak artmıştır. 2000 yılında sektörde uluslararası ortaklı şirket sayısı 17 iken, bu sayı 2008 yılında 39'a 2017 yılında da 44'e yükselmiştir. Bir diğer önemli husus ise 2000 yılında %90 ve üzeri uluslararası ortaklı şirket sayısı 4 iken, bu sayı 2008 yılında 25'e, 2017 yılında 37'ye ulaşmıştır. Bir başka deyişle 2017 yılında; "44 uluslararası ortaklı şirketin", 37'sindeki yabancı ortak payı %90 ve üzerindedir.

2007 ve 2008 yıllarında sektöre ciddi oranda yabancı girişi olmuş daha sonra yataya yakın bir seyirde yabancı payı varlığını korumuştur. İlk defa 2008 yılsonu itibarıyla "%50 üzerinde paya sahip yabancı ortaklı şirket" sayısı, tüm sigorta şirketlerinin %50'sini aşarak, %59 seviyesine yükselmiş, bu oran 2017 yılsonu itibarıyla da tüm sigorta şirketlerinin %65'ine ulaşmıştır. %100 yabancı sermayeli şirket sayısı ise 2017 yılı sonu itibarıyla 25'e yükselmiştir.

Sigorta sektöründe şirketlerin prim üretiminden aldıkları paylar, sigortacılık sektörü açısından son derece önemlidir. Prim üretimi, şirketlerin pazar payları için iyi bir ölçü teşkil ettiği gibi aynı zamanda karı ve karlılığı doğrudan etkilemektedir. Pazar payı ve prim üretiminin asıl önemli yanı fon elde edilebilmesine olanak sağlamasıdır. Biriken fonların etkin kullanımı ve fon yönetimi ile büyük karlar elde edilebilmektedir. Türkiye sigorta sektöründe prim üretimi son 10 yıllık süre zarfında yaklaşık 4 kat artarak önemli bir büyüme performansı göstermiştir. Aynı dönemde toplam ödenen tazminat tutarı yaklaşık 3 kat artarak prim üretiminin gerisinde kalmıştır.

2001 yılında ödenmiş sermayede uluslararası sermaye payı %17,90 iken, 2017 yılı sonunda bu oran %70,43'e yükselmiştir. Son 17 yıllık dönemde(2001-2017) tüm sigortacılık sektöründe ödenmiş sermayede uluslararası sermayenin payı 4 kata yakın artmıştır. Aynı şekilde uluslararası sermayeli şirketlerin pazar payları 2001 yılında %19,50 iken 2017 yılında %60,23'e yükselmiştir. Uluslararası sermayeli şirketlerin pazar payları 3 katına yakın artmıştır. Ödenmiş sermayede de prim üretiminde de uluslararası sermayeli şirketlerin hakimiyetleri mevcuttur. Prim üretim ve pazar payında ilk 5 şirket içerisinde %100 yerli sermayeli tek şirket Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi'dir.

Türkiye'deki sigortacılık sektörünün kişi başı prim üretiminin GSMH'ya oranı açısından değerlendirildiğinde gelişmekte olan ülkeler seviyesine gelmesi için %100, gelişmiş olan ülkeler seviyesine gelmesi için %400 büyüme kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ekonomik krizin aşılmasını takip eden yıllarda sigortacılık sektörünün küreselleşme anlamında potansiyelinin yüksek olduğunun bir göstergesidir.

Sigorta sektörü 2017 yılında toplam 46 milyar 556 milyon Türk Lirası prim toplamıştır. Gerçekleşen risklerin sonucunda oluşan hasar ve kayıplar için kurum ve bireylere 21 milyar 708 milyon Türk Lirası tazminat ödemesi yapmıştır. Sektörün özsermaye karlılık oranı oldukça yüksektir.

Finans alanının "bankacılık" ile birlikte en önemli sektörlerinden biri olan "sigorta sektörü", bankacılık sektörü gibi yabancı sermayenin yoğun ilgisini çekmiş ve yıllar içerisinde sektörde yabancı sermaye önemli oranda etkin ve hakim konuma gelmiştir. Türkiye'de sigorta sektörünün, uluslararası sermayenin ilgisini çekmesini başlıca nedenleri arasında; Türkiye sigorta sektörünün özsermaye karlılığı enflasyon oranlarının çok üstünde bir karlılığa sahip olması, ülke iç pazarının büyüklüğü, artan ve yaşlanan nüfus, siyasi ve ekonomik istikrar, eğitim düzeyinin ve sigorta bilincinin artması, kentleşme, yasal düzenlemeler ve yüksek karlılık oranları olarak sıralanabilir.

Uluslararası şirketler, Türk sigorta şirketlerini satın alarak veya ortak olarak, sektöre hızla nüfuz etmektedir. Ödenmiş sermaye ve prim üretiminde uluslararası sermayenin payı oldukça yüksek bir noktaya ulaşmıştır. Sigorta sektörü hızla dışa bağımlı hale gelmektedir. Önümüzdeki süreçte sektörde şirket sayısında konsolidasyon ve küçük şirketlerin büyükler tarafından satın alınması ve orta-uzun vadede sektörde faaliyet gösteren yerli ve milli şirketlerimizin bu rekabette geride

ve devre dışı kalacağı beklenmelidir. Yabancı sermayeli işletmelerin doğasında aşırı kazanma arzusu vardır ve “yüksek kâr odaklı” hizmet sunumu söz konusudur. Türkiye sigorta sektöründe oluşabilecek teknelci piyasanın, ileri dönemde yüksek tüketici fiyatlarına sebebiyet vermesi muhtemeldir. Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı’nın bu noktada kontrolü elinde tuttuğunu söylemek mümkün değildir.

Sigorta sektörünün ekonomik işlevsellik anlamında en önemli yanı fon yaratma kapasitesidir. Türkiye sigorta sektörü prim üretimi 45 milyar TL’nin üzerindedir. Yabancı sigorta şirketleri elde ettikleri kazancı ve topladıkları fonları ülke dışına çıkartılarak transfer edilmesi önemli derecede dış ticaret açığına sebep olabilmektedir. Finans kesiminin imtiyazlı olan alanlarından banka ve sigortacılık sektöründe yerlilik oranı aranması, oluşan fonların ülke dışına çıkarılmasına yüksek vergi konulması veya elde edilen karların belli oranının üstünün şirketler yerine bir fonda toplanması bir çözüm olabilir. Bu alanda milli bir politika gerekliliği şarttır. Bu alanın önündeki en az 4 kat büyüme potansiyeli düşünülerek bu imtiyazlı alanın yeniden düzenlenmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ö.(2016). Sigorta sektöründe pazarlama süreci: Acentelerin rolü ve önemi. Turkish Journal Park Academic, sayı 45, s.55
- Aktan, C. C. ve İstiklal Y. V. “Globalleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (Erişim Tarihi: 24.12.2018)
- Aktan, Çoşgun ve Vural, İsmail Y., (2018), Globalleşme sürecinde çok uluslu şirketler (<https://docplayer.biz.tr/48395-Globallesme-surecinde-cokuluslu-sirketler-coskun-can-aktan-istiklal-y-vural.html>) (Erişim 25.12.2018)
- Alayoğlu, N. (2010). Rekabet üstünlüğü sağlamada insan kaynakları ve rekabet stratejileri uyumunun önemi. s.28
- Altier, S., (2007), “Yabancı Yatırım Sermayesi Ülkemizde Neden Sanayiye Gitmiyor?”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 28 Mayıs 2007 (<http://www.21yyte.org/tr>).
- Barış, S.,& Barış, A. (2018, April). Küreselleşme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Avrupa Birliği Ülkelerinden Deliller. In Proceedings of 4 th SCF International Conference on “Economics and Social Impacts of Globalization” and “Future Turkey-European Union Relations” (p. 63).
- Çekici, M. E. Ve İnel, M. N.,(2013), Türk Sigorta sektörün Direkt Prim Üretimlerinin tahmin Teknikleri İle İncelenmesi, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 34, 135-
- Çiftçi, H. (2004). Türk sigorta sektörünün sorunları; DEA analizi ile şirketlerin etkinlik düzeylerinin belirlenmesi. s.134-135 Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2004

- Daft, R. L., Murphy, J., & Willmott, H. (2010). *Organization the oryanddesign*. Cengage learning EMEA.
- Demir, D., & Altıntaş, H. (2018, April). Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişki: Dinamik Panel Veri Yaklaşımı. In *Proceedings of 4 th SCF International Conference on “Economics and Social Impacts of Globalization” and “Future Turkey-European Union Relations”* (s. 99).
- Dinçer, Ö. (2003). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul: Beta Basım, 7. Baskı s.95, s.235
- Dursun, T. ve Gürsev, S. (2016). Pazarlamada Dağıtım Kanalları Yönetimi ve Lojistik Merkezlerin Gelişiminde Kümeleme Yaklaşımı, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 12, Sayı 45, İstanbul, 555-568.
- Elçin, A. B. (2012). *Küreselleşmenin Tarihçesi*. Küreselleşmenin Tarihçesi. Ankara.
- Ellwood, W. (2002). *Küreselleşmeyi Anlama Kılavuzu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Encyclopedia of 1848 Revolutions. Zollverein, Ohio University, 2018, <<https://www.ohio.edu/chastain/rz/zollvrn.htm>>, (17.12.2018). Free Pres, London, s.54.
- Gaston Noel ve Ahmed M. Khalid. (2010). *Globalization and Economic Integration*, Edward Elgar, UK, , s. 3.
- Georgantzis, N. C., Katsamakos, E., Solowiej, D., Ford, A., Ford, D. N., & Anderson, G. E. (2009). Giddens' globalization: Exploring dynamic implications. In *Proceedings of the 27th System Dynamics Society International Conference* (s. 26-30).
- Gövdere, B. (2009) “Türkiye’de hizmetler sektöründe doğrudan yabancı yatırımlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Y.2009, C.14, S.1 s.53-68.
- <http://www.kof.ethz.ch>
- <http://www.sigortagundem.com/haber/generali-sigorta-ve-remax-turkiyeden/1040933>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Âdem>
- <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/9903-2018-yilina-girerken-turkiye-ve-dunya-ekonomisi>
- <https://www.aksigorta.com.tr/yatirimci-iliskileri/faaliyet-raporlari>
- https://www.allianz.com.tr/tr_TR/faaliyetlerimiz/bizden-haberler.html
- <https://www.allianzsigorta.com.tr/tr/hakkimizda/bilgilendirme-ve-raporlar/ana-raporlar/finansal-bilgiler-ve-faaliyet-raporlari/>
- <https://www.anadolusigorta.com.tr/tr/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/faaliyet-raporlari>
- <https://www.axasigorta.com.tr/axa-bkm-isbirligi-ile-islemler-artik-daha-guvenli>
- <https://www.axasigorta.com.tr/finansal-bilgiler.aspx?pageID=35>
- <https://www.bloomberght.com/emtia/brent-petrol>

- <https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/specialinterest/dual/kofdam/documents/Globalization/2018/Globalisationindex2017.zip>
- <https://www.hazine.gov.tr/sigortacilik-ve-ozel-emeklilik-raporlari>
- <https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler>
- <https://www.kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.htm>
- <https://www.mapfre.com.tr/sigorta-tr/biz-kimiz/bilgi-toplumu-hizmetleri/mali-bilgiler/faaliyet-raporlari/>
- https://www.resmiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/gsyh-buyume-https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html
- <https://www.sompojapan.com.tr/tr/kurumsal/hakkimizda/finansal-bilgiler/faaliyet-raporlari>
- <https://www.statista.com/chart/3882/the-worlds-most-globalised-countrie/>
- <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2018/EkonomikRapor2017.pdf>
- <https://www.tsb.org.tr/bilancolar.aspx?pageID=910>
- <https://www.tsb.org.tr/gelir-tablosu.aspx?pageID=911>
- <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>
- <https://www.tsb.org.tr/sigortanin-tarihi.aspx?pageID=438>
- İncekara, A., & Savrul, A. G. M. (2011). Küreselleşme, Büyüme Ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 61(2), s.5.
- Kamilçelebi ve Okur, (2010). “Rekabet Üstünlüğünün Sürdürülebilirliği İçin Yeni Yönetim Tekniklerinin Önemi ve Seçilmiş Sigorta Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”. TSEV Sigorta Araştırmaları Dergisi, S: 7. 2010
- Kamilçelebi, H. (2012). “Osmanlı Devleti’nde Sigortacılığa Yönelik Dini Yaklaşım”. Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 4, No 1, 2012 s. 105-114
- Kanıbir, H.(2004). “Yeni Bir Rekabet Gücü Kaynağı Olarak Entelektüel Sermaye ve Organizasyonel Performansa Yansımaları, Journal of Aeronautics and Space Technologies, 2004 s.26.
- Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(1).
- Karpat, Kemal H.,(2006). “Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma”. Çev. Dilek Özdemir, Ankara, İmge Yayınları, 2006.
- Keller, M. P. (2000). “Pension Reform, Private Saving, and the current account in a
- Kesici, A., & Tunç, N. F. (2018). Investigating the digital addiction level of the university students according to their purposes for using digital tools. Universal Journal of Educational Research, 6(2), 235-241.
- Kılıçkaplan, S. Ve Karpat, G.(2004). “Türkiye hayat sigortası sektöründe etkinliğin incelenmesi”. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi Cilt:19 Sayı:1, Yıl:2004, ss:1-14s.2

- Kohen, D. (2009). *Mal Canın Yongasıdır*, İstanbul, Osmanlı Bankası Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg galaxy*.
- Mill, A. (2017). *Ekonomi 101 - Arz-Talep Dengesi ve Ekonomik Büyümeden Döviz Kurları ve Bankacılığa Kadar Ekonomi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*. (N. Soysal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Ömürbek, N. ve Altın, F.G.(2008) “Sigorta sektöründe bilgi teknolojilerinin uygulanmasına yönelik bir araştırma” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2008, C.13, S.3 s.105-127.
- Öymen, Onur, (2000), *Geleceği Yakalamak*, Remzi Kitapevi, İstanbul. s.26-27
- Özcan, C. C., Özmen, İ., & ÖZCAN, G. (2018). *Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme’ye Etkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (40), 60-73.
- Porter, M. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*, s.54
- Schiff, Maurice ve L. Alan Winters, (2003) *Regional Integration and Development*, Worldbank and Oxford, Washington, s. 6-10.
- Sigma Dergisi 2017, Dünya Sigortacılığı No:3/2018
- Sigortacılık Ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor 2017, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sigorta Denetleme Kurulu
- Small Open Economy IMF WP /00 /171/October 2000, JEL Classification numbers: HSS,E13,E20)
- Sürmeli, Hüsnü ve Yükselen, Cemal, (2000): “İhracatçı İşletmelerin Dış Pazarlamada Rekabet Üstünlüğü Faktörleri, Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Yönetim Dergisi*, Sayı.36, S.69-78
- Şenel, .A., (2007). “Sigorta Sektörü Fon Yaratma Kapasitesi ve Sermaye Piyasasına Etkisi: Türkiye’deki Durum, Doktora tezi, C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Şit, Mustafa, & Şit, Ahmet, (2013). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermayenin Sektörel: Hizmet Sektörü Üzerine Bir Değerlendirme*. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 36-54.
- Talas, M., & Bildirici, S.S. (2008) *Farklı Yönleriyle Küreselleşme*. İstanbul, Doğu Kütüphanesi.
- Tora ve Aftara (2002), *Bereşit*, 1,1, Türkiye Hahambaşılığı, s.69
- Tunay, N.(2015) “Sigorta Sektöründe Araçlar Arası Rekabet ve Bileşenleri: Yeni Yönelimler Işığında Türkiye İçin Çıkarımlar”. s.66-s.69
- Türedi, S. (2016). *Küreselleşmenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Panel Veri Analizi*, International Osmaneli Social Sciences Congress, Korkuteli, 12-13-14 October 2016.
- Uras, T. G.(1979). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul, Formül Matbaası.
- Wild. John J., Wild. Kenneth L., (2017). *Uluslararası İşletmecilik Küreselleşmenin Zorlukları*, Nobel Yayınları, 8. Baskı,

Yücemiş, B. T., Akpınar, Ö., & Okay, G. (2011). Türk Sigorta Sektöründe Yabancı Payının Sektöre Olası Etkileri: AB Perspektifinde Değerlendirilmesi. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 53-75.

Yücemiş, B.T.,Akpınar, Ö. ve Okay, G.(2011).” Türk sigorta sektöründe yabancı payının sektöre olası etkileri: AB perspektifinde değerlendirilmesi”. *Avrupa Araştırmaları dergisi* Cilt 19, Sayı:1., 53-75.

İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi

Dr. Ahmet EFE

ÖZ

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için gerekli olan teknolojik üretkenlik, kaynak verimliliği, ileri teknoloji bilgisi, ortak çalışma kültürü, işbölümü ve süreç optimizasyonu gibi temel yapıların politika ve kurumsal düzeyde tesis edilmesi büyük öneme sahiptir. Ancak, etik değerlere, diğer insan ve canlıların haklarına saygı, yardımda bulunma, toplumsal düzene uyma ve bilinçli olarak insanlığın yararına çalışma gibi temel ilkelerin uygulanabilirliği ve insanların psikolojik olarak bu ilkelere istekli bir şekilde kabullenerek uygulamaları sürdürülebilir kalkınma kadar toplumsal refah, insan huzuru ve mutluluk açısından çok daha önemlidir. Çalışmamızda, toplumsal huzur ve insanlığın topyekûn gelişimini sağlayacak bir etik değerler bütünü sunabilen İslam dininin şahsi, sosyal ve iktisadi hayatı düzenleyen temel ilkelerinin uygulanabilirliği Risale-i Nur tefsiri referansı ile bazı örnekler üzerinden araştırılmaktadır. Temel argümanımız, bunun maddi politika ve kurumsal tedbirlerle değil güçlü iman ve samimi kabuller ile doğrudan ilgili olmasından dolayı psikolojik temellerinin ihmal edilmemesi gerektiği ekonomik, dini ve psikolojik analizler yapılarak değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: İslam ekonomisi, davranış ekonomisi, ekonomi psikolojisi, duygusal ekonomi

Phycology of Economics from the Islamic Perspective

ABSTRACT

It is of crucial importance that the main foundational requirements for a sustainable economic development which are technological productivity, resource efficiency, high tech know-how, cooperative business culture, division of labor and process optimization be set up by policies and institutional implementations. However, applicability of and willingness to basic principles such as ethical values, respect for rights of all creatures and freedom, helping to the ones in basic needs, complying with civil rules and working for goodness of humanity are important not only for sustainable economic development but also for welfare, human happiness and general weal. In this study, in order to define availability and applicability of basic principles of Islam that is said to have potentiality to provide welfare and comprehensive development by regulating psychological, social and economic relations, are investigated with the reference of Risale-i Nur, one of the main contemporary Koranic commentaries. Our main argument is that İslam has such principles and via research on psychological, economics and religion it is found to be possible by a firm belief rather than policies and institutional measures and therefore the psychological aspects have to be taken into consideration in the equation.

Key words: Islamic Economics, Behavioral Economics, Phycology of Economy, Emotional Economy

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 01.11.2018

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

GİRİŞ

Bir sosyal bilim olarak ekonomi, insanların ve toplumların sahip oldukları sınırlı kaynaklarıyla onların sürekli gelişen sınırsız ihtiyaçlarını karşılama bilimi veya ekonomik tercihleri analiz ederek belirli teori ve kavramlar ışığında değerlendirme olarak tanımlanmaktadır. İnsan ihtiyaçları ve tercihleri kuşkusuz insanın içinde bulunduğu psikolojik ruh haline göre değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle ekonomik tercihlerin piyasaya yansıtılmasında davranışların arkasında bilinç düzeyi, algılar, inanışlar ve kültürel değerler de etkili olduğundan salt açıdan ekonomik fayda veya objektif kullanım/değişim değerleri ile iktisadı açıklayabilmek olanaklı değildir. Çünkü iktisat, pozitif olduğu kadar normatif ve objektif olduğu kadar subjektif parametrelerin de dikkate alınarak değerlendirildiği bir bilim dalıdır. Bu noktada ekonominin psikoloji ile kesişimi kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle de ekonominin psikolojik temelleri, ekonomik adamın tercihleri, algısı, değerleri ve davranışlarını tetikleyen bilişsel etkenler çerçevesinde dikkate almak önem arz etmektedir.

Bağımsız bir bilimsel disiplin olarak İslam ekonomisi çalışmaları da, özellikle 1980 yıllarından sonra artmaya başlamış ve bu alanda akademik çalışmalar hız kazanmıştır. İslam'ın inancı temel almasından dolayı modern iktisat yaklaşımlarıyla tam olarak uyuşamadığı, objektif yaklaşımlardan çok subjektiflik ve pozitivist değerlendirmelerden ziyade normatiflik daha ağır basmakta ve bilimsel disiplin olarak henüz tam olarak kabul görmeyebildiği söylenebilmektedir. Bilimsel disiplin alanında şer'i hukuk yaklaşımları ile birlikte finansman metotları daha ağır bastığından modern iktisat dışında nasıl bir analitik yaklaşım gösterilmesi gerektiği de henüz tam olarak netleşebilmiş değildir. Bu nedenle de öncelikle İslam ekonomisi disiplininin diğer komşu disiplinlerle olan teması ve ilişkilerinin incelemeye konu edilmesi bu anlamda hatırı sayılır bir katkıda bulunacağı düşüncesiyle ekonomi ve psikoloji ile kesişiminde İslam'ın farklı olarak ne tür bir katkı sağlayabildiğinin inceleme konusu olmasında yarar görülmüştür. Bu konuda incelenebilecek pek çok eser içerisinde Risale-i Nur tefsiri özelinde değerlendirmeler yapılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni de Risalelerin diğer eserlerde rastlanılmayan üslubu, içeriği ve tarzındaki orijinalliktir. Örneğin İktisat risalesinde modern iktisadi kuramlara benzer analizler yapılmadan ve maddi sermaye birikimleri dikkate alınmadan insan huzuru, saadeti ve lezzeti hem dünya hem de ahiret kazançları açısından ele alınarak her an ölümle yüz yüze bulunabilen insanın en önemli sorununun yok olmaktan ve cehennemden kurtulmak olduğunun altı çizilerek insanın elindeki ömür sermayesinin kıt bir

kaynak olarak nihayetsiz ihtiyaç içerisinde bulunduğu yokluktan kurtulmak ve saadetli ebedi yaşama kavuşturacak şekilde kullanılması gerekliliği üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Dolayısıyla insanın dünya hayatından ziyade ahiret hayatının kazanmasına odaklanırken İslam'ın karakteristik bir yönü olarak dünya hayatının da daha saadetli, mutlu ve lezzetli geçirilebildiği analiz edilecektir.

Kuşkusuz psikoloji veya ruh hali, insanın sadece bireysel davranışlarını değil aynı zamanda, iktisadi kararlarını, yatırım ve tüketim tercihlerini de belirleyen önemli bir etkidir. Bu bağlamda ekonomi bilimi sosyoloji kadar psikoloji ile de ilişkili olarak kabul edilmektedir. Hatta sosyo-ekonomik psikoloji alanında çalışmalar mevcuttur. Bu konunun İslami boyutunda ne olduğunun irdelenmesi bu çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir.

Modern iktisat teorisinin sadece dünya hayatıyla ilgili sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanabilmesi noktasında analizler yaparken, İslam ekonomisi dünya hayatını değil aynı zamanda ahiret hayatını da dikkate alırken ahiret hayatını dünya hayatına öncülleyen ve dünya hayatını da ahiretin bir tarlası bir mezrası gibi eldeki kaynaklardan birisi olarak değerlendirir. İslami literatürde pek çok kaynak ve yaklaşım mevcuttur. Hepsinin birlikte incelenerek analiz edilmesi bir makale çalışmasına sığdırmak olanaklı değildir. Ancak bunlar içerisinde çağdaş bir yazar olan Said Nursi'nin eserleriyle sınırlı bir inceleme yapılması tercih edilmiştir. Risale-i nur tefsirindeki temel yaklaşım da bu noktada her gün verilmiş olan yirmi dört saatlik ömür de bir kıt sermaye olarak ele alınmakta ancak bu sermaye ile ebedi bir hayatı dünyalar kadar bağlar ve bahçeler kazanma imkânı sunan bir fırsat olarak ele alınmaktadır. Sadece fıkhi hükümlerin dogmatik bir şekilde uygulanması gerekliliğini savunan bir yaklaşım sergilenmeden akli ve nakli delillerle zamanın gereklerini bağdaştırmasından dolayı ayrı bir önemi haiz olduğu tespit edilmiştir. Orijinal olan bu yaklaşımda elbette insanın kabulleri, ruh hali, düşünce, şuur, iman ve yaklaşımları önem arz etmektedir. Bu nedenle de İslam ekonomisinin psikolojik temellerinin insan psikolojisi üzerinde değerlendirmeler yapan bir Tefsir kapsamında irdelenmesi İslam ekonomisi disiplininin olgunlaşabilmesi açısından önem arz etmektedir.

1. Metodoloji

Araştırmamızda betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmaktadır. Ayrıca İslam ekonomisi, davranışsal ekonomi ve ekonomi psikolojisi üzerinden de literatür taraması yapılmaktadır. Ebsco veri tabanında yabancı literatür taraması yapılmıştır. Buna göre "*islamic*

economics" olarak yapılan aramada 189 adet makale, "*behavioural economics*" olarak yapılan aramada 2.514 adet makale ve "*psychology of economy*" olarak yapılan aramada ise 15 adet makale çıkmıştır. Dolayısıyla İslam ekonomisi ile davranış ekonomisi göreceli olarak yeterli düzeyde araştırmaya sahipken ekonomi psikolojisi alanında göreceli olarak yetersiz sayıda literatür bulunduğu söylenebilir. Türkçe literatür araştırması için de "*İslam ekonomisi*" olarak yapılan aramada 10 adet makale, "*davranışsal ekonomi*" olarak yapılan aramada 1 adet makale ve "*ekonomi psikolojisi*" olarak yapılan aramada ise hiç yayın olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırma alanında yeterli düzeyde yayın varken Türkçe literatürde yeterli düzeyde yayın olmadığı görülmektedir. Bu husus da kuşkusuz yaptığımız çalışmanın Türkçe literatüre olan katkısının önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmamızda temel amaç, İslam ekonomisinin psikolojik boyutuna dair detaylı bir çalışma yapmak değildir. Zira bu ancak bir kitap çalışmasına konu edilebilecek düzeyde kapsamlı bir analiz ve değerlendirmeyi gerektirmektedir. Buradaki temel amaç, İslam ekonomisinin psikolojik temellerinin olup olmadığının ortaya konularak bunların modern iktisadın dayandığı batı psikolojisinden nasıl farklılık arz ettiğini bazı örnekler üzerinden göstermektir.

Araştırmamızın temel varsayımı, psikolojik etkilerin insan davranışlarını etkilediğidir. Temel iddiamız da İslami ilkelerin ekonomik hayattaki sorunları çözüm sağlayabilecek düzeyde psikolojik ve davranışsal yetkinliğe sahip olduğudur.

İslam ekonomisi disiplini üzerinde yaptığımız bu araştırmayla ekonominin psikolojik boyutuyla literatüre katkıda bulunmak ve Türkiye’de çıkmış bir dini eser olarak Risale-i Nur’un konuya katkısının olup olmadığının tespit edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Buna göre araştırma sorularımız şu şekilde belirlenmiştir:

1. *İslam dininin ilkeleri insan davranışlarını yönlendirici olarak psikolojik açıdan analiz edilebilir mi?*
2. *Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin psikolojik temellerini ortaya koyabilme açısından referans alınabilir mi?*

Yukarıdaki araştırma sorularına cevap aranırken öncelikle; konu ile ilgili araştırma probleminin ne olduğu İslam ekonomisi disiplinin kuramsal ve kavramsal olarak ne tür sorunları bulunduğu analiz edilerek araştırma problemi yapılandırılmakta; modern ekonominin psikolojik temellerinin olup olmadığı davranışsal ekonomi ile ilgili analizler yapılarak kuramsal

referansları analiz edilmekte; din kültürü ile ekonomi arasında nasıl bir ilişki olduğu noktasında tespit ve değerlendirmelerde bulunulmakta; İslam ekonomisinin kavramsal ve kuramsal temelleri dini referanslar çerçevesinde değerlendirilmekte ve en son Risale-i Nur tefsirindeki ekonomi ile ilgili değerlendirmelerden hareketle ekonomi psikolojine dolaylı olarak yapılan atıflar davranışları tetikleyen tahkiki gerçek iman üzerinden analizler yapılarak araştırma sorularının cevaplanmasına geçilmektedir.

3. Araştırma Problemi

Araştırmamızda, ekonomik davranışların inançtan kaynaklanan nedenlerinin olup olmadığı ve bunun İslami perspektiften psikolojik analizlerle çözümlenmesinin olanaklı olup olmadığı araştırılmaktadır. Bunun nedeni de ekonomik sorunların çözümü için genelde çeşitli politika paketleri ile kurumsal yapılar üzerinde durulurken uygulayıcıların ve etkilenen kesimlerin psikolojilerinin ve davranışlarını etkileyen temel inanç ve kabullerin göz ardı edilmesidir. İnanç ve değerlerin de gerçekten istenilen veya bunların gerektirdikleri maddi sonuçlarının meydana gelmesi de neticede insan psikolojisiyle ilişkilendirilmemesi olanaklı değildir. Bu durum en önemli sorun olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı araştırmacıların da ifade ettiği üzere, Müslümanların maddi olarak geri kalmışlıkları ve aralarında birliğin olmamasının aslında onları arzuladıkları caddede ilerlemelerini sağlayabilecek olan Kuran'ın Dünya görüşünden olmalarıdır (Shittu, 2014, s. 240).

1970 li yıllardan itibaren kapitalizm ve sosyalizmin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırabilecek alternatif sistem arayışları kapsamında değerlendirilebilen İslam ekonomisi çalışmaları büyük cesaretle ilerlerken bu çalışmalar Zekât ve evkaf uygulamaları gibi bazı İslami finansman modelleri dışında tam olarak gerçek hayatta uygulama imkanı bulmayarak kitaplara ve makalelere hapsolmuşlardır. İslam ekonomisinin âlimlerle ekonomistler arasındaki iş bölümü, gerçek yaşamda yokluğu, makroekonomi için genel denge modeli eksikliği, şeriatın rolünün belirsizliği, merkez bankalarının İslami finansman uygulama şekilleri gibi temel konulardaki eksiklikleri bilim adamları ve uygulamacılar tarafından doldurulmak durumundadır (Al-Jarhi, 2013).

İslam ekonomisinin bir bilimsel disiplin olarak geliştirilmesinde ciddi krizler olduğunu gösteren kanıtlar mevcuttur. Bunun temel sebebi ise Müslüman ekonomistlerin çoğunun batı ekonomisi felsefesini sorgulamadan kabul etmelerinde yatmaktadır. Bu nedenle metodolojik

olarak alt yapıyı oluşturan varsayımlar yanlış olduğundan İslami bakış açısı ve felsefesiyle çatışmaktadır. Bu çatışma henüz iyice bilinir değildir ve çatışan bilgi alanlarındaki bu sorunu çözmeye yönelik çabalar da başarısız olmaktadır (Zaman, 2012, s. 143).

İslam ekonomisi çalışmalarının başarısız olmasının nedeni, modern ekonominin epistemolojik ve sosyo-tarihsel temellerini yani kökündeki meta-ilkeleri başarılı bir şekilde kapatmadan onları İslam'ın normatif pozisyonuna göre dönüştürememesidir. Al-Attas'a göre, bilginin İslamlaştırılması için modern ekonominin kökünde yer alan felsefi temeller İslam'ın metafizik ve değerbilimsel (axiological) çerçevesine göre kritik bir şekilde ayarlanarak yerleştirilebilmesi gerekir (Jha, 2013, s. 171).

Bazı araştırmacılar ise İslam ekonomisi ile ilgili çalışmalarda stratejik vizyon eksikliği sorunu olduğu tespiti yapılmıştır. Buna göre, teorileştirilme çabalarının metodolojik olarak doğru olmadığı, aslında yapılması gerekenin “*islam ekonomi teorisi*” değil, “*ekonominin İslami teorisi*” olduğu iddia edilmiştir. Bunun için de insanın ekonomik davranışının incelenmesi gerektiğinden İslam ekonomisinin bu sorunu çözebilmesi için öncelikle fizik ve matematik gibi pozitif fenlerden boşanarak biyoloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefe gibi insan yaşamını konu edinen bilimlerle evlenmesi gerektiği savunulmuştur (Khan, 2013).

Konuyla ilgili eleştiri yapanlardan bazıları çok ileri de gitmişlerdir. Örneğin Sohrab Behdad, İslam ekonomisinin İran'da uygulama teşebbüsleri hakkında bahsederken “İslam ekonomisinin geçerli bir sosyal alternatif oluşturma kabiliyetinden yoksun olduğu açıkça ortadadır” şeklinde ifade kullanmış ve Timur Kuran da benzer şekilde İslam ekonomisinin öz ve içerikten yoksun olduğunu ve İslam ekonomisi çalışmalarının da aslında farklılaştırılmış bir İslam kimliği oluşturma çabaları olduğunu ileri sürmüştür (Zaman, 2012, s. 145).

Müslüman toplumların geri kalmışlıklarının nedenleri üzerine daha pek çok analiz yapılmıştır. Ancak ekonomik sorunların çözümü için genelde çeşitli politika paketleri ile kurumsal yapılar üzerinde durulurken İslam ekonomisinin çözüm sağlama kabiliyetinin göz ardı edilmesi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomide etkili olan beklentiler, “rasyonel beklentiler teorisi” tarafından objektif olarak analiz edilmektedir. Bu analizlerde beklentilerin çevresel koşullar veya suni uygulamalarla biçimlendirilebileceği de kabul edilmektedir. Bu nedenle beklentilerin psikolojik, ekonomik ve dini boyutunun İslam ekonomisi çalışmaları kapsamında çözümlenmesi araştırma problemimiz olarak kabul edilmiştir.

4. Modern Ekonominin Psikolojik Temelleri

Pozitif ekonomi, fayda maksimizasyonuna dayanan bir davranış modelini kullanır. Fakat bu yaklaşım görev ve erdemli davranışın eksikliği noktasında başarısız olmaktadır. Sonuçlar, görevler ve erdemli davranışlar, iş hayatının sürdürülebilirliğinde ciddi etkide bulunmaktadır. Örneğin, doğruluğu ekonomik araştırmalar topluluğu içerisinde aramayı yüceltmek gibi uygulamalar (Wight, 2014).

Din veya din benzeri kavram, düşünce ve paradigmlar ekonomiyi zenginleştirebilir mi? aslında klasik ekonomistlerin istediği gibi bir ahlaki bilim olarak ekonominin yükselmesine katkıda bulunabilirler. En azından gelecek nesillerdeki ekonomistlerin ve finansal uygulayıcıların kendisini sevme veya bireysel çıkarı düşünme gibi motiflerin aynı zamanda diğerlerini de düşünmeyi denklem dışılarına çıkarmasına ihtiyaç olmadığı ve aynı zamanda kişisel çıkarı hizmet etmenin insan onuruna veya diğerlerinin kişilik haklarına saygısızlıkta bulunmaya müsaade etmek durumunda olmadığı noktasında daha dikkatli olacaklardır. İnsanlığın birliği, kişiliğin onuru, kişilik hakları, özgürlük ve bireysel tercihe saygı gibi yaratıcı tarafından verilen kritik kavramlarla ilgili olarak bütün dinler tarafından paylaşılan fikirlere dayanan ekonomiye giriş yapılabilmesi için daha çok yol alınması gerekir (Mirakhor, 2014).

Kapitalizm ve bürokrasi ilişkisini dini perspektifle de ele alan sosyolog Max Weber'in "*The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*" isimli kitabının genelinde, dinin toplumdaki ekonomik ilişkileri ve kapitalistleşme sürecini ciddi bir şekilde belirlediğinin altı çizilmekte ve doğu toplumları ile Avrupa örnekleri üzerinde farklı dinlerin toplumsal ve yönetsel gerçeklikleri nasıl etkileyebildiğinin analizleri yapılmaktadır (Gundolf & Filser, 2013, s. 177). Dolayısıyla kapitalizmin gelişim süreciyle ilişkili analizlerde din ve onun kısmen yansıması olan kültürü dikkate almamak araştırmanın eksikliğini gösterebilir.

Dini yaklaşımların ekonomik hayatı ve dolayısıyla kapitalizmin yükselişinin kaynağını oluşturduğu bilinen bir yaklaşımdır. Ancak, kapitalizmin yükselmesinde 16.yy dini dönüşümlerin büyük katkısı olduğu kabul edilse de kapitalizmin yükselme aşamasında da dini değerlerde gerileme olduğu söylenebilmektedir (Wilber, 1974, s. 257). İslam ve Hristiyanlığın karşılaştırmalı olarak modern devlet ve demokratikleşme üzerindeki etkisini inceleyen Minkenberga ise (2007), modern demokrasinin köklerinin Hristiyanlığa dayandığını delillerle ortaya koymuştur. Protestan teologların görüşlerini inceleyen bir araştırmacı ise, modern

Protestan teologların bir taraftan liberteryenleri eleştirilerken diğer taraftan da gayri insani ve ruhsuz materyalizme karşı durduklarını ortaya koymuştur. Bu ikili kritiğin de bireysel özgürlüklerle sosyal kurumların güçlerinin dengelenmesi gerektiğini ortaya koyduğu bunun da modern dinin özü olduğu savunulmuştur (Riis, 1989).

Ayrıca demokrasinin köklerinin Hristiyanlık tarafından kültürü biçimlenen ülkelerde olduğunun teyit edilebildiği ortaya konulmuştur. Ayrıca Yunanistan'da vatandaşlığın artık Yunan Ortadoks Kilisesi üyeliğine bağlanması ve Türkiye'nin AB'ye olan üyelik sürecini açık bir şekilde etkilediğinin görülmesinin dinin bu anlamda dikkate alınması gereken bir faktör olarak ele alınması gerektiğini ortaya koyduğu ifade edilmektedir (Minkenber, 2007). Dolayısıyla alt yapı öğeleri ile dini değerler arasında ilişki bulunduğu kabul edildiğinde bunun Türkiye şartlarında ortaya çıkmış olan yaklaşımlar çerçevesinde analizinin yapılmasında yarar olduğu açıkça görülmektedir.

Kültürel determinizm de bu kapsamda bu kapsamdaki analizlerde dikkate alınması gereken önemli bir husustur. Kültürel determinizm, fakirliğin ve az gelişmişliğin toplumların kendi inanç, tavır ve alışkanlıklarına bağlı olarak içsel bir dinamiği olduğunu ortaya koyar. Tarihsel maddeci yaklaşımlarda din ve kültür de dikkate alınmakta ancak daha çok araçsallık noktasındaki işlevsellikleri ön planda tutulmaktadır. Dolayısıyla merkezde ekonomik bölüşüm alındıktan sonra diğer her şey bölüşümü arttırmak için kullanılan araçlara dönüştürülmektedir.

Douglass North'a göre, bazı kuralların veya politikaların farklı toplumlarda uygulanmaya çalışılması durumunda farklı sonuçların gözlemlenmesi, kültürel mirasın bir parçası ve sosyal olarak aktarılan bilgilerden kaynaklanan bir takım sınırlılıkların empoze edilmesi ile açıklanabilir [North 2004:37'den aktaran (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)] Sosyal sermayeyi ekonomik üretimin verimliliğinin yağlayıcısı olarak dikkate alan Francis Fukuyama ise tüm paylaşılan toplumsal değerlerin sosyal sermaye üretmeyeceğini bazı değerlerin yanlış olabileceği gerçekliği ile açıklamaktadır. David Landes ise toplumların ekonomik gelişimleri incelendiğinde kültürün ekonomik performanslar arasındaki farklılığın temel etkeni olduğunun görüleceğini iddia etmiştir [Landes 2002: 584'den aktaran (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)]. Samuel Huntington da 1960 lı yıllara kadar her iki ülkenin birbiriyle karşılaştırılabilir benzer gelişim aşamalarını göstermiş olmalarına rağmen, neden Güney Kore'nin merkez kapitalist ülkelerle yarışabilecek duruma geldiğini ve Ghana'nın ise gelişemediğini, her iki ülkenin ulusal

değerlerindeki farklılıklarıyla açıklanabileceklerini ortaya koymuştur [Harrison ve Huntington 2004'ten aktaran (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410)]. Güney Kore'lilerin tasarruf, yatırım, sıkı çalışma, eğitim, organize olma ve iş disiplinine verdikleri değerlerle bezenmiş olan toplumsal kültüre sahip olmalarının, toplumsal ve ekonomik olarak gelişmelerini devam ettirmelerini sağlamış olduğu iddia edilmiştir (Bruce J. Perlman, 2007, s. 410).

5. İslam Ekonomisinin Psikolojik Temelleri

İslam ekonomi prensipleri ve gayeleri makro oldukları gibi daha çok mikro temellere dayanır ve dar daire üzerinde odaklandıkları için, insanın davranışları ve bunların kaynakları olan duygu ve düşünceleri, yani kısacası insan psikolojisi büyük önem kazanmaktadır. Kuşkusuz insan, psikolojik sağlığı ve mutluluğu ifade eden iç huzura yani ruhsal rahata sahip değilse kendi yaptığı çalışmalardan azami verimin alınması da mümkün değildir. İç huzurunun ve moralin, insan sağlığı üzerinde olduğu kadar çalışma ortamı, sosyal hayattaki münasebetlerinde ve kişisel performans üzerinde de hayati öneme sahip olduğu hususunda bütün psikologlar hemfikirdirler.

“Azalan verimler” (diminishing returns) olarak ifade edilen iktisat teorisi ilkesi de ekonomik düzlemde bu durumu ifade eden kurallaşmış bir genellemedir. Biraz değinmek gerekirse örneğin, gelir seviyesi artan, yani belli bir refah düzeyine ulaşan işçi daha az çalışmak isteyeceğinden dolayı, gelirin artması ile birlikte kişi başına düşen çalışma saati de, önce artan daha sonra azalan bir hızla artacak, fakat sonra önce azalan daha sonra da artan bir oranda azalmaya başlayacaktır. Bu durum ihtiyaçların psikolojik tatmin düzeyi veya marjinal fiziki fayda ile açıklanmaktadır. Halbuki, aşağıda da açıklanacağı üzere samimi Müslümanlar, sadece kendi kişisel çıkarları değil toplum çıkarları için ve Allah rızasını kazanmak için çalışacaklarından dolayı belli bir refah seviyesini aşsalar da yani marjinal fiziki faydaları minimumda olsa da gene maksimum verim için çalışmaya gayret edeceklerdir. Çünkü, gerçek mümin bir Müslüman için elde edilecek marjinal faydanın azalmasından çok toplumsal ve manevi yarar ön planda tutulur ki bu da psikolojik temellere dayanmaktadır. Bu hususlar, ekonomik yaşam, üretim düzeyi ve kalkınma ile yakından ilgili olduğundan ileriki bölümlerde tekrar değinilecektir.

Kuşkusuz insanın ruh hali, yaklaşım tarzı ve algıları onun çevresi ile ilgili ilişkilerini ve davranışlarını etkilemektedir. Bu husus psikolojide tartışmasız bir gerçek olarak bilinmektedir.

İnsanın bakış açısı “nazar” ve özel amaçları “niyet” olarak isimlendirildiğinde bunların yani niyet ile nazarın ne kadar önemli etkenler olduğunu anlamak için Bediuzzman tarafından yapılmış analizlere bakılabilir. Mesnevi-i Nuriye isimli eserinde “*Ve keza nazar ile niyet, mahiyet-i eşyayı tağyir eder. Günahı sevaba, sevabı günaha kalbeder*” şeklindeki ifadesi ile “*Maddiyata esbab hesabıyla bakılırsa cehalettir. Allah hesabıyla olursa, marifet-i İlâhîyedir*” bu anlamda değerlendirilebilir. İlk ibareye göre insanın günah görülen bazı fiilleri ibadet olabileceği gibi ibadet olan fiilleri de günah olabilir. Örneğin gösteriş anlamında olan “*riyakarlık*”, kendisini yeterli görmek anlamında olan “*ucub*”, kendisini daha üstün gören “*kibir ve gurur*” aslında birer psikolojik tuh halini göstermektedir. Bunların fiillerine bulaşması durumunda ibadet ve sevap yerine günah kazanması söz konusu olmaktadır. Benzer şekilde bencillik ve şahsi menfaatini toplumun veya insanların faydasından üstün görmek de bir ruh hali olduğundan dolayı dini açıdan çok sakıncaları vardır. “*kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için istemeyen hakiki iman etmiş olamaz*” şeklinde pek çok Hadis mevcuttur. Ayrıca, “*insanların en hayırlısı insanlara yararı olandır*” hadisi ile birlikte bakıldığında aslında toplumsal ve ekonomik pek çok faaliyet niyet ve nazarın doğru bir şekilde kullanılması durumunda ibadet hükmünde sevap kazandıracağı söylenebilir.

“*İhlas*” kavramı da dini bir kavram olup, samimiyet ve karşılık beklemeden Allah’ın razı olacağı davranışı sergilemek olarak tanımlanabilir. Bu da aslında insanın niyeti, nazarı ve yaklaşımı ile ilgili bir husustur. Çünkü şekilsel olarak aynı fiilleri yapanların eğer niyetleri farklı ise sonuçları da dini olarak değişebilmektedir. Bu hususta şu hadis büyük önemi haizdir: “*insanlar helak olur, âlimler müstesna, âlimler helak olur, amel edenler müstesna, amel edenler de helak olur, ihlas sahipleri müstesna, onlar da tehlikeye dikkat etmelidir.*” Dolayısıyla ihlas ve samimiyet olmadan din imtihanını kazanmanın olanaklı olmadığı açıkça ortadadır. Bu hususta Bediuzzman İhlas Risalesinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Ey âhiret kardeşlerim ve ey hizmet-i Kur’aniyede arkadaşlarım! Bilirsiniz ve biliniz: Bu dünyada, hususan uhrevî hizmetlerde en mühim bir esas en büyük bir kuvvet en makbul bir şefaatçi en metin bir nokta-i istinad en kısa bir tarîk-ı hakikat en makbul bir dua-yı manevî en kerametli bir vesile-i makasîd en yüksek bir haslet en safî bir ubudiyet: İhlastır.”

Dolayısıyla, ihlas, en mühim bir esas, en büyük bir kuvvet, en makbul bir şefaatçi, en metin bir

dayanak noktası, en kısa bir hakikat yolu, en makbul bir manevî dua, en kerametli bir vesile, en yüksek bir haslet ve en safî bir ubudiyet gibi her yüksek manayı ihtiva eden çok kilit bir kavram olarak tanımlanmaktadır. “İhlas” sahibi bir Müslümanın ekonomik tercihler, tüketim kalıpları ve yatırım kararları da elbette farklı olacaktır. Ekonomik veya sosyal süreçlerde sıkıntıların yaşanması ve zorlukların meydana gelmesi durumunda kurtarıcı olarak da “ihlas” gösterilmektedir. Kısacası maddi ve manevi tüm muvaffakiyetler “ihlas” manasında mevcuttur.

İnsan psikolojisini ve tatmin düzeyini olumlu yönde etkileyen esaslı bazı kavramlar vardır ki bunlar, ekonomideki üretim ve tüketim tarzı ile bölüşüm ve gelir dağılımını da belirleyecek kadar önemli hususlardır. Bu kavramlar; israf etmemek, hırs ile rızka saldırmamak ve ruhi ve bedeni zararı olan her türlü faaliyet ve tüketimden uzak durmak gibi inanç ve tatmin ile yakından ilişkili teşvik edici ve düzenleyici ilkelerdir. Örneğin; “*Muhakkak ki Allah israf edenleri sevmez*”, “*İnsanlar için ancak çalıştığı için karşılığı vardır*” gibi ayetler ile “*Çalışan Allah’ın sevgilisidir*” gibi hadisler, “*Kanaat eden aziz olur, tamahkarlık yapan zelil olur*”, “*İsrafta hayır yok, hayırda da israf yoktur*” ve “*Hırs eden hasaret eder*” gibi düstur haline gelen dini vecizeler, İslam ekonomi prensiplerinin daha çok insanın yaşamını yönlendiren insan psikolojisine endekslendiğini ve insana dışardan müdahale etmekten çok insan hareketlerine yön veren duygu ve düşüncelerini ayarlamak üzerine tesis edildiğini göstermektedir.

İnsan psikolojisi ile yakından ilişkili olan bir husus da kader ve tevekkül konuları olup, bu hususlar aslında çalışma hayatını etkileyen en önemli kavramlardandır. Gerçek kader inancı öğrenildiğinde “*kadercilik anlayışı bizi geride bıraktı*” şeklindeki söylemlerden vazgeçilmesi gerektiği anlaşılabilir. İslam’da Allah’ın geçmiş, gelecek ve hazır zamandaki bütün hadiseleri bilmesi olarak bilinen kadere iman edilir fakat kaderde yazılı olanların gerçekleşmesine yani kaza olmasına da, “*kaderimizde varmış*” denilerek teslim olunur ki bu da çalışma hayatını derinden etkileyen ümitsizliğin ve hüznün ilacıdır. Yoksa “*nasıl olsa kaderinde neyse o olur*” deyip tembellik yapmak, İslam’ın kader anlayışına aykırı olduğu gibi doğru tevekkül biçimi olarak da kabul edilmemektedir. “*Mevcudata iktifa dîn-himmetliktir*” (Nursi B. S., Mektubat, 1956, s. 477) denilerek eldekileri yeterli görerek çalışmadan vazgeçmek veya gayret etmeye devam etmemek himmetsizlik gibi kötü bir şekilde nitelendirilmektedir. Benzer şekilde “*Ey sa’y ve ameldeki lezzet ve saadeti bilmeyen tembel insan*” (Nursi B. S., Lemalar, 1655, s. 123) diye tembellik yapanlara hitaben yazılan bir risalede, çalışma ve gayret etmekte ayrı bir lezzet ve saadet bulunduğu, Allah’ın her çalışmanın ücretini onunla ilgili

süreçteki faaliyetlerin içerisine koyduğunu kâinattan örnekler verilerek açıklanmaktadır.

Kader, Allah'ın ezeli ilminin yukardan bakar bir ayna gibi geçmiş, gelecek ve şimdiki birden bilmesi olup, bir imtihan sırrı olarak insanın kendi iradesi ile yaptığı tercihlerde sorumluluğu esastır. Yoksa Allah'ın insan tercihlerine bağlı olmaksızın yarattığı hadiseler, kendisinin sınanması için veya insanın fiilleriyle doğrudan ilişkili olmayan afaki konularda gerçekleşmektedir ki zaten kendisini sorumlu kılmamaktadır. Günahlar ve gelecek ile ilgili konularda kadere sarılmak değil, insanın kendi tercihi söz konusu olduğundan dolayı, cüzi irade denilen tercih hakkını doğru bir şekilde kullanmak noktasından insan mesul olmaktadır. Çünkü tercih hakkının suistimali veya yanlış kullanımı söz konusu olmaktadır.

Tevekkül ise “*tertib-i mukaddematta değil, terettüb-ü neticede caizdir*”. Yani, işin başlangıcında değil, insan gücü ve imkanlarının tükendiği noktada neticenin Allah'tan beklenmesi olan tevekkül, aynı zamanda kadere imanın bir parçasıdır. Dolayısıyla, bazılarının dediği gibi Müslümanların inanışında kalkınmaya ve ilerlemeye engel alan miskin ve tembelce bir kader inancı doğru olmayıp, varsa da cehaletin ve batıl Cebriye Mezhebinde olduğu gibi yanlış bir itikadın eseri olabilir.

İsraf konusu da insan psikolojisi ile çok yakından alakası olan diğer bir konudur. Bediuzzaman, Lem'alar isimli eserinde ekonomik sorunların çoğunun israftan, hırstan, kanaatsizlikten ileri geldiğini ileri sürmüştür. Bu konuya biraz daha yakından değinmek gerekirse; israfın olduğu bir ekonomide kaynakların optimum dağılımı ve tam istihdamı mümkün değildir. Örneğin olaya mikro-ekonomi kapsamında yaklaşıldığında; kendi imkanlarını rasyonel olarak kullanmayıp israf edenler, sonuçta sıkıntıya düşüp kamu imkanlarından yararlanma veya beşeften geçinme yollarında bekleyeceklerdir ki, bu durum sosyal ve ekonomik politikalar yoluyla kamu harcamalarının artmasına ve de kamu kaynakların israf olmasına yol açacaktır (Nursi B. S., Lemalar, 1655).

Kaynağının büyük bir kısmını israftan alan “hırs” veya “ihtiras” da psikolojik ve bunun bir sonucu olarak ekonomik sıkıntılara yol açan başka bir faktördür. Çünkü, hırs ile hareket edenler de kuşkusuz, ekonomik sonuçların hemen eline geçmesini isteyerek, sabırsızlıkla belli bir sisteme göre hareketlerini ayarlayamayacaklarından dolayı, çabucak kanaatsizliğe düşüp, çalışmak ve gayret etmekten vazgeçeceklerdir. Bu husus, toplumda ümitsizliği doğuran bir etken olduğundan dolayı, neticede hem devlet kapısına gözler dikilir hem de her kes kolay

kazanç yollarını aramaya başlar ki, nihayet, yolsuzluklar ve huzursuzluklar ile suç işleme oranlarında artış görülür. Bunların sonucunda da iktisadi büyüme ve kalkınma veya refah düzeyinin artmasını beklemek fazla iyimserlik olarak nitelendirilebilir.

Aciz yavrular, ağaçlar ve zekavetsiz balıklar ile zeki tilkiler ve vahşi hayvanların ve onlara verilen rızklarının karşılaştırılmasıyla, rızkın imkanlara ve yetenekten ziyade muhtaçlık ve kanaat derecesine göre daha kolay ve fazlaca verildiği görülür. Aptal balıklar, meyve kurtları ve aciz yavruların semizliği ve harikulade bir şekilde rızklarının kendilerine koşturulması ile hareketsiz ağaçların rızklarının ayakları altında verilmesine kadar pek çok olağan karşılanan hadiseye dikkat edildiğinde bu hususun ne kadar açık ve aşikar olduğu anlaşılır. Bunun yanı sıra, hırsın, kanaatsizliğe ve ekonomik olarak zarara uğratması yanında aynı zamanda ihlası da kırmasına işaret olarak Bediuzzaman, hırs ile hareket etmenin hem dünya hayatını hem de ahiret hayatını ihlalsızlıkla tehlikeye soktuğunu belirtmiştir. Ancak, neticeye odaklanmadan belli bir plana göre çalışarak neticeye kanaat ile daha çok çalışabilecek olması da ekonomik anlamda kanaatin önemini ve başarının bir yolunu göstermektedir.

Kuşkusuz insan psikolojisi ve ruh hali, aslında tesiri altında bulunduğu felsefelerin, kabullerin ve inanışların birer yansıması şekline tezahür etmektedir. Bu nedenle de Bediuzzaman'ın felsefe öğrencisi ile Kuran talebesinin insanın şahsi hayatının terbiyesine verdiği dersi karşılaştırırken felsefe talebesi için şu şekilde ifade kullanmaktadır:

“Felsefenin hâlis bir tilmizi, bir firavundur. Fakat menfaati için en hasis şeye ibadet eden bir firavun-u zelildir. Her menfaatli şeyi kendine "Rab" tanır. Hem o dinsiz şakird, mütemerrid ve muanniddir. Fakat bir lezzet için nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Şeytan gibi şahısların, bir menfaat-ı hasise için ayağını öpmekle zillet gösterir denî bir muanniddir. Hem o dinsiz şakird, cebbar bir mağrurdur. Fakat kalbinde nokta-i istinad bulmadığı için zâtında gayet acz ile âciz bir cebbar-ı hodfuruştur. Hem o şakird, menfaatperest hodendiştir ki; gaye-i himmeti, nefis ve batnın ve fercin hevesatını tatmin ve menfaat-ı şahsiyesini, bazı menfaat-ı kavmiye içinde arayan derras bir hodgâmdır” (Nursi B. S., Sözlere, 1960, s. 132).

İfadelerden de anlaşılacağı üzere, dinsiz felsefeden ders alan bir öğrencinin büyükleme, paranoya ve kendisini sahip olmadığı özelliklerle bezenmiş görme eğilimi içerisine girerek firavunluk derecesine çıkabilme potansiyeli göstermektedir. Ancak aynı zamanda

menfaatperest olarak kendi menfaati olan her şeyi büyük görme, bükemediği eli öpme, kendisine verene karşı zillete düşerek miskinleşme psikolojisini de birlikte yaşayabilmektedir. Hem inatçılık yapar ancak bu inatçılığı lezzet ve aşağılık menfaatleri elde edebilme noktasında sarf ettiğinden her türlü melaneti yapabilir bir kişilik ve ruh hali gösterebilmektedir. Cebbar ve mağrur olarak kendisinden aşağı olanları ezme, tahakküm etme ve düşene vurma gibi merhamet ve şefkatle uyumlu olmayan bir ruh hali taşırken kalbinde bir dayanağı olmadığından aslında aciz olduğu halde kendisini büyük gösterme çabası içerisinde hodfuruş bir psikoloji içerisine girebilmektedir. Sadece kendisi için endişe ettiği ve menfaatlerini karışmama noktasında strese girdiğinden dolayı tek amacı nefsinin, midesinin ve cinsi arzularının tatmin edilmesi noktasında büyük gayret içerisindeyken aynı zamanda ırkçılık ve kavimcilik gibi duygulara da sahip olabilmekte ve ırkçılığı kendi menfaati için kullanabilecek düzeyde ayrılıkçı, şüpheli ve fitneci bir yapı göstermektedir. Bu vasıfların tam tersini taşıyan Kuran talebesi için de aşağıdaki ifadeler kullanılmaktadır:

“Amma hikmet-i Kur'anın hâlis tilmizi ise; bir abd'dir. Fakat a'zam-ı mahlukata da ibadete tenezzül etmez. Hem cennet gibi a'zam-ı menfaat olan bir şeyi, gaye-i ibadet kabul etmez bir abd-i azizdir. Hem hakikî tilmizi mütevazidir; selim, halîmdir. Fakat Fâtırının gayrına, daire-i izni haricinde ihtiyarıyla tezellüle tenezzül etmez. Hem fakir ve zaîftir, fakr ve za'fını bilir. Fakat onun Mâlik-i Kerim'i, ona iddihar ettiği uhrevî servet ile müstağnidir ve Seyyidinin nihayetsiz kudretine istinad ettiği için kavîdir. Hem yalnız livechillah, rıza-i İlahî için, fazilet için amel eder, çalışır... İşte iki hikmetin verdiği terbiye, iki tilmizin müvazenesiyle anlaşılır” (Nursi B. S., Sözlere, 1960, s. 132).

Kuran hikmetinden ders alan birisi de bir kul olarak kendisini bilir ancak en büyük mahlûklara karşı boyun eğmez ve onları kendisinden büyük tanımayacak derecede yüksek ruhlu bir psikoloji içerisindedir. Aynı zamanda cennet gibi en büyük sayılacak nimet ve menfaatleri bile kendisine ibadet gayesi yapmayacak ölçüde azizdir. Hem mütevazi, halim, selim ve alçak gönüllü iken aynı zamanda Rabbinin dışında kimseye Onun izni haricindekilere isteyerek asla boyun eğmez ve tenezzül etmez. Kendisine verilen hiçbir şeye hakiki sahip olmadığını gördüğünden ve eline emanet olarak verilen her şeyin bir gün kendisinden alınacağını bildiğinden dolayı Allah'a karşı fakir olduğunun farkında, mikroptan göktaşlarına kadar pek çok şeyin kendisini tehdit ettiğini bildiğinden dolayı kendi nefsinde devamlı olacak bir güce sahip olmadığını bildiğinden aciz olduğunun şuurunda olduğu halde Allah dışında her şeyin

kendisi gibi olduğunu düşündüğünden onun için saklanan hazine ve servet ile zengin bir his taşır ve Allah'ın nihayetsiz kuvvetine dayanarak ondan yardım beklediği için de kendisini güçlü bilir. Sadece Allah rızası, fazilet ve erdem için çalıştığından dolayı sonuçları elde etmese bile ümitsizliğe ve depresyona girmeyecek bir potansiyel gösterir. Bu nedenle de kalkınma ve ekonomik gelişme için Kuran'ın hikmetinden ders alan birisi yılmadan çalıştığından dolayı dinsiz felsefeden ders alanlara göre toplumsal olarak daha yararlı bir nitelik gösterir.

Eğer tahkiki iman elde edilmezse her şeyin tesadüf olduğu ve her sevdiklerinden ayrılabilceği, ölebileceği ve kendisine acıyarak nihayetsiz ihtiyaçlarına nihayetsiz bir rahmet, ilim ve kudretin yardım edemeyeceği gibi ruh haline kapılmışsa insanın dünyada büyük serveti, makamı ve hazineleri de olsa hayatta gerçek mutluluk ve saadetin elde edilemeyeceği şu şekilde ifade edilmektedir:

“Hayat ise, eğer iman olmazsa veyahut isyan ile o iman tesir etmezse; hayat, zahiri ve kısacık bir zevk ve lezzetle beraber, binler derece o zevk ve lezzetten ziyade elemeler, hüzneler, kederler verir. Çünkü insanda akıl ve fikir olduğu için, hayvanın aksine olarak hazır zamanla beraber geçmiş ve gelecek zamanlarla da fitraten alâkadardır. O zamanlardan dahi hem elem, hem lezzet alabilir. Hayvan ise, fikri olmadığı için, hazır lezzetini, geçmişten gelen hüzneler ve gelecekte gelen korkular, endişeler bozmuyor. İnsan ise, eğer dalalet ve gaflete düşmüş ise, hazır lezzetine geçmişten gelen hüzneler ve gelecekte gelen endişeler o cüz'î lezzeti cidden acılaştırıyor, bozuyor. Hususan gayri meşru ise, bütün bütün zehirli bir bal hükmündedir. Demek hayvandan yüz derece, lezzet-i hayat noktasında aşağı düşer. Belki ehl-i dalaletin ve gafletin hayatı, belki vücudu, belki kâinatı; bulunduğu gündür. Bütün geçmiş zaman ve kâinatlar, onun dalaleti noktasında madumdur, ölmüştür. Akıl alâkadarlığı ile ona zulmetler, karanlıklar veriyor. Gelecek zamanlar ise, itikadsızlığı cihetiyle yine madumdur. Ve ademle hasıl olan ebedî firaklar, mütemediyen onun fikir yoluyla hayatına zulmetler veriyorlar. Eğer iman hayata hayat olsa; o vakit hem geçmiş, hem gelecek zamanlar imanının nuruyla ışıklanır ve vücud bulur. Zaman-ı hazır gibi ruh ve kalbine iman noktasında ulvî ve manevî ezvakı ve envâr-ı vücudiyeyi veriyor” (Nursi B. S., Sözler, 1960, s. 145).

Bediuzzaman, Münazarat isimli eserinde, “zindan-ı ataletе düşmemizin sebepleri nelerdir?”

sualine konu ile ilgili ayet ve hadislerdeki emir ve tavsiyelere dayanan, özellikle insan psikolojisi konularına ağırlık vererek insanın psikolojik ruh halinin ne derece belirleyici olduğunu ortaya koyması açısından dikkate değer olan, psikolojik olarak insanı mükemmelle götürebilecek ve dünya hayatında terakkiye sevk edecek mahiyette cevaplar vermiştir. Kişisel ve toplumsal gelişimin önünde bir takım psikolojik ve ruhi olumsuzlukların engel oluşturduğu ve bunların İslami perspektifle nasıl ortadan kaldırılabilirdiğini gösterecek şekilde verilen cevaplar maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

1. *Hayat bir faaliyet ve harekettir. Şevk ise bineğidir. Himmeti ve çalışmadaki şevki kıran yeis ve ümitsizliğe karşı “ümidinizi kesmeyiniz” (Zümer Suresi,53) silahı kullanılmalıdır.* Çünkü hayatı canlandıran ve duygu katarak renklendiren şey şevk yani motivasyon ise bunun da ümitsizlik ve yeis denilen içe kapanma ve hareketsizleşme hali insanın ruhi yansıması ve terakkisi için gerekli olan psikolojik daralma ve depresyon durumlarıdır ki bunlar ansak sonsuz rahmet sahibi, tükenmez kudret sahibi ve sınırsız ilim sahibi Allah’a olan itimat ve ümit ile etkin bir şekilde mücadele edilebileceği söylenebilir.

2. Çekişmesiz olan hakkın hizmetinin yerini zapt eden *meyl-i tefevvüke (üstünlük kompleksi) ne karşı* “Allah için olunuz” hakikati ile karşılık vermelidir. Çünkü Allah rızası kalktıktan sonra insan psikolojisinde bireysellik ve egoizm gibi insana ve topluma zarar veren duygular yeşerir. Başkalarının kendisini geçmesi veya göreceli olarak başkalarından daha kötü durumda olma bilinci insanın şevkini kırdığından başkalarının geride kalması veya sadece kendisine yarar sağlayan yollara düşülmesi de ortak çalışma kültürünü, sinerjiyi ve ekip hareketini olumsuz etkiler. Bu nedenle de üstünlük kompleksine karşı insanın kendisini tanıması, gayesini ve hakikatini anlamasına vesilen olan “lillah” hakikatinin anlaşılması ve içselleştirilmesi gerekir.

3. Sonra da, silsile halinde teenni ile yapılması gereken işlerde *acelecilik hastalığı himmetin ayağını kırarsa* “Sabırlı olun, sabır yarışında düşmanlarınızı geride bırakın” (Al-i İmran Suresi,200) emri ile aceleciliğin kökü kurutulmalıdır. Çünkü acelecilik ile insan sonuçları birden elde etmeye ve çalışmasının neticesi olan çıktılarını çabucak görmek isteyen bir psikolojik ruh haline girer. Bu da sabırsızlığı sonuç verdiği için bir iş için gerekli olan tertip ve kategorik sıraların atlanmasına ve bazı eksikliklerin meydana gelmesine yol açar. Bu da ancak inançla ve “sabırlı olun” gibi emirlere uymakla elde edilebilir.

4. Sonra, insanların gayretlerini ve enerjilerini dağıtan *ferdiyetçilik ortaya çıktığında* ona karşı “İnsanların en hayırlısı, insanlara en çok faydalı olanıdır” hadisini rehber ederek mukabele

etmelidir. Çünkü ferdiyetçilik belirli bir noktaya varıldıktan sonra şevk ve gayretle çalışmanın önünü kesen bir ruh halini gösterir. Ya da kendi bir birimlik faydasını toplumun yüz birimlik faydasına değişmeyen acımasız ve merhametsiz bir psikolojiye girmeye yol açabilir. Bu da toplumsal kalkınma ve sosyal bilinç açısından olumsuz bir psikoloji olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle de insanlığın yararına çalışmayı bir ibadet şeklinde görme anlayışı ekonomik faaliyetlerin ve iktisadi kalkınmanın da motoru olabilecek nitelik arz etmektedir.

5. Daha sonra başkalarının “memleketi kurtarmak sana mı kaldı” dercesine *tembellik veya hazır yiyicilik yapanların kötü örnek olmasıyla* gayretin ve çalışmanın gerilemesi karşısında “*siz doğru yolda oldukça sapmış olanlar size zarar vermez*” (Maide Suresi,105) düsturu rehber alınmalıdır. Çünkü nemelazımcılık ve kötü örneklerin yaygın bir şekilde örnek alınması kişisel gelişim ve toplumsal yapının uyumluluğu açısından olumsuz bir psikoloji oluşmasına neden olur. Bu hastalıktan da ancak ilahi emirlerin rehber alınmasıyla kurtulabilmek olanaklıdır. Başkalarının ne düşündüğü veya sapkınlığı doğru yolda gidenlere bir zarar vermediği şeklindeki mantıksal gerçekliğin vahiy ile desteklenmesi psikolojik tatmin ve iç huzuru sağlayabilmektedir.

6. Sonra, meşakkatin anası ve umum rezaletin yuvası olan meyli-rahatın (tembelliğin) himmeti ve gayreti hapsetmesine karşı da “İnsan için ancak çalıştığının karşılığı vardır” (Necm Suresi,39) ayetindeki yüksek düstur rehber alınarak çalışma ve gayreti bir ibadet ve dua olarak görmeli ve içerisinde saklı olan lezzet ve saadeti keşfetmelidir. Çünkü bazen insan çalıştığının karşılığını hemen alamayabilirse de çalıştığının karşılığının istenilen şekilde olmasa bile farklı bir surette mutlaka verileceğine olan inanç veya birilerinin çalışmadan haksızlıklarla bir takım kazanımlar elde etmesine karşı bozulan insan psikolojisinin herkesin mutlaka günün birinde müstahakkını göreceğine olan iman tembelliğin yaygınlaşmasının önünde aşılmaz bir engel oluşturabilmektedir.

Bediüzzaman, Osmanlı'nın yıkılmasından önce yazdığı “Hutbe-i Şamiye” isimli eserinde gene psikolojik ve mikro temelli bir yaklaşımla, geri kalmışlığın nedenleri olarak yukarıda bahsedilen hususlar üzerinde duruştur. Özetle; toplum içinde ümitsizliğin yaygınlaşması, doğruluğun kalkarak insanlar arasında yalancılık ve düşmanlığın yerleşmesi, bireysel şuurla kendisini üstün görmek, rahatını düşünme ve işi başkasına bırakarak kaytarmak düşüncelerinin planlı, tertipli ve kolektif çalışma şuur ve ortamını ve dolayısıyla çalışmanın neticeleri olan kalkınma ve refahı kaybetmeye neden olduğunu iddia etmiştir. Esaslı noktaları irdelendiğinde,

toplumdaki emniyet ve itimadın arttırılması için “doğruluk”, ümitsizlik ve kanaatsizliğe kapılmayarak çalışmanın her aşamada devam etmesi için “ümitli olmak”, rahat meylini terk etmek ve bireysel çıkarıcılığın bırakılmasıyla “toplumsal yarar”ın gözetilmesi hususları toplumsal refah ve dolayısıyla ekonomik istikrar için göze çarpan çok önemli hususlardır. (Nursi B. S., 1950)

7. Sonuç

Ekonomi insan tercihlerine göre şekil almaktadır. Tüketici olarak hane halkının üretici, istihdam edici ve vergi veren olarak yatırımcıların harcama alanları ve miktarları ile ilgili tercihleri ekonomideki sorunları ve çözümleri belirleyen davranışlarına göre makro ve mikro ekonomik değişimler etkilenmektedir. Her dinde toplumsal yaşamla ilgili, diğer insanlar ve doğa ile olan ilişkileri düzenleyen hükümler az çok mevcuttur. Bu anlamda dindar insanların da iktisadi hayattaki davranışları değişebileceğinden dolayı üretim, tüketim ve yatırım ile ilgili tercihleri dini değerlere göre değişim gösterebilecektir.

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma aslında İslam’da da mevcuttur. Ancak bunlar politika ve kurumlar üzerinden değil, insan davranışlarını etkileyen iman ve bunun gereği olarak uygulanması gereken etik değer ve ilkelerin tesis edilmesiyle ilişkilidir (Ansari, Jamal, & Oseni, 2012, s. 618). Şariat-ı fitriye diye tabir edilen Allah’ın yarattığı tabiat kanunlarına uyumlu davranarak gelecek nesillere, tabii düzene ve diğer varlıklara zarar vermeksizin ondan en iyi bir şekilde yararlanmak maddi politika tedbirlerle tek başına olanaklı olmayıp, ruhi ve psikolojik gelişim gerektiren aç gözlü olmamak, acele etmeden sabredebilmek, aşırılığa gitmeden mütevazî olmak, dengeli davranmak, yıkıcı rekabet yapmadan işbirliğinde bulunmak ve adalet ile eşitliği esas alıp yolsuzluğa tenezzül etmemek gerekir (Hasan, 2006, s. 14).

Yapılan analizler sonucunda araştırma sorularımız şu şekilde cevaplanabilmiştir:

1. *İslam dininin ilkeleri insan davranışlarını yönlendirici olarak psikolojik açıdan analiz edilebilir mi?*

İslam dini, insanı muhatap almaktadır. Dolayısıyla herhangi bir kurumsal yapı ve politik düzeni kastetmediğinden dolayı insan davranışlarının dünyevileşmesi değil dünyadaki imkânları kullanarak kısa olan dünya hayatının ebedi sonuçlar verecek şekilde uhrevileştirilmesini hedeflemektedir. Bu nedenle de dünya hayatının imarı ve güzelleştirilmesinden çok insanın kendisini, mahlûkları ve dolayısıyla yaratıcısını tanımaya çalışmak ve onun memnun olacağı

davranışlarda bulunarak ona ulaşmanın temellerini vermektedir. Bu temeller de tüm negatif değer ve davranışları terk edip tüm insanlığın yararına olan düşünce ve davranışlara girmek esasına dayandığından dolayı insanın dünya hayatının da güzelleşmesine ve diğer insanlar ve topluluklarla olan ilişkilerinde olumlu olmayı sağlayabilecek potansiyelindedir. Salt anlamda sürekli iktisadi büyümeyi, servetine servet katmayı ve başkalarının zararına menfaatini takip etmeyi istemediğinden dolayı insan bilincinin oluşması, kabullerinin yapılandırılması ve inancının içselleştirilmesini gerektirdiğinden dolayı psikolojinin alanına girmektedir. Bu nedenle de İslami ilkelerin psikolojik metotlarla incelemeye alınması gerekli ve olanaklıdır.

2. *Türkiye’de ortaya çıkan çağdaş bir eser olması açısından Risale-i Nur tefsiri İslam ekonomisinin psikolojik temellerini ortaya koyabilme açısından referans alınabilir mi?*

Evet. Dini ilkelerin toplumsal hayata yansıtılmasını iman-ı tahkik denilen gerçek ve içselleştirilmiş inanç kavramıyla ortaya koymakta ve bunu ispatlamaktadır. Müslüman ülkelerdeki başarısızlıklar ve gerilemeyi de gene gerçek imana sahip olmamaktan dolayı İslami değerlerin kişisel ve dolayısıyla toplumsal hayata yansıtılmamasına bağlamıştır. Aynı zamanda gerçek imanın Dünya hayatında da bir Cennet çekirdeğini taşıdığı ve dolayısıyla “*hakiki zevk, elemsiz lezzet, kedersiz sevinç ve hayattaki saadetin iman ile mümkün olduğu*” nu iddia ederek mantıksal analizlerle insan psikolojisine uygun olmayan dünyevi sistemlerin sürdürülebilir bir şekilde insan saadet ve mutluluğunu sağlayamayacağını savunmuştur.

“Ey zevk ve lezzete mübtela insan! Ben yetmişbeş yaşında binler tecrübelerle ve hüccetlerle ve hâdiselerle aynelyakîn bildim ki: Hakikî zevk ve elemsiz lezzet ve kedersiz sevinç ve hayattaki saadet yalnız imandadır ve iman hakikatleri dairesinde bulunur. Yoksa dünyevî bir lezzette çok elemeler var. Bir üzüm tanesini yedirir, on tokat vurur gibi hayatın lezzetini kaçırmaz” (Nursi B. S., Sözlere, 1960, s. 150)

İslam’da esas olan tahkiki bir imanla Dünya hayatının geçici bir imtihan yeri olduğuna olan inancın mantıksal ve duygusal bir gereği olarak; Allah’ın razı olacağı kendi emeğiyle çalışma, muhtaçlara maddi ve manevi yardımda bulunmak, borç vermek, güvenmek ve güveni tesis etmek, zekât vermek, faizden uzak durmak ve hayırlı işlerde harcama yapma sonucunda meydana gelecek davranış ve etkinlikler ekonomik hayatın da temel dinamiklerini oluşturacaktır. İslam’ın dolaylı olarak getirdiği ekonomi prensipleri, daha çok psikolojik temellere dayandığından dolayı, bireyin vicdanına etki etmeyen hiçbir idari nitelikteki önlemin,

hukuk ve kamu gücüne dayanması durumunda bile tam ve kalıcı olarak tesirli olamayacağı ve olumlu sonuçlar doğuramayacağı ana fikrine dayanmaktadır. Bu gerçek, İslam'a has bir hususiyet ve orijinalliği ortaya koymaktadır. Ayrıca, uygulanmakta olan bütün iktisadi düşünce sistemlerinin, doğurduğu olumsuz sonuçlarıyla istenilen neticeyi halen veremeyerek sürekli revizyonlar ve değişimlere mecbur kalmaları, zamanla gerçeklere yaklaşacağı sinyallerini vermekte ve İslam'ın esas kabul ettiği anlayışı benimsemeyi mecburiyet haline getirebileceğini hissettirmektedir.

Risale-i Nur, en temel esaslarından birisinin nefsin arzularına kapılmadan onu ateşe atacak davranış ve hallere girme taleplerine ona acıyarak sakındırmak olduğu söylenebilir. Aklın mideye, ruhun bedene ve kalbin de nefse hâkim olması durumunda lezzetin şükür için takip edilebileceğini ilkesel olarak ortaya koymaktadır. Ayrıca nefsin arzularına uymamamın maddi ve manevi kalkınmayı doğuracağını da zımnî olarak ifade eder. Hz. Süleyman'ın havada uçmasında şu şekilde bir mesaj olduğu ifade edilmektedir. "*Ey insan! Bir abdim, heva-i nefsinin terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tenbelliğini bırakıp bazı kavanin-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz.*" Dolayısıyla, asıl hareket noktasında insanın kendi iç psikolojisindeki nefsinde, boş arzularına tabi olmadan onun sahibinin emri ve rızası dairesinde hareket etmeyi içi âleminde kabullenmek ve yaşamak maddi ve manevi kalkınmanın özünü oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ansari, A. H., Jamal, P., & Oseni, U. A. (2012). Sustainable Development: Islamic Dimension with Special Reference to Conservation of the Environment. *Advances in Natural and Applied Sciences*, 607-619.
- Ansari, M. (1994). İslamic Perspectives on Sustainable Development. *The American Journal of Islamic Studies*, 394-402.
- Aström, Z. H. (2011). Paradigm Shift for Sustainable Development: The Contribution of Islamic Economics. *Journal of Economic and Social Studies*, 73-84.
- Branco, M. C. (2007). Family, Religion and Economic Performance: A Critique of Cultural Determinism. *Review of Social Economy*, Vol. Lxv, No. 4, December, 407-424.

- Bruce J. Perlman, G. G. (2007). Cultural Determinism versus Administrative Logic: Asian Values and Administrative Reform in Kazakhstan and Uzbekistan. *International Journal of Public Administration, Volume 30, Issue 12-14*, 1327-1342.
- Gundolf, K., & Filser, M. (2013). Management Research and Religion: A Citation Analysis. *Journal of Business Ethics, January 1*, 177–185.
- Hasan, Z. (2006). Sustainable Development from an Islamic Perspective: Meaning, Implications, and Policy Concerns. *Islamic Economics, Vol. 19*, 3-18.
- Hill, L. E. (1989). Cultural Determinism or Emergent Evolution: An Analysis of the Controversy Between Clarence Ayres and David Miller. *Journal of Economic Issues, Vol. XXIII, No. 2*, 465-471.
- Koehler, B. (2011). The Economist Mohammed Ibn Abdullah (570 – 632). *Economic Affairs*, 109-114.
- Marsuki, M. Z. (2009). Religious Agendas Towards Sustainable Development: An Islamic Perspective. *Malaysian Journal of Science and Technology Studies*, 22-39.
- Minkenberg, M. (2007). Democracy and Religion: Theoretical and Empirical Observations on the Relationship between Christianity, Islam and Liberal Democracy. *Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol. 33, No. 6, August*, 887-909.
- Mirakhor, A. (2014). The Starry Heavens Above and the Moral Law Within: On the Flatness of Economics. *Econ Journal Watch*, 186-193.
- Nakvi, N. H. (1985). *Ekonomi ve Ahlak*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nienhaus, V. (2013). Method and Substance of Islamic Economics: Moving Where? *Islamic Economics*, 169-202.
- Nursi, B. S. (1655). *Lemalar*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1950). *Hutbe-i Şamiye*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1956). *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1960). *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat.
- Nursi, B. S. (1993). *Münazarat*. İstanbul: Envar Neşriyat.

- Riis, O. (1989). The Role of Religion in Legitimizing the Modern Structuration of Society. *Acta Sociologia*, 137153.
- Steigerwald, D. (2005). Our New Cultural Determinism. *Society*, January 1, 71-75.
- Wight, J. B. (2014). Economics within a Pluralist Ethical Tradition. *Review of Social Economy*, Volume 72, Issue 4, 417-435.
- Wilber, C. K. (1974). The 'New' Economic History Re-examined: R. H. Tawney on the Origins of Capitalism. *American Journal of Economics & Sociology*, July 1,, 249-258.
- Zaman, A. (2012). Crisis in Islamic Economics: Diagnosis and Prescriptions. *Islamic Econ*, n., Vol. 25 No. 1, 143-166.

Sağlık İşletmelerinde Performans Değerlendirme ve Ölçme Yöntemleri Hakkında Bir Derleme Çalışması

Mesut Karaman*

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi
Anabilim Dalı, mesut_karaman66@hotmail.com

Hilal Kuşcu Karatepe

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü,
hkuscukaratepe@osmaniye.edu.tr

Fatma Nuray Kuşcu

Mustafa Kemal Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
nuraykuscu@outlook.com

ÖZ

Sağlık hizmetine olan talep her geçen gün artmakta bu doğrultuda da sağlık hizmeti veren kuruluşların sayısı yükselmektedir. Bu yeni kurulan veya daha da büyümeyi hedefleyen bir sağlık kurumlarının istenilen seviyeye gelebilmesi için etkin bir performans yönetimini sağlamaları gerekmektedir. Performans değerlendirme sayesinde sağlık kurumlarında, belirlenen amaçlar ve hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetlerin sonuçlarının belirlenmesi, ölçülmesi, yapılan planlarla karşılaştırılması, sonuçların değerlendirilmesi ve bu sayede geleceğe yönelik karar alınması sağlanabilir. Bu yönüyle performans değerlendirme büyük önem taşımaktadır. Sağlık kurumlarında belirlenen amaçlar ve hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetlerin sonuçlarının tanımlanabilmesi, ölçülmesi, yapılan planlarla karşılaştırılması, sonuçların değerlendirilmesi, geleceğe yönelik karar alma yönüyle birer kaynak olması sebebiyle performans değerlendirmesi büyük önem taşımaktadır. Performans yönetiminin kurumda etkin bir biçimde uygulanabilmesi için çalışanların algılayabileceği düzeyde olması gerekmektedir ve herkesin katılımı sağlanmalıdır. Sağlık kurumunun sunduğu hizmetin niteliğine göre performans

*Sorumlu Yazar (Corresponding Author)

Geliş (Received) : 19.10.2018

Kabul (Accepted) : 26.06.2019

Yayın (Published) : 30.06.2019

değerlendirme yöntemini seçmesi gerekmektedir. Bu çalışma performans değerlendirme yöntemleri hakkında alan yazınına katkı sağlamak amacıyla bir derleme halinde hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Performans, Performans Değerlendirme, Performans Ölçümü, Sağlık Kurumları.

A Compilation Study on Performance Evaluation and Measurement Methods in Health Businesses

ABSTRACT

The demand for health services is increasing day by day and the number of institutions providing health services increases. This newly formed or a health institution which aims to further growth are required to ensure an effective performance management in order to come to the desired level. Through performance evaluation, health institutions can determine the results of the activities carried out in line with the goals and objectives determined, compare them with the plans made, evaluate the results and make decisions for the future. In this respect, performance evaluation is of great importance. Health Institutions in their designated objectives during and goals in order to identify the Consequences of actions, measuring, Comparing with the plans, evaluation of results, decision-making for the future aspect because it is a source of performance evaluation is of great Importance. In order for the performance management to be effectively implemented in the organization, employees must be at the level that employees can perceive and everyone should be involved. The health institution should choose the performance evaluation method according to the quality of the service provided. This study was prepared in a review to contribute to the literature about performance evaluation methods.

Keywords: Performance, Performance Evaluation, Performance Measurement, Health Institutions.

1.Giriş

Performans değerlendirme ve performans yönetimi, yöneticilerin belirlemiş olduğu stratejik planları, amaçları ve hedefleri gerçekleştirebilmek için en çok karşılaştıkları sorunların başında gelmektedir. Örneğin, sağlık işletmeleri buldukları bölgeye daha yüksek nitelikte ve nicelikte

hizmet sunabilmek için tüm çalışanlarından yüksek bir performans beklemektedirler. Günümüz koşullarında yaşanan değişimler karşısında ise sağlık kurumlarında başarıyı sağlayacak fonksiyonlardan birisi performans değerlendirmedir.

Sağlık işletmelerinde performans değerlendirme, faaliyet sonuçlarını rapor haline getirme, çalışanların yaptıkları işlere yönelik eğilim tarzlarını belirleme noktasında alan uzmanlarına yönelik önemli bir kaynaktır. İşletmeler kurulurken varlığını sonsuza kadar devam ettirebilmek, kâr sağlamak gibi bir takım kuruluş ilkelerini benimseyerek var olmaktadır. Sağlık işletmeleri de aynı şekilde işletmenin kuruluş ilkelerinden biri olan varlığını sonsuza kadar devam ettirmek ilkesi doğrultusunda yol aldıkları için kurumda çalışanların performans değerlendirmesi ve ölçümü önemli unsurların başında gelmektedir.

Hizmet sektörünün önemli bir parçası olan sağlık kurumları bulundurduğu mevcut insan gücü ve tıbbi donanım kaynaklarıyla en iyi hizmeti sunmaya çalışmaktadır. Sağlık kurumları farklı teknolojik donanımlarla birlikte uzmanlaşma seviyesi yüksek kurumlardır. Sağlık alanında çeşitli uzmanlık alanlarında yetişmiş çalışanlara doğru değerlendirme yapıldığı takdirde, etkin ve verimli hizmet sunmanın alt yapısı sağlanmış olacaktır.

Performans değerlendirme çalışanların işletmenin amaçlarına uygun eylemleri ölçme ve değerlendirmesine yöneliktir. Bunun yanı sıra, personeli, görev ve sorumluluklarını gerçekleştirmeleri konusunda isteklendirir. Performans değerlendirme sonucunda, yüksek performans gösteren çalışana ödül, terfi, hediye vb. verilebilir. Bu noktada, düşük performans gösteren çalışana ise cezalandırma yerine performansını arttırmaya yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmada performans değerlendirme yöntemleri öncelikle genel düzeyde daha sonra sağlık kurumları yönüyle incelenmiş ve alan yazımına katkı sağlaması amacıyla ilgili literatür taraması sonucu derleme türünde hazırlanmıştır.

2.Performans ve Performans Değerlendirme

Performans, işletmenin belirlemiş olduğu amaçlar ve planlar doğrultusunda nicel ya da nitel olarak değer kazanmış olan kavramların bütünü olarak tanımlanmaktadır. Performans işletmenin hedeflerine ve amaçlarına ulaşmak için belirlemiş olduğu standartlar doğrultusunda çalışanlar tarafından uygun davranışların gösterilmesi ve beklenen amaçlara yaklaşma derecesi olarak da ifade edilmektedir. Performans, aynı zamanda bir çalışanın belirli bir zaman kesiti içinde kendisine verilen görevin neticesinde elde ettiği sonuçlardır (Tunçer, 2013, s. 89).

Örgütsel davranış açısından performans incelendiğinde çalışanın örgütsel amaçları gerçekleştirmek ve belirlenen hedeflere ulaşmak için görevi ile ilgili gerçekleştirdiği işlemlerinin sonucunda elde ettiği üründür. Bu ürün mal, hizmet ve düşünce türünde olabilmektedir. Performansın belirlenmesi ve değerlendirilmesi için gerçekleştirilen faaliyetin sonuna bakılarak bir çıkarım sağlanmalıdır (Appelbaum, David, Nadeau & Michael 2009, s. 13).

Performans değerlendirmesi ve performans ölçümü birbirleriyle ilgili kavramlardır fakat farklı ifadeleri içermektedirler. Değerlendirme, işlem sonucunda çalışanın performansını arttırmaya yönelik yapılması gereken değişiklik ve önerilerde bulunurken; performans ölçümü ise kurumun mevcut durumuyla ilgili anlık fotoğrafını çekmekte ve belirlenen amaçlara ulaşip ulaşmadığı ile ilgili bilgiler vermektedir. Ölçüm sonuçlarına göre işletmenin başarılı ya da başarısız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Kapsamlı bir performans değerlendirmesi sonucunda ise işletmeyi gerçekleştirmek istediği hedefler doğrultusunda başarılı ya da başarısız olarak nitelendirmek ve bu sonucun neden kaynaklandığı hakkında kesin sonuçlara ulaşabilmek mümkündür (Tunçer, 2013, s. 90).

Çalışanların, performans değerlendirmesi sayesinde, işletmedeki görevleri ne olursa olsun etkinlikleri, eksikleri, fazlalıkları, görevlerindeki yetersizlikleri gibi tüm yönleri değerlendirilmiş olmaktadır. Performans değerlendirme işleminin Türkiye'deki ilk uygulamaları kamu kesiminde başlamıştır. Uygulamanın seksen yıllık bir geçmişi vardır. Özel sektörde ise performans kavramının ancak son yirmi yılda işletme bilimi içerisinde yer aldığı, önemli hale geldiği ve modern yönetim tekniklerinin giderek artması ile gelişme gösterdiği görülmüştür (Pehlivan, 2008, s. 172). Performans değerlendirme süreci, sonunda elde edilen bilgiyle beraber, çalışanların kendilerini geleceğe yönelik geliştirmeleri sağlanmaktadır. İşletme açısından bakıldığında ise performans değerlendirme ücret düzenlemesi, terfi veya işten çıkarma gibi idari kararları verme noktasında yardımcı olmaktadır (Pehlivan, 2008, s. 173).

Her kurumun diğerlerinden farklı kendisine has bir yapıda olması nedeniyle kendine uygun bir performans değerlendirme yöntemini seçmesi ve uygulaması gerekmektedir. Seçilen performans değerlendirme yöntemleri bilimsel çerçeve içerisinde olmalı ve bu aşamada genel kabul görmüş metotlar tercih edilmelidir. Performans değerlendirme kapsamında seçilen bir yöntemin örgütsel yapıya uygun olmaması ya da başarısızlığı nedeniyle çalışanların bireysel ve örgütsel başarısının

düşmesi aynı zamanda moral ve motivasyon kayıplarına yaşanmaktadır. Bu tür yöntemler örgütsel ve bireysel amaçları yerine getirmekte birer engel teşkil etmektedirler.

Literatürde yer alan performans değerlendirme yöntemleri aşağıda açıklanmıştır:

Grafik dereceleme yöntemi, kullanılan yöntemler içerisinde en köklü geçmişi bulunan ve en sık tercih edilen değerlendirme metodudur. Değerlendirmeciye, değerlendirmesini yapacağı her ast için bir form verilmektedir. Değerlendirmeci formda daha önceden belirlenmiş olan maddeler üzerinde değerlendirme işlemi yapar. Grafik dereceleme yöntemi literatürde ayrıca standart puanlandırma cetveli olarak da isimlendirilmektedir. (Tengilimoğlu, Işık & Akbolat, 2012, s. 391).

Zorunlu seçim yönteminde, Bu yöntemde değerlemeciye, hangisinin daha yüksek puana sahip olduğunu kestiremeyeceği bir dizi ifadelerin yer aldığı bir form verilir ve personeli değerlerken bu ifadelerden birini seçmeye zorlanır. Bu nedenle bu yöntem zorunlu seçim yöntemi olarak adlandırılır (Tunçer, 2013, s. 97).

Karşılaştırma yöntemi, çalışanları belirli bir grup içerisinde ya da birimlerde çalışanları birbirleri ile karşılaştırarak sıralama elde eden bir yöntemdir. Karşılaştırma işlemi, yukardan aşağıya ya da soldan sağa doğru bir matris tablosuyla yapılmaktadır ve her işgörenin diğer işgörenlerle kıyaslanıp daha sonra diğer işgörene göre başarılı görülenlere “+” işareti atanmasıyla oluşan bir formdur. Kıyaslanmanın en sonunda “+” sayısı toplamı fazla olandan en aza kadar işgörenlerin sıralama sayısı yazılarak form tamamlanır. Bu yöntemi kullanan işletmelerde çalışanların başarı sıralaması kolaylıkla elde edilmektedir ve bu işletmenin vereceği nihai kararların alınmasını kolaylaştırmaktadır. Karşılaştırma yöntemi, değerlendirici hatalarına açık bir yöntem olduğu gibi, aynı zamanda çalışanların birbirleriyle kıyaslanması söz konusu olduğu için motivasyon sorunları da yaratabilmektedir (Eraslan & Algün, 2005, s. 97-98).

Zorunlu dağılım yöntemi, değerlendiricinin değerledikleri çalışanları öznel yargılarla değerlendirme ölçeğinin herhangi bir kısmında kümelenmelerini engellemek ve bu sebeple ortaya çıkabilecek tutarsızlıkları önlemek için geliştirilmiş bir metottur (Kocabay, 2014, s. 14). İstatistiksel olarak normal dağılım eğrisinin özelliklerinden yararlanan bu yöntem, işletmelerde küçük bir grubun başarılı veya başarısız olacağı, bunların dışında kalanların ise bu iki grup arasında kalacağı varsayımını savunmaktadır (Yıldırım, 2008, s. 44).

Kritik olay yöntemi, değerlendirmeyi yapan kişi çalışanı iş başında gözlemleyerek onun başarılı ve başarısız yönlerini tespit ederek kayıt tutmaktadır. Bu kayıtlarda ayrıca çalışanın işe yönelik davranışlarına ve çalışma koşullarıyla ilgili tanımlara da yer verilmektedir. Bu metotta değerlendirme işlemi bireyin işine yönelik göstermiş olduğu davranışlar doğrultusunda yapılmaktadır. Değerlendirme döneminde ise, tutulan bu kayıtlara bakan yöneticiler çalışanlarının her birinin istenilen özellikte olup olmadığını ve performanslarını nasıl sergilediklerini belirlemektedirler (Gün, 2015, s. 73).

360 derece değerlendirmede, çalışanın performansı; işletme içerisinde birlikte çalıştığı iş arkadaşlarından en üst amirine kadar sürekli iletişimde olduğu bireylerden elde edilen bilgiler kapsamında değerlendirilir. Bazı araştırmacılar tarafından, 360 derece yöntemi sadece bir geliştirme aracı olarak görülse de bu yöntem katılımcı bir yöntemdir, aynı zamanda performans hakkında bilgi elde etmek için tüm kaynakları da olumlu yönde kullanmaktadır (Tunçer, 2013, s. 98).

Takıma dayalı performans değerlendirme, günümüzde işletmelerin takım bazlı faaliyetlere yönelmelerinden dolayı bir yöntem olarak kullanılmaya başlanmıştır. Takım çalışmalarında değerlendirme yapılırken hem takımın hem bir takım unsuru olan bireyin performans değerlendirmesi birbirinden bağımsız olarak yapılmalıdır. Uygulama yapılırken maddelerin bir kısmı kişilerin işleriyle ilgiliyken, bir kısmı da davranışlarıyla ilgili değerlendirmelerdir. Takım çalışmasında bu davranışlar performansın tanımlanması sırasında belirtilmektedir. Bu metodun en temel özellikleri rekabeti değil işbirliğini, yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlamasıdır (Gün, 2015, s. 72).

Davranışa dayalı değerlendirme, zorunlu seçim yöntemi ve derecelendirme yönteminin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış olan bir yöntemdir. Yöntemin içeriğinde çalışanın durumunu ifade eden tek seçeneğin işaretlenmesi kuralı vardır. Değerlendirme formunun hazırlanmasında çalışanın katılımına izin verilmekte ve çalışanın formu benimsemesi sağlanmaktadır. Çalışanın yaptığı iş esas alınarak puanlamaya gidilmektedir. Bu yöntem ücret ve kariyer planlama açısından da kaynaklık sağlamaktadır. Ayrıca yöntemin geliştirilmesi uzun bir süreci kapsadığı için zaman alıcı ve maliyeti yüksek bir yöntemdir (Eraslan & Algün, 2005, s. 97).

Alan incelemesi yönteminde, değerlendirmeyi yapacak yetkin uzman kişinin faaliyet alanına ilişkin bilgi toplaması ve topladığı bilgilerin sonuçlarına göre değerlendirme yapması esastır.

Değerlendirici değerlendirme yaptığı çalışana ilişkin başarı durumundan, davranışındaki olumsuzluklara kadar birçok şey hakkında bilgi toplayarak çalışanı değerlendirmektedir. Bu yöntemden tutarlı sonuçlar elde edilmesine rağmen uzun zamanda halledilmesi, maliyetinin yüksek olması ve uygulamada hızlı olmaması nedeniyle işletmeler tarafından çok fazla tercih edilen bir yöntem değildir (Kaynak, 2011, s. 47).

3.Sağlık Kurumlarında Performans Değerlendirme ve Ölçüm Kriterleri

Sağlık kurumlarında belirlenen amaçları ve hedefleri gerçekleştirmek için birey ve grup performansını geliştirmeye yönelik sistemli bir yaklaşım olan performans yönetimi, birey ve grupların sorumluluk üstlendikleri bir kültür oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda; performansla ilgili olan hedeflerin belirlenmesi, yöneticilere sorumluluk verilmesi, gerçekleşen performansın ölçülmesi, gelecekle ilgili planların yapılması ve dış denetçilere performans raporunun iletilmesi şeklinde bir süreç yönetimi izlenmektedir. Performans yönetimi, sağlık yöneticilerinin çalışanlar ile ilgili aldıkları kararların gerçek verilere dayandırılması noktasında bir kaynak olmaktadır. Performans yönetimi, aynı zamanda sorunlu alanları tespit etmeye ve gelişme sağlanabilecek alanları belirlemeye yardımcı olmaktadır (Coşkun, 2009, s. 48).Sağlık sistemi içinde yer alan sağlık kurumlarında performans (Tanrıverdi ve Çiğdem, 2010, s. 116);

1. Öncelikli hedeflerin gerçekleştirilmesi, hedeflerin başarıya ulaşip ulaşmadığı ve nasıl başarıya ulaşıldığının ölçülmesi
2. Hedefleri gerçekleştirme sırasında yararlandıkları kaynakların ölçümü
3. Kullanılan kaynakların verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığının tespiti
4. Sağlık kurumlarının işlevlerinin ve hedeflerinin verimli bir şekilde başarıya ulaşmasındaki etkilerinin değerlendirilmesidir.

Performansın ölçülmesinin birçok yararı vardır: Sağlık kurumlarında; ameliyathanelerin daha verimli ve etkin kullanımı, hastane içerisinde bekleme sürelerinin kısalması, birim hasta maliyetinin düşmesi, gelir-gider akışlarının verimli işletmecilik anlayışıyla takip edilmesi, gereksiz tetkiklerin azalması, eğitim olanaklarına teşvik verilmesi ve bunların takip edilmesi, çalışan ve hasta memnuniyetinin araştırılması bu yararlar arasındadır (Kılınç, 2012, s. 45-46). Performans ölçümü sağlık kurumlarında stratejik planlar yapılmasını ve stratejik kararlar

alınmasını ve buna bağlı olarak da kaynakların zamanında temin edilmesini ve etkin kullanılmasını sağlamaktadır. Sağlık kurumlarında performans ölçmede kullanılan ölçütler klinisyenlere ve yöneticilere kendi servislerini diğer servislerle karşılaştırma fırsatı sağlamaktadır.

Sağlık sisteminde performans göstergelerinin geliştirilmesine yönelik alan itibariyle pek çok bilim adamının katkıları bulunmaktadır. Belirlenen bu performans göstergeleri üç grup içerisinde değerlendirilmektedir. Birincisi; yapısal göstergelerdir. Bunlar hastane büyüklüğü, mülkiyet yapısı, kârlılığı gibi örgüt ve örgüt içerisinde yer alan birimlerden oluşmaktadır. İkincisi olan süreç göstergeleri; koordinasyon, insan kaynakları, planlama gibi örgüt performansını geliştirecek, arttıracak ya da kontrol etmeyi sağlayacak faaliyetlerle ilgili göstergelerdir. Üçüncüsü; çıktı göstergeleridir. Bunlar sağlık hizmetlerinde kalite, hasta memnuniyeti, çalışanların tutumu, verimlilik ve finansal çıktılardır (Donabedian, 2005; Dereköy, 2012, s. 48).

Farklı bir yaklaşım olarak Fottler (1987) geliştirdiği yaklaşımda ise, çeşitli örgüt çıktılarını performans göstergelerinin bağımsız belirleyicisi olarak düşünmüştür. Fottler'in performans ölçüm kriterleri günümüz açısından değerlendirildiğinde açıklanması gereken ve hemen hemen her kurumun performans göstergesi olarak üzerinde durduğu kriterlerin başında gelmektedir. Ona göre performans için belirlenmiş olan dört kriter; sağlıkta hizmet kalitesi, hasta memnuniyeti, verimlilik ve finansal sonuçlardır (Fottler, 1987, s. 369-375; Dereköy, 2012).

Hasta memnuniyeti: Kişiden kişiye göre değişmektedir ve hastalar tarafından farklı bir biçimde algılanmakta aynı zamanda da her hastanın memnuniyet düzeyi farklı olmaktadır. Şöyle ki; sağlık işletmelerinden hizmet alan bireylerin bir takım ihtiyaçları ve beklentileri vardır. Kişinin tedavi süresi boyunca hissettiği ihtiyaçlarına ve daha önceki yaşamış olduğu deneyimlere göre kurumdan beklentileri oluşur. Her sağlık işletmesi bireylere bazı hizmet ve ürünler sunmaktadır. Bireyin beklediği hizmet ile sunulan hizmet birbirleri ile karşılaştırıldığında kişinin memnuniyet düzeyi ortaya çıkmaktadır (Tükel vd., 2004, s. 206). Hasta memnuniyeti üzerinden performans ölçümü yapmak için gelen hasta şikâyetleri, kurum içerisindeki hasta sayısı, hastaların şifai duruma kavuşma süresi, hastalara yapılan yanlış tedavi yöntemleri gibi kriterleri esas alınmaktadır (Tezcan, Yücel Hakan, Ünal Burak & Edirne, 2014, s. 58).

Sağlıkta hizmet kalitesi: Bireylere ve topluma sunulan sağlık hizmetlerinde hedeflenen sağlık göstergelerine ulaşabilecek şekilde hizmetlerin iletilmesidir (Korkmaz & Çuhader, 2017, s. 74).

Hizmet kalitesi hastanın, hizmet sağlayıcının performansından beklentileri ile aldıkları hizmetlere yönelik değerlendirmeler arasındaki farklılıklardır. Hasta yönüyle hizmet kalitesinden bahsedebilmek için hastanın beklentilerini karşılaması ya da aşması gerekmektedir. Sağlıkta hizmet kalitesi kriterleri; hemşire ve doktor hizmeti, bakım kalitesi algısı, sağlık personeli davranışı, poliklinik birimlerine ulaşımın rahat olması, tedavi süresi boyunca toplam harcanan zaman, yemek servisi, hastane içerisindeki gürültü, odanın sıcaklığı, temizlik ve hastanenin park alanı gibi birçok unsuru içermektedir (Bilgin & Göral, 2017, s. 153).

Sağlıkta verimlilik: Performans göstergelerinin iyi düzeyde olması sonucu ortaya çıkan verimliliktir. Kaynakların ihtiyaçlara göre tam yetecek şekilde kullanılmasıyla ilişkilidir. Sağlık kuruluşunun bulundurmuş olduğu tüm kaynakları ilgilendiren bu kriter, hem bireyin hem de kurumun belirlemiş olduğu hedeflere ulaşması açısından belirleyici olarak görülmektedir. Verimlilik sağlık işletmelerinde, performansı ve çalışma koşullarını daha yüksek seviyelere taşımayı içeren tekniklerdir. Verimlilik aynı zamanda nitel ve nicel üretimin kullanılan kaynaklara oranıdır. Niteliği geliştiren araçlardan birisidir. Somut verimlilik göstergeleri; tedavi edilen hasta sayısı, hasta başına ortalama yatış süresi, enfeksiyon hızı, ölüm hızı, verilen toplam hizmet süresi olarak sıralanmaktadır (Alpaslan, 2014, s. 35).

Finansal göstergelerde, temel amaç sağlık işletmelerinin mali durumu ve finansal gelişimi hakkında bilgi sağlamaktır. Finansal göstergeler, yöneticilerin veya dışardan yatırım yapmak isteyenlerin karar vermesini sağlamada, kredi veren kuruluşlara işletmenin kredi değerliliğini belirlemelerinde yardımcı olmaktadır. Toplam kâr, toplam tahakkuk, hasta günü maliyeti, net hasta geliri gibi göstergeler, hastane işletmelerinin finansal performansını izlemek amacıyla kullanılan finansal performans kriterlerinden bazılarıdır (Kıyak, Bozaykut & Güngör, 2011, s. 1522).

3.1.Sağlık İşletmelerinde Performans Ölçüm Yöntemleri

Sağlık işletmelerinin etkili ve verimli sağlık hizmeti verebilmesi ve yönetici ve çalışanların ortak amaçlara ulaşabilmesi; düzenli olarak performans ölçümünün yapılmasına bağlıdır. Performans ölçümünde kullanılan metotlar; sürekli geliştirme, uygulama ve ihtiyaçlara göre yenilenmeyi içeren dinamik bir süreç içerisinde yer almaktadır. Performans ölçme yöntemleriyle ilgili genel bir metot bulunmamaktadır. Her ülke kendi sağlık sistemine göre farklı performans ölçüm yöntemleri uygulayabilmektedir. Bir performans ölçüm yönetiminin döngüsü şu kriterleri içerebilir: Planlama, geliştirme, test değerlendirme, uygulama, tekrar değerlendirme, gerekirse geliştirme

aşamasına tekrar dönme, genişletme ve güncelleme, uygulama sonrası işlevini yitiren ölçütlerin yerine yenilerini ekleme (Dereköy, 2012, s. 55).

Bu çalışmada; Dünya Sağlık Örgütü'nün performans ölçüm yöntemleri, verimlilik analiz yöntemleri, maliyet-performans analiz yöntemleri, hastanelerde kullanılan dengeli ölçüm kartı ve hastane işletmelerinde kıyaslama ayrıntılı başlıklar halinde yer alacaktır.

3.1.1.Dünya Sağlık Örgütü Performans Ölçüm Yöntemleri

Dünya Sağlık Örgütü'nün, 2003 yılında Avrupa Ofisi önderliğinde başlatmış olduğu ve ilk olarak proje bazlı olan bu metotun öncelikli hedefi sağlık işletmelerinde performans değerlendirmesi geliştirilmesi ve esnekliğini sağlamaktır. Sunulan hizmetlerde kalite geliştirmeyi hedefleyen bu metot, hastane performans değerlendirme aracı (PATH) olarak isimlendirilmiştir. Hastane yöneticilerinin hastane hizmetlerini değerlendirmek için kullandıkları bu proje kısa dönemde ulusal veya ulusal düzeyin altında data karşılaştırmasına yardımcı olan bir yöntemdir. Orta vadede ise, veri standardizasyonu ile uluslararası karşılaştırmaların yapılmasına izin verebilmektedir (Tengilimoğlu vd., 2012, s. 396).

PATH çerçevesi toplam altı boyut ile çizilmiştir. Bunlar; klinik etkinlik, verimlilik, personel oryantasyonu, duyarlı yönetim, güvenlik ve hasta merkezliktir.

Klinik etkinlik; teknik kalite, kanıta dayalı çalışmaları ve örgütü, sağlık kazançlarını, bireysel ve nüfusa ait sonuçları; verimlilik ise kaynakları, mali rasyoları, personel rasyolarını ve teknolojiyi içermektedir. Personel oryantasyonu; personelin sağlığı, motivasyonu, devir oranları ve işe devamsızlıkları gibi personel hakkında geniş bir bakış açısı kazandırmayı içeren ölçütleri kapsamaktadır. Duyarlı yönetim kavramı; toplum oryantasyonunu, ulaşılabilirliği, devamlılığı, eşitliği, nüfusun taleplerindeki değişikliklere uyum kabiliyetini içermektedir. Güvenlik; hastaları, hizmet sunucuları, yapı ve süreci içine alan bir kavramdır. Son olarak hasta merkezlilik kavramı ile de hastalara karşı duyarlı olmaya vurgu yapılmaktadır. Hasta duyarlılığı kavramı içerisinde müşteri oryantasyonu, hasta tatmini ve hasta beklentileri yer almaktadır (Dereköy, 2012).

PATH projesinin çerçevesi dört basamağı içermektedir. Birinci basamak olarak motive etmek vardır; burada hasta katılımı gönüllüdür. Hastaneler için tasarlanan bu proje, tüm basamakların aktif olarak katılımını öngörmektedir. İkinci basamak olan ölçüm basamağında, PATH çerçevesi

çekirdek bir setteki 17 göstergeye dayanmaktadır. Fakat ülkeler özel bir setteki önerilen ek göstergeleri de seçebilmektedirler. Üçüncü basamak olarak akla uygunluk yer alır ve bu; verileri iyileştirmek için ön koşuldur. Bununla birlikte kendi içlerinde bir son olmayıp, faaliyet için bir başlangıç noktasıdır. Çerçevenin son basamağında ise hareket unsuru vardır. PATH projesinin amacı, kalite geliştirme stratejilerine destek sağlamaktır ve en nihayetinde kalite geliştirme faaliyetleri üzerinde etkisi olmalıdır (Tengilimoğlu & Toygar, 2013).

3.1.2. Verimlilik Analiz Yöntemleri

Sağlık kurumları elinde bulundukları sınırlı kaynakları en etkin biçimde kullanarak en iyi hizmeti sunmaya çalışmaktadırlar. Bu hizmet sunumunun başarıya ulaşmış ulaşmadığının göstergesi ise verimliliktir. Verimlilik genel tanımıyla mal veya hizmet üreten işletmelerin üretim sonuçlarının, üretim için kullanılan girdilere bölünmesiyle hesaplanmaktadır (Kağnıcıoğlu, Aydın, Hasgül & Anagün, 2012, s. 45). Hastane işletmelerinde verimlilik analizlerinde en çok kullanılan yöntemler; oran analizi, regresyon analizi ve veri zarflama analizidir.

Oran analizi; sağlık kurumlarında finansal performans ölçümünde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Analiz yönteminde iki değişken arasındaki ilişkinin hesaplanmasına ve sektörel oranlarla karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Uygulama yöntemi açısından da daha kolay olması nedeniyle finansal ölçüm teknikleri içerisinde yaygın bir biçimde kullanılan performans ölçüm tekniğidir (Şahin, 1999, s. 128).

Regresyon analizi, parametrik bir yöntemdir. Parametrik yöntemlerde, analitik bir üretim fonksiyonunun geçerli olduğu varsayılmaktadır. Oran analizinde verimlilik; tek bir çıktı ve tek bir girdi ile ölçülürken, parametrik yöntemlerde ise tek bir çıktı birden fazla girdi ile ilişkili olduğu çoklu regresyon teknikleri yardımıyla ölçülmektedir. Regresyon analizinde amaç, bağımlı değişkendeki değişime neden olduğu düşünülen etkileri belirlemeye çalışmaktır (Dereköy, 2012, s. 59).

Performans ölçümünde kullanılan regresyon analizinin temelde üç sakıncası vardır. Bunlardan ilki birden çok girdi değişkenine karşılık tek bir çıktı değişkeninin kullanılmasıdır. İkincisi, en iyi performansa göre analiz yapmak yerine, ortalama performansa göre analiz yapmaktır. Üçüncüsü ise, regresyon analizinin üretilen çıktılarla bir eşitlikte girdilerin nasıl ilişkilendirildiğine dair

parametrik bir üretim fonksiyonunun tanımlanmasını gerektirmesi ve performansı kötü olan birimleri tanımlayamamasıdır (Şahin, 1999, s. 132).

Veri zarflama analizi (VZA); farklı ölçekle ölçülmüş birden fazla girdi ve çıktının karşılaştırma yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar verme birimlerinin (KVB) göreceli performanslarını ölçmeyi amaçlayan doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir. Bu yöntem karar verme birimlerinin göreceli verimliliğini tahmin etmek amacıyla tasarlanmış olan parametrik olmayan bir yöntemdir. Karar verme birimlerinde gözlenen girdi ve çıktıları esas alınarak göreceli teknik etkinliklerin değerlendirilmesi bu yöntemin temelini oluşturmaktadır. Burada karar verme birimlerinin karşılaştırma sürecindeki üretim fonksiyonunun yapısı çok önemlidir. Veri zarflama analizi, gözlenen karar verme birimlerinin girdi ve çıktı miktarlarına göre, en iyi üretim bileşimini baz alarak bir sınır tespit etmekte ve herhangi bir KVB'nin verimliliğini bu sınıra olan uzaklığına göre göreceli olarak analiz etmektedir.

VZA, her bir karar verme biriminin göreceli verimliliğini, gözlemlenen girdi ve çıktılarından ağırlıklı çıktıların ağırlıklı girdilere oranını hesaplayarak belirlemektedir. Tüm birimlerin kendilerine etki yapacak ağırlıkları seçerek taraflı olmalarının önüne geçmek için probleme iki kısıt eklenmiştir. İlk olarak karar verme birimleri etkinlik ağırlıklarını öyle bir seçmelidir ki diğer karar verme birimlerinin ağırlıkları ölçüldüğünde % 100'ü geçmemelidir. İkinci olarak ise; hiçbir ağırlık değeri negatif değer taşınamamalıdır. Bu kısıtlara bağlı kalarak ağırlıklarını serbestçe seçebilen karar verme birimleri aslında aynı optimal ağırlıkları seçmektedir. VZA'yı üretim yapan işletmeler kullandığı gibi aynı zamanda hizmet üreten işletmeler de kullanmaktadır (Depren, 2008, s. 17-18). Bu bağlamda sağlık kurumları da var olan sınırlı kaynaklarıyla birer hizmet üreten işletmeler olması dolayısıyla VZA yöntemini yaygın olarak kullanmaktadırlar.

3.1.3.Maliyet-Performans Analiz Yöntemleri

Maliyet-performans analiz yöntemleri, sağlık kurumlarının tüm imkânlarıyla topluma veya bireye sunmuş olduğu ürün veya hizmetlerin planlamasında ve buna yönelik yapılan çalışmaların kontrol edilmesinde sağlık idarecilerine yardımcı olacak bir yönetsel araç olarak ifade edilmektedir. Bu yöntemin yapılmasının nedenleri arasında daha çok sağlık harcamalarını düşürmek, maliyetleri azaltmak, verimliliği yükseltmek ve nihai olarak ülke kalkınmasına katkıda bulunmak gibi faktörler sayılabilir. Maliyet- performans analizi ileriye dönük finansal planlamalara yardımcı olmak üzere yapılan ekonomik değerlendirme analizlerinden oluşmaktadır. Bu analiz yöntemleri

içerisinde bazıları maliyet- fayda analizi, maliyet-yarar analizi ve maliyet etkililik analizidir (Dereköy, 2012, s. 60).

Maliyet-fayda analizi, uygun tedavi programlarının veya yöntemlerinin maliyetlerini ve bunların sonuçlarını parasal olarak değerlendiren bir yöntemdir. Maliyet-yarar analizi yöntemi, bireyin sağlığına yönelik sonuçların parasal olarak ifade edilmesini belirttiği için eleştirilmektedir. Ancak; sağlık kurumlarının tıbbi cihaz yatırım kararlarında uygulanabilir ve yöneticilerin kıt kaynaklarını maksimum yarar elde edebilecek şekilde kullanmalarına yardımcı olmaktadır. Maliyet etkililik analizi yöntemi ise, planlanan etkinlikleri gerçekleştirmek için farklı yöntemlerin maliyetlerini karşılaştırarak içlerindeki en iyiyi ve en etkiliyi bulmaya yarayan bir analiz tekniğidir (Ağırbaş, 2014, s. 426-427).

3.1.4.Hastane İşletmelerinde Dengeli Puan Cetveli

Robert Kaplan ve David Norton'un 1990'lı yılların başlarında önerdiği bu metot işletme stratejilerini, uygulamaya yönelik amaçlarla ilişkilendirmek ve bu ilişkileri temsil eden göstergeleri izleyerek stratejilerin istenilen çıktılara ulaşip ulaşmadığını kontrol etmek ana fikrine dayanmaktadır. Dengeli puan cetveli, finansal olan ve finansal olmayan performans ölçüm sistemlerini birleştiren ve sağlık işletmelerinin her düzeyinde çalışanları eğiten bir yaklaşımdır. Dengeli puan cetveli ölçümü, bireyin davranış yönelimini kontrol etmek ya da geçmişteki performansını değerlendirmek için değildir; bu ölçümden sağlık kurumlarının stratejisini, belirlemiş olduğu hedeflerinin gerçekleştirilmesini öğretmek ve bu kapsamda kolaylaştırmayı sağlamak için yararlanılmaktadır (Tengilimoğlu vd., 2012, s. 393).

3.1.5.Sağlık İşletmelerinde Kıyaslama

Kıyaslama sağlık işletmelerinin dışına bakmaya yönelik yapısal bir yaklaşımdır. Rakip sağlık kuruluşlarının mevcut durumda ne yaptıklarını gözlemektedir ve gelecekte hangi performans düzeyine ulaşacaklarına ilişkin projeksiyonlar yapmaktadır. Kıyaslama aynı zamanda bir keşfetme sürecidir. Bu süreç sürekli ve rakiplerin sektördeki liderlerin süreçlerinin, hizmetlerinin ve ürünlerinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Genel olarak kıyaslama, dünyanın herhangi bir yerinde en iyi uygulamanın sistematik olarak incelenip, adapte edilmesi ve böylece performansın artırılması olarak öngörülmektedir (Dereköy, 2012, s. 63-64).

4.Sonuç ve Değerlendirme

Sağlık kurumları veya işletmeler yaşanan hızlı değişimler ve teknolojik gelişmeler karşısında çalışanlarıyla birlikte bireysel ve örgütsel olarak belirlemiş olduğu hedefleri ve amaçları gerçekleştirmek için çalışmaktadırlar. Günümüz koşullarıyla birlikte artan talepleri karşılayabilmek için sağlık işletmelerinde yeterli donanım gerekirken aynı zamanda çalışanların bu yönde eğilimlerini ve davranışlarını belirleyebilmek için bir performans değerlendirme yönetimi kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmektedir. Bu durum alanda yeni çalışmalar yapılması gerekliliğini yaratmaktadır. Bu çalışmanın amacı; yerli literatürdeki sağlık kurumlarında performans değerlendirme yöntemleri araştırmalarının birisini yapmaktır.

Performans değerlendirme personelin eksikliğini veya fazlalığını belirleyebildiği gibi aynı zamanda faaliyetlerin sonuçlarına yönelik de bir değerlendirme yapmaktadır. Performans değerlendirme; sağlık işletmelerinin rakipleri içerisindeki konumunu belirleme, amaçlara yönelik gerçekleştirilen eylemlerin sonuçlarını görme, yöneticilerin personeli hakkında (ödüllendirme, cezalandırma vb.) karar vermeye yardımcı olma, çalışanın yaptığı işe yönelik ne kadar eğilimli olduğunu belirleme yönüyle önemli bir yöntemdir. Her işletme veya sağlık kurumu rakiplerinin önüne geçebilmek, kurum olarak daha fazla büyümek ve hizmet sunumunda belirlenen hedefleri gerçekleştirebilmek için çalışanların bu doğrultuda göstermiş oldukları gayret ve çabaları performans değerlendirme veya ölçme yöntemiyle incelemektedir. Her işletme veya sağlık kuruluşunun performans değerlendirme yöntemini kullanmadan önce hizmet türlerine göre bir takım performans göstergesi kriterleri vardır. Bu göstergeler; yapısal, süreç ve çıktı göstergeleridir. Bu kriterlere göre yapılan performans değerlendirmeleri vardır. Aynı zamanda bu çalışmanın literatür bölümünde detaylı olarak belirtilmiş olan çeşitli yöntemlerle de performans değerlendirmesi yapılabilmektedir.

Performans değerlendirmenin hangi yöntemlerle uygulamaya konulacağı, onun ne zaman ve niçin yapıldığı kadar önemlidir. Çünkü performans değerlendirmenin nasıl yapıldığını bilmek ve sonucunu değerlendirmek, onu daha da iyi anlamamızı sağlayabilir. Literatürde belirtmiş olan performans değerlendirme yöntemleri (Barutçil, 2015; Töre Başat, 2010; Şenturan, 2014; Tengilimoğlu vd., 2012; Tunçer, 2013) incelendiğinde standart bir değerlendirme yönteminin olmadığı aşikârdır. Her işletme veya sağlık kuruluşu performans değerlendirme yöntemlerinden örgüt yapısına uygun olanı seçmesi gerekmektedir. Literatürde yer alan değerlendirme yöntemleri uygulandığında organizasyonlar içerisinde bir takım düzenlemeler ve değişiklikler yapılmaktadır. Bunlar (Davutoğlu, 2014); personel planlama, ücret-maaş yönetimi, rotasyon, iş genişletme, iş

zenginleştirme gibi uygulamaları, sözleşme yenileme ve işten çıkarma, eğitim ihtiyacının belirlenmesi ve kariyer planlaması olarak örnek verilebilir.

Performans değerlendirme gündeme geldiğinde sağlık işletmeleri içerisinde olumsuz bir algı oluşmaktadır. Bu olumsuz algının kırılması için öncelikle çalışanların tam katılımı sağlanmalı, süreç ile ilgili bilgiler verilmeli ve personelin aklında performans değerlendirme uygulamasına yönelik soru işareti kalmamalıdır. Bu sayede çalışanların hem performansını hem de verimlilik düzeylerini arttırmaya yönelik ilk adım atılmış olmaktadır. Performans değerlendirme gerçekleştirilen eyleme göre zamanı iyi ayarlanmalıdır. Sağlık işletmelerinin performans değerlendirme faaliyet sonucu raporu olduğu için değerlendirmenin yapıldığı zaman dilimi de bir o kadar önemlidir.

Performans değerlendirmenin yararlarından bir diğeri de çalışanın işe yatkınlığını değerlendirme ve elde edilen sonuca göre çalışanın görev ve sorumluluğunu belirlemedir. Sağlık kurumlarında veya diğer işletmelerde çalışanlara uygun olan performans değerlendirme yöntemi bir değerlendirme uzmanı tarafından tespit edilmeli ve uygulanmalıdır. Değerlendirme sonuçları üst düzey yöneticilere rapor edilmeli ve belirlenen amaçlar doğrultusunda sağlık kurumunun veya işletmenin hareket tarzı belirlenmelidir. Sağlık hizmetine artan talep ama buna karşın mevcut kaynakların sınırlı olması çalışanların aşırı yoğunluktan kaynaklı olarak zaman içerisinde işte mutsuzluk hissetmesine ve verimsizliğe neden olmaktadır. Bu noktada, performans değerlendirme sayesinde çalışanları motive etmek, verimi yükseltmek ve personeli işine karşı daha dinamik tutmak mümkün olacaktır. Bunun için sağlık yöneticileri çalışanlarının performans ölçümlerini izlemeli ve gösterilen performans çıktılarını hem çalışanlar hem hizmeti alanlar açısından gözlemlemelidir.

Yaşanan hızlı değişimler ve teknolojik gelişmelerle birlikte bireylerin ihtiyaçları ve beklentilerinin de değişmesi ile hasta memnuniyeti sağlanması farklı uygulamalar gerektirecek bunlar için de uygun performans kriterlerinin sağlanması gerekecektir. Uygun performans kriterleri ve değerlendirme yöntemlerinin seçimi noktasında organizasyon yöneticilerine gerekli eğitimler verilebilir. Performans değerlendirme ve performans ölçümü yöneticilerin sıklıkla karşılaştığı sorunların başında yer almakla birlikte konu ile ilgili olarak performans ölçüm döngü şeklinde de belirtilebilir. Performans ölçüm döngüsü 5 aşamadan oluşmaktadır. Şekil 1’de görüldüğü üzere

bunlar; stratejik planlama, gösterge oluşturma, veri ölçüm sistemi oluşturma, ölçümleri belirleme ve yönetim süreçleri ile ilgili bütünleşme aşamalarıdır (Celep, 2010).



Şekil 1: Performans Ölçüm Döngüsü

Kaynak (Celep, 2010, s. 80).

Performans ölçüm döngü modelinde olduğu gibi performans değerlendirme yöntemlerinde de literatür doğrultusunda araştırmacılar tarafından uygun modeller geliştirilerek değerlendirme uzmanlarına yardımcı olunabilir. Alan araştırmacılarına, performans değerlendirme yöntemlerinin sağlık kuruluşlarına olumlu veya olumsuz getirileri üzerinde durulması gerektiği önerilebilir. Performans değerlendirmenin içeriği ile ilgili çalışanlara bilgiler verilebilir. İşgörenlere örgütün verimini arttırmaya yönelik uygulamaları kapsadığı anlatılabilir. Performans değerlendirmenin örgütün bir kısmını değil tamamını kapsadığı ve sonuçlarının tüm organizasyon yapısını etkileyebileceği ilgili yöneticilere kapsamlı eğitim programlarıyla belirtilebilir. Bu çalışmanın performans değerlendirme ve ölçüm yöntemleri ile ilgili alan yazınına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, İ. (2014). *Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi*. Ankara: Siyasal kitabevi.
- Alparslan, D. (2014). *Sağlık Bakanlığı Hastanelerinde İşletme Sermayesi İle Finansal Performans Göstergelerinin Analizi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi. Isparta.
- Appelbaum, H., David, Nadeau. & Michael, C. (2009). Performance Evaluation İn A Matrix Organization: A Case Study (Part 3). *Q Emerald Group Publishing Limited*, 41(1), 9-14.
- Barutçugil, İ. (2015). *Performans Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Bilgin, Y. & Göral, M. (2017). Sağlık Kuruluşlarında Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyetine Etkisi: Bartın Devlet Hastanesi Örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(16), 151-176.
- Celep, H. (2010). *Kamu Sektöründe Performans Yönetimi ve Ölçümü*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Mesleki Yeterlilik Tezi. Ankara.
- Coşkun, A. (2009). Sağlık İşletmeleri Yönetim Rehberi. Ali coşkun, Ahmet akın (Ed.), *Sağlık İşletmeleri Yönetim Rehberi* içinde (s. 47-63). İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Davutoğlu, M. (2014). *360 Derece ve Grafik Dereceleme Performans Değerlendirme Sistemlerinin Çalışan Memnuniyetine Etkisi: Görgül Bir Araştırma*. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Depren, Ö. (2008). *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Dereköy, F. (2012). *Hastane İşletmelerinde Performans Ölçümü ve Muhasebe Bilgi Sistemi İle İlişkilendirilmesi Temelinde Bir Uygulama*. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Çanakkale.
- Donabedian, A. (2005). Evaluating The Quality Of Medical Care. *The Milbank Quarterly*, 83(4), 691-729.
- Eraslan, E. & Algün, O. (2005). İdeal Performans Değerlendirme Formu Tasarımında Analitik Hiyerarşi Yöntemi Yaklaşımı. *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.*, 20(1), 95-106.
- Fottler, M.D. (1987). Health Care Organizational Performance: Present And Future Research. *Journal of Management*, 13(2), 367- 391.

- Gün, S. (2015). *Toplam Kalite Yönetimi ve Performans Değerlendirme Sisteminin İşletmeler Tarafından Algılanma Biçimi ve Uygulanma Düzeyinin Belirlenmesi*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek lisans tezi. Gaziantep.
- Güner, G. (2015). *Özel Hastanelerde Performans Yönetiminin Değerlendirilmesi: Ankara'ya Yönelik Bir Çalışma*. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Kağmıçoğlu, H., Aydın, S., Hasgöl, S. & Anagün, S. (2012). *Üretim Yönetimi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2584.
- Kaynak, A. (2011). *Stratejik Liderliğin Performans Değerleme Üzerindeki Etkileri ve Kütahya İli Ortaöğretim Kurumlarına Ait Bir Uygulama*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya.
- Kıyak, M.T., Bozaykut, P. & Güngör, E. (2011). Strategic Leadership Styles and Organizational Financial Performance: A Qualitative Study On Private Hospitals. *7th International Strategic Management Conference, 24*, 1521-1529.
- Kocabey Yaşar, M. (2014). *Hemşirelerin Performans Değerlendirme Sistemi Hakkındaki Farkındalıklarının Belirlenmesi*. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Korkmaz, S. & Çuhader, U. (2017). Sağlık Hizmet Kalitesi ve Sağlık Kurumunu Tekrar Tercih Etme Niyeti Arasındaki İlişki: Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve stratejileri araştırmaları dergisi*, 3(1), 72-87.
- Pehlivan, B. (2008). İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirmesi ve Maliye Bakanlığı Çalışanlarına Yönelik Bir Uygulama. *Maliye dergisi*, 154, 171-187.
- Sarı, Z. (2015). *Veri Zarflama Analizi ve Bir Uygulama*. Hacettepe üniversitesi. Fen bilimleri enstitüsü. Yüksek lisans tezi. Ankara.
- Şahin, B. (1999). Sağlık Kurumlarında Göreceli Verimlilik Ölçümü: Sağlık Bakanlığı Hastanelerinin İllere Göre Karşılaştırmalı Verimlilik Analizi. *Amme İdare Dergisi*, 32(2), 123-145.
- Şenturan, Ş. (2014). *Örnek Olaylarla Örgütsel Davranış*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tanrıverdi, H. & Çiğdem, T. (2010). Eğitim Hastanelerinde Asistan Doktorların Klinik İş Yükleri Bakımından Performans Ölçütlerinin Karşılaştırılması. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 1, 114-136.

- Tengilimoğlu, D. & Toygar, A.Ş. (2013). Hastane Performans Ölçümünde Path Yöntemi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 3(1), 50-78.
- Tengilimoğlu, D., Işık, O. & Akbolat, M. (2012). *Sağlık İşletmeleri Yönetimi*. Ankara: Nobel yayınları.
- Tezcan, D., Yücel Hakan, M., Ünal Burak, U. & Edirne, T. (2014). Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşlarında Hasta Memnuniyeti. *Pamukkale Tıp Dergisi*, 7(1):57-62.
- Töre Başat, H. (2010). *Performans Prizması*. İstanbul: Sistem yayıncılık.
- Tunçer, P. (2013). Örgütlerde Performans Değerlendirme ve Motivasyon. *Sayıştay Dergisi*, 88, 87- 108.
- Tükel, B., Acuner, A.M., Önder, Ö.R. ve Üzgül A.(2004). Ankara Üniversitesi İbn-i Sina Hastanesinde Hasta Memnuniyeti: Genel Cerrahi Anabilim Dalı Örneği. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 57(4), 205-214.

Makale Yazım Kuralları

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün, JOMELIPS Dergisi 2016 yılından itibaren; İktisat, İşletme, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, Çalışma Ekonomisi, Endüstri İlişkileri, Tarih, Felsefe, Psikoloji, Sosyoloji, İslami İlimler, Coğrafya gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

- Hakemli bir dergi olup, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır.
- Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.
- Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Hakem değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları JOMELIPS Dergisi'ne aittir.
- Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 13-15 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle 14 punto ve koyu olarak yazılmalı; Özet yerine “Öz” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar 12 punto büyük harflerle, alt başlıklar ise küçük harflerle, koyu ve 12 punto olarak yazılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayabilecek Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler, (keywords)” de bulunmalıdır.
- Yazılar A4 ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak 25 sayfayı, kelime sayısı olarak da 8000 kelimeyi geçmemelidir. Üst : 2,5 cm Sol : 3 cm Alt : 2,5 cm Sağ : 2,5 cm Karakter : Times New Roman 12 punto Satır Aralığı : 1.5 (Paragraf girintileri önce ve sonra 0 nk ve blok yazım şekli yani paragraf başı için girinti yok).
- Makalede satır boşluğu bırakılması gereken yerler şöyledir; Başlıklardan önce ve sonra (1,5 satır aralığında), paragraflar arasında (1,5 satır aralığında), kaynaklar arasında (1 satır aralığında).
- Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.
- Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, APA) tarafından yayınlanan “ The Publication manual of the American Psychological Association (6th edition), 2001 “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır.
- Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> ,
- http://www.muhlenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf

- Makale, sağ üst köşeden sisteme kullanıcı kaydı yapıp, sistem üzerinden gönderilmelidir.

Metin İçi Referanslar/Göndermeler

- Metin içi gönderme ve atıflar, parantez içi sisteme göre verilmelidir. Dipnot, kaynak bilgisi dışındaki açıklama veya bilgilerin verilmesinde kullanılmalıdır.
- Kitaplara yapılan göndermelerde, yıl bilgisinden sonra virgöl konulmalı ve sayfa numarası verilmelidir. Ancak kitabın belli bir sayfasına gönderme yapılmayıp eser hakkında genel bir değerlendirme yapılıyorsa sayfa numarası vermeye gerek yoktur.
- Başka bir metinden aynen yapılan ve kelime sayısı 40'tan az olan alıntılar tırnak içinde verilmelidir. 40 kelimedenden fazla olan aynen alıntılar yeni bir paragrafta, 10 punto ve normal metnin sağ ve sol tarafında tarafından birer cm daha içeriden yazılmalıdır.
- İki ya da daha fazla yapıta gönderme yapılıyorsa alıntı yapılan yapıtların yazarlarının soyadları, alfabeye göre sıralanmalı ve eserler arasına noktalı virgöl konulmalıdır.
- Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski tarihli olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilir.

Aydın, A. (1999). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Anı.

Aydın, B. (2005). Çocuk ve ergen gelişimi. İstanbul : Atlas.

- Aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir: (Çetin Semerci, 2007; Nuriye Semerci, 2006).
- Farklı yazarlara ait iki veya daha fazla çalışma aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse alfabetik sıralama yapılır ve kaynaklar arasına noktalı virgöl konulur: (Semerci, 2007; Ünal, 2012)
- Aynı yazarın iki veya daha fazla çalışması aynı parantez içinde kaynak olarak verilecekse yazar soyadı sadece bir kez yazılır, eserler arasına virgöl konulur: (Güneş, 2007, 2009, 2010-a, 2010-b)
- Alıntının kaynağı ikinci bir yayına dayanıyorsa "Güneş, 2007'den aktaran Ünal, 2012" şeklinde atıf verilir ve kaynakçada hem Ünal, 2012'nin hem de Güneş, 2007'nin künyesi yazılır.
- Metin içi atıf örnekleri:

Tek Yazarlı:

Güneş'e (2007) göre ...,

Güneş (2007) ...,

.... (Güneş, 2007).

.... (Güneş, 2007, s. 46).

İki Yazarlı:

Babadoğan ve Ünal'a (2011) göre ...,

Babadoğan ve Ünal (2011) ...,

... (Babadoğan ve Ünal, 2011).

İkiden Çok Yazarlı

Hırça'ya vd. (2009) göre,

Hırça vd.(2009) ...

.... (Hırça vd., 2009).

Kaynakların Yazımı

- Atıfta bulunulan bütün eserler, “KAYNAKLAR” bölümünde alfabetik olarak verilmelidir. Eser bilgisi, ikinci ve sonraki satırlara taşarsa bu satırlar, 1 cm daha içeriden yazılmalıdır.
- Bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla yayını varsa bu yayınlar kaynakçada yıl bilgisinden sonra “a, b, c ...” konularak (2001a, 2001b, 2001c ... gibi) sıralanmalıdır.
- Cilt, sayı, yıl, sayfa numarası vb. bilgilerin bulunduğu elektronik dergilerin kaynakçada verilmesi, basılı dergi gibi yapılır. Bu tür yayımlar için ayrıca web adresini, erişim tarihini vermeye gerek yoktur.
- Kaynaklar bölümündeki künye bilgilerinin yazımında aşağıdaki örnekler dikkate alınmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güneş, F. (2007). Türkçe öğretimi ve zihinsel yapılandırma. Ankara: Nobel.

Kitap adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır. Kitap adı italik yazılır.

İki Yazarlı Kitap Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

İkiden Çok Yazarlı Kitap Ayhan, H., Dodurgalı, A. vd. (2010). Çocuk ve Ergen Eğitiminde Anne Baba Tutumları. İstanbul: Timaş.

Kitapta Bölüm

Karaburgu, O. (2006). Cemil Meriç'in dil ve edebiyat üzerine düşünceleri. Cemil Meriç içinde (s. 185-189). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Editörlü Kitap

Güneş, F. (Ed.) (2013). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem Akademi.

Editörlü Kitapta Bölüm

Tosun, C. ve Genç, M. (2014). Eğitimin bilimsel temelleri ve araştırma yöntemleri. Firdevs Güneş (Ed.), Eğitim bilimine giriş (2. Baskı) içinde (s. 155-166). Ankara: Pegem Akademi

Birden Çok Baskısı Olan Kitap

Özbay, M. (2009). Türkçe özel öğretim yöntemleri 1 (3. Baskı). Ankara: Öncü.

Çeviren (Çev.) / Hazırlayan (Haz.) Bilgisi Olan Kitaplar

Barzun, J. ve Graff, H. (1996). Modern araştırmacı. (Çev. Fatoş Dilber) Ankara: TÜBİTAK.

Kurum Yayını

Türk Dil Kurumu (TDK). (2005). Yazım Kılavuzu. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Makale (Çok yazarlı makalelerde, makale ve dergi isminin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Semerci, Ç. (2007). Öğretmen ve öğretmen adayları için yansıtıcı düşünme eğilimi (YANDE) ölçeğinin geliştirilmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri. 7(3), 1351-1377.

- Cilt numarası italik yazılır.

- Makale adının sadece ilk harfi (özel isim yoksa) büyük, sonraki kelimeler küçük harfle yazılır.

- Dergi adı italik ve her kelimenin ilk harfi büyük.

- Varsa doi:

Basılmamış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Gün, Ö. (2014). 5. sınıf matematik öğretim programındaki kazanımların revize edilmiş Bloom Taksonomisine göre sınıflandırılması: sayılar öğrenme alanı örneği. 13. Matematik Sempozyumu. Karabük Üniversitesi, 15 – 17 Mayıs 2014, Karabük.

Basılmış Bildiri (Çok yazarlı bildirilerde, bildiri adı ve sempozyum bilgisinin yazımında yandaki örnek, yazar isimlerinin yazımında ise çok yazarlı kitapların yazımı dikkate alınmalıdır.)

Balyemez, S. (2012). Bildirme ekinin dil bilgisi öğretimindeki yeri üzerine. IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II. Cilt. Muğla Üniversitesi, 22 – 24 Aralık 2011, Muğla. s. 339-344.

Tezler Er, H. (2010). Sosyal bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin biyografi kullanımına ilişkin görüşleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Gazete / Mecmua / Bülten Yazısı

Ülsever, C. (2002, 7 Aralık). Bu bayram çocuk oldunuz mu? Hürriyet, s. 16.

İnternet Sayfası

Emre, İ. (2012, Haziran 7). Şair, Şehir ve Şiir. www.ismetemre.com (Erişim Tarihi: 2012, 15 Temmuz).